

Knižnica štátneho pedagogického ústavu
v Bratislave

U 99 40

He

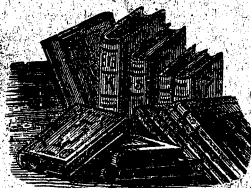
ČÍTANKA

PRO V.—VI. TRIEDU EV. A. V.
LUDOVÝCH ŠKÔL.

VYDAL:

SENIORÁT BĀČANSKÝ.

NĀKLADOM A

STYĀNOSTOU EVANJ. A. V. SENIORĀTU BĀČANSKĚHO

—stvá—

1915.

PREDMLUVA.

BOLA doba v živote nášho evanjelického školstva, keď školy slovenských cirkví nemaly povolené čítanky vo svojom materinskom jazyku; škola mala vyučovať dietky aj v ich materinskej reči — a nebolo k tomu potrebnej knihy. Roku 1872-ho vydržiavany konvent báčanského seniorátu v povedomí, že jeho povinnosťou opróti slovenským cirkvám a jemu od Pána svereným veriacim je postarať sa o to, aby ich školy potrebnými knihami zaopatrené byly, — a že poukázanie na nedostatok, bedákanie nad ním nepomôže, odhodlal sa, že nečakajúc na cudziu pomoc, sám svojím nákladom vydá potrebné slovenské čítanky.

Stalo sa: čítanky pre III. a IV., tak tiež pre V. a VI. triedu na vyzvanie seniorátu zostavili pp. učítelia: *Štefan Kvas, Ján Čaják, Vladimír Podhradský, Július Kubány* a pod tlač ich usporiadal seniorátom o to požiadany vp. *Martin Braxatoris*, slova B. kazateľ senický.

Čítanky sú hotové, zostavené. Sú na ceste ku naším evanjelickým sborom. Kritik, ktorý prísny okom hľadí na ne, najde zaiste nie jednu chybu, nedokonalosť pri nich, — kto ich ale, ako dávno čakaného priateľa prijme, spozná, že ony z lásky ku evanjelickému školstvu povstaly, s láskou idú ku cirkvám, školám a rodinám,

by v nich vzbudily, udržaly lásku ku svojej reči, ku vlasti Uhorskej a ku cirkvi našej evanjelickej.

Knížočky! «Pán Bůh požehnej vašemu vcházení i vycházení.» Amen.

Dunagdos, v deň vzkriesenia Pána r. 1915.

Ján Dedinszky,
konsenior
seniorátu báčanského.

I. Cirkevný dejepis.

Časť prvá.

Od narodenia Krista Pána po vestfálsky mier (1648).

1. Ježiš Kristus a cirkev kresťanská.

V Betleheme, meste Dávidovom, počaté z Ducha svätého narodilo sa dieťaťko panny Marie, zaslúbenej manželky Jozefa Nazaretského.

Podivné zjavenie anjelské pred i po jeho narodení, poklona dieťaťu učinená skrze mudrcov, podivné zachránenie pred krvelačným Herodesom a svedoctvo vydané dvanásťročnému mládenčekovi skrze doktorov jeruzalemských ponúkalo rodičov, aby dieťa svoje čo najbedlivejšie vychovali. Veď sám im povedal: «Či neviete, že v tých veciach, ktoré sú Otca môjho, ja musím byť?» I vzrastalo dieťa vekom a múdrosťou a milosťou u Boha i u ľudí.

V tridsiatom roku života opustiv rodičovský dom v Nazaréte a prijav krst Jánov v Jordáne, započal svoje spasiteľné účinkovanie. Chudobní rybári galilejskí, publikáni a vôbec nižšieho stavu ľudia, dychtively poslúchali sladké reči «místra» a opustiac dom, role a rodinu, nasledovali ho.

Jeho nesmierna láska k bližným, lútosť a milosrdenstvo nad biednymi, divy, ktoré činil, jeho sladké a predsa mocné slovo dost skoro presvedčilo ľud, že Ježiš je Kristus, to jest ten dávno zaslúbený *Messias*,

ktorého sám Otec poslal, aby hriešny svet z poroby diabla vyslobodil. X

Že však neustále karhal pokrytstvo a zlosť fari-zeov, týto zahoreli nenávisťou proti nemu, vzbúrili ľud a naklonili ho, aby — prepustiac zločinea Barabbáša — žiadal smrť svojho dobrodincovu.

Vladár, Pontský Pilát, ač bol presvedčený o jeho nevinnosti, dal ho ukrižovať. Proroctvo Izaiáša prišlo k vyplneniu. Baránok Boží podstúpil ukrutnú smrť, aby nám lekárstvo a vykúpenie priniesol. — V tretí deň po umučení oslávil ho Otec nebeský vzkriesením z mŕtvých a týmto oslávením udelil mu moc, aby nad živými i mŕtvými panoval.

Po vzkriesení za 40 dní zjavoval sa svojim milým, potešoval ich v zármutku, utvrdzoval vo viere a sľúbil im dar Ducha svätého. V štyridsiaty deň, keď dokonil dielo tu na zemi, vstúpil na nebe, Otec povýšil Syna a posadil ho na pravicu moci Božej. Týmto povýšením stal sa kráľom neba i zeme, odkiaľ príde súdiť živých i mŕtvých. — Svojim nanebevstúpením však neopustil nás na veky, lebo kde sa dvaja-traja sídeme v jeho mene, i on je medzi nami!

2 "

2. Založenie cirkve.

Pred svojim slavným vstúpením shromožil náš milý Spasiteľ svojich učedníkov vokol seba a poručil im, aby idúc po svete, kázali Evanjelium všetkým národom zeme. Učedníci-apostólovia, aby cesty riadenia Božieho celému svetu známe byly, mocou Ducha svätého spísali život a učenie Ježiša Krista v svätom Písme Nového zákona. Potom dľa rozkazu Pána rozišli sa po svete a s takou horlivosťou kázali Evanjelium, že sa cirkev Božia jak medzi Židmi, tak i medzi po-hanmi veľmi skoro rozšírila. V 50. roku po narodení

Krista Pána shromaždili sa zase v Jeruzaleme a vo «Snešení apoštolskom» složili, čo vykúpenci Kristovi veriť a vyznávať majú. Prorocké slová Pánove, ktoré im povedal, že budú mnoho trpeť pre meno Jeho, vyplnily sa docela, lebo krom Jána (dľa niektorých dejepiscov aj Filipa) apoštola všetci násilnou smrťou zhy-nuli. (Tran. č. 325.) Ján tiež vyprázdnil kalich utrpenia, súc skrz cisára Domiciána do vyhnanstva daný.

Ale pravda nimi hlásaná nesmela zahynúť. Však Pán aj to predpovedal: «Nebo a zem pomínú, ale slová moje nikdy nepomínú.» Kým Peter a Jákub, založiac prvú cirkev v Jeruzaleme, medzi Židmi konali prácu spasitedlnú, Pavel so svojimi pomocníkmi: Lukášom, Sylasom, Barnabášom a Timotheom medzi pohanmi kázal Evanjelium. Tak povstaly mnohé kvetúce cirkve po celom území rímskeho cisárstva, menovite v Antiochii (kde sa veriaci prvýkrát pomenovali kresťanmi), v Efezu, v Athénach, v Korintu, ba aj v samom Ríme. Apoštolovia z času na čas listami (epištolami) vyhľadali novozaložené cirkve, v ktorých učenie Kristovo vysvetľovali, výstupnosti pohanske karhali a správcom cirkví potrebné úpravy dávali.

3.

3. Prenasledovanie kresťanov.

Zatvrdili Židia, zvlášť Farizeovia nechceli prijať učenie kresťanské a vo svojich školách proti apoštolom a ich učeniu zúrivo vystupovali, im všemožné úklady činili, ich väznili, kameňovali a im Evanjelium kázať zbraňovali. Oni však, dľa tej zásady, že «viac sluší poslúchať Boha, než ľudí», nebojac sa kríža, verne kráčali tou cestou, ktorú im Pán ukázal. Prenasledovanie so strany Židov prestalo zkazou Jeruzalema v 70. roku po narodení Krista Pána.

Pohlavári rímskeho cisárstva úpadok svojej moci a slávy ríše tomuto novému učeniu privlastňujúc, tiež nenávideli kresťanov.

Ovocie tejto nenávisťi bolo hrozné-prenasledovanie kresťanov, ktorému mnohotisíc ľudských životov v obeť

padlo. Zvlášte cisár Nero nachodil rozkoš v tom, keď kresťania po tisícoch pred divé šelmy boli metaní. Vo svojej šialenosti dal mesto Rím zapáliť a polapaných kresťanov do ohňa vrhať. — Toho času aj apoštolovia Peter a Pavol podstúpili mučednícku smrť, súc cisárom Nerom na smrť odsúdení. Podobné ukrutnosti páchali na kresťanoch i cisári Decius a Dioklecián.

4. Život prvých kresťanov.

Šírenie sa kresťanstva ani ukrutnosť a prenasledovanie neprekazilo. Najväčší protivníci kresťanstva vidiac, že vyznavači Krista ani v tých najhroznejších mukách vieru nezapierajú, počali si ich vážiť a sami prijali krst svätý. Už pod Neronom v samom cisárskom dvore malo kresťanstvo mnohých — ovšem tajných — vyznavačov; chudobný ľud však hŕfne navštevoval tie miesta, kde sa kresťania ku službam Božím shromažďovali.

Prví kresťania žili v opravdovej kresťanskej láske a svornosti. Aby ani jeden núdzu netrpel, majetnejší so všetkým delili sa s chudobnými. Apoštolovia na svojich cestách nemuseli sa starať o pokrm, kam prišli, boli všetkým zaopatrení. Keď v Ríme a v iných mestách cisárstva najväčšia zkazenosť, pýcha a rozkoš panovaly, kresťania vyznačovali sa striednosťou, nábožnosťou, tichosťou a pokorou. X

Keď sa počet veriacich rozmnožil, apoštolovia už nemohli početné kresťanské sbory spravovať. Veriaci na radu apoštolov vyvolili si starších, nábožných a v učení cirkve zbehlých mužov, ktorí potom cirkev riadili, ľud vyučovali, v novó na vieru obrátených prijímali, služby Božie spravovali. Správcovia títo menovali sa presbytermi a pozdejšie biskupmi. Im ku pomoci stáli diakoni, ktorí almužny rozdávali, chorých navštevovali, slovom skutky milosrdenstva činili.

V časoch prenasledovania shromažďovali sa kresťania v tajnosti, často v nočných hodinách na skrytých miestach, ale tam kde sa nemuseli skrývať, schá-

dzali sa v súkromných domoch. Až v pozdejších časoch počali ku sláve Božej zvláštne príbytky stavať. Nádhernejšie chrámy mali až v 4. storočí. X

Kým sa schádzali v chráme jeruzalemskom alebo v menších mestách v školách židovských, spolu so Židmi svätili sobotu, keď však mnohí pohania prijali krst svätý, počali sa oddeľovať od Židov a svätili nedeľu. — Krom nedele svätili Veľkú noc na pamiatku vzkriesenia Pána a Letnice (Turice) na pamiatku sošlania Ducha svätého na apoštolov.

Služby Božie u prvých kresťanov boli práve také, jaké sú dnes v cirkvi našej: spoločný spev, spoločná modlitba, učenie a kázanie Slova Božieho a prisluhovanie dvoch sviatostí, to jest: krstu svätého a Večere Pánovej. Predstavení pozdejšie pomenovali sa kňazmi a tak povstal stav kňazský. X

5. Víťazstvo cirkve.

Konštantín, cisár rímsky, jehož matka Elena, už bola horlivou kresťankou, čím viac poznal tichosť, nábožnosť a pevnú vieru kresťanov, tým väčšmi soškľivila sa mu nadutosť a zkazenosť rímskej šľachty. Keď proti svojmu odporcovi, Maxentiovi vojnu viedol, dal na vojenské zástavy namiesto orlov kríže pripievať, lebo dľa vyprávania starých kroník ukázal sa mu na nebi jasný kríž s nápisom: «V tomto znamení zvíťazíš.» Vojsko Konštantínovo, v ktorom doista nemálo kresťanov bolo, dobylo skvelé víťazstvo nad pohanským protivníkom. Hneď na začiatku svojho panovania udelil kresťanom rovnaké práva s pohanmi. Pozdejšie sám dal stavať nádherne chrámy a na sklonku svojho života dal sa pokrstiť skrze biskupa Eusebia. X

6. Svetáctvo v cirkvi.

Cisár Konštantín dopustil sa veľkej chyby tým, že kresťanov počal nadmier vyznačovať a im úradu, hodnosti a všelijaké výhody udeľovať. Pozdejšie cisár Theodosius (380.) prísny nariadením nútil všetkých

obyvateľov mocnárstva, aby sa stali kresťanmi, z Azie prišlým západným Gótom ale daroval Thráciu pod tou podmienkou, že prijmú učenie kresťanské. Mnohí potom iba k vôli úradom a výhodám alebo z nutnosti a nie veriacim srdcom prijali krst. — Čím väčší vzrastal počet kresťanov, tým menej bolo opravdove veriacich duší a verných vyznavačov Krista.

Svetáctvo v cirkvi niemenaj napomohlo vzniknutie pápežstva a jeho svetskej moci. Presbyteri starších a väčších kresťanských sborov privlastňovali si istú prednosť nad presbytermi cirkví menších alebo novozaložených a pomenovali sa biskupmi a pozdejšie metropolitmi (t. j. biskupmi hlavných miest). Takí boli biskupi: jeruzalemský, antiochenský, alexandrínsky, smyrnenský a konstantinopolský. Rímsky biskup ale pomenoval sa otcom všetkých kresťanov, to jest pápežom, tvrdiac, že je námestníkom Kristovým a tak viditeľnou hlavou cirkve. Pápeži už pod cisárom Valentinianom III. (445.) prišli ku svetskej moci, lebo tento rímskeho biskupa ustanovil najvyšším sudcom a zákonodarcom. Frankský panovník Pippin zase daroval pápežovi Rím i s okolím z vďačnosti, že mu ku franskému prestolu dopomohol.

Že pápeži prišli ku svetskej moci, to nikdy neprosperovalo cirkvi a čím väčšia bola svetská moc pápežov, tým hlbšie klesala cirkev. Keď sa Rímska ríša rozpadla na časť západnú a východnú, metropolit konstantinopolský privlastňovali si tie isté predpráva a moc, ktoré mal biskup rímsky, čo potom aj cirkev k rozdvójeniu priviedlo, a síce na cirkev západnú, ktorá uznávala za hlavu rímskeho pápeža a na cirkev východnú, na čele s patriarchom konstantinopolským. Toto rozpadnutie cirkve stalo sa r. 1054. po nar. Kr. P

7. Pokresťanenie Nemcov, Slovanov a Maďarov.

Šírenie kresťanstva zastavilo na čas sťahovanie národov, lebo počas jeho trvania celá Európa stala sa bojišťom. No časom všetky tie národy, ktoré od Vy-

chodu sa dostahovali (Huní, Avari, východní i západní Gótovia, Vandali atď.) buďto dobrovoľne, buďto kresťanskými panovníkmi nútení, prijali krst svätý.

Franský panovník, Chlodovig počal už predtým Nemcov ku kresťanstvu privádzať. Dielo toto dovŕšil Karol Veľký (okolo r. 800.), upevniac kresťanstvo zakladaním škôl a sriadením služby Božej.

Kňazia *Cyřill* a *Method*, na žiadosť Rastislava, kráľa veľkomoravského na brehoch Váhu, Njtry a Moravy širili kresťanstvo, ktoré odtiaľto do Čiech, do Poľska i do Ruska prešlo. (863.) ✕

Maďari, kým žili vo viere svojich otcov, svojimi výbojami znepokojovali susedné krajiny. Vodca Gejza, chcjúc panstvo svoje a svojho národa upevniť, usiloval sa národ svoj ku pokojnému zamestnaniu navykať. Dobře vedel, že jedine kresťanstvo môže staré mravy národa zmeniť, preto povolal kresťanských kňazov, aby národ ku kresťanstvu naklonili. — V započatom diele zdarne pokračoval jeho syn, *Štefan*, jehož apoštolskú horlivosť pápež Sylvester II. zlatou korunou a udelením hodnosti apoštolského kráľa odmenil. K úplnému víťazstvu došla cirkev kresťanská vo vlasti našej pod Ladislavom I. (1077—1095.)

8-9.

8. Mohamed, zakladateľ Islamu. Krížiacke války.

☛ Mohamed (narodený v meste Mekka) vidiac, že Arabi nemajú jednotného náboženstva, aby všetky arabské kmene v jedno spojil, z pohanského, židovského a kresťanského náboženstva zostavil nové učenie, ktoré spísal v knihe Koran zvanej. On učil, že jeden je Boh (Allah) a Mohamed je jeho najväčším a posledným prorokom. Ač pred zúrivosťou svojich nepriateľov (622.) musel do Mediny utiecť, predsa podarilo sa mu prinútiť všetkých Arabov a Turkov, aby prijali jeho učenie, ktoré Islamom pomenoval. Nové toto náboženstvo, s veľkou ukrutnosťou rozširované, ujalo sa v Persku, v Malej Azii, v Sirii a Palestíne, kde mnohé kvetúce cirkve kresťanské zahynuly. Arabi zaujali aj

Severnú Afriku a r. 711. pod vedením Gēbel al Tarika prešli do Španielska, ktoré potom skoro za 800 rokov v svojej moci držali. X

Koncom 11. stoloetia Mohamedáni zmocnili sa i Jeruzalema (1073.) a kresťanských pútnikov, putujúcich ku hrobu Spasiteľa, všemožne trápili. Ľud totiž v tom domnení, že týmto dosiahne odpustenie hriechov, hromadne navštevoval sväté Mesto a chrám, ktorý cisárovna Elena (matka Konštantínova) nad hrobom Pánovým postavila. Dozvediac sa o tom pápež Urban II., vyzval ľud ku obrane kresťanstva proti pohanom. — Prvá výprava skončila sa nezdarom; no pozdejšie Gottfrid z Bouillonu dobyl Jeruzalem (1099.) a názov «ochranca sv. hrobu» prijal.

Kresťanskí panovníci častejšie museli Jeruzalem dobýjať, a žeby sa pápežom vďačili, radi viedli tieto «krížiacke výpravy»; medzi nimi i náš Ondrej II., svojou družinou za «kráľa jeruzalemského» vyhlásený. X

Krížiacke války maly ten úžitok, že sa Európa sprostila všelijakej hávede, ktorá sa tu doma iba lúpežou a žobrotou živila, vzájomný potyk západných a východných národov ale prispel k pozdvihnutiu obchodu, priemyslu a vedy. Škodlivý účinok krížiackych ťažení bol zase v tom, že kresťania hľadajúc ospravedlnenie, narazili na nepravú cestu, chcejúc sa nie opravdovým pokánim, ale zovňajšími prostriedkami svojich hriechov zbaviť. Duchovenstvo, však, prídúc k veľkému zemskému bohatstvu, viac slúžilo mammonu, nežli Bohu. X

10 - 11 - 12

9. Pápežstvo na vrchole svojej moci. — Dusevná i telesná poroba ľudu.

Najvyšší stupeň slávy a moci dosiahol pápežstvo pod Gregorom VII. a pod Innocentom III. — Tamten hlboko-pokoril nemeckého cisára Henrika IV., dajúc ho do kľatby a poddaných jeho z pod príjavy wernosti oslobodiac. Henrik, aby pápeža ukrotil, w chatrnom odewe, bosy a s obnaženou hlavou putoval do Kanossy, kde wšaf

esste tri dni musel čakať, až ho pápež prijal. Innocent III. tiež nie len nad pospolitým ľudom, ale i nad cisármi a kráľmi panował, foruny a hodnosť kráľovskú dla lubowôle rozdávajúc alebo odnímajúc. Panowitosti pápežskej konec urobil francúzsky kráľ Filip IV. i „Bečným“ zwaný. Tento smelý a odhodlaný muž nebojac sa hrozieb pápežowych, wyrúbil daň na duchowenstwo, dostal od wšsetkej dane slobodné, čomu sa pápež Bonifác VIII. na odpor postavil. Filip, newšsimajúc si ani kľiatby, zajal a uwäznil pápeža w jeho vlastnom dome. Pápež w zúfalstwe samowrazdu spáchal, jeho nástupca (Klement V.) wšsat musel sľobu swoje do francúzskeho mesta Awignonu preložiť, kde pápeži potom za 75 rokov sľidili. Dobu túto zowú „babiloniským wäzením pápežow.“ ✕

Hodnostári cirkewni i swetski jedine o udrzante swojej moci pečujúc, o pozdwichnutie wzdelanosti nič sa nestarali. Wypoweb Wisma swätého: „Bázeň Hospodinowa je počiatok umenia“ tak wyswetlowali, že pomimo nábožnosti sľepá poslušnosť a služebná poníženosť má byť jedinou ozdobou člowečenstwa. Neumelosť bola weliká a wšseobecna. Štáť a písať častokrát ani wysokopostawené osoby neumeli. Opilstwo, swárny, lípčeže, wraždy byly na dennom poriadku, ktoré ani zákon „Božej Boži“ menowaný (dla nehož wšsetky rozopre od stredy večera až do pondelku rána prestat mali), roku 1038. wydaný nezamedzil. Wšfade platilo „práwo pásti,“ dla nehož silni utlačowali slabšich a bohatí utiskowali biednych. Ubohé národy nemo a bez reptania snássi popri duffewnom jarme i to, čo mu moenári sweta na wäzň naložili. Gud túžil za náprawou, ale nebolo toho, ktoby mu cestu wyslobodenia z duffewnej a telesnej poroby ukázal. ✕

W cirkwi kresťanskej so dňa na deň wäčšsi neporiadok panował. Hádky, ktoré kedysi rímski a konstantinopolski biskupi ohľadom služieb Božích, swiatkow a niektorých zowňajšich weci medzi sebou mali, wyrownal smyrnenský biskup, Polykarp (pod Hadrianom pre wiewu umučený), no pápeži do cirkewného žiwota wždy nové a nové wýmnyšly uwiedli, ktoré sa s učením cirkwe nijak nejrownávaly. Hlawnejšie bludy a prawémnu učeniu sa protiwiace wýmnyšly byly:

Wzhwanie Marie a swätých. Úcta k „relikviám,“ t. j. pozostatkom swätých, drewa a klinec z križa Kristowho, kosti mučedníkov, ktorými mnohé mnišské rády často i klamstvá prevádzaly a pripisujúc im divotvornú alebo liečivú moc, tieto relikvie zaslepenému a pöwerciwému ľudu za drahé peniaze predávaly. X

Uffná spoveď (uwedená Innocentom III.), ktorá k pokrytstvu wiedla, lebo spowedník obychajne menšie hriechy zjawił, väčšie ale zamlčal. Bezzenstvo knazow (uwedené Gregorom VII.), majúce za následok nemravnosť duchowenstwa. (Zvlásťte pod pápežom Jánom XXIII., Alexandrom VI., Pawlom III. a Lwom X.)

Slawným wykonom cirkevným stala sa tak zwaná omša (missa), to jest obeť knaza za hriechy weriacich. S omšou spojené je modloslužebné wzhwanie oltárnej swiatosti, nádherné knazské rúchá, zvonce, kábidlá a iné malicherné, k pohorsseniu a nie ku spaseniu slúžiace weci. Ľud do chrámov chodil už nie Bohu slúžiť, lež len oči páť. Nádhera a bleť lahobil očiam, ale srdce ostalo prázdne. X

Učenie o očistci, dla nehož duffe zomretých sa najprw w ohni očistia od hriechow a potom idú do neba. — Od týchto múf možno wykúpil sa almužnami, pöstami, púťami na také miesta, kde sa udajne Panna Maria zjawiła, i peniazmi. Takto powstalo pohorssliwe knpčenie s odpustkami.

Neprawé pochopowanie pokánia. Zákaz čitania Bisma swätého. Latinská, nasledowne ľudu nesrozumiteľná reč služby Božej.

Sedem swiatostí, kdežto Kristus Bän dve ustanowil.

Mnohé, cele zbytočné swiatky, ktoré ľud iba k záhalke, k obzerstvu a opilstvu wedy. Strigónske processy, Božie súdy, exorcismus, to jest vyhánanie diabla mučením tela a kadením. Intwizicia. X

13

10. Počiatok reformácie.

Mnohí, o Božích weciach rozumne smýšľajúci krestania s týmto stavom cirkve neboli spokojní. — V severnom Španielsku, vo Francúzsku a v iných krajinách Europy už v 11. stoloťi powstaly niektoré sekty, jichž údovia sprotiwili sa nariadeniam pápežským.

Kadenáhle však so svojim vyznaním verejne vystúpili, narazili na najtvrdší odpor so strany moci pápežskej. Ostré nariadenia, mnohé spisy, ba aj križiacke ťaženie proti nim vedené, málo prospelo. Nespokojnosť čím ďal, tým viac sa šírila. X

11. Peter Vald. (1170.)

Medzi týchto nespokojencov patrila Peter Vald, majetný kupec v Lyone. Čítaním Písma svätého prišiel k tej zkušnosti, že cirkev kresťanská ďaleko odpadla od toho základu, na ktorý ju Kristus Pán bol postavil. Hlavnú príčinu bludu videl v tom, že kresťanský ľud Písmo sväté a tak ani cestu spasenia nezná. Aby Písmu svätému aj sám lepšie porozumel a aj iným prístupnejším ho učinil, dal ho prekladať, ba i sám prekladal ho do francúzskej reči. Potom zpeňajiac svoj majetok, rozdal ho chudobným a chodiac z mesta do mesta, vysvetľoval Evanjelium. Sekta tak zvaných Albingentov hneď pripojila sa k nemu. Pápež Innocent III. (1215.) dozvediac sa o tomto pohybe, dal Valda do kliatby a poručil mníchom dominikánskym, aby týchto odpadlíkov, jestli možno, k poslušnosti priviedli, jestli nie, docela vyhubili. K tomu cieľu sriadená bola tak zvaná inkvizícia, to jest krvavý súd, ktorý svojimi ukrútnosťami stal sa najohavnejšou poškvrou v histórii človečenstva.

Vald, aby sa nedostal do rúk pápežencov, skryl sa najprv v severnej Itálii, konečne v Čechách, kde aj život dokonal.

12. Ján Viklef.

O sto rokov zatým povstal na obranu cirkve učený kňaz anglický, Ján Viklef (nar. 1324.), avšak i tento musel zutekať pred nepriateľmi svetla a vo vyhnanstve zomrel. Ale ani v hrobe nemal pokoja, lebo zúrivi nepriatelia vyhrabali zo zeme jeho kosti, spálili a popol, aby žiadnej pamiatky po ňom nezostalo, vetrom pustili. X

13. Ján Hus.

Narodil sa v mestečku Husinci v Českej zemi roku 1373. Po dokončení škôl stal sa profesorom na vysokej škole pražskej a Slova Božieho kazateľom v tak zvanom Bethlehemskom chráme. Keď o pôsobení Valda a Viklefa povstala hádka medzi kňazmi, on tamtych zastával a aj z kazateľne ostro napádal neriady, ktoré svevoľní pápeži do cirkevného života uviedli. Nadovšetko ale žiadal užívanie materinskej reči v službe Božej a prisluhovanie večere Pánovej „pod obojím“, to jest, aby veriacim nie len chlieb, ale aj kalich podaný bol.

Toho času cisár Žigmund svolal snem do Konstancu (Kostnice) a povolal naň aj Husa. Hus, nachodivší sa v kliatbe pápežovej, zdráhal sa a len vtedy privolil, keď mu cisár vlastnoručným listom zabezpečil pomoc a ochranu. Sotva však do Kostnice prišiel, nepriatelia cirkve uvrhli ho do žalára, kde ho o plesnivom chlebe a zkazenej vode pol roka držali. Keď sa na cisárov list odvolal, riekli mu, že kacirovi daný slub nikoho neviaže. Konečne postavili ho pred súd, a že svoje učenie nechcel odvolať, ako nenapraviteľného kacira odsúdili ho na smrť a dňa 6. júla roku 1415. na hranici spálili. — Husov priateľ, Jeroním Pražský o rok pozdejšie podstúpil smrť mučednícku.

15 - 16

14. Boje Husitov.

Nasledovníci Husovi, aby pomstili smrť «mistra», zdvihli krvavú vojnu proti Žigmundovi a vôbec proti pápežencom, ktorá za 18 rokov trvala. Ich vodcovia boli Ján Žižka, Prokop Veľký a Malý, ináč Prokúpek zvaný. Keď sa však medzi sebou nesnášali, utrpeli viac porážok a rozprchli sa. Jedna čiastka Husitov osadila sa na horných stranách vlasti našej. Mnohé nimi postavené chrámy a založené cirkve svedčia po dnes o jejich kresťanskej horlivosti.

15. Dr. Martin Luther.

Keď Jána Husa viedli na hranicu, povedal triznitelom svojim tieto pamätné slová: „Teraz pálite hus, ale o sto rokov príde ľabuť, ktorú nespálite.“ Hus zahynul, ale pravda nemohla zahynúť, lebo našla smelého a neohrozeného bojovníka v osobe Doktora Martina Luthera.

Martin Luther narodil sa dňa 10-teho novembra roku P. 1483-teho v nemeckom mestečku Eisleben (Izlebia) z chudobných rodičov, z otca Jána Luther a z matky Margarety Lindemann. Martin bol usilovný žiачík a pilne chodil do školy najprv v Mansfelde, kam sa jeho rodičia boli presťahovali, pozdejšie v Magdeburgu a potom v Eisenachu. Ako chudobný žiak odkázaný bol na milosrdenstvo dobrých ľudí. Aby nemusel hladovať, v domoch majetnejších mešťanov spolu s inými chudobnými žiakmi nábožné piesne spieval. Roku 1501. šiel na vysokú školu do Erfurtu, aby sa dľa žiadosti rodičov právnicku vyučil. ✕

Nenadálou smrťou priateľa a predivným svojim zachránením hlboko dojatý, umienil si oddať sa stavu duchovnému. Tým cieľom proti vôli rodičov vstúpil do kláštora mníchov augustínskych. V kláštore našiel prachom zapadnutú, reťazmi ku stene prikovanú latínsku bibliu, ktorú pilne čítaval a poznal, že cirkev Kristovu pápežské bludy a ľudské výmysly na kraj záhuby priviedly. Pozdejšie poslaný bol do Ríma, aby tam niektoré záležitosti rádu augustínskych vybavil. S veľikou radosťou vybral sa na túto cestu, ale dosť skoro docela sklamaný navrátil sa, lebo v Ríme namiesto kresťanskej pokory a pobožnosti našiel tú najväčšiu zkazenosť a nemravnosť.

O zpusťlosti a zkazenosti samého kňazstva už koncom 15. stoletia písal mních Mantuanus pápežovi Sixtovi: „Ctnosť a statočnosť je z Ríma vyobcovaná. Boh už nemá miesta v Ríme. Koľko ľudí, toľko zlodejov chodí po uličiach. V krajine vlkov môže byť každý vlkom. Sídlo Petra topí sa v bahne hriechu a

podlosti. Chrám, oltár, modlitba, nebo, ba aj sám Pán Boh je napredaj!"

Po návrate z Ríma ešte väčšmi vhlbil sa do Písem svätých, aby vo tme bludu našiel svetlo, modlil sa a neprestajne učil, aby sa náležite pripravil k tej ťažkej práci, ktorú mu Prozretelnosť Božia naložila.

16. Pociatoť diela Božieho.

Pápež Julián II. nedožil domŕšenia stavby nádherného chrámu Petra v Ríme, zanechal ju svojmu nástupcovi, Lewovi X., ktorý vsťat pre nedostatok peňazí tiež nemohol v stavbe pokračovať. Aby potrebné peniaze zapatriť mohol, dal rozhlásiť po celej Europe, že udelí rozhrešenie každému, kto na tento svätý cieľ dľa svojho stavu a majetku niečo obetuje. Na území Nemecka vzal na seba túto ofšklivú úlohu mohučský (mainz-ský) arcibiskup Albrecht a predávanie tak zvaných odpustkov sveril dominikánskym mníchom. Jeden z nich, nejaký Ján Tetzel prissiel i do okolia Wittenbergu a svoje cedulky tak bezvôčive ponúkal, že to každého vážneho a spravedlivého človeka pohoršilo. Hovoril, že zbýtočné je rmútiť sa nad svojou hriessnosťou, keď si človek odpustok kúpi a chvástá sa, že svojimi odpustkami viac duffi zbawil pešla, nežli Peter svojím Ewanjeliumom.

Luthera tiež hľbofo zarmútilo toto pohoršlivé kupenie s menom Božím, lebo došľ skoro poznal jeho zkaženosný účinok. Keď totiž niektorých oslowil, aby prissli k nemu ospowedať sa, odwetili mu, že necítia toho potrebu, lebo už zaplatili za rozhrešenie a odpustenie hriechow majú už wo wačku.

Kto doktor a professor wysokej školy wittenberskej, tiež ako kazateľ zámočného chrámu ostro wystúpil proti týmto neriadom a aby zawdal podnet k werejnej hádke, dňa 31. oktobra roku 1517. napísal 95 wňpowedí, w ktorých dokazoval, že pápež ani zdarma, ani za peniaze nemôže hriechy odpúšťať. Žiwot kreskana má byť ustawičným pokánim. Kto pokánie učini, ten nepotrebuje pápežowej milosti, ani jeho odpustkow; kto vsťat neučini, tomu ani pápež, ani jeho odpustky nepomôžu.

Ľud, hrnúci sa do chrámu, dychtive čítal tieto výpovede, pribité na dverách a uznal, že Luther má pravdu. Došlo skoro dozvedel sa o tom aj pápež, lebo mu Luther svoje výpovede v sprievode úctyhlného listu poslal. Pápež zhrozil sa nad opovážlivosťou jednoduchého mnicha a hneď požiadaval Lutherovho zemeľána, Fridricha, že by toho ne-

Dr. Martin Luther.

bezpečného huriča lapil a do Ríma doprevadiť dal. Keď však Fridrich odoprel vyplniť žiadosť pápežovu, poslal tento kardinála (vysoko postaveného dvorného kňaza), ka-
jetána, aby toho zlorečeného človeka buďto napravil,

buďto zničil. — Na rozkaz Kajetána ustanovil sa Luther v Augsburgu, ač ho priatelia veľmi odrádzali. Dňa 7-ho októbra r. 1518. prišiel do Augsburgu. Kajetán surowo napadol Luthera, chcúac ho zastrážiť, čo keď sa mu nepodarilo, s hnevom odišiel preč. Na to poslal pápež iného svojho dvorného kňaza, tichého Miltica, s ktorým sa Luther v pokoji rozišiel, sľúbiac mu, že bude mlčať, jestli aj jeho nepriatelia umŕtnú a napádať ho nebudú.

17. Ďalšie hádky. Luther v kliatbe.

Qnedlho zatým Doktor Eck, professor vysokej školy v Ingolstade vyzval Luthera, aby sa s ním hádal. Keď sa aj táto, 14 dní trvávajúca hádka bezvýsledne skončila, Eck navrátil sa do Ríma a obžaloval Luthera, čo nenapraviteľného kacíra a radil pápežovi, žeby ho do kliatby dal. V bulle kliatby, to jest v liste pápežovom napísané bolo, že Luther v každom chráme, pri hluku zvonov, pri zapálených, avšak hneď zatým vyhasených a o zem mrštených sviečach má byť za prekliateho vyhlásený, z cirkvi vyobcovaný a potom cti, hrdla a statku pozbavený. Luther hneď na to vydal viac spisov, v ktorých žive vyobrazil prevrátenosť v cirkevnom živote. Keď ale tieto spisy z rozkazu pápežovho v mnohých mestách spálené boly, Luther pápežovu bullu, ktorou bol do kliatby daný, v prítomnosti svojich žiakov a mnohých mešťanov vittenberských pred bránou mesta do ohňa hodil. To sa stalo dňa 10-teho decembra roku 1520.

18. Luther vo Vormsu.

Smrťou Maximiliána uprázdnil sa cisársky trón. Nemecké kniežatá ponúkli korunu Lutherovmu zeme-pánovi, Fridrichovi Múdreému, ten ale túto hodnosť neprijal. — Vtedy zvolili najmocnejšieho panovníka Európy Karola, kráľa Hispanie, Neapolu a Hollandska. Cím dosadnul na trón, biskúpi a kniežatá pápeženské hneď doliehali na ňo, aby hnutie reformácie násilne potlačil. Cisár, chcúac toho odvážlivého mnícha osobne poznať,

povolal ho do Vormsu na ríšsky snem, ktorý sa roku 1521. v prítomnosti všetkých cirkevných a svetských hodnostárov odbyvať mal.

Luther na sneme vo Vormsu.

Priatelia radili Lutherovi, žeby nešiel, lebo tak pochodí, ako Ján Hus, ale on im odpovedal: «Keby medzi Vittenbergom a Vormsom taký oheň horel, žeby plameň až do neba šlahal a čo by tam tolko čertov bolo, jak črepu na strechách, pôjdem a vydám svedectvo pravde.» X

Srdečne rozlúčiac sa so svojimi priateľmi, v mene Božom vydal sa na cestu. Prv ale poručil najvernejšiemu priateľovi, vysokoučenému Melanchtonovi: «jestli sa nevrátim, pre Boha ťa prosím, brat môj, bojuj ďalej a pracuj aj namiesto mňa!» Na ceste do Vormsu celé zástupy ľudu prichádzaly mu v ústrety a chrámy, v ktorých kázal, naplnily sa tisícami poslucháčmi. Biskupi pápeženski mysleli, že Luther nebude mať smelosti postaviť sa pred cisára a vysokú radu, ale sa veľmi sklamali. Po náležitej duchovnej príprave, dňa 18-tého apríla o 6. hodine večernej vstúpil Luther do velikej dvorany paláca biskupovho. Ríšsky kancellár, arcibiskup trierský vyzval ho, aby svoje učenie odvolal a svoje spisy za bludné vyhlásil. Luther v dlhšej nemeckej a latinskej reči odpovedal, že nič takého neučil a nepísal, čo by mal odvolať. Keď však skrz kancellára znovu vyzvaný bol, aby krátko a jasne osvedčil, či odvolá svoje učenie, obrátia sa priamo k cisárovi, dokončil svoju reč týmito pamätnými slovami: «Ponevác cisárska Jasnosť odo mňa krátku a určitú odpoveď žiada, dám takú, ktorá ani zubov, ani rohov nemá: Ja ani pápežovi, ani cirkevným snemom neverím, lebo som sa presvedčil, že sa mnohokrát mýlili, preto, kým ma z Písma svätého nepresvedčíte, že nemám pravdu, ničoho neodvolám, lebo je nie radno, aby človek proti svojmu svedomiu konal. Tu stojím, ináč nemôžem, tak mi Boh pomáhaj! Amen.» X

21. 19. Luther v ríšskej kliatbe.

Mohutné slovo a smelé vyznanie Lutherovo hlboký dojem učinilo na všetkých prítomných a ne jeden, ktorý ešte vždy pochyboval, stal sa jeho horlivým na-

sledovníkom. Sám Fridrich, zemepán Lutherov oduševneno zvolal: «O, jak krásne hovoril otec Martin pred cisárom a ríšou!»

Mnohí naliehali na cisára, aby dal Luthera uvezníť, ale cisár im odpovedal: «Nechcem sa hanbiť, ako kedysi Žigmund.» Aby však aj pápežencom uhovel, dňa 8. mája roku 1521. predsa dal Luthera do ríšskej kliatby, čo toľko znamenalo, že: «cisár zbraňuje pod prísnou pokutou každému človeku tohoto diabla v ľudskej podobe a mníšskom rúchu do svojho domu prijať, naproti tomu nakladá, aby ho lapili a cisárskej vrchnosti oddali.»

// 20. Luther na Vartburgu.

Na zpiatočnej ceste z Wormsu, v thüringskom lese, neďaleko mestečka Valtershausen zrazu zakuklení rytieri zastali mu cestu, posadili ho na koňa a po dlhom sem i tam jazdení odvedli ho na hrad Vartburg, kde 10 mesiacov strávil. Ani jeho priatelia nevedeli, kam sa podel. Nejedni ho oplakali v tom domnení, že sa dostal do osídla pápežencov a zahynul. On však ani tam nezaháľal. Napísal mnohé užitočné knihy, ba aj sväté Písmo počal do nemeckej reči prekladať a len vtedy opustil Vartburg, keď počul, že jeho učenie mnohí mýlne vysvetľujú, ľud búria a všelijakých výstupkov sa dopúšťajú. Nebojac sa ani kliatby, ani žiadnych úkladov, šiel medzi ľud a utíšil ho.

// 21. Lutherovo manželstvo a rodinný život.

Luther už predtým v jednom svojom diele, písanom na základe 1. Tim. 4 kap. jasne dokázal, že zbraňovať kňazom stav manželský, je nesmysel a blud. Dňa 13-teho júna 1525. aj sám vstúpil do stavu manželského s Katarinou Bóra, ~~s ktorou šest' dietok zplodil.~~ Jako príkladný manžel a dobrý otec za vzor a príklad môže slúžiť všetkým kresťanským manželom a rodičom. Dietky svoje od malička k nábožnosti a bázni Božej privádzal. Domáce služby Božie v kruhu

svojej rodinky každodenne odbavoval. Manželka jeho bola mu vernou družkou a príkladnou matkou svojich dietok. Po krutom boji s nepriateľmi cirkve, v nesnádzach života, po ťažkej práci v domácom kruhu našiel Boží mier, odpočinok a potešenie.

22. Ďalšie práce.

Luther sloziac mníšske rúcho a konečne opustiac kláštor, častejšie schádzal sa s ľudom, ba v sprievode svojich priateľov, Melanchtona, Bugenhagena a Justusa Jonáša, prešiel celú krajinu, aby poznal ľud, jeho smýšľanie a duševné potreby. Na týchto svojich cestách nadobudol si smutných zkuseností. Nevzdelanosť a nemelosť ľudí, ba aj samých kňazov a učiteľov bola úžasná. Ľud ani len pochopu nemal o naukách kresťanských. Mnohí sa ani len «Otče náš» pomodliť nevedeli, vieru obecnú kresťanskú, Desatero Božích prikázaní, učenie o sviatostiach málokto znal. Neraz — ako sám píše — žalostne plakal nad touto duševnou temnosťou. Hneď sa dal do práce a roku 1529. vydal svoj veľký a malý katechismus, tamten pre kňazov a učiteľov, tento pre ľud a školskú mládež. Kamkoľvek prišiel, usiloval sa školstvo pozdvihnúť, a kde školy nenašiel, celou prísnosťou napomínal vrchnosti i ľud, aby školy budoval, lebo «dobrá škola je štepnicou cirkve.»

23. Špajerský snem.

Pápež a jeho biskupi neprestávali dotierať na cisára Karola, aby reformáciu celou svojou mocou udusil. Cisár roku 1529. svolal snem do mesta Špajeru, na ktorý síce on sám neprišiel, avšak predsa naložil svojmu bratovi Ferdinandovi a vláde krajinskej, aby predovšetkým zrušili všetky evanjelikom priaznivé uzavretia pred troma rokmi tiež v Špajeri odbyvaného snemu. Ďalej naložil snemu také uzavretia vyniesť, dľa níchžby nikto zo sväzku rímskej cirkve vystúpiť nesmel. Omša má byť zpäť uvedená, evanjelium, ale

jedine dľa úprav pápežových smie sa vysvetľovať. Evanjelici sa proti takýmto uzavretiam zopreli, čili protestovali týmito slovami: «Osvedčujeme pred Bohom, jediným Stvoriteľom, Vykupiteľom a Špasiteľom našim a aj pred všetkými ľuďmi, že všetky vaše uzavretia, namerané proti nám a proti nášmu svedomiu zatracujeme, jim sa zprotivíme a nepoddáme.» Pre toto odporovanie nepriateli pomenovali ich protestantmi. Evanjelici tento názov s istou hrdosťou prijali a nehanbili sa zaň.

24. Aušpurské vyznanie.

Cisár Karol V. roku 1530. svolal krajinský snem do mesta Aušpurgu (Augsburg) a vyzval aj evanjelikov, aby tomuto snemu na písme predložili, čo o Bohu a o Božích veciach vyznávajú. Luther nešiel na snem, lebo sa nachodil v kľatbe, ale požiadal Melanchtona, aby na základe Lutherom zostavených tak zvaných «Torgavských punktov» vyznanie evanjelikov složil. Luther sám ostal v blízkom Koburgu, aby Melanchtonovi, Spalatinovi a Jonášovi v tak vážnej práci dobrou radou a úpravami poslážiť mohol.

Cisár len ťažko povolil k tomu, žeby vyznanie evanjelikov pred celým snemom verejne prečítané bolo.

Vierovyznanie evanjelikov obsahuje 28 artikulov: 1. hovorí o trojjedinom Bohu, 2. o dedičnom hriechu, 3. o vykúpení. Ďalšie 3 články hovoria o ospravedlnení skrze vieru v Krista a jeho milosť. Že viera je dielo Ducha svätého a prameňom dobrých skutkov, ktoré však samé v sebe nie sú dostatočné ku spaseniu, lebo jedinou nádejou a útechou človeka je Kristus. O cirkvi vraví, že je shromaždenie veriacich, kde sa Slovo Božie čistotne a úprimne káže a Sviatosti dľa ustanovenia Krista Pána prisluhujú. Osobite hovorí o dvoch Sviatostiach i o zpovedi a odpustení hriechov. O cirkevných a svetských vrchnostiach, o dni súdnom a o skonaní sveta. Posledných sedem artikulov spomína všetky bludy a neriady, ktoré cirkvi záhubou hrozia.

Cisár sám vzal do ruky obe osnovy, i latinskú,

i nemeckú. Latinskú podržal u seba, nemeckú ale oddal ríšskemu kancellárovi cieľom potvrdenia. Toto verejné vyznanie evanjelikov malo veľký význam a veľký účinok na prítomných poslucháčov, lebo mnohí, ktorí dosiaľ jednostranne súdili o evanjelikoch, teraz presvedčili sa, že — ako sa i Vilhelm, bavorský panovník vyslovil — «evanjelici sedia v Písme a pápeženci popri ňom.» Od tohoto dňa (25-teho júna 1530.) menuje sa cirkev naša «evanjelickou podľa aušpurského vyznania.»

25

25. Úplné víťazstvo reformácie.

Aušpurský snem priniesol obnovenému učeniu úplné víťazstvo. Do 1542. roku skoro všetky nemecké krajiny prijali reformáciu. Vürtemberg, Sasko, Brandenburg, Braunschweig. Mestá: Hamburg, Bremen, Lübeck, Frankfurt, Ulm, Strassburg s veľkým oduševnením vítaly zoru vysvobodenia zpod jarma pápežského.

V Dánsku a Norvéžsku Lutherov učedník, *Martin Reinhart* kázal čisté evanjelium s takým prospechom, že roku 1537. obe tieto krajiny boli evanjelické. Švédsko roku 1544. úplne odtrhlo sa od Ríma. V Poľsku, v Talii a Španielsku len ukrutné prenasledovanie mohlo hrádze položiť šíreniu reformácie. V Rakúsku sama kráľovna Mária, sestra cisára Karola a vdova po nešťastnom Ludvikovi II. naklonená bola reformácii. Luther, aby ju v jej hlbokom žiali potešil, štyri žalmi jej venoval. Od nej pochodí krásna potešiteľná pieseň: Mámli predce kříž svůj míti. (Tran. č. 578.)

26. Reformácia vo Švajciarsku, Francúzsku a Británii.

Súčasne s Lutherom vystúpil vo Švajciarsku glarusský a pozdejšie zürišský kazateľ, *Ulrich Zwingli*. Zlopovestné odpustky, predávané mníchom Bernhardom Samsonom, práve tak, jako Tecelove v Nemecku, pobúrili opravdových milovníkov Krista. Už roku 1523. sama vláda krajinská prísne naložila všetkým kazateľom, aby Slovo Božie čistotne a úprimne kázali. Keď však

južné kantony zdráhaly sa prijať ponapravené učenie, strhla sa krvavá vojna, v ktorej evanjelici, súc v menšine, porazení boli. Sám Zvingli v bitke pri Kappel (11. okt. 1531.) padol a nevidel ovocie svojho trudu.

Vo Francúzsku a pozdejšie v Švajciarsku *Ján Kalvin* (nar. 1507.) bol horlivým bojovníkom reformácie. V mladosti svojej, súc neobyčajnými duševnými vlohami obdarený, nadobudol si veľkú učenosť zvlášte v bohosloví. Už ako 18-ročný mladík stal sa kazateľom. Ako kazateľ dostal do ruky spisy Lutherove, z ktorých poznal všetky bludy pápeženské. Aby nemusel proti svedomiu svojmu činiť a kázať, složil kňazské rúcho a šiel najprv do Orleanu na vysokú školu, chcúc svoje vedomosti osvojením chaldejského a gréckeho jazyka doplniť, aby sväté Písmo v pôvodných rečiach mohol čítať a porozumeť. Že však aj slovom aj písmom proti pápežstvu vystúpil, musel zutekať do Genfu, kde sa stal Sl. B. kazateľom. Pre svoju neústupnosť a prísnosť mnohé protivenstvá znášal, až konečne opustiac Genf, šiel do Štrassburgu. Onedlho sami mešťania genfskí uznali, že Kalvin mal pravdu a povolali ho nazpät.

Navrátiac sa, znovu sriadil cirkev a svojimi prísnyimi nariadeniami uviedol dobré mravy jak v cirkvnom, tak i spoločenskom živote. Umrel v 55. roku veku svojho.

Zvingli a Kalvin delili sa od Luthera v učení o Večeri Pána. Zvingli tvrdil, že je ona len pamiatkou smrti Kristovej a chlieb a víno sú len zovňajšími znameniami milosti Božej. Kalvin stál niečo bližšie k Lutherovi a uznával, že v chlebe a víne je Pán duchovne prítomný. Krom toho Kalvin učil o predzrizení človeka, dľa nehož človek ešte pred narodením svojim určený je k spaseniu alebo k zatrateniu.

Učenie Kalvinovo ujalo sa zvlášte vo Švajciarsku, v južnom Francúzsku a vo vlasti našej zvlášte medzi maďarským ľudom.

V Anglicku kráľ Henrik VIII. zaujal sa za reformáciu, ačkoľvek svojim pohoršlivým životom viac ško-

dil, nežli osožil dobrej veci. V Škótsku kňaz *Ján Knox* bol horlivým apoštolom čistého učenia. Anglická kráľovna Alžbeta (1588.) bola dobrá evanjelička a dopomohla reformácii jak v Anglicku, tak i na celom území Veľkej Britannie k úplnému víťazstvu.

27. Smutné zjavy v cirkvi.

Úprimnú radosť Lutherovu nad víťazstvom pravdy neraz zakalilo ukruté prenasledovanie vyznavačov obnovenej cirkve. Ale i títo, jako kedysi prví kresťania pod hrúzovládou rímskych tyranov, ani pred hranicou, ba ani uprostred šlahajúcich plameňov nezapreli Krista. Jedon z nich, Leonard Kaiser (spálený 16. aug. 1527.) zo žalára písal svojim priateľom: «Kto má odlúči od lásky Kristovej? Snáď zarmútenie alebo úzkosť? Snáď protivenstvo a či hlad? či nahota? či nebezpečenstvo a meč? Istý som, že ani smrť, ani život, ani kniežatstvá, ani mocnosti, ani nastávajúce veci, ani budúce! Ani vysokosť, ani hlbokosť, ani ktorékoľvek iné stvorenie nebude môcť odlúčiť ma od lásky Božej, ktorá je v Kristu Ježišovi, Pánu našom!» (Rim. 8.)

Niemenej zarmútilo Luthera nemúdre a zlostné počínanie niektorých streštencov, ktorí vo svojej šialenosti pokoj v cirkvi narušit, do čistého zbožia cirkve kúčku nasiat a jak v cirkevnom, tak i v obecnom živote všetok poriadok prevrátiť chceli. Takí boli: Karlštadt, Tomáš Münzer, pozdejšie Matthiesen, Ján z Leidenu, Bernhard Rottman a iní.

28. Luther v boji a v práci.

Za vzor a príklad má slúžiť každému kresťanovi Lutherova:

1. Hlboká a úprimná nábožnosť, nesmierna láska k bližným a nadovšetko k Bohu.
2. Veliká smelosť v boji za pravdu, žiadne nebezpečenstvo, žiadna moc nebola ho v stave sklátiť a ač vedel, že ho Pán každú hodinu môže požiadať, aby vernosť svoju k nemu aj mučedníckou smrťou zpe-

čatil, nelakal sa toho, hovoriac: «Moja vec je vec Božia, ktorá nemôže padnúť. Čo bych priam zahynul, ona zvíťaziť musí!»

3. Nezlomná stálosť. Ako nesklonila ho hrozba, tak nesviedol ho ani dar. Do smrti svojej ostal chudobným, zavrhnúc všetky rozkoše a slávu sveta, kdežto mocnári vysoké hodnosti mu sľubovali, aby ho v jeho vernosti sklátili.

4. Obdivu hodná je aj jeho žiadnej únavy nezaujaca pracovitosť. Či na katedre, ako učiteľ, či na kazateľni, ako kňaz, či ako rečník pred snemom, či ako spisovateľ a básnik pri písacom stolíku dokázal sa nedostiziteľným. Pri všetkých týchto prácach stačil ešte aj sbory navštevovať, všade učiť, karhať, krotiť, spory riešiť a pokoj uvádzať.

5. Uprimnosť a statočnosť. Čo mal na srdci, to mal aj na jazyku. V chválach bol skúpy, ale zlosť a neriad karhal neustále, bez ohľadu na stav a hodnosť ľudí. Podlizovanie, lichotenie a farizejské pokrytstvo z celej duše nenávidel.

6. Dobročinnosť. Ačkoľvek sám bol chudobný — veď jeho professorský plát obnášal iba 200, pozdnejšie 300 zlatých — a početnú rodinu živil, dľa možnosti, ba často i vyše možnosti udeľoval tým, ktorý sa k nemu o nejakú podporu uchádzali. Raz, nemajúc peňazí, daroval svoj milý, strieborný kalištek chudobnému študentovi.

Bol znamenitý spevák a hudobník. V domácom kruhu so svojou rodinkou krásne nábožné piesne spieval, sprevádzajúc spev hudbou. Aj sám složil mnohé utešené piesne, na príklad: Hrad přepevný jest Pán Bůh náš; My všickní věříme; Izaiáš prorok svědčí právě, a iné.

29. Lutherova smrť.

Veliký tento muž Boží aj v hodinke smrti dokázal sa velikým. Smrti sa nikdy nebál, ba v poslednej dobe svojho života žiadal si ju.

Páni z Mansfeldu, k jejichž majetku aj Lutherovo

rodisko patrilo, mali medzi sebou nejakú rozopru. Znajúc Luthera, čo bezžistného, spravedlivého muža, požiadali ho za smierčieho sudcu. V tuhej zime — už i tak nedúživý — veľmi prechladol, no rýchla pomoc lekárska na čas priniesla mu polahčenie. Šťastlivo riešiac spor grófov z Mansfeldu, chcel sa vrátiť domov. Na žiadosť svojich priateľov ostal ešte v Izlebbii, ale stav jeho ešte v tú noc natoľko sa zhoršil, že musel do postele, z ktorej nikdy viac nevstal. V posledných chvíľach častejšie opätovoval slová Pánove na kríži: «Otče, v ruky tvoje porúčam ducha môjho.» Pri tomný jeho priateľ Jonáš Justus, vidiac, že veľiký duch strojí sa opustiť krehké telo, pristúpil ku smrtnému lôžku a silným hlasom pýtal sa Luthera: «Velebný Otče, umierate-li v tom Kristu a chcete-li byť aj v smrti stály v tom učení, ktoré ste v živote hlásali?» Na čo Luther hlasno a srozumiteľne odpovedal: «Áno.» Onedlho zatým ruky složiac, tíško usnul o 3. hodine rannej, dňa 18-teho februára roku P. 1546. v 63. roku veku svojho.

V nasledujúci deň mrtvé telo jeho odniesli do chrámu, kde Jonáš Justus, potom Celius povedal dojímavú reč. Potom vložiac rakev na voz, odvezená bola mrtvola do Vittenbergu. Nesmierny a každou dedinkou vzrastajúci zástup sprevádzal s plačom smútočný voz. Vo Vittenbergu Doktor Bugenhagen kázal z obľúbeného textu nebožtíka. (I. Thessal. 4, 13—18.) Zatým Melanchton povedal krásnu odbierku v latinskej reči, po nejž mrtvolu vložili do hrobky v blízkosti kazateľne zámockého chrámu, otvor založili mosadzovou doskou s nápisom: Dr Martin Luther. Pamiatka spravedlivého požehnaná!

30. Šmalkaldská vojna. Prenasledovanie evanjelikov.

Nemeckí evanjelici až 1531. sišli sa v thüring-
skom mestečku Šmalkalden a uzavreli smluvu medzi
sobou, aby — jestli so strany katolíckej napadnutí
budú, — hotoví boli k spoločnej obrane. Predbežne
zbytočné boly jich obavy, lebo strednú Európou za-

mestknávala turecká otázka. Pápeženci, aby v boji proti Turkom aj na pomoc evanjelikov rátať mohli, usilovali sa s nimi dobrý pomer udržať. Takto bol uzavretý náboženský pokój v Nürnbergu roku 1532. Ku srážke prišlo až potom, keď protestanti zdráhali sa oboslať tridentskú synodu, svolanú r. 1546. Cisár Karol videl v tom neposlušnosť a umienil si, že ich potresce. To sa mu aj podarilo, a síce pre nesvornosť a nerozhodnosť evanjelikov. Krom toho i zrada saského vojvodu Mórica priniesla evanjelikom porážku. Bojom týmto koniec učinil pokoj uzavretý v Aušpurgu. (1552.) Karol onedlho zatým mnohými nezdarmi znechutený složil korunu, utiahol sa do Španielska, kde r. 1558. umrel. Deditvo Karlovo prevzal jeho syn Filip, jeden z najukrutnejších nepriateľov cirkve. Mnoho tisíc ľudských životov padlo v obeť tomuto zúrivcovi zvlášte v Hollandsku, kde krvežížnivý general Alba behom 6 rokov 18.000 evanjelikov zmárnil. X

Francúzski evanjelici roku 1570. obdržali rovnaké práva s katolikmi, ale pápeženci nemali pokoja, kým aj tu nevyhubili vyznavačov pravého učenia. Dňa 24. augusta roku 1572. (v noc sv. Bartolema) z rozkazu kráľa Karola IX. a jeho matky, Kataríny Medici, v Paríži, i na okolí vyše 60.000 evanjelikov (hugenottov) povraždeno bolo. Pápež Gregor XIII. nariadil veľké slavnosti, aby svojej radosti nad týmito ohavnosťami výraz dal. Táto «ohavnosť pustošenia» a strašné vraždenie krvných bratov nemohlo zostať bez Božieho trestu. Krásna zem Francúzska vždy hlbšie a hlbšie upádala, až to došlo k hroznej revolúcii, ktorá celú krajinu v rummy obrátila.

V Poľsku pre hrozné prenasledovania tiež nemohlo sa evanjelium svobodne šíriť, čo potom i tejto krajine k rýchlemu a žalostnému pádu dopomohlo.

31. Tridsaťročná válka.

Česki evanjelici mali náboženskú svobodu cisárskym listom, vydaným od cisára Rudolfa (1609.) sľúbenú. Keď im vsľach právo stavania chrámov a škôl po dvakrát

odopreli a ani nástupca Rudolfom, Matej nechcel daný sľub zdržať, rozhnemaní ewanjelici sili do Brahy a troch senátorow mesta (Martinica, Fabriciusa a Slawatu), obwinowaných zo zrady ewanjelikow, z pražskej radnice oknom vyhobili. (1618.) Takéto násilie cisár chcel prisrne potrestať. Keď wšak ewanjelici rázne wystúpili, jezuitow z krajiny wypowedali, 30 najprednejších sflachticow za spráwcom ustanowili, odstúpil od pomsty a priateľsky sa s nimi ponon. Nowozwoleného cisára, Ferdinanda nechceli uznať, lebo wedeli, že ako chowanec jezuitow, je veľikým nepriateľom protestantizmu a ponukli korunu českú Šfalzskému Fridrichowi.

Ale Ferdinand pomocou baworského Maximiliána na Bielej Hore cele porazil Fridricha (1620.), wťiahnul do Brahy a strassne pomstil odboj Čechow. Rudolfom wydany patent vlastnoručne rozdrípal, jezuitow zpáť uwiedol, najprednejších protestantow zmordowal a wyšse 30 tisíc ewanjelických rodín z krajiny wypowedal. Niektoré nemecké kniežatá ďalej wiedli boj proti Ferdinandowi, a bárs. sa aj s Kristianom, kráľom dánskym spojili, strž Tillyho (wodcu baworských pápežencow) wiacráť veľmi porazení boli.

Ferdinand, chcjúc protestantow cele wyhubiť, poslal Tillymu na pomoc swojho znamenitého wodcu, Wallensteina. Šwédsky kráľ, Gustaw Adolf widiac ewanjelických bratow wo veľkom nebezpečí, pospiechal im na pomoc a so svojim newelkým, ale odussenným wojskom pri Lipitu dobyl štwelé wílazstvo nad Tillym a Wallensteinom. Wallenstein upadol w nemilosť, že nepomáhal dostatočne Tillymu. Tento Gustawom Adolfom ďalej prenasledovaný, padol na bojisti. München, Auffsburg a Landshut otworily brány pred wílazným wojskom šwédského kráľa. Šwédi udreli priamo na Wiedeň. Ferdinand w tejto úzkosti prosil Wallensteina, aby hlavne wodcovstvo zase prewzal. — W bitke pri Lützen (1632.) Šwédi zwílazili nad Wallensteinom, ale Gustaw Adolf, tento sflachetný hrdina, dwoma gulami trafený, mrtvý padol s koňa.

Wo smrti Gustawa Adolfa Šwédi najprw pod saským wojwodom Bernhardom, potom pod generálom Torstensonom ďalej bojomali.

Wojna táto trvala úplných 30 rokov a spôsobila strasnú zpuštu w celej strednej Europe. Cholera, mor a meč wiac než polowicu obywatelstwa wyhubil; role, winice, sady od rokov neboly obrobené. Dsem miest a wiac než 36 tisíc domow bolo spáleno. Nie diw, že obe strany tužili za pokojom, ktorý konečne roku 1648. pod menom „Westfálsky mier“ uzavretý bol. Smluwa westfálska zabezpečila nemeckým ewanjelikom rovné práwo s katolíkmi, Katúšťanom, Čechom a nám wšak nič nepriniesla.

Utrpenie ewanjelikow, zvláštne wo vlasti nassej sa len teraz začalo. Lodička cirkwe nassej už neraz tonula. Otcowia nassi úpenlivo wolali: Pane, zachovej nás, hyneme! Ale Pán nám priwolal: Prečo sa bojíte, ó malej wierny? Bohrozil wetru a wlnám, a nastalo utiffenie! X

Časť druhá.

1-2. opak.

3-4.

1. Dejiny reformácie wo vlasti našej.

Od moháčskej zkazy po terajšiu dobu.

Toho času, keď Luther začal dobrý boj w Nemecku, vlast naša nachodila sa w žalostnom stave. Po múdrom a spravedlivom Matiašovi stal sa našim kráľom slabý a nedúživý Vladislav II., ktorý ani lásku ľudu, ani úctu a vážnosť so strany bohatej a pyšnej šľachty našej získať si nemohol.

Poddanstwo po utlačenej zbure Dóžovskej (1514.) upadlo do najväčšej biedy. Víťazná šľachta, nemajúc nad sebou prísneho Matiaša, ktorý by bol nadužívania zemanských práv trestal, zbavila poddanstvo ešte aj tých zbytkow slobody, ktoré mu zlatá bulla ponechala. Ubohý ľud už takmer ani neveril, žeby sa jeho osud zmenil a k lepšiemu obrátiť mohol.

Jako nebeská rosa na výpráhle pole a jako liečivý balzam na ranu, taký účinok malo čisté učenie na duše ľudské. X

V severných stoliciach, kde husítstvo už malo hlboké korene, ujalo sa učenie Lutherovo veľmi snadno, podobne aj medzi Nemci a Sasmi, ktorí chodiac po kupectve v Nemecku, Lutherove spisy sebou priniesli. Mnohí naši mladíci učili sa toho času na vysokých školách nemeckých a švajciarských. Pridúc domov, stali sa kazateľmi a kázali v tom istom duchu, jako to od samého Luthera počuli. Medzi maďarským ľudom zvlášť Valent Török, Matej Dévai Biró, Martin Kálmáncsehi, medzi Nemci Marek Pempflinger, Lenard Stöckel a Ján Honterus boli horliví bojovníci reformácie. >

Biskupi pápeženski od počiatku usilovali sa reformácii prekážať. Ostrihomský arcibiskup, Juraj Szakmáry už roku 1521. kľatbou hrozil rozširovateľom spisov Lutherových. Budínsky snem roku 1523. vydal zákon, dla nehož «všetci lutheráni, čo nepriatelja panny Marie na živote a majetku potrestaní byť majú.» Rákošský snem ešte zprísnil tento zákon, doložiac, že «všetkých lutheránov, kde koľvek by sa nachodili, treba uväzniť a za živa spáliť.» Týmto ukrutným zákonom mnohí podľahli, súc z krajiny vypovedaní, ba niekoľkí i na smrť odsúdení.

Že tieto ukrutné zákony v celej svojej hrúze prevedené byť nemohly, to zapríčinil ten zmätok, ktorý po moháčskej bitke (29. aug. 1526.) v celej krajine panoval. V bitke tej zahynul aj sám kráľ, Ludvik II. a veľká časť krajiny dostala sa pod vládu tureckú. O korunu uchádzali sa odrazu dvaja, Ferdinand a Ján Zápolya, ktorí z počiatku, aby si priazeň biskupov získali, počali evanjelikov prenasledovať, keď však videli, že týmto zase popudia proti sebe evanjelickú šľachtu, upustili od prenasledovania.

5. X

2. Mučedníci Nikolai a Gregori.

Filip Nikolai bol kazateľom v mestečku Libetbánya (Eubietová) a horlivým rozširovateľom čistého učenia. V tejto bohumilej práci bol mu pravou rukou učiteľ Gregori. Baníci tohoto kraja, cítiac sa ukrivde-

nými utrnutím mzdy, vzbúrili a sprotivili sa brannej moci, proti nim vyslanej. Nepriatelia evanjelium túto vzburu novému učeniu prívlastňujúc, obžalovali Nikolaiho a Gregoriho u kráľa tvrdiac, že oni a ich účinkovanie je pôvodcom vzbury.

Zápolya hneď vydal rozkaz, aby títo nebezpeční buriči lapení boli. Nikolai na radu svojich priateľov skryl sa do hôr. Keď však jeho cirkevníci jeho úkryt vyzradili nechceli, kráľovi ozbrojenci učiteľa Gregoriho a 6 senátorov mesta lapili a reťazmi sputnaných do mesta Zólyom (Zvolen) dohnali. Postavili hranicu, pro ale sľubovali milosť Gregorimu, jestli vieru zapre. On ale aj uprostred šlahajúcich plameňov ostal verným a v tichej modlitbe oddal dušu Pánovi svojmu. (22. aug. 1527.) Za nim mali nasledovať senátori mesta, ktorí však, aby si život zachránili, vyzradili úkryt Nikolaiho.

Lapený Nikolai mal byť priamo pred kráľa Zápolyu predvedený, ale nepriatelia rozmysleli si ináč, obávajúc sa, žeby stálosť a vernosť Nikolaiho mohla snád i kráľa ku reformácii nakloniť, asi na jednu míľu od obce Dobronya (Dobronivá) vyzvali Nikolaiho, aby sa do cirkve navrátil a sľubovali mu hojnú odmenu, jestli to učiní. On im však odpovedal: „Vzáctnejšia mi je láska môjho Pána, nežli milosť zemských mocnárov. Nebojím sa vašich múk, lebo viem, že za to korunu života obdržím.“ Smelé vyznanie tohoto muža Božieho tak rozhnevalo pápežencov, že jeden z nich preklal ho. Mrtvolu hodili potom na hranicu a spálili. (24. aug. 1527.)

Protivník Zápolyov, Ferdinand, po smrti Zápolyovej ostanúc jediným kráľom, tiež prísne vystúpil proti evanjelikom a nariadil, aby smrťou trestaný bol každý, kto by sa opovážil proti siedmym sviatosťam, proti Marii a svätým kázať. Skrz svätú cirkev rímsku nevysvätení, jestli by večeru Pána prislukovali, majú byť v ohni spálení, vo vode utopení, alebo iným odpravení.

6

3. Soslňnenie evanjelickej cirkve.

Pod kráľom Maximilianom, ktorý ukrutné zákony, vynesené cieľom vyhubenia evanjelikov, ani nariadenia svojich predchodcov neprevádzal, evanjelium sa svobodne širilo. V niektorých stoliciach už ani nebolo farára, ktorý by nebol čisté učenie kázal. Vysoká šľachta bola už evanjelicou, z pomedzi cirkevných hodnostárov už len dvaja priznávali sa k cirkvi pápežskej. O kráľovi Maximiliánovi tvrdia, že večeru Pána pod obojím spôsobom prijímal. Evanjelici s katolíkmi a to nie len ľud, ale i kňazi neživali v pokoji, ba niekde i spoločné chrámy mali. Zemskí páni závodili v zakladaní škôl a stavaní chrámov. Toto prospelo celému národu, lebo i katolíci, aby sa udržať mohli, prinútení boli to isté robiť. Pospolitý ľud sám pričínal sa k pozdvihnutiu vzdelanosti. Evanjeliei, nielen mužskí, ale i ženy pilne čítali Písmo sväté. Mnohé ženy znaly Písmo sväté lepšie, než mnísi, ktorí sa s nimi hádali, chcúc ich do pápežskej cirkve privábiť.

7

4. Rozdvojenie cirkve evanjelickej.

Matej Dévai Biró, žiak Lutherov, navrátiac sa z Vittenbergu, mal veľké zásluhy o rozšírenie čistého učenia, preto ho i «maďarským Lutherom» nazvali. Nielen ako kazateľ, ale aj vydaním viacerých užitočných spisov mnoho prispel k šíreniu cirkvi. Pre túto horlivosť za dva roky väznený, ba na smrť odsúdený bol. Milosťou kráľa Ferdinanda ušiel trestu smrti a stal sa kazateľom v Sárváre, na panstve Tomáša Nádasdyho. Od roku 1544. už ako debrecenský kazateľ počal v Kalvínovom duchu kázať a ani ku Stolu Pána nepripustil takých, ktorí sa nepriznávali k učeniu Kalvínovmu. Nepodbajúc ani na výstrahu a napomínanie svojho bývalého učiteľa, Luthera, skoro všetkých našich bratov maďarského jazyka za sebou odviedol.

Gróf František Nádasdy vidiac v tomto rozkole veľké nebezpečenstvo pre cirkev evanjelicú, svolal i

jednu i druhú stranu ku spoločnej porade do Csepregu (1591.), no snahy jeho, taktiež aj napomínania mnohých popredných mužov, ostaly bezvýslednými.

5. Rudolf. Prvý boj za slobodu.

Kráľ Rudolf, následník Maximiliánov na radu biskupov Draškovica a Oláha zavolať do vlasti našej jezuitov a dal im miesta i vo svojom dvore. Ačkoľvek z počiatku voči evanjelikom dosť trpezlivý bol, čím ďalej, tým väčší zmenilo sa jeho smýšľanie vplyvom jezuitov, ktorí ho ustavične štváli a mali nad nim takú moc, že všetky ich rady, namerené na vyhubenie evanjelikov, slepo nasledoval. O krajinu sa ináč málo staral. Radšej sa utiahol do Hradčian, kde sa hvezdárstvom, hodinárstvom a alchimiou (robením zlata) zaoberal.

Toho času pápež vyhlásil svätú vojnu proti Turkom, ktorí veľkú časť vlasti našej v moci svojej držali. Aj sám poslal jeden oddiel vojska pod vedením Barbiana. Tento však, namiesto žeby bol Turka vyhánal, spolu s vodcom Rudolfovým, Báštom, počal evanjelický ľud ukrutne prenasledovať. Kráľ, nemohúc toto vojsko vydržiavať a platiť, takrečeno vydal mu na pospas úbohý ľud.

Nespokojnosť v lude so dňa na deň riastla a na nápravu nebolo nádeje. Divokí vojaci ešte aj hrôby rozbúrali, aby sa k cennostiam, s mŕtvými pochovaným dostať mohli. Štefan Illésházi, keď sa proti týmto do neba volajúcim krivdám ozval, bol pre nevernosť obžalovaný, majetku pozbavený a bol by istotne aj o hlavu prišiel, keby nebol do Poľska utiekol. Rudolf namiesto toho, žeby bol vinníkov potrestal, ešte schválil ich pokračovanie, píšuc im: «Nič si vrúcnejšie neprajeme, nežli to, žeby bezbožné kacírstvo prestalo a moc svätej cirkve žeby sa upevnila.» (28. okt. 1603.)

Barbiano dňa 11. nov. 1603. násilne odňal evanjelikom krásny chrám v meste Kassa (Košice) a najprednejších mešťanov preto, že mu nechceli kľúče chrámu oddať, peňažnou pokutou a žalárom trestal.

Onedlho zatým odňaté boli chrámy spišských miest. Keď ani v Pozsony vydržiavaný snem žiadnej nápravy nesľuboval, so všetkých strán sužovaní evanjelici vyzvali Štefana *Bocskayho*, žeby na obranu občanskej a náboženskej slobody so zbraňou v ruke povstal. Bocskay sosbierajúc svoje vojsko a spojac sa s vojskami hajduských miest, napadol Barbiana pri Bihar-Diószegu a zbil ho tak strašne, že len útekóm sa zachránil. S pozostalým chatrným vojskom chcel sa do mesta Kassa utiahnúť, ale mešťania zavreli brány pred ním.

Víťazné vojská Bocskayho udreli potom do Austrie, na Moravu a do Silézie, kde ich ľud, ako obrancov slobody s radosťou vítal. Víťazné ťaženie Bocskayho veľký zmätok zapríčinilo v Prahe, zvlášte keď ho szereencsský snem za vojvodu Erdélyu, ba aj za kráľa, vyhlásil. Rudolf na radu arcikniežaťa Mateja začal s Bocskaym o pokoj vyjednávať.

Tým cieľom svolal Bocskay snem do kr. mesta Korpona (Krupina), kde ustálené boli žiadosti evanjelikov. Po dlhom vyjednávaní, zvlášte pričinením arcikniežaťa Mateja a Štefana Illésházyho dňa 23-teho júna roku 1606. uzavretý bol pokoj vo Viedni. >

Smluva viedeňského pokoja sľubuje evanjelikom niektoré práva, ale len potiaľ, kým to nebude na ujmu cirkvi pápežskej. S týmto punktom otcovia naši neboli spokojní, ba aj sám Bocskay chcel sa na najbližšom sneme proti tomuto dvojsmyseľnému uzavretiu ozvať, to sa však nestalo, lebo tento šlachetný hrdina ešte v tom roku náhle zomrel.

Viedeňský pokoj udelil evanjelikom aj to právo, že mohli akékoľvek úrady a hodnosti obdržať. Tak za palatína zvolili najprv *Štefana Illésházyho* potom *Juraja Thurzo*. Keď viedeňský pokoj pozsonský snem potvrdil a uzákonil (1608.), Thurzo svolal synodu do mesta Zsolná (Žilina) roku 1610., kde evanjelici sriadili správu cirkevnú, vyvoliac takzvaných superintendentov, čili biskupov, čím zjavne spečatili svoje odtrhnutie sa od cirkvi rímskej. Aby ľud aj duchovným pokrmom zaopatrený bol, rozšírený bol takzvaný kráľický pre-

klad Biblie. Eliáš Lány a iní horliví mužovia postarali sa o cirkevný spev, složiac krásne duchovné piesne pôvodné a prekladajúce utešené žalmy Lutherove. Do maďarskej reči preložil Písmo sväté Gašpar Károli. Nemeckí evanjelici mali preklad Lutherov.

10 - 11

6. Ferdinand II. a Peter Pázmán. Gabriel Bethlen.

Rudolf složiac korunu, oddal ju Matejovi, pod jehož panovaním otcovia naši v pokoji žili, no nie dlho, lebo tento spravodlivý a pokoja milovný panovník len za 11 rokov vládnuť. Kráľovský trón zaujal Ferdinand II., ktorí pred obrazom panny Marie prisahal, že z krajiny svojej všetkých evanjelikov vyhubí. Arcibiskup Peter Pázmán bol mu pri tom pravou rukou. Tento vysokoučený, pritom ale ukrutný a evanjelikov vo veľkej nenávisti majúci človek mnoho škodil cirkvi našej, ačpráve bol synom evanjelických rodičov. V 13. roku ostanúc sirotou, bol jezuitmi vychovaný.

Pázmán odviezol od cirkve našej najprednejších veľmožov (Forgácsa, Eszterházyho a iných) a týchto potom nahovoril, žeby svojich poddaných násilne ku návratu do cirkve pápežskej nútili. Ako chýrečný kazateľ a spisovateľ, neprestajne búril a štvál proti evanjelikom, Luthera a Kalvína za sluhov antikrista vyhlasujúc. Ním vyslaní jezuiti, podporovaní kráľovským vojskom z dediny do dediny chodiac, odníмали evanjelikom chrámy a školy, odháňali učiteľov a kazateľov, ľud bitkou do katolíckych chrámov hnali a sviatosti z rúk katolíckych farárov prijímať nútili. Otcovia naši neraz aj krv vyliali v obrane svojich chrámov. Keď však videli, že sa sami obrániť nemôžu, utiekali sa ku *Gabrielovi Bethlenovi*, kniežatu erdélskemu, pod jehož vedením v krátkom čase značnú časť krajiny zaujali, ba svojho vodcu, Bethlena, na sneme v meste Beszterczebánya (Baňská-Bystrica) aj za kráľa vyhlásili. Keď Ferdinand českých evanjelikov porazil, Bethlen s Ferdinandom uzavrel pokoj v Nikolsburgu (1621). V smluve tohoto pokoja potvrdené boly práva evanjelikom vo-

viedeňskom pokoji, v zákone z roku 1608. a v koro-
načnej listine z roku 1618. udelené.

zelené opakovanie.

12

7. Boj Jura Rákóciho a linzský pokoj.

Ačpráve smluva nikolsburského pokoja r. 1622. na šopronskom sneme aj do zákona uvedená bola, nik ju nezachovával, najmenej Peter Pázmán, ktorý nám spolu s palatínom Eszterházym vyše 400 chrámov odňal. Otcovia naši úfali sa, že smrťou Ferdinanda a Pázmána (1637.) aj krivdy prestanú. Sklamali sa, lebo nový panovník, Ferdinand III. nebol lepší od svojich predchodcov. Eszterházy, Katarína Forgács rod. Pálffy, Batthyány a iní, od cirkvi našej odvedení veľmoži aj naďalej zúrili. Keď otcovia naši ani u kráľa, ani na sneme ochrany nenašli, prinútení boli zase ku zbrani siahnuť. *Juraj Rákóci* napadnúť vojsko kráľovo, zahnal ho až k Viedni. Kráľ Ferdinand III. v tejto úzkosti sám prosil o pokoj, ktorý 16. dec. roku 1645. v Linzi uzavretý bol. V linzskom pokoji ponecháva sa evanjelikom právo užívania svojich chrámov, zvonov a cmiterov. Kazatelia nesmujú byť zo svojich fár vyhánaní, ani vo svojich dôchodkoch ukrátení.

13 - 14

8. Ďalšie krivdy.

Primáš Lippai na najbližšom sneme (roku 1647.) protestoval proti linzskému pokoji, vzdor tomu všetkých 14 punktov linzskej smluvy do zákona vneseno a kráľom potvrdeno bolo. Evanjelici z odňatých chrámov 90 dostali nazpät a ďalšie odnímanie chrámov pod pokutou 600 zlatých zabráneno bolo.

Ale biskupi a veľmoži pápeženski ani teraz neprestali evanjelikom krivdiť. Primáš Lippai odviedol krajinského sudcu, grófa Fraňa Nádašdyho, ktorí potom 40.000 svojich poddaných vohnal do cirkve pápežskej. Nástupca Lippaiho, Šzelepcsényi behom štyroch rokov 66.000 evanjelikov obrátil na katolícku vieru, namiesto evanjelických farárov/všade katolíckych osa-

diac. Biskup Bársony vydal spis, v ktorom dokazuje, že sloboda, evanjelikom pokojom viedeňským, nikolsburským a linským udelená, má sa im odňať, lebo ju so zbraňou vynútili proti vôli hodnostárov cirkvi katolíckej. Tento Bársony chcejúc v Nitránskej stolici evanjelické chrámy odnímať, svoju odvážlivosť skoro životom zaplatil. Rozvzteklý ľud chcel ho roztrhať a

Štefan Pilárik.

len manželka farára Daniela Krmana staršieho ho pred istou smrťou zachránila. Biskup Kolonič násilne odňal evanjelikom krásny chrám v Pozsonyi (v Prešporku).

Tento zúriviec sa neraz vyslovil, že «Uhorsko treba zotročiť, ožobráčiť a pokatolíčiť.» Vyššie spomenutý Nádasdy vyhnal z fary beckovskej kazateľa, *Štefana Pilárika* a všetky jeho spisy, ba i Bibliu do ohňa hodil. — Hovorí, že vietor uchytil z ohňa jeden list

z Biblie a niesol ho pred Nádasdyho. Nádasdy prečítajúc na tom liste sa nachodiaci 8. verš Izaiáša, 40. káp.: «Slovo Boha nášho zostáva na veky» zbladol a odišiel, trasúc sa na celom tele. Keď mu kat pre nevernosť ku kráľovi mal pravú ruku a potom hlavu odťat, pozdvihnúc oči k nebu zvolal: «Spravodlivý si, Hospodine, vo všetkých skutkoch a súdoch tvojich!»

Otcovia naši v tomto hroznom súžení v nábožnej modlitbe, speve hľadali úľavu a potešenie. Aby tohoto potešenia mali, o to postaral sa Pán, vzbudiac horlivých a nábožných mužov, ktorí im tohoto nebeského pokrmu hojne podávali. Taký bol hlavne *Juraj Tranovský*, narodený roku 1591. Bol farárom v Meziříčí, na Morave. Po nešťastnej belohorskej bitke upadol do väzenia a potom musel do vyhnanstva. Po dlhom preháňaní povolal ho Illésházy za dvorného kazateľa. Ako kazateľ sossbieral dosiaľ užívané duchovné piesne a pridajúc k nim svojích 150, vydal prvý evanjelický kancionál, ktorí sa v cirkvi evanjelickej po dnes užíva, čo drahý a vzáctny poklad každého veriaceho, hojný prameň živej vody. Tranovský umrel v 46. roku života, r. 1637.

9. Leopold I.

Najžalostnejšie časy žili otcovia naši pod dlhým panovaním Leopolda I., ktorý za úplných 48 rokov hubil cirkev našu. Len zvláštna milosť Božia ju pred konečnou zkazou zachránila.

Leopold svojim nezákonným panovaním, veľkými daňami, ktoré bez privolenia snemu, teda nezákonne a ľubovoľne bral, úbohý ľud do hroznej biedy uvalil. S druhej strany turecké jarmo, pod nímž krajina ešte vždy upela, stvorilo nesnesiteľné pomery. Niektorí veľmoži (Vesselényi, Nádasdy, Zrinyi a Frangepán) osnovali sprisahanie, chcjúc tomuto nezákonnému šafáreniu koniec urobiť, no odvážlivosť svoju životom zaplatili. Leopold, aby podobným pohybom raz na vždy koniec urobil, úplne zničil ústavu krajiny.

Snem nesvolal, ale sveril správu krajiny strešte-

nému pápežencovi Gašparovi Ambringenovi. Evanjelici dosiaľ aspoň na stoličných shromaždeniach mohli svoje práva ako-tak brániť, teraz už aj túto cestu mali zahatenú.

10. Golgata ew. kňazov a učiteľov.

Prímáš Szelepcsényi povolal do mesta Bozsony najprv kazateľov baňských miest, počtom 33 a postavil ich pred súd, zostavený zo samých pápeženských biskupov a zemských pánov. (1673.) Žaloba znela nasledovne: „Protestantski farári vo svojich kázňach a spisoch katolíkov a tak i sameho kráľa modlármi menujú, Mariu a svätých wysmiewajú, ľud proti vrchnosti búria, dopúšťajú sa aj welezrady, huťtie Petróczowské a Wesselényowské slowom i skutkom podporujú, tajné schôdzky majú, s Turkom sa spolčujú atď.“

Učkolweť z horespomenutých žalôb ani jednu dokázal nemohli, súd predsa wyslowil ukrutný ortiel nad nimi, dla nehož wšsetci na ztratu cti, hrdla a statku odsúdent boli. Trest smrti slúbili im odpustiť, jestli sa nawrátia do cirkwe pápežskej alebo sa písomne oswedčia, že wlast swoju na weky opustia a že sa svojich úradow na weky zriekajú.

Jedon z nich (Matej Šuhajda) wrátil sa do cirkwe pápežskej, staršii zriekli sa úradow, mladšii (medzi nimi i biskup Joachim Kalinka) šli do vyhnanstwa w tej nádeji, že switnú i lepšie časy, keď budú môcť zase zaujať svoje miesto, čo delníci winice Bánowej.

Szelepcsényi týmto zdarom posmelený, wydal nariadenie, aby sa wšsetci protestantski kazatelia a učitelia w deň 5. marca r. 1674. do mesta Bozsony ustanowili. W powedomi svojej newinnosti prišlo ich okolo 250. — Ale niektori sudcowia jasne dokázali, že obžalowani w sprisahani Wesselényiho žiadnej účasti nemajú, súd wšsetkých na smrť wydal. Smeď zatým 5 na zámok Berencs (Bránc), 19 do Kazamát w hrade Komárom, 18 do Lipótváru odšifowali, kde úbohi tito krwošwedkovia podštúpili také muky, jaké len stresstenosť a zhowäbilosť ľudská wymysleť môže. W kažtých putách okowani museli tie najpodlejšie a

najťažšie práce konal a keď niektorý omdlel, fľesol na zem, jezuiti a ukrutní vojaci ho palicovali a nohami kopali. Na noc pozatvárali ich do tmavých, špinavých, hmyzu a nečistoty plných temnic. Ješť krom suchého vojanského chleba iné nedostali a pod prísnou pokutou zabránili im od niekoho niečo prijať.

Abý nie len telo, ale i ducha trápili, každé ráno hnali ich do katolíckých chrámov a keď nechceli pred oltárnou sviatostkou alebo pred obrazmi Marie a svätých klať, bili ich dotiaľ, až vsšetky palice na nich polámali.

Toho času jeden oddiel vojška mal íť do Neapolu španielskemu kráľovi na pomoc. Biskupovi Kolonicovi napadla tá pefelná myšlienka, úbohých týchto mučedníkov pod strážou tohoto vojška do Neapolu poslať, kde jako zločinci za galejných otrokov odpredaní byť mali. Dňa 11. marca r. 1675. tridsiatichšiestich naložili na vozy a do Wiedne odviezli. Z Wiedne hnali ich do ťažkých želez sputnaných cez štajerjské vrchy w tuhej zime do Triesteu. Tie mučy, ktoré na tejto ceste podstúpili, nemožno opísať. Bošť, polonahť, od ťažkých želez zranení, hladom a bitkou zmorení, zimou zrehnutí dostali sa konečne k moru. Tu naložili ich na loď, ktorá ich mala do Štálie odviezť. Loď zastala s nimi pri mestečku Bestara, odkiaľ zas pešso mali íť do Neapolu. Niektorých museli na osliatka posadiť, lebo pešso už newládali. Mladý Walentin Kocsi, keď widel, že zaostávajúcích diwoť vojaci bitkou a hnušnými nádamkami trápia, schválne zaostával, aby newládnych a fľesajúcich starcow aspoň od bitky zassanowal. Gregora Illéffa, Michala Góttfa, ktorí hroznými utrpeniami zmorení mrtví fľesli na zem, ukrutní vojaci, swlečúc i tie posledné handry z nich, nechali nepochovaných na ceste. Traja, a sice: Juraj Lányi, Tobiáš Masnicius a Ján Simonides sflaskliwe ujššli a po mnohých trampotách nawrátili sa do vlasti. Tridsiati priššli do Neapolu, kde na galejách ako otroci, ku lawici priťowaní, na tele bilagowaní ťažké weslá ľahať museli. Ale Pán svojich werných ani w tomto hrôznom súžení neopustil. Poslal im anjela svojho w osobe zámožného neapolského mešťana, Juraja Weltza, ktorý ich často pokrmmom, nápojom ob-

čerstvých a pozdejšie Michala Adriána Huntera, ktorý všetkých esšte živých vyswobodil, zaplatiac wštipnú cenu za nich. Dňa 11. februára r. 1676. konečne padly kažté putá a oni (bolo ich esšte 26) pri nábožnom spewe Zalmu 46., 74. a 125. opustili toto miesto mút a rozptylili sa po Nemecku, Hollandsku a Šwajciarsku, lebo do vlasti svojej nawrátit sa esšte wždy nebolo im dowoleno.

11. „Bressowská jatka.“

Akým týchto služobníci Boží na galejách neapolských slzy a krew wyliewali, tu doma kažté časy zalahly na súbožení cirkev nassu. Jezuiti a ich náhonci. ewanjelické chrámy a školy buďto zručali, buďto ohawne poskwrnili. Otcovia nassi len pri zaplatení weľkej summy peňazi smeli svojich zosnulých w cintorine pochowať. Mnohí kazatelia, učítelia, professori hrozne umučení alebo w žalári zhytnuli. Niektorí utiekli do Erdélyu, kde medzi pohanskými Turci lepši pokoj mali. Ani šfopronský snem (1681.) nepriniesol úľawy.

S wyšfetrením Tókölyhowského sprisahania poweril Leopold krwelačného generála Karaffu, ktorý najprednejších mužow mesta Sperjes (Bressow) pred súd postawil, najprw ich mučil dal, potom postínať, mrtvé telá rozštwrtit a na šfibenice powessať rozkázal. Na naliehanie palatina a wiacerých welmožow Leopold konečne zakázal balšie ukrutnosti, awšsať Karaffu namiesto zaslúženého trestu pochwalou a rádóm „zlatého rúna“ wyznačil.

Smrtou Leopolda krwawé prenasledowania síce prestaly, ale křiwdy a útišky nie, lebo ewanjelici z odňatých 888 chrámow iba 22 dostali nazpät. To byly tak zwané „artikulárne“ chrámy, z nichž niektoré podnes stoja.

12. Boj Fraňa Rákóciho II.

Nezákonné panoyanie Leopolda horkostou naplnilo nielen ewanjelikow, ale všetkých synow vlasti. Krajina, sužovaná so všetkých strán a plienená cudzími vojskami, ktoré po vyhnutí Turka tu zostali, stála na kraji záhuby. Nespokojný a rozhorčený ľud iba na

vodcu čakal, aby svobodu a práva svoje — keď snemy a kráľovské nariadenia nič dobrého neprinášaly — so zbraňou v ruke vybojoval. Dost skoro zjavil sa aj vodca (1703.) v osobe *Fraňa Rákóciho*, ktorý v krátkom čase značnú časť krajiny zaujal, sužovaným evanjelikom pomocou prispel, mnohé odňaté chrámy im navrátil a vôbec v tom kraji, kde jeho voje tiahli, všetkým krivdám prietrž učinil. Pod jeho ochranou zasadla r. 1707. synoda v meste Rózsahegy (v Ružomberku), ktorá cirkevnú správu sriadila a mnohé, cirkvi prospešné uzávretia vyniesla. X

Po utlačení povstania Rákóciho otcovia naši zase horko sklamali sa v svojich nádejach, lebo ani «szatmársky pokoj» (1711.) nepriniesol im žiadanej slobody. Tichý a pokoja milovný nástupca Leopoldov, Jozef I. náhle zomrel a za ním na trón dosadnuvší Karol III. pod vplyvom pápeženských biskupov mnohé nezákonné a pre evanjelikov nanajvyš urážlivé nariadenia vydal. Prestúpenie na evanjelickú vieru pod prísnou pokutou zabránil. Miešané manželstvá smeli sa len pred katolíckym farárom uzavierať. Úrad zaujavší protestanti museli skrz Mariu a svätých prisahať. Biblie a iné posvätné knihy shabané a vyššie školy evanjelikom odňaté a katolíkom darované byly.

20-21.

13. Jozef II. a Leopold II.

Nastúpením Jozefa II. nastaly pokojnejšie časy. Tento spravodlivý panovník totiž dňa 25. okt. r. 1781. vydal takzvaný «tolerančný edikt,» ktorý evanjelikom, kde ich aspoň 100 rodín spolu býva, dovoľuje cirkev sriaďiť, farára voliť, chrám (ovšem bez väže a zvonov) postaviť, reversy pri miešaných manželstvách zrušuje, evanjelické fary z pod dozoru katolíckych biskupov vyníma atď.

Jozef pri všetkej svojej spravodlivosti dopustil sa tej chyby, že snem počas svojho panovania ani raz nesvolal, ba ani korunovať sa nedal, následkom čoho aj «tolerančný edikt» nemajúc platnosť snemom vyne-

seného a kráľom potvrdeného zákona, skrz nepriateľov cirkve často narušený bol. ✕

Čo zameškal Jozef, to urobil jeho brat, Leopold II. Roku 1790. svolal snem, na ňomž vynesené zákony jak ústavu krajiny, tak i náboženskú slobodu všetkým protestantom zabezpečujú.

26. zákonný článok z r. 1790—1791. vyslovuje, že:

1. Sloboda náboženská každému občanovi na večné veky sa zabezpečuje.
2. Evanjelici ku katolíckym obradom a službám nemajú byť nútení.
3. V náboženských záležitostiach závisia jedine od svojej vlastnej vrchnosti, môžu synody vydržiavať, ichž uzavretia ani vrchnostenskými, ani kráľovskými nariadeniami rušiť neslobodno. ✕
4. Majú právo školy postaviť, tieže spravovať, dľa vlastných úprav viesť, cudzozemské ústavy navštevovať. Najvyšším dozorcom cirkve ev. je kráľ.
5. Katolíckym farárom štóly a párové poplatky dávať nemusia.
6. Nemocných, uväznených a k smrti odsúdených spoluveriacich môžu slobodne navštevovať.
7. Môžu jakékoľvek verejné úrady zastávať.
8. Skrz Mariu a svätých prisahať nemusia.
9. So svojimi cirkevnými základinami a jakýmkoľvek majetkom môžu slobodne nakladať.
10. Manželské záležitosti riešia svojské cirkevné súdy.
11. Ku svojim chrámom majú írečité právo.
12. Do evanjelickej cirkve vstúpiť môže, kto chce. ✕
13. Náboženská sloboda rozprestiera sa na cirkve v Horvatsku-Slávonsku a v Dalmácii už jestvujúce.
14. Miešané manželstvá majú sa uzavierať pred katolíckym farárom. Je-li otec evanjelik, synovia nasledujú otca vo viere.
- 15.—17. Katolícke sviatky sviatiť nie sú prinútení.

Roku 1791. pod predsedníctvom baróna Ladislava Prónayho zasadla synoda v Pešti, ktorá všetky záležitosti cirkve evanjelickej v smysle a v duchu hore udaného zákona sriadila.

14. Najnovšia doba.

Rok 1848. priniesol vlasti našej nádej na blažejšie časy. Krajinské zákony v tomto roku utvorené a kráľom Ferdinandom potvrdené sú istou zárukou krajšej a lepšej budúcnosti. Poddanstvo zbavilo sa viac než 800-ročného jarma, zemanstvo srieklo sa svojich predpráv, tlačené slovo voľne sa rozširovalo. Heslo rovnosti, slobody a bratstva ozývalo sa horami, dolami krásnej tejto krajiny.

Pre nás evanjelikov najdôležitejší bol 20. zákonný článok z r. 1848., ktorý vyslovil úplnú rovnosť všetkých zákonom uznaných vierovyznaní.

Ale nepriatelia vlasti a cirkve našej nemali pojoja, kým neprekazili slobodný vývin krajiny. Odvrátili srdce mladého panovníka, Františka Jozefa od národu, rozsiali kúkol nenávisť medzi občanmi, jež ovocím bola bratovražedná válka za slobodu, ktorá vlast našu morom krve zaplavila.

Po utlačení boja za slobodu nastavšia absolútna vláda úplne zrušila ústavu krajiny a vydaním «cisárskoho patentu» (1. sept. 1859.) aj samosprávu protestantov. Protestanti vidiac v tom veľké nebezpečenstvo, neustále na tom pracovali, aby v cirkevnom živote predošlý zákonný stav uvedený bol, ač niektoré cirkve, ba i celé okresy sriadili sa dľa patentu. Panovník vidiac nevoľu u veľkej väčšiny evanjelikov, dňa 15-teho mája roku 1860. odvolal patent. Uvedením ústavnosti započal sa rozkvet cirkve našej. Osud a dobrobyt má už vo vlastných rukách složený. Dosiaľ bolo heslom «trpeť a mrieť» za cirkev, oteraz má byť heslom «žiť a pracovať» za ňu.

20. zákonný článok z roku 1848. vyslovil síce úplnú rovnoprávnosť všetkých uznaných vierovyznaní, ale mnohé vážne otázky pominul. Zvlášte ohľadom prestúpenia inovercov k nám, ohľadom miešaných manželstiev evanjelici mnohé krivdy a priekory trpeli. Evanjelický muž, vstupujúc s katolíčkou do stavu manželského, musel osvedčenie (revers) vydať, že všetky svoje dieťky bude v katolíckej viere vychovávať.

Týmto neprávostam koniec učinil 53. zák. čl. z r. 1868., vyrieknúc, že do inej cirkve prestúpiť môže, kto chce, keď 18. rok doplní. Ženské i pred 18. rokom, jestli sú vydaté. Miešané manželstvo možno uzavreť pred farárom ktorejkoľvek cirkve. Dietky z miešaného manželstva narodené nasledujú vo viere svojich rodičov dľa pohlavia, to jest chlapci nasledujú otca, dievčatá matku.

31. zák. čl. z r. 1894. uviedol do života povinné občanské (civilné) manželstvo, uzavreté pred občanským predstaveným (matrikárom). Novomanželia preukážuc u farského úradu matrikárom vydané svedectvo, majú si vyžiadať i požehnanie svojej cirkve. Uzavretie manželstva predchádza zasnúbenie a ohláška.

32. zák. čl. z r. 1894. vypočíta a menuje zákonom uznané vierovyznania. Také sú: cirkev evanjelická, ev. reformátska, unitárska, rímsko-katolícka, grécko-katolícka, grécka nesjednotená a obec židovská. Manželom rôzneho vierovyznania dáva právo písomne dohodnúť sa ohľadom vierovyznania svojich dietok. Dohodnutie vybaví kráľovský verejný notár, kr. okresný sudca, mešťanosta alebo hlavný slúžny.

33. zák. čl. z r. 1894. ustanovil takzvané štátne matriky, do ktorých narodenia, smrtné pády a uzavreté manželstvá vpisuje ministrom vnútra vymenovaný štátny matrikár.

24 - 25 - 26 - 27

15. Ústava cirkve evanjelickej.

Zákonodarným sborom cirkve evanjelickej je synoda. Ňou utvorené zákony potvrdzuje kráľ, čo najvyšší dozorca cirkve. Na zákonoch týchto spočíva ústava cirkve.

Dľa ustanovenia posledne (r. 1891—1894.) v Budapešti vydržiavanej synody cirkev kresťansko-evanjelickú aušpurského vyznania krajiny Uhorskej tvorí ústredie jej spoluveriacich.

Cirkev naša všetky svoje náboženstva a cirkve sa týkajúce záležitosti riadi si samostatne a slobodne, pod najvyšším dozorom Jeho Veličenstva kráľa.

Viac rodín evanjelických, žijúcich spolu v zákonnej sriadenosti, tvorí cirkev. Cirkev, ktorá má svojho farára, je *matkocirkev*, ktorá svojho farára nemá, ale aspoň školu udrzuje, je *dcérocirkev* (filia), ktorá ani farára, ani učiteľa nemá, menuje sa *filialkou*. Evanjelici medzi inoverci roztrateni žijúci, tvoria takzvanú *diaspору*.

Od údov cirkve požaduje sa nábožnosť a mravnosť, horlivá a pilná účasť v službách Božích a cirkevnom živote, stálosť vo viere, nábožná a vlastenská výchova mládeže a poslušnosť voči ustanoveniam a vrchnostiam cirkve.

Správa cirkevnej obce složená je do rúk cirkevného *konventu*, jehož svolávatelom a predsedom je farár a cirkevný dozorca, údovia jeho sú všetci cirkevné bremená snášajúci plnoletí alebo samostatní mužovia, ba i ženské, ovšem nie osobne, lež skrz svojich zastupiteľov. Ďalej učitelia a kantori, kurátori, cirkevní šafári, zápisník a právny zástupca cirkve.

Konvent volí cirkevných úradníkov, určuje jejich platy, volí cirkevnú radu (presbyterium), bdie nad správou cirkevného majetku, určuje cirkevné poplatky, hlasuje pri volbe vyšších cirkevných hodnostárov a vysielá zástupcov na seniorálne konventy.

Sjednotenie sa viac cirkví cieľom cirkevného spravovania vo vyššiu vrchnosť, tvorí *seniorát*, jehož zastupiteľskou a spravujúcou vrchnosťou je seniorálny konvent, svolaný seniorom a seniorálnym dozorcem. Údovia seniorálneho konventu sú podľa úradu: Senior a konsenior, seniorálny dozorca a poddozorca, dekáni a iní seniorálni úradníci. Ďalej farári, dozorcovia a vyvolení vyslanci jednotlivých cirkví, zastupitelia škôl vyšších a nižších, predsedovia spolkov učiteľských a professorských.

Seniorálny konvent vedie dozor nad čistotou evanjelickej nauky v chrámoch a v školách. Pečuje o pestovanie nábožensko-mravného života a prípadne zjavujúce sa neriady odstraňuje. Bdie nad samosprávou a všetkými právami cirkve. Dozerá na šafárenie jedno-

tlivých cirkví, na prevádzanie stavieb a opráv cirkevných stavísk, na vyrúbenie a soshieranie cirkevných poplatkov, na základiny, nepohnutelnosti a iné majetky cirkevné. X

Nariaďuje a vedie volby cirkevných úradníkov (farárov, učiteľov, kantorov). Prijíma a prevádza nariadenia vyššej cirkevnej vrchnosti.

Viac seniorátov spolu tvorí *dištrikt*, jehož predsedníctvo záleží z biskupa a dištriktuálneho dozorcú, ktorých si jednotlivé cirkve slobodne volia. Dištriktuálne predsedníctvo svoláva dištriktuálny konvent, ktorý vedie dozor nad správou jednotlivých seniorátov. Biskup v sprievode dištriktuálneho dozorcú navštevuje cirkve a bdie nad čistotou nauky evanjelickej v chrámoch a školách, a aby každý úd cirkve, úradník i cirkevník činil a plnil, čo povinný je. Takáto návšteva cirkve menuje sa *kanonickou vizitáciou*. Sjednotenie sa všetkých dištriktov tvorí *generálnu cirkev*. X

Zastupiteľskou a spravujúcou vrchnosťou generálnej cirkve, ako najvyššieho samosprávneho sboru cirkve našej, je generálny konvent.

Generálny konvent svoláva úradom najstarší biskup a jednotlivými cirkvami slobodne volený generálny dozorca. Generálny konvent bdie nad duchovnou a majetkovou správou jednotlivých dištriktov, skrze svoje predsedníctvo zastupuje cirkev pred krajinou vládou, pred zákonodarstvom a korunou. Pracuje na vývine cirkevného školstva, nižšieho i vyššieho, dozera na dobročinné ústavy a združenia. Pripravuje synodu a postará sa o jej svolanie. Synodou utvorené zákony prevádza. X

Náš seniorát menuje sa Báčskym a dľa spočítania ľudu z r. 1910. má 70 tisíc duší. Báčsky seniorát patrí do Baňského dištriktu. Krom toho sú dištrikty: Preddunajský, Zadunajský a Potisský. Erdielskí evanjelici tvoria osobitný dištrikt, ktorý sa samostatne spravuje. Všetkých evanjelikov aušp. vyzn. vo vlasti našej je 1 million 340 tisíc (dľa spočítania ľudu roku 1910). Cieľom podporovania chudobných cirkví utvorila sa

tak zvaná „Všeobecná podporovňa.“ Nemecký «Gustav-Adolfský spolok» a «Božia pokladnica» prispievajú chudobným cirkvám našim značnou peňažnou podporou.

28 - 29

16. Práva a povinnosti ewanjelického kresťana.

Každý ewanjelický kresťan požíwa wšsetky, cirkevným i swetským zákonom mu poistené práwa. Verie účasť na verejných službách Božích a swiatostiach, woli swojich predstavených, ba aj sám môže byť woleným, je-li súci.

Práva tieto má si každý ewanjelik wšyoko wážit a hájit a jestli by bol w niektorom swojom práwe urazený, má si ho cestou swojej cirkevnej wrchnosti wnmáhať.

Každý ewanjelický kresťan má ale aj povinnosti, ktoré werne, swedomite a ochotne má plniť, chce-li byť nie len dla mena, ale skutočným údom cirkwe. Chrám Boží má byť každému wzácný a milý, do nehož nie z púhej obhčate, ale s radosťou a srdečným túžením po slowe Božom máme wstupowať. (Žalm. 84.) ×

Každý kresťansko-ewanjelický príbytok má byť malým stánkom Božím, w ktorom sa Wšimo swäté a iné náboženstého obsahu knihy pilne čítawajú. Biblia, Transcius má nám byť drahým a wzácnym pokladom a každodenným duchowným chlebom.

Swojich duchowných wodcow, Slowa Božieho kazateľow a učiteľow má si každý cirkevník ctiť, wšyoko wážit a milowať, jejich naučenia a rady wbačne prijímať a im w ich Bohu milej, awššak úmornej práci pomáhať. (I. Tess. kap. 5. w. 12. a 13.)

Modičia majú dietky swoje hneš od mála w bázni Božej, w kresťanskej tichosti a w pobožnosti wchowáwať, im láska k cirkwi, chrámu a škole, úctu naproti starším a predstaveným wšštepowať. (Ef. 6. kap. w. 4.) ×

Cirkew, ako dobrú a milú matku má každý ewanjelik werne milowať, ju nikdy neopúšškať a pred nápadmi atýchkoľwek nepriateľow a sektárskych swoditeľow horliwne brániť a zastáwať.

Obeť, ktoré udrżowanie chrámow, škôl wžadujú, prinášaj každý wbačne a ochotne. Jestli ti Hospodin wiac

dal, dávaj nie len to, čo si dlžen, ale čiň milosrdenstvo, kde toho potrebu widiš, wediač, že čokolwek si učinil dobrého, učinil si to Pánu a nie ľuďom. Otcovia naši zanechali nám krásnu pamiatku ewanjelickej horliwosti w našich chrámoch a školách, mozolne zbudowaných a častokrát trvou a životom bránených, snažme sa i my toto krásne a milé dedictwo zanechať potomkom našim. X

Dpustil cirkew, potupil chrám, zanechať wieru otcow, pohrdal slowom Božim a welebnými swiatosťami je každý hriech, ktorý nemá osprawedlnenia.

Poněwadž tento život jest rhytěrowání,
 Maje mnoho bid a psot w tomto putowání;
 Ó, Kriste, rač mi dáti dnes i po wšsecken wěť
 Dobrý boj bojowati, bych s swatým Pawlem řek':
 Dobrý sem boj bojowal do mého skonání
 A wiru sem zachowal i dobré swědomí:
 Naposledy koruna wěčného dědictwí
 Bude mi dařem dána w nebeské radosti. Amen. X

30. opus.

II. Časť poučno-zábavná

---

1. Sláva Tvorcova.

Ty si, Bože, večná láska,
Ty si prameň krásnych svetov!
Tvoju slávu deň, noc hlása,
velebí ju množstvo kvetov.
Kde len vidím Tvoje svety,
z nich rúk Tvojich veľkosť sviati.

Keď slnko tam z poza hory
vo velebe slavnej vstáva;
keď sa všetko zo sna budí
a nový život dostáva:
vtedy volám tu z nízkosti:
sláva Ti buď na výsosti!

Keď noc čierne krídla vystre
a všetko je ticho-tmavé;
keď bez počtu lampád jasných
výjde svetlo ligotavé:
vtedy Ti na slávu spievam,
vtedy v duchu sa korievam.

Keď čerstvá jar milo dýcha
a leto zas teplom hreje;
keď ovocie jaseň nesie
a v zime zas chladno veje;
vtedy a vždy volám: Sláva,
nech je Bohu-Tvorcu sláva!

2. Malý Kristus.

Veliká noc sa skončila
 v svätom Jeruzaleme,
 ľudstva sa rozchádza sila
 do svojej svätej zeme;
 len vo veľikom kostole
 pri svätom obetnom stole
 biskupov stoja rady,
 pred nimi Kristus mladý.

Nebové šaty zastrelý
 mladunké údy jeho,
 a na väzy mu sletely
 vlasy blesku zlatého,
 nevinnosť švieti mu z čela,
 hlas milý, ako anjela,
 a z múdrych rečí jeho,
 vidieť Syna Božieho.

Teraz má len dvanásť rokov
 a už divy vyvodí,
 tak že židovských prorokov
 zdzračný mráz prechodí;
 tento si v hneve plášť mrví,
 ten zase mraští obrvy,
 ten v ňom diabolstvo hľadá,
 preto zkažiť ho žiada.

Tu vkročí slávna mať jeho
 a dieťa k sebe vinie,
 následkom ľaku hrozného
 hlas jej na ústach hynie;
 lež matku teší syn malý:
 „Čo ste ma inde hľadali?
 Znáte, že musí byť Syn,
 kde je Otec, Hospodin!“

Dieťa bol on, náš vrstovník,
 rastúci duchom, vekom;

*on, ľudstva svätý milovník,
smieril Boha s človekom :
podvrátil bludy, neveru,
rozšíril pravdu a vieru !
Oj, často svet netuší,
čo z mladých svitne duší !*

3. Peter Szapáry.

Pred dvesto rokami panoval nad veľkou čiastkou našej vlasti Turek. Miesto križa vial nad Budínom koňský chvost, čo znak tureckého panstva. V tom čase veľmi smutne vyzeralo v našej milej vlasti. Turci bez-trestne rabovali, vraždili ľudí a brali mladších, silnejších na tisíce a na tisíce do otroctva.

Proti týmto divokým a ukrutným hordám postavili sa smelo mnohí šlachetní a svoju vlasť vrelomilujúci mužovia a bránili i hrdinský odražali turecké útoky.

Medzi týchto patrila aj dvadsať ročný mladík, Peter Szapáry. V jednej bitke Szapáryho poranili a zajali. Dostal sa do moci ukrutného Hanza-beja. — Ukrutník tento dal mu vylepiť na päty 100 palíc a k tomu ho ešte natrápil aj iným ukrutným spôsobom. Potom ho poslal veľkému vezírovi do Budína, kde bol hodený do hlbokého podzemného žalára. Dali mu tam ješ plesnivý chlieb a miesto postele mal shnitú slamu. Pozdejšie ho dal do zdravšieho bytu a aj rany mu dal vyliečiť. Keď sa Szapáry uzdravil, prinútili ho Turci vodu a drevo nosiť do kuchyne, pozdejšie ho i zapriahli do pluhu s inými kresťanmi a tak musel orať.

Priatelia jeho ho chceli vykúpiť, ale veľký vezír žiadal zaňho 60.000 korún a tieto peniaze nemohli sohnáť. Onedlho ale padol do zajatia vysoko postavený Turek. Za tohoto bol potom vymenený Szapáry.

Szapáry vyliečiac sa, zase ďalej bojoval proti Turkom. Roku 1683. pri Viedni Turci veľkú porážku utrpeli a utekali do Uhorska. Vtedy padol do zajatia aj nemilosrdný Hanza-bej. Dali ho do moci Szapárymu, aby s nim urobil čo chce.

Keď Szapáry prišiel ku zajatému Hanza-bejovi, nazdal sa týmto, že ho dá ukrutným spôsobom zmárniť. Ale Szapáry mu povedal, že sa môže slobodne vrátiť a to bez všetkého výkupného.

— To nenie možné, — zvolal bej, — ktorý človek by bol schopný tolkej veľkodušnosti!?

— Náš Spasiteľ, Ježiš Kristus, káže nám odpúšťať i nepriateľom našim a odplácať sa im za zlé dobrým, — odvetil mu Szapáry.

— Nevedel som, že kresťanské učenie je také vznešené, — odvetil Turek. — Bál som sa, že ma budeš trápiť, ako som si to aj zaslúžil, a preto vypil som jed. Umieram, ale som presvedčený, že vaše náboženstvo je pravé.

4. Marta a Mária.

V zemi svätej — ako v raji —
leží v utešenom kraji
mestečko Betánia.
Tu svoj vlastný domček mali,
kde v tichosti prebývali
Lazar, Marta, Mária.

Sem príjemná z hluku mesta
viedla Krista Pána cesta,
tu si rád oddychoval;
lebo že po Božej vôli
tí ľudkovia živí boli,
Pán ich veľmi miloval.

Tu hneď Marta starost mala,
akoby svedčne prijala
hosta im tak vzácneho;
a Mária — duša čistá
slúcha reč Pána Krista,
sediac pri nohách jeho.

Dobré sestry! ja tie obe
spojiť chcem v mojej osobe
krásne vaše vlastnosti:
s Martou chcem hospodárkyňa,
s Máriou byť kresťankyňa
ľuďom, Bohu k vďačnosti.

5. Nehreš.

Bolo to v stredu popoludní, keď sa sišli do opakovacej školy 12—14-roční šuhajci. Už odbily dve hodiny popoludní, keď učiteľ vstúpil do učebne. Otvoril dvere. Oblak prachu kundolil sa pred nim. Krik ohlušujúci ozýval sa. Šarvanci stáli v jednej skupine, dívali sa do prostriedka a pritom ustavične kričali a smiali sa: «Jano, nedaj sa! — a ty, Martin, neboj sa!»

Učiteľ nebadane priblížil sa k nim, i videl po nad nich, ako sa dvaja bijú. Boli už červení, ako moriaci a ťažko oddychovali. V tom jedon z nich skríkne: «Pustiš ma!» — a zahrešil strašne a hnusne.

Učiteľ bez slova priskočil ta a roztrhol oboch. Potom postavil sa do stredu a silným hlasom zavolał: — Každý na svoje miesto!

Nastalo prekvapenie veliké. Mlčky poslúchli rozkaz, lebo dobre vedeli, že je nie radno protivit sa mu. Keď sa utišilo, učiteľ už sedel za stolíkom na vyvýšenom mieste. Tvár mal bládú, po ťažkom dychu bolo badať, že je veľmi pohnutý.

Nastala tichosť. Zrazu začal:

— Jano Rázvora a Martin Kľuka, poďte von!

Poobzerali sa nespokojne a potom tázave i ustrašene pozreli na učiteľa.

— Čo som povedal? — zvolal hlasom takým, že sa len tak ozvalo.

Vyšli potichu von a postavili sa pred neho.

— Čo ste robili?

— Pekne prosím pána učiteľa, ja som Martinovi nič nerobil, ale keď mi on hrešil otca i matku, tak som sa nemohol zdržať, tak som sa dal do neho...

— Prečo mi nedal gombík nazpät, čo som vyhral od neho? — skočil mu Martin do reči.

— Tak? Hrali ste sa na gombíky? Ved' je to hra zakázaná? Sem s nimi!

Vlky-nevolky museli vyprázdniť vačky a položiť za hrst' gombíkov.

— Učiteľ ich vzal, otvoril stolík a položil ich mlčky do priečinka, potom ho ale zamkol.

Chlapci smutno pozerali za gombíkami.

— Prečo si hrešil, Martin Kluka?

Martin spustil hlavu a mlčal.

— Pozri na mňa!

Podvihol oči, no prísny pohľad učiteľov nebol vstave vydržať. Mlčal ďalej.

— Čo ti urobili rodičia Janoví, že si ich klial? Áno, ja som ešte aj inšie špatné reči tvoje počul. Čo ti urobil Boh a Kristus, že ho neumytou hubou spomínaš? Čo?... — a hlas učiteľov znel hrozive.

Martin nepovedal ani slova.

— Hovoriš!

— Pekne prosím, ja som nechcel... ale...

— Ešte lužeš?

Martin začúchol.

— Čo ti urobili Janoví rodičia, že si ich hrešil?

— Nič... — odvetil tento ticho.

— Tak? A tak načo ich spomínaš, klaješ, keď ti nič neurobili?

Mlčí.

— A Pán Boh, alebo Pán Kristus čo ti zlého urobili, že ich hrešíš?

Martin ďalej mlčí.

— Kto ňa stvoril?

— Pán Boh... — šepce Martin.

— Kto požehnáva tvojim rodičom i tebe, i všetkým nám?

— Pán Boh.

— Kto sa obetoval pre všetkých nás?

— Pán Kristus, — odvetil a hlas sa mu trasie.

— Tak? Ty za to hrešíš, že sú oni dobrí? Čo?

Ty sa však ver' tiež za dobré chceš zlým odmieňať? A či ty vieš, aký je Boh?

— Dobrý.

— A ešte aký?

— Všemohúci.

— Keď to vieš, že je Boh všemohúci, nebojíš sa ťy meno Jeho brať na darmo a Jeho hrešiť? Nebojíš sa, že ňa môže hneď alebo pozdejšie strestať?

Či nevieš, že si v rukách Jeho? ... i život, i všetko, čo je tvoje?

— Pekne prosím, veď ja som to tak nemyslel, to je už len tak vo zvyku a v hneve...

— Máš pravdu, že je to vo zvyku, žiaľbohu! A tento strašný a špatný zvyk hrešenia je veľmi rozšírený medzi našim ľudom. Nebolo to tak dakedy, ale ľud náš naučil sa vo veľkých mestách a od takých ľudí hrešiť, ktorým každé druhé slovo je to najvyberanejšie kliatie. V tom, že klajeme, nazdáme sa, že je to dáka sila, že je to junáckosť, a predsa je to nič nie iné, ako tá najväčšia podlosť, hriech a zkaža.

— Vidíš, Martin, ty tomu Bohu i Kristu odplácaš sa za to, že sú ti dobrí, tým najhrubším rúhaním. Nevinných rodičov Janových, ktorí ti nič zlého neurobili, tiež klaješ. Je to pekne? Je to dobre? Povedz mi, nie je to podlosť? A ty, keď také reči hovoríš a nehanbiš sa ich vysloviť, tak nemáš studu, citu a hanbu, lebo poriadny šuhaj, ktorý na svoje meno a česť niečo dá, ten nikdy rúhavých rečí nevysloví, ako to len pri starých opilcoch a planých ľuďoch počuť hovoriť.

— Počúvajte, chlapci! — zvolal učiteľ ku všetkým. — Hrešiť je veľký hriech a k tomu veľmi špatná a mrzká vlastnosť pri ľuďoch dospelých, ale stonásobne hroznejšie je to počuť od takých mladých, ako čo ste vy. Keď už teraz ste takí surovci, čo bude z vás pozdejšie? Vy ste teraz v tom veku, ktorý rád napodobňuje dospelých. Dobre! Napodobňujte ich, ale nie v zlom, lež v dobrom. Vy už viete rozoznať, čo je dobré a zlé.

— Nazdáte sa, že keď si vopcháte do úst cigarettu, ste už chlapi veľkí, dospelí? Keby ste sa len pozreli, aké ste vtedy čudá, viete, tak do rozpuku, tak by ste nikdy nenapodobňovali nesmyseľne.

— Ale povedzte že vy mne všetci, či ste dobre urobili, keď ste týchto dvoch nechali sa biť; áno, ešte ste ich podhuckávali a zabávali ste sa pri tom?

— To je veru hanba! Miesto toho, že by ste ich boli hneď z počiatku rozdvajili, ešte ste ich huckali.

Nuž je to ľudsky? Je to kresťansky? I tej kliatbe, čo som počul, vy ste príčinou, lebo keby ste boli tomu predišli, bolo by zostalo pri tichosti. Nedrážďte nikdy, lebo tým rozdúvate zlosť a môže sa ľahko stať, že budete príčinou i vražde alebo takému veľkému hriechu, ktorý nebudete môcť nikdy napraviť.

— Sľubte mi, že viac nebudete hrešiť, ani huckať jeden druhého, ale práve naopak, snažiť sa budete pomeiť svojich spolubližných.

S týmto dokončil učiteľ a prešiel na predmet vyučovania.

6. O Palkovi, čo sa rád prisahal.

Palko nebol planým šuhajom, ale mal tú zľúbyčaj, že sa rád dušil a prisahal. Nebolo tej maličkosti, že by sa nebol zaveril. Zbadal to jeho otec i zavolať ho k sebe.

— Palko, čo sa ustavične prisaháš a dušíš? Či niekto pochybuje o pravdivosti tvójich slov? Jestli pravdu hovoríš, tak ti je nie potrebné prisahať sa, jestli ale lužeš, tak prisaha ti nič nespomôže, áno ešte do väčšieho hriechu ťa uvrhne. Kto sa za každú maličkosť prisahá, ten sám dokazuje, že ani sám sebe neverí a že rád cigáni. Jeho prisaha ale nebude nik veriť.

Prisaha a duša sú sväté a veľmi vážne veci. — Netreba ich ustavične spomínať. Prisahaj len vtedy, keď máš pravdu. — Jestli budeš ľahkomyselne alebo krivo prisahať, tým nie len že na cti utrátiš, ale aj veľký hriech si zadovážiš, lebo budeš brať meno Božie nadarmo.

7. Krivoprisažník.

*Chlipko Ďuro — starý korheľ
v podozrenie upadnul,
že z ládičky susedovej
tridsať zlatých ukradnul.*

*Volajú ho do rychtárov,
on sa tají a duši:
Ak som ich — vraj — ja ukradnul,
nech ma tu hrom zahluší.*

*Bolo ticho. — Prešiel mesiac,
minul celý rok i deň;
tu do poľa s kosou v ruke
vyberie sa šibal ten.*

*Slnce pieklo; — on do chládku
sadnul si pod blízky strom;
zrazu blysne sa z obláčka,
durklo — tam ho zabil hrom.*

8. Buď verný svojej viere.

Nezbadal si, keď si išiel z druhej obce alebo z mesta domov, že keď si zazrel vežu rodnej tvojej dediny, ako si sa zaradoval? Neprejal ťa zbožný cit, keď si počul slavnostný hlas zvonov, ktoré volaly veriacich do domu Božieho? — Ó áno, všetko to si cítil, všetko to tak dobre znáš.

A vidíš tá veža, ktorá nás už zďaleka pozdravuje, tie zvony, ktorých hlas nás volá k modlitbe, upamätáva nás na to, že sme kresťania, bo veď ten pozlátistý, jagajúci sa kríž na veži hlása víťazstvo kresťanstva, hlása dobrotu i slávu Spasiteľa nášho. A my kresťania tvoríme sbory. My evanjelickí kresťania máme tiež takýto sbor: cirkev ev. aug. vyznania.

Váž si vieru evanjelickú a miluj ju. Pre ňu tvoji predkovia mnoho podstúpili a predsa jej verní zostali. Otcovia tvoji postavili tento kostol i vežu, postavili i školy, kde si sa aj ty vyučil. Tvoj život je s evanjelickou vierou spojený, nerozlučiteľný. V nej si bol pokrstený, utvrdený vo viere. V nej budeš pristupovať ku sv. oltáru, aby si dosiahol odpustenie hriechov.

V kostole dostaneš poučenie o tom, ako máš byť živý dľa vôle Božej. Tu dosiahneš potechu v kríži. Vôbec viera ev. poskytne ti všetko, čo je osožné duši tvojej.

Preto miluj si vieru a buď jej verným. Nedaj sa vábiť, lákať iným, ktorí ta navádzajú, aby si odstúpil od svojej viery a vstúpil do druhej. Zostaň verným a stálym evanjelikom. Neopúšťaj cirkev, ktorá ti je aj matkou, ale ju bráň a chráň, áno staraj sa i o to, aby sa ona zvelaďovala a zdokonaľovala.

Či si opustiš matku v starobe, v chorobe postavenú, jestli si len dobrým, milujúcim synom? Však ver nie? Pospiechaš ku jej lôžku a staráš sa všemožne, aby si ju uzdravil a los jej polepšil. Tak je to aj s matkou, cirkvou. Lásku dokáž vždy proti nej a buď jej verným, lebo len ten dosiahne korunu, ktorý sa vyznačí v stálosti a vo vernosti.

9. Miluj si vlast.

Už od starodávnych čias je každému známo, že žiadnemu človeku nad vlast jeho nič nenie milšieho, drahšieho. A to je aj pravda, lebo každý človek je už od malička pripútaný nesčíselnými rozpomienkami a páskami ku vlasti.

Vo vlasti svojej sme po prvý raz svetlo Božie spatrili, vo vlasti svojej prvým zvukom, jazyka materského sme sa učiť počali. Tu vo vlasti našej sme si nadobudli potrebných známostí a skúseností. Vlast naša je matka, ktorá nás starostlivo vychovala.

Vlast naša nám je tak drahá, ako i naša rodná matka. Vlast naša stará sa o nás, ako o svoje dietky a vychováva nás dľa našich schopností. Vlast živí svoje dietky, poskytuje im všetko, čo je k ich živnosti potrebné. Vlast je tá zem, ktorú sa snažia všetci obyvatelia chrániť a brániť pred nepriateľom a chcú ju zvelebiť a do rozkvetu doniešť. Nechcú vlast opustiť jej obyvatelia, obávajú sa, že by tým činom sa odtrhli od nej, ako haluz od stromu a tak zahynuli. — A keď ju aj opúšťajú na kratší čas, to činia len preto,

že by zahľadajúc si ku výžive potrebné veci, prinavrátili sa nazpät' a žili i mreli v domovine svojej.

Známo je, že niet takmer človeka, ktorý by, súc v cudzine, zabudol na svoju vlasť a netúžil by po nej. Jestli sa nám zle deje v cudzine, tak nám je vždy na ume, že niet väčšieho šťastia, ako môcť byť v otcine. Ale aj vtedy, keď sa nám dobre vodí v ďalekých krajoch, vždy nám niečo šepce: «Všade dobre, ale doma najlepšie.»

Toto je tá príčina, že znamenití mužovia, ktorí si nadobudli nesčíselného majetku a vysokých hodností dosiahli v cudzine, po ničom tak netúžia, ako po návrate do svojej vlasti. Túžia po tej drahej vlasti, kde sa zrodili, od svojho detinstva bydleli, kde mali rodičov, rodinu, priateľov, kde poznali každú medzu, každý kričik, kde sa prechádzavali a hrávali.

Táto túha, za vlasťou je tým silnejšia, čím sme starší. Čím staršieho veku dochádzame, tým väčšmi sa vyvíňame. Chceme, aby sa nám vyplnila tá horúca žiadost', aby sme mohli dokonat' život vo svojej vlasti, aby sme složili kosti svoje do zeme materskej, aby nás rodné hrudy zakryly, aby sme mohli odpočívať pri otcoch našich, pri boku predkov našich.

Dľa J. Nejedlého.

10. Dcéarka a mať.

*V slzách matička sedela,
často vzdychlo sa jej,
a malé, útle dievčatko
vraví mamke svojej:*

*Pritisknúc k srdcu vreľému
mať púчок rúžový,
a ústa k čielku bielemu,
dcérušku osloví:*

*„Čo kropíš tými slzami
moje žlté vlasy?
Či vari visia nad nami,
mamička, zlé časy?“*

*„Otec tvoj nechce z hrobu vstať
z pod zelenej trávy:
a nevie, nevie tvoja mať,
čo svet z teba spraví!“*

*Svet má zbroje, tys' bez zbroja,
 veľký svet, tys' malá :
 a nevie, nevie tvoja mať,
 komu ťa chovala!*

*A slza v očiach dievčatka
 teší plač materi,
 a potecha tečie sladká
 z nevinných úst dcéry :*

*„Dobrý sa zlostných neboja,
 čo by sa ich báli ?
 Boh má zbroje, svet bez zbroja,
 Boh veľký, svet malý.“*

*A dve úľosti objíma
 nádeje svet nový
 pritiskne k srdcu vreľému
 mať' púčok rúžový.*

Sládkovič

11. Matkiné ruky.

V jednom dome bolo viac hostí shromaždených. Jeden z nich prezeral podobizne. Jedna podobizen veľmi upútala jeho pozornosť. Na podobizni bolo vidieť dve, akoby ku modlitbe sklúčené ruky. Maly dlhé, kostnaté prsty. Tak sa zdalo, že sú prsty zmeravené od trápnej boľasti, ktorá na sklonku života skrivi behom mnohých liet pracovité ruky.

— To sú ruky mojej matkine, — prehovoril s nežným úsmevom domáci pán.

Všetci zvedave pozreli naňho.

— Áno, sú to ruky mojej matkine, — pokračoval ticho domáci pán. — Ja sa ešte pamätám, keď tie ruky, za časov môjho detinstva boli krásne, biele a mäkké. Ešte aj teraz cítim ich pohladkanie na líci, keď si na to pomyslím.

Milé, drahé materinské ruky to boli, ktoré nás deti, vychovaly. Pamätám sa, ako matka na jednej ruke varovala najmladšiu sestričku, druhou, slobodnou rukou riadila, čistila a pracovala. Vtedy som porozumel, že my všetci deviati sme takto jeden za druhým sedeli na jej ruke a videli sme: poriadok, pracovitost, vernost v drobných veciach a nesmiernu lásku.

Ruky jej ostaly aj na ďalej biele a jemné, len že boli od mnohej práce trochu širšie a silnejšie. Naša matka niekedy výstražne pokynula k nim a nás

po tichu upozornila na to, čo sa otcovi znepečilo pri nás. Niekedy v otcovi sovrela krv, keď bol našou samopašou domrzený a vtedy bolo nebezpečie veľké. V takýto čas sa jej ruka krotko, ale odhodlane, no pritom prosebne sklonila na plece otcovo, aby nebezpečie trestu oddialila.

Naša výchova bola s mnohým výdavkom spojená. My deti môhly sme aj lepšie sporiť. Ale čože, keď sme si cenu peniaza nevážily, tak že sme márnily úspor rodičovský. K tomu ja som bol lenivý a prasto-pašný, tak že som si zdravia znivočil.

Už ako mládenec prišiel som raz chorý domov. Rodičia pod časom jednú časť majetku boli prinútení predať a matkine pekné biele ruky zostaly počerné, zvädnuté. Tie milé, pracovité ruky musely mnoho pracovať v zime i v lete. Skoro ošpatnely. Ale zato tým istým jemným, zbožňovaním hodným pohybom prikrývaly aj teraz už odrastlého šuhajá, marnotratného syna, ako to robievaly, kým som bol deckom. Ačpráve pracovali každý deň od sviťu do pozdnej noci, našly si predsa času ku tomu, aby mi pohladkaly vlasy, ktoré predčasne začaly rednúť a tvár moju, ktorá bledá bola od prebdelých nocí, ale nie pri učení.

I uzdravil som sa, lebo veď tie ruky ma liečily, vábily, volaly, bez toho, že by mi byly čo len najmenšiu výčitku urobily.

Pozdejšie som zase prišiel domov a vložil som do tých rúk jeden hárok papiera, ktorý obsahoval moje vymenovanie do úradu. Zbadal som, že sa trasú od radosti. Ale som videl aj to, že sa už podobajú rukám robotníčkiným. A čas sa míňal. Matkine ruky zatlačily otcove oči, obliekly jednu dcéru na poslednú cestu, druhú ku sobášu.

V jeden deň vložil som jej do náručia moje dieťa. Ešte ho mohla varovať, ešte ho jej prsty mohly pošľuškať. A ačpráve lámka jej už nohy pokrivila, predsa bežkala čerstve ku skrini, aby v nej vyhladala pečlivo uložené hábočky.

Ale to už dávno bolo....

— A tá podobizeň? — Tie složené ruky? — spýtal sa host.

Podobizeň bola o desať rokov pozdejšie shotovená. Prišli sme vtedy s našou malou dcérečkou ku matke. Ešte ju bola nevidela. — Syn bol práve vtedy dostal fotografujúci stroj. Matku bolo ešte predtým porazilo a od tých čias bola slabá. Keď dieťa zazrela, zaradovala sa a rozprestrela ramená. Ale už nevládala varovať malinké. Ramená jej boli už cele soslabnuté a prsty zmeravené. Dieťa sa jej bálo, plakalo. Matka si vzdychla, vrátila dieťa. Ale o chvíľku už sa jej vyjasnila tvár. Složila si ku modlitbe ruky a zašeptala: «V modlitbe ešte som vždy vystave zodvihnuť maličkú a vás som vstave povzniesť do blízkosti Hospodinovej.»

12. Otec.

Palko veľmi rozhneval otca. Bol neposlušný a k tomu v učení i lenivý. Už ho bol viac ráz napomenul, ale Palko si to veľmi nebral ku srdcu. Konečne otec to už nemohol ztrpeť a Palka prísne potrestal. Palko sa rozplakal po výprasku, otec jeho ale nahneváný i zarmútený nad neposlušným synom odišiel do roboty.

Vtedy pristúpila k Palkovi matka, vzala ho za ruku, priviedla ho ku stolu a sadla si s ním na lavicu. Palkovi tiekly slzy po tvári a vzdychol si pritom i od bolesti, ale aj od hanby.

Mätka mlčky pozerala naňho, potom ticho začala mu hovoriť:

— Vidiš, syn môj, či som ti nehovorila, že by si bol počúvny a usilovný, že by si otca nehneval? Ale ty si radšej mal kamarátov a hračky, ako svojich rodičov; hľa, pre svoju ľahkomyselnosť bol si trestaný. Ale tyoj trest je nie tak bolestný, ako to, že si rozhneval svojho dobrého otca. Vidiš, ako každý deň pracuje a to ťažko, že bý nás vychoval. Musí sa mnoho starať, ako bý mohol zaopatríť do domu, čo je potrebné. On sa stará o všetko, či o výživu, či o odev

alebo kúřivo. Stará sa o to, aby si bol zaopatrený všetkým, aby si mal v budúcnosti z čoho žiť. Privyká ťa ku práci, aby si si vedel časom zarobiť chleba. Priuča ťa ku poriadku, ku pracovitosti.

Vôbec stará sa o teba, aby vychoval z teba poriadneho, hodného človeka. On dňom i nocou rozmyšľa o tom, ako by nám bolo lepšie, pohodlnejšie. Keby si vedel, ako ťa miluje, ako si žiada z teba vychovať hodného, rozumného, dobrého človeka a ako ho to bolí a trápi, keď si zlý, neposlušný a lenivý, tak by si sa chránil ho zarmútiť.

Jestli je tvoj otec aj prísny proti tebe, preto ťa on veľmi miluje. Prísny je on preto, aby ťa privykol ku poriadku a k vážnej práci. Zapamätaj si, syn môj: *Život je nie maznanie, ale vážna práca a boj. K tomuto životu ťa chce navykať otec.* Keď dospeješ v muža, vtedy sám budeš sa musieť boriť so svetom, nebudeš mať ľudí takých, ktorí by ti hovelí, maznali ťa. Budú žiadať od teba osov, prácu. Často ťa budú chcieť vyúžitkovať, oklamať, na zlé navádzať. Jestli nebudeš už od malička pripravovaný na vážny život, tak budeš musieť mnoho žiaľu, sklamaní, horkosti pretrpieť. Vidíš, preto je otec prísny na teba, aby ti časom oblahčil život vo svete.

Váž si otca, váž si rodičov, kým ich máš. Chráň sa zlého. Nezarmucuj si otca, aby si časom, keď ho nebudeš mať, nepocítil hryzenie svedomia, že si i ty svojou zlosťou, neposlušnosťou bol príčinou jeho predčasnej smrti. Len vtedy budeš vedieť, čím ti boli rodičia, keď ich už nebudeš mať. Choď, syn môj, bozkaj otcovi ruku, popros ho za odpustenie a umieň si plniť vôľu otcovu. Uvidíš, ako ťa bude milovať a aký blažený pocit vstúpi do teba, keď budeš verne plniť svoje povinnosti.

13. Ruža.

«Škoda ruže, krásnej ruže, —
tak si Marienka vzdychala,
ako pekne kvitla včera
a dnes už tak opadala.»

Otec práve prichádzajúc,
dopočul tie smutné hlasy:
«Tu — vraj — vidíš, dcérka moja,
obraz každej zemskej krásy.»

Ruža v sade, ruža v líci;
oj, nedrž sa pyšne hore!
Buď mi krásna v bohumilej
čistého srdca pokore.

14. Márnivosť.

Bola raz jedna matka. Mala dcéru Marku. Marka bola hodné, pekné dievča. Jednu chybu mala, že bola veľmi hrdá. Seberovných si nevážila, ale len za majetnejšími, väčšími pánmi túžila. So svojimi skromnými, no vkusnými šatami nebola spokojná. Rada by sa bola obliekala len v samé hodváby. A že to nemohla, tak bola celá nešťastná.

Raz prišla k nim tetka z blízkeho mesta. Vyprávala im o bohatsve, o pekných kočiach a o krásnych, bohatých paniach. Marka počúvala ju takmer bez dychu, a keď dokončila, vzdychla si z hlboka a slzy jej vstúpily do očí.

— Čo že si si tak vzdychla? — spýtala sa tetka.

— Či je len tým pánom dobre, — zaseptala Marka, — ja sa nikdy nebudem vozovať na peknom koči, ani sa nebudem môcť obliekať do krásnych šiat.

— Len to ti chybuje? — usmiala sa tetka. — No počkaj, poviem ti teraz jednu rozprávku.

— Len rozprávajte, — prosila Marka a nazdala sa, že jej tetka bude rozprávať, ako sa stane z Popelky krásna princezňa s hviezdičkovými šatami.

— Nuž teda počúvaj: Kde bolo, tam bolo, bola jedna vrana. Sadla si raz na vysoký topol, ktorý stál pri panskom kaštieli. I videla, ako sa na panskom dvore prechodia pávy, jedna krajšia od druhej. Peria sa im ligotalo a pestreló vo všetkých farbách. Bolo len krásna na ne pozreť. Zahľadela sa na ne vrana i zatúžila byť tiež taká krásna, ako ony. Zbadala, že jednej páve vypadlo pero. Sletela dolu, vzala ho a od-

niesla do hniezda. O krátky čas nashierala si dosť hodne pávych pier. Teraz sa už pribrala k činu. Nastýkala si ich do chvosta a takto vyparádená nazdala sa, že je už rovná pávam. Sletela s topoľa medzi pávy a začala sa tam hrdo prechodiť.

— Pávy za chvíľku zadivene pozeraly, že čo sa to za čudo prechodí medzi nimi, potom ale keď zbadaly, že je to len vrana, začaly ju zobákmi ťuť. Takmer jej všetko perie vyškľbaly a špatno ju dokrvavily. Takto zúbožená vrátila sa medzi svoje družky, medzi vrany. Ale tieto ju nechcely takúto spotvorenú medzi seba prijať. Odohnaly ju od seba.

— Tak vidíš sa stalo s vranou: *Medzi pávy nepristala a vrany ju zase nechcely, lebo nimi opovrhla.*

— Čo povieš na túto rozprávku? — spýtala sa Marky s úsmevom tetka.

Marka nepovedala ani slova, len sa začerveňala od hanby a umienila si spokojnou byť s tým, čo má a vážiť si tých ľudí, s ktorými žije.

15. Zrkadlo.

Svárna Julka Kvetoňová
tú obyčaj mala,
že sa rada do zrkadla
často nazerala.

A tak že sa varuj dívať,
aké sú ti líčka;
ale hľaď mi dobrou bývať,
dobrou od malička.

To zbadajúc dobrá matka,
vezme ju za rúčku
a takúto Julke svojej
dávala príučku:

Nie perličky, zaušničky,
nie zlaté prstienky;
ale keď sú bohobojné,
to krásli panenky.

«Julka, Julka, kto v zrkadle
často hlávku točí,
ani nezvie, ani nezvie,
le mu príde z očí.

Pán Boh na to nepozera,
aké šaty nosíš;
ale či si dobrá dcéra,
či ho pekne prosíš.»

Zachovala si to Julka
a za tú príučku
z vďačnosti svojej maminke
pobozkala rúčku.

16. Ako sa máš držať.

Ako sa máš držať voči staršiemu.

Keď ide starší popri tebe, vystúp sa, ukloň sa trochu a pozdrav ho zdvorile. Nepekne je pred starším odbehnúť a skrývať sa. Ešte špatnejšie je prejsť popri staršom a nepokloniť sa mu, oči naň upierať, áno i prstom naň ukazovať.

Mladší pred starším má stáť pekne rovno. Neprístojno je pred starším opierať sa o stôl, o stoličku alebo o stenu, nohy si na kríž složiť, na jednej nohe stáť, ruky vo vrecku držať atď.

Neslušné je: sedieť, keď starší stojí; chodiť, keď starší sedí. Špatne je si sadnúť pred staršieho, chrbtom sa k nemu obrátiť, nohami combíľať, prstami bubnovať na stole.

Keď starší hovorí,tedy pozoruj. Jestli sa ťa niečo spýta, odpovedz mu prívetive a hlasno, nie šepotom. Keď staršiemu niečo hovoríš, povedz to krátko a jasne a nepleť dve na tri. Neslušne je skákať staršiemu do rečí, áno i poznámky robiť. Tak tiež ukazuje na nevzdelanosť, keď šuškáš, hvízdaš, zívaš, kašleš, chrákaš, sniачeš, keď starší hovorí a nepočúvaš reč jeho, tak že sa musíš spýtať, že čo hovoril.

Ako sa máš držať v spoločnosti.

Keď ideš medzi ľudí, tak sa slušne obleč, umy, očeš, šaty nech sú ti čisté, aby si si ich potom tam nemusel oprašovať. Nesmrkaj a nechrákaj. Ústa nedrž otvorené, nezívaj. Nesniakaj na zem, ale jestli sniakaš, odvráť sa na bok a sniakaj do ručníka. Neprezerať potom ručník, lebo je to hnusne, ale keď si si nos utrel, slož ho pekne a vlož do vrecku. Keď sniakaš, netrúb ako pastier na kravy. Jestli sa ti chce kýchnuť, tak sa odvráť, aby si druhému neprskol do tvári. Do rukáva alebo do dlani si nos neutieraj. Neštikútkaj. V spoločnosti nečist si uši, nestýkaj si zuby, nehryz si nechty, neškrab sa.

Príliš hlasne nehovor, ani sa nesmej hlasite. — V spoločnosti nepohvizduj, neprespevuj. Neškriep sa.

s druhými. Neveď vždy rozhovor, nechaj i druhých hovoriť. — Nepchaj si nos do práce druhého. Nebuď príliš zvedavý. Neťahaj druhého za kabát. Nerozhadzuj rukami druhému pod nosom. — Nenakloň sa blízko k druhému keď hovoríš, aby ti zápach z úst druhý musel voňať. Neskáč druhému do reči, ale ho pekne, pozorne vypočúvaj.

Buď zdvorilý, pozorný, úslužný, skromný. Netisni sa všade do predku. — Pri jedení a pití nemliaskaj. V jedle nepreberaj, nevyberaj si tie najlepšie kúsky, nepredchytávajú sa. Nebuď pažravým, čakaj, kým príde na teba rad. Vôbec maj ohľad i na druhých.

Jestli sa takto budeš držať, tak ťa všetci oblúbia, staneš sa príjemným, váženým človekom, s ktorým každý sa rád pobaví, porozpráva, i vo vážnych veciach poradí.

17. Ulica.

(Naučenie otcovo.)

Dnes večer, keď si sa vracal od pána učiteľa, pozoroval som ťa z obloka: bušil si sa do jednej ženy. Pozoruj lepšie, keď ideš po ulici, lebo aj tam máš povinnosti. Keď pozorne kráčaš a sa pohybuješ v súkromnom dome, prečo by si to tiež nemal robiť aj na ulici, ktorá je domom všetkých. Zapamätaj si, syn môj, že keď sa stretneš so slabým starcom, s chudobným, so ženou s dieťaťom na rukách, s bedárom o barlách, so shrbeným pod bremenom chlapom, s rodinou v smútku oblečenou: vtedy sa vždy úctive vystúp. *Máme si uctiť starobu, chudobu, lásku materinskú, nemoc, namáhanie a smrť.* Za každým, keď vidíš, že niekto nezbadal za sebou jachajúci koč, odtiahni ho ak je to dieťa, a upomeň, jestli je dospelý. Jestli plače niekde dieťa osamote, spýtaj sa ho, čo mu chýbí a ak vypadne starcovi palica z ruky, tak mu ju sodvihni. Ak sa dvaja chlapi bijú, tak ich rozdvoj, ak sú to ale dospelí, tak odíď, nedívaj sa na surovosť, lebo tá uráža cit a zatvrdzuje srdce. Keď vidíš medzi dvoma žandármi sputnaného človeka, nepripojuj sa k luze, ktorá

sa s hrkla, aby si ukrutnú zvedavosť na ňom uhasila, lebo nevieš, či je to nie človek nevinný. A jestli je aj vinný, tak sa neteš z jeho potupy a nešťastia, lebo nevieš, čo ho dovedlo k tomu pádu a nevieš, čo sa i s tebou ešte v budúcnosti môže stať, lebo nič niet ľahšieho od pokušenia a upadnutia do hriechu.

Dívaj sa s úctou na slepých, nemých, zmrzačených a na siroty opustené. Buď hotový im vždy pomôcť, lebo je to najkrajšia, najsvätejšia povinnosť. Keď odpornú alebo smiešnu telesnú chybu vidíš na niekom, urob tak, ako by si to ani nevidel. Horiaču sirku zašliapni, lebo by ona mohla veľké nešťastie spôsobiť. Cudzincovi vždy odpovedz, keď sa ťa niečo spýta. — Nesmej sa nikomu do očí, bez potreby nebež a nekrič. *Cti si ulicu. Vzdelanosť jedného národa dľa toho posudzujú, ako sa chová na ulici. Kde hrubosť panuje na ulici, tam ju najdeš aj v domoch.* Pilne pozoruj ulice svojho mesta alebo svojej obce, v ktorej žiješ, lebo keď by ťa osud ďaleko od nej oddialil, tak by si bol rád, keby ti bola dobre v pamäti utkvela, aby si mohol aspoň v duchu prebehnúť po svojej obci, ktorá ti bola za toľké roky celým svetom, kde si prvé krôčky robil pri boku matkinom, zažil prvé dojmy, um tvoj sa tu vyvinul, aby bol spôsobilý prijať prvé myšlienky. Rodné tvoje mesto alebo obec bolo ti matkou, vyučovala ťa, zabávala a chránila. Skúmaj jej ulice, ľud a miluj ju. Jestli ale počuješ, že rodisko tvoje niekto uráža, zastaň si ho.

18. Ako sa Miško naučil učiť.

Miško Sokolovie nebol najhorším žiakom, lebo keď si niekoľko ráz prečítal zadanú mu úlohu, tak ju tak odrectoval, že nezostal nikde, len keď si musel vydýchnuť a keď už bol na konci. Ale jednu veľkú chybu mal, že pri učení nerozmýšľal nad tým, čo sa učil, neusiloval sa aj porozumeť to, čo mu bolo zadané. Práve pre túto príčinu bol najmä v mluvnici a v počtoch veľmi slabý. On vedel vyrapotať krát bez

chyby, ale čo že, keď prišli ťažšie úlohy, ktoré požadovaly rozmýšľanie, tak potom nevedel sa ani pohnúť. A ešte, keď bola reč o zlomkoch a desatinných číslach, tam vždy kulhal a jeho úlohy nikdy neboly bezchybné.

V takýto čas obyčajne šiel k jednému lebo druhému spolužiakovi a tam si od nich odpísal úlohu, aby ju tak ukázal, ako svoju, pánu učiteľovi.

Pána učiteľa, pravda, ťažko bolo oklamať, lebo on hneď zbadal, že je to nie jeho práca, lebo Miško pri odpisovaní sa lebo pomýlil, lebo číslo pod číslo dobre nepodpísal. A keď ho vyvolal ku tabuli, tak sa nevedel pohnúť.

Otec už dávno vybadal, že učenie Miškovo mnoho nestojí a preto raz večer, keď sa bol už naučil úlohu, spýtal sa Miška:

— Povedz že mi, či ty rozumieš tomu, čo si sa učil teraz?

Miško pozrel na otca a potom bez všetkého vyrectoval úlohu bez chyby.

— Veď ja vidím, že si sa to dobre naučil, ale je nie dosť vedieť, lež treba i rozumieť i pochopiť. Či ty nad tým rozmýšľaš, čo sa učíš?

Miško mlčal.

— Počul si o takých vtákoch, ktorí sa naučia hovoriť?

— Áno, papagáj sa tiež naučí, keď ho cvičia a škorec tiež....

— No vidíš, že vieš.... A či ty chceš byť papagájom alebo škorcóm, lebo tí sa učia bez rozmyslu.

— Ale čoby, — odvetil Miško a bolo poznať, že mu je nevoľne okolo srdca.

— Keď sa budeš učiť bez rozumu, bez pochopeňa, len tak, nuž tvoje vedenie nebude viacej hodné, ako papagájovo alebo škorcovo.

— Poviem ti niečo: V škole pilne pozoruj ná pána učiteľa. On všetko vysvetľuje. Jestli sa máš niečo naučiť, tak si to pomáľy prečítaj a premysli. Keď cítiš, že nerozumieš niečo, tak si to ešte raz prečítaj, spý-

taj sa mňa alebo iného, ktorý tomu rozumie, aby ti to vysvetlil. Vôbec, kým si nie na čistom s niečím, nepopušť to, nemaj pokoja, kým ti nebude jasné, pochopené.

A pri počtoch, to ti je len radosť! Veď počty sú nič nie iné, ako pútavé hádanky, skrývačky a oriešky k rozlúšteniu. Všakver ich rád rozlúšťuješ? Tak je to, tak aj s počtami. Pomysli si, že každá úloha z počtovanky je taká hádanka, ktorú treba rozlúštiť... Uvidíš, ako sa potešíš, keď sa ti len jednu podari rozlúštiť.

— Veď ja by som rád, keby som len vedel, — povedal Miško smutne a slzy mu zahraly v očiach.

— Nie že tak, nie, všetko môžeš, len treba chceť. *Umieň si, že chceš a čo to bude čo stáť a uvidíš, že to prevedieš.* Však ver, sa ti nelení pri hádanke rozmýšľať. Rozmýšľaj aj pri počtoch a iných písomných úlohách. Z prvu ti to pôjde ťažko, možno, že ti bude treba aj niečo vysvetliť, ale čím ďalej, tým ľahšie ti to pôjde. Zkús len jednu a uvidíš, akú radosť ti to bude pôsobiť.

Miško zvažnel, nepovedal ani slova, len sa pomaly vyzliekol a keď sa pomodlil a povedal rodičom dobrú noc, tak si lahol do postele.

Za dlho nemohol zaspať. Ustavične mu bolo na mysli, že všetko jeho doterajšie učenie nestálo mnoho. A len čo zdriemol, už sa mu snívalo, že videl papagája, ktorý sa mu posmieval, ba zdalo sa mu vo sne i to, že sa sám stal papagájom.

Na druhý deň popoludní nebola škola. Miško sa inokedy v takýto čas zabával na záhumní. Teraz sedel v izbe v kútiku a tam niečo písal na tabuľku. Bolo to zvláštne písanie, lebo čo napísal, to hneď zase sotrel a pri tom stenal, ako by Boh vie akú ťarchu dvíhal.

— Čo sa tomu chlapcovi stalo, že tak doma čupí? Čo len môže robiť? — myslí si otec. Ale aby Miško nezbadal, že ho pozoruje, tak sa tváril, ako by bol zabraný do svojej roboty a Miška ako by ani nebol zbadal.

V izbe bolo ticho, len kedy-tedy bolo počuť škri-pútanie písatka na tabuľke.

— Už je! — zrazu vykrikol radostne Miško. Vyskočil a držiac tabuľku vysoko, bežal k otcovi. Tvár sa mu len tak jasala od radosti.

— Čo že je? — spýtal sa ho otec a pozrel naň s úsmevom.

— Vyrátal som a vyšlo mi bez chyby! Pozrite, či je nie tak! — a podá otcovi tabuľku.

Otec pozrel a videl, že úloha je správne rozlúštená.

— A to si ty sám? — spýtal sa ako by o ničom nevedel.

— Sám, nikto mi nepomohol.

No vidíš, však si teraz už rád, že sám môžeš. A potom vidíš, aké je to zábavné, ako by si rozlúšťoval nejakú hádanku.

— Ale som sa aj natrápil.

— Tým ti je to teraz milšie, keď si premohol všetky ťažkosti. Veď len to má cenu, čo je s námahou spojené. Vidíš, teraz si ma veľmi potešil, — a pohladkal ho.

— Zapamätaj si, synku, — pokračoval otec. — Jestli chceš dosiahnuť niečo v živote, tak sa musíš cez mnohé prekážky preboriť. I kráľovič v našich krásnych rozprávkach musí prejsť cez sedem vrchov, sedem dolín, musí bojovať s drakmi, strigami, kým dosiahne Zlatovlásku.

Teraz len napred, neustupuj, ale sa ta s chuťou do toho. Uč sa od malička myslieť, rozmyšľať a pracovať. Neustupuj pred prekážkami, ale ich hľad zdolať, ťažkosti premôcť. Jestli sa odhodlane, smele proti nim postavíš, uvidíš, ako budú ustupovať pred tebou, ako sa budú menšiť. I tie zdanlivo neprekonateľné prekážky, jestli sa pevnou, odhodlanou vôľou postavíš proti nim, budú sa menšiť, topiť, až zaniknú: ty dosiahneš žiadaný cieľ.

Miško pozorne počúval otca, tvár jeho stala sa

vážnou, takmer tvrdou a bolo poznať na ňom, že sa rodí v ňom sila i vôľa premáhať prekážky, ktoré sa mu postavia v cestu, či v učení, či v inej práci životnej.

19. Porekadlá o učení a umení.

Krásny páv perím a človek umením. — Umelost svetlo, neumelost tma. — Čím vyššie vystúpiš, tým širší rozhľad máš. — Lepší neuk, jak nedouk. — Učenie je koreň horký, ale plod sladký. — Bez muky, niet nauky. — Kto sa učí z mladi leda, bude volať v starobe: beda.

20. Žaba a lev.

(Bajka.)

Raz počul lev silný brekot žabačí. Zľakol sa. Myslel si, že je to nejaké veľké zviera, že má taký mocný hlas. — Dočkal trochu, i videl: z bahna vyšla žaba. Lev ju zadlávil dlabou a povedal: «Budúce sa nebudem báť, kým sa nepresvedčím.»

21. Lev a myš.

Lev spal. Myška mu prebehla po tele. Zobudil sa. Chytil ju, «Prosím ťa, pust ma, — prosila myška, — uvidíš, že ti budem na dobrej-pomoči.»

Lev sa smial a povedal: «Ako mne ty, taká drobná, môžeš pomôcť?» Ale sa smiloval nad ňou a pustil ju.

Stalo sa, že lev padol do osídla. Reval od hnevu i od žiaľu až tak sa ozývalo. Vtedy pribehla myška, prehryzla povraz, do ktorého sa lev lapil a tak ho oslobodila a sa mu odslúžila.

«Vidíš, vysmial si sa mi, lebo si nemyslel, že by som ti mohla pomôcť, ale vedz, že aj malá myška môže pomôcť.»

22. Dobré a zlé svedomie.

Niet nič horšie, ako koho
zlé svedomie pichá;
zas niet lepšie, koho duša
spokojná a tichá.

Hej, keď sa Martinko dobre
naučí z pamäti,
len ako by krídla dostal,
tak do školy letí.

Ale keď lekcii nezná
tam po dobrej vôli!
akž slimák pomaličky
leze do tej školy.

Keď je dobrý, len sa mu tak
svieti jasné čelo,
a pred každým, nech je kto chce
postaví sa smelo.

Ale keď niečo zaprášil,
od každého bočí,
tvár mu horí — a od hanby
nesmie zdvihnúť oči.

Ej, nuž nech si kto chce strojí
figľov, pestva mnoho:
ja sa síce budem striehnúť
od všetkého toho.

Moja duša musí bývať
spokojná a tichá;
a kto je zlý — nechže ho tam
zlé svedomie pichá.

23. Uhliar a pán.

Karol Nobis je veľmi pyšný chlapec, lebo jeho otec je veľmi bohatý a k tomu veľký pán. Každý deň si odprevádza syna do školy. Včera ráno povádil sa Nobis s Bettim. Betti je malý chlapec, otec jeho je chudobný uhliar. Názlostný Nobis skríkol na Bettiho: «Tvoj otec je len taký trhan.» Bettimu sa hrnula krv do tvári, nepovedal nič, len mu slzy vystúpily do očí a keď prišiel domov, tak vyrozprával všetko otcovi. Uhliar priviedol si syna do školy a rozpovedal pánu učiteľovi, čo sa jeho synovi prihodilo.

Všetci sme počúvali napnute. Otec Nobisov, dľa obyčaji, vprevadil si syna i teraz do školy. Práve pomáhal si synovi vyzliecť kabát, keď počul spomenúť svoje meno. Pristúpil bližšie a žiadal o vysvetlenie.

— Robotník tento — odvetil učiteľ, — prišiel so

žalobou, že váš syn-povedal jeho synovi: «Tvoj otec je len taký trhan.»

Otec Nobisov stiahol obočie, trochu sa pritom začerveňal. Potom sa spýtal syna:

— Povedal si to? — Syn stál s ohnutou hlavou práve proti malému Bettimu a nepovedal ani slova. Teraz chytil ho otec za rameno a posotil ho ku Bettimu, a to tak silne, že sa takmer búsili jeden do druhého. Potom mu ale povedal:

— Pros ho za odpustenie!

Uhliar sa ho chcel zastat, i riekol: — Nechajte ho, nie, nie!

Ale pán nepočúval ho a opakoval si synovi:

— Pros sa odpustenie! Opakuj moje slová: Odpustenie prosím od teba za tie urážlivé, nerozumné, podlé slová, ktoré som proti tvojmu otcovi užil, ktorému, že môže stisnúť môj otec ruku, si to za úctu pokladá.

Uhliar záporne kývol rukou, ako by bol chcel povedať, že nechce, ale pán nepočúval naňho a jeho syn pomaly, tenkým hlasom hovoril: — Odpustenie prosím od teba... za tie urážlivé, ... nerozumné, ... podlé slová, ... ktoré som... proti tvojmu otcovi užil, ktorému, že môže stisnúť ruku môj otec, si to za úctu pokladá.

A vtedy podal pán uhliarovi ruku. Uhliar mu ju silne potriasol, potom ale rýchlym pohybom posotil svojho syna do náručia Nobisovho.

— Budte tak dobrý, — povedal Nobisov otec pánu učiteľovi, — usadte ich jedného ku druhému. Pán učiteľ urobil tak. Keď už boli umiestení, Nobisov otec sa poklonil a odišiel. Uhliar za pár okamžení stál pohrúžený v myšlienkach a pozeral na chlapcov vedľa seba sediacich, potom sa ale priblížil k lavici. Pozrel laskave na Nobisa, ako by chcel niečo prehovoriť. Ale nepovedal ani slova, len vystrel ruku, aby ho pohladkal, ale sa neodvážil, len sa mu trochu dotkol čela svojimi veľkými prstami, potom šiel ku dverám. Ešte sa raz obrátil a pozrel naňho, potom ale zmizol.

— Zapamätajte si dobre, čo ste videli, deti moje,
— prehovoril učiteľ. — Toto bola najkrajšia učebná
hodina v tomto roku.

24. Mladý pánik:

Jeden pyšný mladý pánik
dostal nový dolománik,
a vyšiel na ulicu,
lebo ten obyčaj mával,
že rád chlapcov pošklbával,
kvákal, mikal za šticu.

Ide si tu Janko pekne
a pánik ho prútom sekne
cez košiečku lanovú.
«Čo ma biješ?» povie Janik,
ale samopašný pánik
šib ho, šib ho poznovu.

Tak šibnúť — to Janka zbolí;
schytí pánika cez poly:
zbladnul pánik od strachu
a bránil sa ako vládca;
darmo, našiel si čo hľadal:
mik ho Janko do prachu.

Posberal sa pánik s hanbou
a šiel s nakrivenou gambou
fikajúci do domu.
Hej! dobré to byly pasy,
lebo na budúce časy
neublížil nikomu.

25. Poctivá chudoba.

Nič to, že som šuhaj rodom
z chudobného domu,
ja ver' preto nezávidím
na svete nikomu.

Nechže sa tam boháč teší
vo svojom bohatstve,
nechže si tam vykračuje
pyšne v drahom šatstve.

Telo moje prostá síce
halenôčka kryje:
ale pod ňou bohabojné,
čisté srdce bije.

Nízka je naša chalúpka,
ale mi je milá,
bo sa láska a spokojnosť
v nej udomácnila.

A neviem, kto sme šťastnejší,
ja pri svojej práci:
a či tam ten pán vo svojom
vysokom paláci?

Že na náš stôl strojné jedlá
kuchár nepredkladá?
Čo je po tom! mne môj obed
zavše chutne padá.

Nuž a keď sa chlap vyrobil
z chuti cez deň celý,
spí ako med — sfaby ležal
v hodvábnej posteli.

Ale chýr a sláva v svete,
to vraj veľa platí:
nedbám — keď len i chudoba
poctivosť netráti.

A tak trebárs som ja rodom
z chudobného domu,
ale preto nezávidím
na svete nikomu.

26. Porekadlá o pracovitosti.

Kto zavčasu vstáva, Boh ho požehnáva. — Bez práce ani koláče. — Pečené holuby nikomu neletia do huby. — Kôň k tahu, vták k letu a človek ku práci. — Kto neseje, ten neveje. — Komu sa nelení, tomu sa zelení. — Jedným úderom dub nepadne. — Bez ochoty, zlé roboty. — Práca kvapná, málo platná. — Záhalka matka hriechov. — Mladí ležáci, starí zobráci.

27. Prostriedok k zbohatnutiu.

Sišlo sa kdesi k verejnej dražbe mnoho ľudí. Bolo ešte priskoro a tak mali času sa poshovárať. — Spomínali, aké zlé časy panujú. Jeden z nich obrátil sa ku prítomnému bohatému starcovi a prehovoril:

— Vy ste skúsený, čo poviete na terajšiu dobu? Či nemyslíte, že tie náramné platy a dane vycicajú celú krajinu. Ako bude možno dostačiť na všetko?

Skúsený stavec odpovedal:

— Mili priatelia, máte pravdu, že sú mnohé a ťažké dane, ale keď by sme nemali žiadnych iných, tak by sme ich mohli ešte zaplatiť, ale žiaľbohu, my máme ešte aj iné a tie nás väčmi ešte tlačia. Naša lenivosť nám ešte raz toľko odoberá, ako vrchnosť; naša pýcha a marnivosť a k tomu bláznivosť a poseťilosť nám odoberá ešte štyrikrát toľko.

Len si vyrátajme cenu toho času, čo v záhalke a v ničomných zábavách strávime! Záhalke je hrdza, ktorá nám zdravie viac sožiera, ako práca. Jestli miluješ život, tak nemarni čas daromnicou, lebo z času pozostáva život. Čas je najdrahšia vec na svete, mrhanie času je najväčšia marnotratnosť, lebo ztratený čas sa nikdy nevráti. Pracujme tedy, kým nám stačí sila. Lenivosť za ten čas otála, kým ju chudoba dohoní.

Co je platné lepších čias si žiadať a úfať sa im? *Len my budme inakší, tak sa aj casy zmenia.* Kto sa krmi nádejou, ten ľahko hladom zomre. Kto má remeslo, má aj istinu; a kto má hlavu (rozum), má aj

výnosný úrad. Kto miluje prácu, najde aj chleba; pracovitému hlad pozerá niekedy do okna, ale dnu nesmie vojsť. Príčinnivosť zaplatí dlhy, ale chúlivosť a záhalka ich množí. Pilnosť je matka šťastia; Pán Boh pomáha tým, ktorí si pomáhajú sami. Jeden dnešok viac stojí, ako dva zajtrajšky.

Ale sama pilnosť nepôsobí všetko; potrebné je, aby sme boli pozorní na svoje veci, dozerali si sami a nespúšťali sa prílišne na iných. Nedostatok starosti viac škodí, ako nedostatok dovtipu. Kto nedozera si nad robotníkmi, otvára im svoj mešec peňazí. Prílišná dôvera zkazila mnohých.

Ale nie len pilnosť a pozornosť je potrebná, ale aj sporivosť, opatrnosť. Kto si nevie šetriť, zachrániť, môže sa pretrhnúť v robote, predsa nebude mať ani haliera. Jestli chceš byť bohatým, neuč sa len zarábať, ale aj zachrániť. Uskrovnite sa v nádhere, pýche a hrdobe a nebudete sa musieť žalovať na zlé časy. Nádhery, hostiny, karty a podvod umenšujú majetok a rozmnožujú výdavky; mnohoráz *málo*, je tiež *mnoho*. Malá trhlina na lodi môže ju potopiť. Gágori to boli, čo pohltily kone, voly.

Vy ste sa tu shromaždili k verejnému odpredaju rozličného kupeckého tovaru a šperkov. Považujete ich za majetok, ale dajte pozor, aby ste z nich nemali nedostatok. Myslíte, že ich dostanete lacno, asnaď nižie ceny, ale jestli ich nevyhnutne nepotrebuje, predsa ich draho zaplatíte. Porekadlo hovorí: «Kúp, čoho nepotrebuješ a skoro predáš to, bez čoho nemôžeš byť.» Znáam mnoho ľudí, ktorí pre pekné čačky radi sa postia a svojim deťom záživný pokrm odoberajú. Šarlát, hodváb, aksamiet a iné cifry oheň vyhasujú v kuchyni a nie sú ani k potrebe. Bažíme za nimi len preto, že do očí bijú. Tak sa stalo, že väčšie sú namyslené potreby človeka, ako prirodzené. A tak bohatí chudobnejú a bývajú dlžníkmi tých, na ktorých predtým s opovržením hladievali, ktorí ale pilnosťou a šetrnosťou, varovčivosťou v dobrom stave sa zachovali.

Chudobný nech nenapodobňuje bohatého, ale nech troví len na to, čo mu je nevyhnutelne potrebné.

Milí ľudia, jestli chcete vedieť, ako sú drahé peniaze, tak len choďte a požičajte si. Za dlžobou starosť beží. Aby ste nemuseli dlhy robiť, chráňte sa marnivosti. Pýcha biedou dýcha, obeduje s chudobou a večeria s hanbou.

Je veľmi ľahko kúpiť bez peňazí, ale nezabudnite, že sa tým zapletiete do dlžôb. Keď kupujete na dlh alebo si požičiavate peniaze, vtedy nemyslíte na zaplatenie. Ale veritelia sú ako hodiny, na vlas vedia, kedy máte zaplatiť. Jestli nemôžete na čas zaplatiť, bude vám hanba, keď vás stretne veriteľ. Budete sa triasť, hovoriac s ním a budete sa biedne vyhovárať. Pozdejšie utratíte vieru i hanbu a zľahčíte sa hlúpym ľuhaním. Lebo lož za dlhom chodí. Človek slobodný mal by každému na svete bez strachu do očí hľadať; ale chudoba ponižuje a ujíma cnosti.

To sú pravidlá rozumu a opatrnosti. Ale nie len na svoju pilnosť, šetrnosť a bedlivosť sa treba spoliehať, ale aj na Božie požehnanie. Bez požehnanja Božieho málo nám všetko prospeje. Proste tedy pokorne za to požehnanie a nebuďte tvrdí k tým, ktorí ho nemajú, ale prispejte im ku pomoci.

Tak dohovoriť stariec. Ľud počúval jeho reči a schvaľoval múdre jeho naučenie.

Dľa Franklina.

28. Nezúfaj.

*Nezúfaj nikdy, šuhajko mladý,
oko tvoje nech nesmúti;
hoc túžby sklamá, chmúria s' výhľady,
zostaň stály, nepohnutý.*

*Veď tam je život, kde sú odpory;
pravá nádeja len tam zahorí,
kde horká slza vypadne.*

*Po búre slnce milo sa smeje,
bez vlahy hynú kvety nádeje,
bez odporov i duch vädne.*

Janko Čajak.

29. Buď veselej mysli.

V jednej dedine žili dvaja susedia. Jeden sa volal Ondrej Kramár a druhý Duro Trnka. Kramár bol bohatý. Mal mnoho zeme, lúk i statku. Trnka bol chudobnejší, ale predsa mal na dostač všetkého, čo mu bolo ku výžive potrebné.

V dome bohatého často bolo počuť krik a nesvár. U susedov zase panoval pokoj a veselá myseľ. Bohatý sused bol vždy zadumaný, starosťami opantaný. Na tvári druhého suseda nebolo poznať žiadnej starosti, tvár mu bola jasná, usmievavá. V dome posledného bolo často počuť veselé smiech a spev.

Keď sa ľudia shovárali s Kramárom, tak sa im vždy žalovalo: tu na sluhov, zase na škodu, koľko má starostí, že nemôže na všetko dohliadnuť, ako ho každý okráda, klame, že žito predal o 20 halierov lacnejšie ako iní. Jedným slovom bol vždy ustarostený.

V jedno jarné ráno oprával si Kramár plot v zahrade. Bol nahneváný. Sluha nechal na slneci prázdny sud, tak sa rozsušil. Somral si pod nos: «Ustavičná škoda! Človek aby sto rúk a sto očí mal.» — V tom počul u susedov veselé smiech. V druhom okamžení vbehol do ich zahrady asi 15-ročné dievča a začalo hriadku pleť a pritom si veselo spievalo. Za nim prišiel i jej otec, Trnka a s chuťou sa dal do kopania. Medzi prácou mal času aj na žart. Na čo sa obidvaja chutne zasmiali.

— Či vám je len veselo, — zavolať zpoza plota Kramár.

— Veru nám je nie smutno, — odvetil Trnka. — Sme zdraví, chvála Bohu, a slniečko tak milo svieti, všetko tak pekne počína riasť, tak prečo by sme nemali byť veselí?

— Boh vie, čo je to, ja zase mám vždy len samé starosti a trápenia...

— Keď si ich sám robíš...

— Ako?

— Nuž len tak. Odpusť, ale ti musím povedať,

že si ty každú maličkosť veľmi ku srdcu berieš; vsade len škodu hľadáš.

— Lanko tebe, keď nemáš toľko čeladi ako ja, — odvetil Kramár, — tak máš aj menej starosti a škody.

— Mám menej čeladi, ale za to aj ja mám dost starosti. Len že si ju neberiem tak ku srdcu ako ty. Či vidíš, keď sa mi niekde aj stane škoda, tak tú zase pri druhom ošoh vynahradí. Pracujem ako treba, snažím sa zachovať, čo som si zarobil, aj rozmýšľam na tom, kde by som si niečo mohol zarobiť. Po práci poručím všetko na Pána Boha a chcem si získať aj pokojnú chvíľu. Čo mi prospeje všetko na svete, jestli mi život prejde len v samom trápení a skuhraní? Strpčím sebe i druhým život a tým ani sebe, ani druhým neprospejem. Pozri, ako sa všetko raduje životu, i tá tráva, aj tá rozkvitnutá jablôň a bzučiace včeličky na nej. Ako veselo prespevujú vtáčky a robia si hniezda... A ja jediný, najdokonalejší tvor Boží, ktorý rozumne pozorujem dielo Hospodinovo, nemám sa tešiť z Jeho stvorenia, zo života? Ja keď sa veselou myslou chytím do práce, necítim žiadnej únavy, ale aj vtedy teším sa nad úspechom svojej práce. — A vtedy ani takej únavy necítim, ako keď som zlej vôle. Zkús že, sused môj, buď veselším a uvidíš, že ti všetko pôjde hladšie, lepšie.

— Lanko je to hovoriť, ale ja som už taký, — odvetil Kramár zlostne a odišiel.

O niekoľko rokov pozdejšie Trnkov majetok sa tak vzmohol, že bol majetnejším, ako sused Kramár, ktorý vzdor tomu, že sa vždy žuhral, staral a vadal na čelad, neišiel napred, lebo práca a úspech uňho nebol taký, ako u Trnku, kde práca išla hladko a veselo. — Tak sa aj tu dokázalo, že *veselou myslou väčšieho úspechu dosiahne človek, ako ustavičným žuhraním a stálou starosťou.*

30. Obraz nádeji mladosti.

V kabanke bielej nad vodou
chlápätko malé sa baví!

obrázky, čo mu mať dala,
ukladá riadkom do trávy.

To, vraj, vojaci na koňoch,
a toto šable čo majú,
a toto zasi ja budem,
keď ma na vojnu ta dajú.

A všelijak myslí, rozkladá,
akoby najlepšie mohol.
A hneď zas pekne napraví,
čo malou nôžkou si pohol.

V tom vetor tuhý zaveje
na oči skrúti mu vlásky;
zmiznú vo vode — nič nevie —
červené, biele obrázky.

Janko Čajak..

31. Nebuď lakomý.

Bol raz jeden sedliak, volal sa Matej. Nebol bohatý, ale nebol ani z tých najchudobnejších. — Mal skromne zo všetkého, čo mu bolo k výžive potrebné. Ale on nebol s tým spokojný, chcel silou-mocou zbohatnúť. Dupočul sa, že na ďalekom Východe býva jeden národ, ktorý má veľmi mnoho zeme. Tam, vraj, je taká obyčaj, že komukoľvek predajú za 2000 korún toľko zeme, koľko je vstave obíť od východu až po západ slnka.

Nedalo mu to pokoja. Predal svoj majetok. Vzall si 2000 korún a odišiel hľadať ten národ. Po dlhom putovaní dostal sa šťastlivo k nemu. Tamejší obyvatelia ho veľmi vlúdne prijali. Počastovali ho ako sa patrí a konečne sa ho spýtali, že prečo prišiel k nim.

— Počul som, že máte veľa zeme na predaj, tak som prišiel vidieť. Ak sa budeme môcť sjednať, tak kúpim.

— Predáme, — odvetili domáci, — ale či vieš, že je u nás taká obyčaj, že predáme len za 2000 korún? Vtedy ale dostaneš toľko zeme, koľko obídeš od východu slnka až po západ. Jestli by si do západu k určenému cieľu nedobehol, tak nedostaneš ani len piad zeme a ešte ti aj peniaze prepadnú.

Páčilo sa to nášmu Matejovi i dohovoriť sa s nimi. Na druhý deň ráno, keď sa začalo brieždiť, už boli na jednom vršku sídení starší z ľudu. Tu si složili čiapky na zem, na znak, že to bude cieľ, ku ktorému sa má vrátiť. Matej im tam vyčítal 2000 korún. Ako-

náhle vykuklo slnko, pohol sa Matej a síce v stranu východnú. Už hodnú chvíľu išiel jedným smerom, keď pozrel na slnce. Už dosť vysoko stálo. «Treba sa mi v druhú stranu obrátiť,» pomyslel si. Ale tu zazrel veľmi pekný kus zeme. «Ej, či by to bolo pod kopce,» prehovoril a išiel ďalej, aby i ten kus bol jeho. Už slnce vysoko stálo, keď sa v druhú stranu obrátil. Cestou sa mu vše niečo zapáčilo: tu našiel briežok, akoby stvorený pod vinicu, tam zase nížinu, na nej rástla tráva až po pás. «Bude že to za lúka,» pomyslel si a hnal sa len vopred. Ani nezbadal, len keď sa už slnko hodne nachýlilo ku západu. «Už je svrchovaný čas sa vrátiť» a pozrel na kopec, kde starší stáli. — Malinkí boli ani mravce. Tak bol ďaleko od nich. Zľakol sa, že nedobehne ku nim do západu slnka. Sostrašený začal bežať. Ľudia na kopci kývali mu, aby sa ponáhlal. Slnce sa už skláňalo, takmer sa už dotkývalo zeme. Počul volanie s kopca, aby sa ponáhlal. Sobral posledné sily a bežal, čo mu para stačila. Práve vtedy dobehol ku cieľu, keď slnce zapadlo. Starší ho radostne vítali. On ale už nepočul ich radostný krik, lebo práve vtedy, keď dobehol ku cieľu, zaliala ho krv a on padol mŕtvý na zem.

Tak hľa, neuspokojil sa s tým, čo mal a čo mohol mať, musel sa uspokojiť so siahou zeme, do ktorej ho pochovali.

Tolstoj.

32. Príčiny ľudskej biedy.

*Ľudia trpký ponos
na zlé časy vedú,
žalujú sa často
na psotu na biedu.*

*Bo po akých cestách
človek v svete chodí,
obyčajne sa mu
podľa toho vodí.*

*Ale nepomyslia,
z kade sa im berie,
že jej sami neraz
otvárajú dvere.*

*Kto v krčme deň po dni
pri skleniciach svätí,
nie div, keď mu celý
dom na zkazku letí.*

*Kto na čele nosí
 bilyg nepravosti,
 ňie div, keď ho celý
 svet má v osklivosti.*

*Oj, darmo sú ľudia
 na brehu sťažujú,
 s tým sami na seba
 najväčšmi žalujú.*

*Keby ale chyby
 svoje napravili,
 stordz by šťastnejšie
 na tom svete žili.*

33. Ako chránia vtáctvo v iných krajinách.

Zialbohu, u nás je ešte vo zvyku u detí, ano i u mnohých dospelých, vyberať vtáčie hniezda a tak kynožiť osožné spevavé vtáctvo. Málo lásky, málo citu máme proti týmto malým, milým spevavým tvorom, ktoré tak milým spevom obveselujú jarnú prírodu a ktoré množstvo škodlivého hmyzu a húseníc vykynožia a tak zachránia naše ovocné sady od zkazy.

V iných krajinách je to nie tak. V Nemecku i vo Francúzsku ľudia malé daštenné ládičky nakvačkajú na stromy, aby si spevavé vtáčky tam dnu mohli pohodlné hniezda urobiť a pred búrkou, zimou a nebezpečím sa skryť. Krom toho prisne tresú každého, ktorý osožného vtáčka zamorduje alebo chytí. — V Svédsku je od starodávna obyčaj odložiť niekoľko neomlátených snopov obilia. — Tieto snopy na Vianoce stokne hospodár na koly a postaví ich

Ochranná búdka pre vtákov.

okolo svojho domu. Nieto takeho hospodára, ktorý by to neurobil. Vtáčatka počas zimy ťažko si môžu najst potravu a tak musia hladovať a preto hneď priletia a zbierajú si zrno zo snopov a tak sa vyživlia.

Keď sa niekto spýta obyvateľov tých krajín, že prečo to robia, odpovedajú: «Všetko sa raduje v tejto dobe, keď sa slávi pamiatka narodenia Spasiteľa, slušné je teda, aby sa myslelo aj na obveselenie úbohých vtáčkov.»

Vo veľkých ruských mestách v Petrohrade a Moskve vo zvyku majú meštania vychádzať na vtáčie trh. Tu potom za veľa peňazi poskupujú nalapaných vtáčkov a pustia ich na slobodu.

34. Sýkorka a chlapec.

*Chlapci do sídla neborkú
lapili v zime sýkorku.*

*Sýkorka kričí: „Činčara,
neminie vás Božia kára.*

Či ovocia radi jete?

*radi, avšak? a neviete,
že ja čistím vaše sady,
kapustnice a záhrady?*

*A že, keby sme my, vtáč
neboli pri našej práci:*

*sbierať vajčeka do radu,
čo motýle všade kladú,*

*že by ste veru ani vy
nejedli hrušky a slivy.*

Lebo to len hádam viete,

*že z tých vajec na jar, v lete
húsenice sa vyliahnú,*

*ktoré ako vojsko ťažnú;
sem i tam sa všade plazia,*

kvet a listia hrozne kazia.

Ja tie húsenice zbieram,

jednu po druhej sožieram.

Nuž tak pustte ma do sádov!“

Jeden z nich jej spev uhádol:

*Vypustil teda neborkú,
osožnú stromom sýkorku*

*a nikdy od toho času
nechytal kričlatú chasu.*

35. Škovránok.

(Legenda.)

Raz prišiel pán Ježiš so svojimi učedníkmi do jedného lesa. Boli ustatí i vyhriati, lebo deň bol veľmi sparný a tak im veľmi dobre padlo oddýchnuť si a ochladiť sa v tóni košatých stromov. Po príchode Pána Ježiša začaly vtáčky lesné utešene spievať, ako by chcely spevom svojim radosť prejať nad príchodom Spasiteľovým. Sýkorky, drozdy, stehlíky, konôpky a iné vtáčky pretekali sa navzájom v oslavovaní Syna Božieho. S úľubou počúvali všetci spev vtačí a s pôžitkom vdychovali do seba čistý, vonný vzduch horský.

Po oddychu vstali, vyšli von z lesa na širokú rovinu. Slnce ich pražilo. Na nebi nebolo ani obláčka. V povetří nebolo badať ani vtáčka-letáčka. Tichosť panovala nad rovinou. Spara bola tým nesnesiteľnejšia. Nič nepútalo oko, len brázdy sa černely, ktoré oráč brázdil svojim pluhom. Pri ťažkej robote perlil sa znoj na čele oráčovom.

— Ako je tu smutno a ticho, — prehovoril svätý Peter. — V lese lovec a pastier má chládok, vonné kvety, bystré pramene a veselý spev vtáctva ich potešuje. Roľník má, ktorý v potu tvári zarába svoj každodenný chlieb, nemá čo potešiť. On musí mlčky kráčať za svojim pluhom a okolo neho všade tichosť a pustota panuje.

Pán Ježiš mlčky kráčať ďalej. Zrazu videl, ako padla oráčovi jedna krupaj potu na hrudu. Šiel ta a zodvihol ju. Oprel zrak k nebu. Ústa mu šeptaly modlitbu. A hľa, na tvári zjavil sa mu tichý, milý úsmev. Otvoril dlaň, v ktorej držal potom zkropenú zem. A tu miesto hrudy sedelo mu na dlani malé, šedé vtáčatko. Malý vtáčik rozpál krídelká, vzlietol hore a z hrdielka ozval sa mu utešený spev. Čím diaľ, tým vyššie sa vznášal vtáčik a pritom ustavične spieval. Už bol tak vysoko vo vzduchu, že ho nebolo takmer ani vidieť, ale hlások jeho — ač i slabšie — predsa sa rozliehal povetřím.

Učedníci mlčky pozerali za tým malým vtáčkom a s úľubou naslúchali jeho milému spevu.

— Stalo sa ti po vôli, Petre, — prehovoril Pán Ježiš s úsmevom. Od týchto čias nebude roľník samotný. Bude mať verného súdruha, ktorý ho vždy bude sprevádzať, keď bude z jari pluhom brázdiť zem. Spev tohoto vtáčka, bude ho potešovať, rozveseľovať. Bude mu hlásať lásku a starostlivosť Hospodinovu.

Škovránok je vzdor svojmu šedému, zemi podobnému periu jeden z najmilších spevcov. Jemu je za údel dané zvestovať, aká je milá Bohu práca, ktorú udelil Boh človeku, čo cieľ životný.

36. Dietky a vtáčik.

«Prečo s' tak smutný, vtáčku náš milý?
 Snáď sme ti niečo previnili?
 Veď čo len žiadaš, všetko ti dáme,
 lebo ťa všetci tak radi máme!
 Máš domček krásny, nádhernú chyžku,
 máš pokrm hojný, čerstvu vodičku,
 tu môžeš s nami v pokoji bývať,
 pred búrkou hroznou nemáš skrývať.
 Preto, slávičku, buď nám veselý,
 líubezným spevom naplň dom celý.»

«Žiadate, že by smutný nebýval,
 že by sa môj spev milo ozýval?
 Chcete, že by tu nezhyňul v žiali?
 Vráťte mi všetko, čo ste mi vzali.
 Majte si klietku zlatom zdobenú,
 vráťte mi moju horu zelenú!
 Vráťte mi moje kvietky spanilé,
 chládok lipový, potôčky milé,
 v potôčku bystrom studenú vodu...
 Vráťte mi zlatú, milú slobodu!»

«Chod' len, slávičku, choď teda s Bohom,
 poletuj hájom, širokým poľom.»

Milšia je voľnosť zlatej slobody,
 nežli v porobe kráľovskej hody.
 Pozdrav tie vršky, hory zelené,
 háje, potôčka vlnky studené.
 Pej o slobodě ľubezným hlasom...
 S Bohom, slávičku, nuž s Bohom, s Bohom!

37. Franklinova požička.

Keď bol slavný Franklin v Paríži, prosil ho jeden známy mu človek, aby mu požičal istú summu peňazí.

Franklin ochotne vyhovel jeho prosbe, poslal mu peniaze a k ním pripojil ešte nasledujúci list:

«V apríli 1784. Posielam Vám desať luisdorov.*) Nemienim Vám toľko peňazí darovať, ale Vám ich požičiavam. Keď sa navrátime domov, ľahko môžete toľko zarobiť, že by ste si vyplatili dlhý. Jestli nájdete človeka poctivého, ktorý by bol v takej núdzi, ako vy, odplatte mi túto summu tak, že má ju požičiať zase pod tú podmienkou, aby on, jestli bude môcť, podobným spôsobom ju zaplatil, keď sa mu k tomu príležitosť naskytne. Dúfam, že takýmto spôsobom peniaze tieto pôjdu skrze mnohé ruky, až sa dostanú človeku nepoctivému, ktorý ich ďalší obeh zastaví. Je to odo mňa leť, ktorou pôsobiť chce mnoho dobrého skrze málo peňazí, lebo nie som dost bohatý, aby som mohol mnoho vynaložiť na dobré skutky, preto musím sa snažiť, aby som málom mnoho pôsobil.»

38. Porekädla.

Lepšie dať, ako brať. — Ochoťného dárca Boh miluje. — Kde láska, tam i Boh. — Oltár okrasťuje kostol, človeka milosrdenstvo. — Na úrok Pánu Bohu dáva, kto sa nad chudobným smilováva. — Láska bez dobrých skutkov, je stoklas bez zrna, kvietok bez vône.

*) Luisdor = zlatý peniaz.

39. Povedka o rybárovi a o zlatej rybe.

Pri širom mori žil raz jeden starý rybár aj so ženou. Starec lovieval sieťou ryby, žena ale pradávala. Takto žili od mnohých rokov v počestnej chudobe. Raz ako lovil ryby, hodil sieť do mora. Keď ju vytiahol, nenašiel v nej nič, len za priehrstie blata. Hodil druhý raz, vytiahol to isté. Na tretie vytiahol v sieti zamotanú, neobyčajnú, zlatú rybu. Zlatá rybka začala ho ľudským hlasom prosit: «Pusť ma, starče, nazpät do mora, veru sa ti draho odmením.»

Zadivil sa starec veľmi, keď počul rybu hovoriť, lebo o tom nikdy neslýchal, že by ryba hovoriť vedela. Smiloval sa nad ňou a prehovoril: «Boh s tebou! Netreba mne žiadna odmena,» a hodil ju nazpät do mora.

Keď sa navrátil starec domov, rozprával svojej žene, že chytil zlatú rybu, ktorá ho prosila, aby ju vypustil, že sa mu dobre odsluži, ale že si on nič nežiada za to, len ju tak pustil do mora.

«Ach ty hlupák jeden hlúpy!» — začala sa stará vadit na muža, — prečo si neprijal výkupné od ryby, mohol si si pýtať aspoň nové koryto, hľa, naše je cele už popukané!» Šiel rybár k moru a začal volať na zlatú rybu. Priplávala k nemu: «Čo si žiadaš starče?» spytuje sa ho.

Poklonil sa jej starec a povedal: «Smiluj sa, pani rybka, ale vadila sa moja stará na mňa a nedá mi pokoja, chce, aby sme mali koryto nové, lebo sa nám staré cele dopukalo.»

Odpovedá zlatá rybka: «Netráp sa, choď s Bohom domov, dostaneš nové koryto.»

Len čo prišiel domov, už bolo nové koryto tam. Stará ho ale ešte väčšmi hrešila: «Ty hlupák jeden sprostý, na čo si ty pýtal koryto? Akú to cenu má? Hneď sa vráť ku nej a popros ju, aby nám nový dom dala.»

Vrátil sa zase rybár ku moru. Pomutilo sa šede more. Začal volať na zlatú rybu. I priplávala k nemu zlatá ryba a spýtala sa ho: «Čo si žiadaš, starče?»

Poklonil sa starec a odpovedal: «Smiluj sa, pani rybka, moja stará sa ešte väčšmi vadí na mňa a nedá mi pokoja. Dom si žiada tá svárliвая baba.» I odvetila ryba: «Nezarmúčuj sa, ale choď s Bohom, tak sa stane, ako čo si žiadate.»

Keď sa vrátil na to miesto, kde stála pred tým jeho chalupa, videl tam pekný, nový dom s peknou izbou, murovaným bielym kochom a s dubovými, kresanými vrátmi. Stará sedí pod oknom a ešte sa väčšmi vadí na muža: «Ty hlupáku sprostý, keď si len dom vyprosil, vráť sa ku rybke, že nechcem byť čiernou sedliačkou, ale chcem byť paňou, zemankou.»

I vrátil sa k sinému moru. Nespokojné bolo siné more. Začal zase volať na zlatú rybu. Priplávala k nemu rybka a spýtala sa ho: «Čo si žiadaš starče?» Poklonil sa starý a povedal: «Smiluj sa, pani rybka, ešte väčšmi sa na mňa vadila moja stará a nedala mi pokoja. Už nechce byť sedliačkou, ale chce byť zemskou paňou.»

«Nezarmúčuj sa — odvetila mu rybka — a id s Bohom!»

Vrátil sa starík ku starej. Ale čo tam našiel! Videl vysokú krásnu svetlicu. Vo dverách stála jeho žena, oblečená v drahocennom soboľovom kožušku, vlasy mala zlatom prepletané, na hrdle drahokamy, na prstoch zlaté prstene a na nohách červené čižmičky. Pred ňou stoja verní sluhovia. Ona ich bije a za šticu kváče. I prihovori sa starec ku starene: «Boh ťa živ, pani zemanka. Či si už teraz úplne spokojná?» I skríkla naňho stará a poslala ho slúžiť do konice.

Po dvoch týždňoch sa stará slávou ešte väčšmi omámila i poslala starého ku rybe a povedala mu: «Povedz jej, že nechcem byť zemskou paňou, ale chcem byť slávnou cisárovnou.» Prelakol sa starec a prehovoril: «Či si bláznivé huby pojedla? Veď ani kročiť, ani prehovoriť nevieš, budeš len celému cisárstvu ku posmechu.»

Ešte sa väčšmi nahnevala žena a vylepila mu zaucho. «Ako sa opovážiš ty sedliak so mňou, zeman-

kou tak hovoriť? Pakuj sa mi hneď, lebo ak nie, tak ťa dám hneď silou-mocou ta odviešť.»

Odišiel starec k moru. Siné more očernelo. Začal volať na zlatú rybku. Priplávala k nemu a spýtala sa ho, že čo si žiada. Poklonil sa starý a odpovedá: «Smiluj sa, pani rybka, moja stará mi zase nedá pokoja. Už ani zemankou nechce byť, ale chce byť slavnou cisárovnou.» Odpovedala mu rybka: «Netráp sa, choď domov s Bohom! Dobre! Starena bude cisárovnou.» Vrátil sa starý ku starene a, čo videl? Ona sedí na cisárskom tróne, obsluhujú ju veľmoži a dvoraníovia nalievajú jej drahé vína. Okolo nej stojí hrozná stráž. Keď všetko to zazrel starec, naľakal sa, padol pred ňou na kolená a poklonil sa jej: «Buď zdravá, o hrozná carica. Či ti je už teraz duša spokojná?»

Stará naňho ani nepozrela, ale rozkázala ho odohnať. Pribehli k nemu veľmoži a dvoraníovia, chytili ho za šiju a vo dverách div ho stráž toporami nerozsekala. Ľud sa mu ale posmieval: «Tak ti treba, hlupáku, nech ti je to príučka, aby si nešiel ťa, kde ťa neposadia.»

O dva týždne potom sa ešte väčšmi nadula starena. Poslala svojich sluhov, aby vyhľadali starca. Dovedli ho k nej a stará mu hovorila: «Vráť sa k rybe, pokloň sa jej a povedz jej, že už nechcem byť slavná cisárovná, ale chcem byť vladárkou nad morom. Chcem žiť dnu v oceane a tam nech mi slúži tvoja zlatá ryba a nech mi je vždy hotová ku posluhe.»

Nesmie sa protivíť starec, na tieto drzé slová nesmie ani ceknúť. Ide on k sinému moru a tam vidí čiernu búrku. Hrozné vlny sa valia a úžasne hučia.

Zastal a skríkol na rybu. Priplavila sa k nemu a spýtala sa ho: «Čo si žiadaš, starče?»

Pokloní sa starík a odpovedá: «Smiluj sa, pani rybka! Čo mám robiť s prekliatou babou? Už nechce byť ani cisárovnou, ale chce byť vladárkou nad morom, aby mohla v ňom bývať a ty samá aby si jej slúžila a bola vždy na posluhu.» Neodpovedala rybka, len hurtom pleskla na vodu a vrátila sa do hlbín mora. Dlhó

čakal pri mori na odpoveď, ale nemohol dočkať, i vrátil sa ku starej. A hľa, zase pred ním stála chalupa. Na prahu sedí jeho stará a pred ňou rozbité koryto.

40. Škola.

Je po ekzámene. Pán dekan práve dohovoral svoju reč ku dieťkam školským, pozbudzujúc v nej, aby boly iohabojné a aby prospievaly vekom i múdrosťou u Boha aj u ľudí. Detom od radosti, že je už po zkuške, oči až tak žiarily. Začaly sa hrnúť von zo školy, len šiesta trieda zostala s pánom učiteľom v učebnej sieni.

Deti moje! prihovoril sa pán učiteľ ku zostalým žiakom. Týmto dňom ste dovršily každodenné chodenie do školy. Za šesť rokov chodily ste sem tým cieľom, aby ste sa naučily myslieť, čítať, písať, počtovať, Pána Boha a Jeho prikázania poznať. Pod tým časom ešte mnohému dobrému ste sa naučily. Teraz keď vychádzate zo školy, pripomínam vám, aby ste na školu svoju nezabúdaly, ale aby ste si ju ctily, ako vašu matku. Ved' vás ona tiež vychovávala a dobré rady vám dávala. Len si pomyslite, aké ste boly pred šiestimi rokmi, keď ste prvý raz prišli do školy s rodičmi ku zápisu. Vtedy nevedely ste ešte takmer ani hovoriť, na otázku odpovedať, vôbec boly ste cele nevedomé, neumelé. Teraz, keď vychádzate z tadiaľto, ste ako včeličky, ktoré z poľa nesú domov sladký med, tak vy nesiete si do života potrebné vedomosti.

Pod tými šiestimi rokmi ste skúsily, že učenie je nie ľahká práca, ale že potrebuje mnoho pilnosti a vytrvanlivosti. Mnoho ste sa musely natrápiť, kým ste sa naučily len čítať a písať. A koľko práce vás stálo, kým ste sa prinútily počtom a iným vedomostiam.

Ale vedomosti sú tým vzácnejšie, čím nám s väčšou ťažkosťou padnú. *Ľahko nadobudnutá vec nám je nikdy nie tak večná, ako tá, ktorá je spojená s ťažkosťami.* Keď viete, že tie znalosti, ktoré ste si

nadobudly v škole vás mnoho času, mnoho práce stály, tak si ich vážte a chráňte. *Chráňte si ich hlavne pred zabudnutím.* Teraz, keď výndete so školy, neodhodte knižky, písanky, tabuľky svoje, ale berte ich do rúk a cvičte. sa i na ďalej. Jestli sa nebudete ďalej cvičiť, tak pod krátkym časom všetko zabudnete, čo ste si horko-ťažko v škole nadobudly. *Nič ľahšie, ako zabudnúť.* Zabudnúť ale nesmiete, lebo v živote len ten dosiahne úspechu, ktorý je dostatočne vzdelaný a účinnivý, pilný. Teraz od každého človeka, či je to roľník, či je to robotník, remeselník alebo pán, požaduje sa rozumnosť, vzdelanie. A preto počúvajte ma a cvičte sa i na ďalej. *Škola vám dala len základ potrebných vedomostí. Teraz si ich vy sami máte šíriť učením, čítaním a rozmyšľaním.* Jestli sa budete i na ďalej vzdelávať a pritom pilne pracovať, stanú sa z vás vážni občania, ktorí sú nie len sami sebe a svojej rodine na ošoh, ale i obci, cirkvi a vlasti.

Neodtrhnete sa úplne od školy, bo veď budete chodiť ešte aj do nedeľnej školy. V tejto preopakujete už to, čo ste sa učily. áno, tam si i nové vedomosti nadobudnete. Len napred, deti moje, len sa učte a vzdelávajte sa. Jestli niečo nebudete vedieť si vysvetliť, prídte vďačne ku mne, ja vám s radosťou poradím, vysvetlím.

Videli ste, že mnohí chlapani i dievčatá, keď vyšli so školy, tak na školu ani nepozreli, áno posmievali sa z nej i z učiteľa, ktorého ani nepozdravili. Hovorili, že učiteľ, že škola už nemá nad nimi moci, že sú oni už dospelí atď. A s tým práve dokázali len svoju surovosť, nevzdelanosť a zlosť. — Nebudte také. *Školu v úcte majte, milujte ju. Majte ju vždy na starosti, aby ona prospievala, aby bola čím dokonalejšia, prospešnejšia. Neošomrite výdavky na školy. Čo dáte na školy, to sú vklady, ktoré sa vám a vašim potomkom so stonásobným ošohom prinavrátia. Len pozrite veľké, bohaté, vzdelané národy. Všetky svojim školám ďakujú svoju mohútnosť, bohatstvo, ale si aj vážia školstvo, ako oko v hlave a školy sú im opravdové vzdelanostné paláce.*

III. Zemepisné články.

---

1. Vlasť.

Na území krásnej vlasti našej založené sú mnohé dediny a mestá. Viac obcí alebo i miest tvorí jeden okres, viac okresov jednu stolicu. Tak okres, ako i stolica má svoje hranice. Za hraniciami našej stolice rozprestierajú sa aj iné mnohé stolice, ktoré činia spolu jeden vidiek, viac vidiekov spolu našu vlasť. Keď pozremo na mapu vlasti našej, spatrujeme a hneď i rozoznať môžeme, ako sa delia jednotlivé vidieky svojou polohou a poverším jeden od druhého. Každý vidiek ruka Božia obdarila svojimi krásami, bohatstvami a zvláštnosťami. Rozsiahle dve roviny, bohaté na úrodnú zem, poskytujú nám zbožia v tak hojnej miere, že sa dostane z neho aj cudzozemsku. Vrchovaté kraje zase bohaté sú krom krásnych, úrodných rovín, na hory a bane. Zelenými pasienkami pokryté úbočiny vrchov živia státisíce statku. Na menších vrchoch a ich úbočinách vysadené vinice a ovocné sady hojne odmeňujú prácu a péč majiteľa. Z úbočín vrchov vyvierajú pramene, jejichž vody tečú do dolín, aby tam čo potoky, rieky nosily človekovi plte a hnaly mlyny. Vrchovaté kraje poskytujú ľudstvu aj mnohé liečivé vody. Na tých miestach ľudia stavajú kúpele, aby si tam liečili svoje neduhy.

Obyvateľstvo vlasti našej ohľadom žitia musí sa cele prispôsovať k tomu vidieku, na ktorom žije. Na rovinách hlavne roľníctvo, medzi vrchami krom roľníctva hlavne remeslo, priemysel, kupectvo, baníctvo, dochovávanie dobytká zabezpečuje chlieb každodenný.

Obyvatelia vlasti našej sú dľa reči rozdielni. Stred krajiny, obe strany Dunaja a Tisy obydlené sú bratmi Maďarmi. Tento kraj v minulosti bol javiskom mnohých smutných udalostí, lebo nepriateľ Tatár, Turek takmer úplne spustošil ho. Na nezaľudnatené, prázdne miesta potom osadili Srbov, Slovákov, Nemcov. Pôlnočné strany vlasti sú domovinou Slovákov, východno-polnočné Rusíncov, východné Székelyov (Sikulov), Nemcov, Rumunov. Okolo západných hraníc vlasti bývajú Nemci a v menšom počte Slovinci (Vendi). Ku krajine našej patrí od časov Ladislava I., kráľa uhorského i Horvatsko Slavonsko, jehož obyvatelia sú Horvati a Srbi. Ku krajine našej právne patrí ešte aj pri mori Adriatickom ležiaca Dalmácia.

Obyvateľstvo vlasti našej je rozdielného náboženstva.

Hlava krajiny je kráľ. Vlast je nám matkou, ktorú milovať, brániť, jej záujmy napomáhať je povinnosťou každého občana.

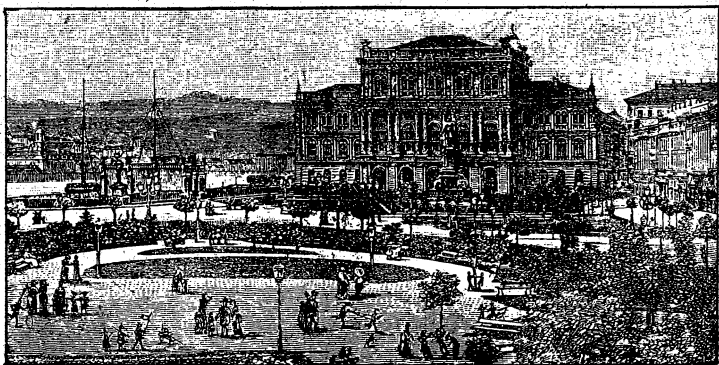
2. Hlavné a sídelné mesto vlasti : Budapešť.

Stred toho bohatými, utešenými vrchami, rovinami obdareného územia, ktoré menujeme našou vlasťou, je práve ten kus zeme, kde leží naše hlavné a sídelné mesto Budapešť. Ním ho učinila jeho poloha, i to, že je so všetkých strán ľahko prístupelné. Na mieste tomto nachádzal sa od nepamäti sveta hrad, a pozdejšie okolo neho mesto.

Najsľávnejšie časy videlo mesto pod Matejom kráľom. Tu stála oná jagajúca sa, pyšná palota kráľa Mateja. V tom čase hrad tento bol významný, bo opatrený bol palotami veľmožov, školami, kostolami a čo sídlo kráľa, vylodil nad iné. Mesto okolo hradu sa nachádzajúce pod jarmom tureckým upadlo veľmi, až prišiel obrát roku 1686-teho, keď Turka vyhnali z hradu a z mesta. Od tohoto času počalo sa zase zmáhať. Dokiaľ ale predtým prevažovala budínska strana čiastku ná druhej strane Dunaja ležiacu, počala táto posledná od roku

1686-ho väčšmi napredovať. Tak Mária Terézia, ako palatínovia: Alexander a Jozef mnoho pracovali na rozkvetu mesta. Dunaj zničil roku 1838-teho asi $\frac{2}{3}$ mesta. Po povodni počalo obyvateľstvo krajšie domy stavať, veľmoži paláce, postavený bol svetochýrny reťazový most. O krátky čas mesto dostalo železnicu, vysoké školy. Prácu napredovania síce na jeden čas zastavil rok 1849., pozdejšie hľadalo sa ale zameškané nahradiť. — Onedlho otvorený bol jask pod hradom vedúci. Počnúc od roku 1867-ho, keď Jeho Veličenstvo, kráľ náš bol korunovaný, počaly tu zasedať a bydlieť ministerstvá a snem. Roku 1872-ého spojili obe strany Dunaja v jedno mesto. Dnes, kde stály voľakedy kopce pieskové alebo močariny, nachodia sa skvelé paloty, utešené ulice a mesto dosiahne dnes-zajtra 1 million duší.

Hlavné a sídelné mesto Budapešť delí sa na 10 okresov. Pravá strana Dunaja je vrchovatá, ktoré vrchy skrývajú v sebe liečivú vodu. Tam sú založené chýrne kúpele. Tam stojí aj nádherný palác kráľovský, krásny kostol Mateja. Ľavá strana Dunaja je pieskovitá, na nej leží najväčšia čiastka mesta. Obe strany sú spojené 5-mi mostami. Medzi najvýznamnejšie budovy tejto čiastky patria: mestský dom, hlavná pošta, universita,

Palác vedeckej akademie v Budapešti.

utešená snemovňa, chrám sv. Štefana, múzeum, nádražia železníc a divadlá — Hlavné a sídelné mesto má po mnohých, krásnych uliciach i rýnky, na ktorých postavené sú sochy významných mužov. aké sú: socha grófa Széchenyiho, Deáka, Petófiho, Aranya, Barossa, grófa Andrásyho.

Hlavné a sídelné mesto Budapešť opatrené je i veľmi znamenitými nemocnicami, v ktorých liečia choroby tí najchýrnejší lekári. Sem patria nemocnice: Rókus, Klinika, nemocnica Alžbety, Sv. Jána atď.

Budapešť je stredom priemyslu, kupectva. Prekvitá tu i tovarníctvo. Súdiac z jeho napredovania, stane sa pod krátkym časom tým, čím ho predurčila jeho poloha a čo i zabezpečí usilovná ruka obyvateľov, totižto jedným z najväčších miest Európy.

3. Veľká Uhorská rovina.

Takto menujeme tú ohromne veľkú, asi $\frac{1}{3}$ priestoru vlasti zaujímajúcu rovinu, ktorá leží asi v prostriedku krajiny, vrchami čo vencom obtočená. Kde len pozre oko, všade sa tu rozprestiera samá rovná zem. Nemyslime ale, že je povrchie roviny snáď také, ako hladina nehybne stojacej vody. Nachádzajú sa i tu väčšie, menšie priehlbiny a kopce. Na mnohých miestach, kde je pôda pieskovitá, mení sa rovina z roka na rok. Ostrý piesok totižto roznáša väčší vietor z miesta na miesto. Na istých miestach nahromadia sa z toho piesku celé kopce, aby vietor tie isté odniesol zase na iné miesto. Ale ani táto zem dnes neleží bez úžitku. Pilná ruka ľudská dnes netrpí len kde-tu pár trávičiek rodiace pustatiny, ale hľadá, snaží sa pretvoriť i takéto kraje v krásnu zahradu. Dnes sú na bývalých, temer holých piesočných pustatinách krásne previtajúce vinice a agáčové hory. A to je dôkazom, že ľudský um a pilnosť premôže i takéto ťažké prekážky. Nachodí sa na veľkej rovine tejto ešte mnoho pustatin, na ktorých pasie sa tisíce oviec, kráv a koní. Pluh roľníkov ale umenšuje tieto z

Okolo riek Tisy, Kőröšu pred rokmi boli samé močariny, kde krom trstiny, šášu, na milliony počítujúceho vtáctva iné nebolo. A dnes? Na tých miestach zlaté klasy klonia svoje plné hlavy.

Najbohatšia čiastka tejto roviny je južná strana, ktorú menujeme aj uhorským Kánaanom. Žirna zem tejto bohato urodí oné chýrne žito, z ktorého sa mele po celom svete známa chýrna múka; urodí ďalej kukuricu, chmeľ, cukrovú repu, doháň, konope, hrozno. Roľník dostane z nej tak hojných úrod, že zo zvyšku predá aj iným krajom.

Obyvateľstvo Velkej Uhorskej roviny je pre túto príčinu majetné. Vidno to aj po jeho dedinách a mestách. Nie sú tie tak husto stavané, ako medzi vrchami. Každá dedina alebo mesto má veľiký chotár, ktorý ľud vstave je len tak obrobit, že si stavia salaše, kde býva jeho zápražný statok a služobná čelad' celý rok. Že sa obyvateľstvo zaoberá najviac roľníctvom, preto dediny a mestá sú najviac roľnícke. Fabrik je' dost málo. Krom kostolných väží vyčnievajú komíny parných mlynov po nad iné staviská. Od toho času, ako stavajú viac a viac železníc, zakladajú na mnohých miestach cukrovary, fabriky na konope a hospodárske stroje. Pre nedostatok fabrik, tovární ľud nemá zárobkov temer celú zimu. Mužovia si denne opatria svoj statok, ženy pilňuju v zime a na jar pradenie konopí, tkanie plátna.

Obyvateľstvo Velkej Uhorskej roviny je takmer maďarské, jehožto pilná, pracovitá ruka učinila túto čiastku vlasti tak kvetúcou. Na južných stranách sú osadení: Srbi, Slováci a Nemci, ktorých počet je ale tuná nie tak veliký.

Po mestách kvitnú i remeslá. Tu je domovina chýrnych rybárov. Nieto ani jedného menšieho mesta, ktoré by nemalo strednej alebo aspoň mešťanskej školy. Mestá: Szeged, Debrecen, Arad, Szarvaš majú také stredné školy, vzniknutie ktorých siaha do dávnej minulosti. V službe ľudovej výučby stoja mnohé, v každej dedine dobre navštevované ľudové školy.

Dobrý Boh obdaril vidiek tento bohatou, úrodnou zemou, obyvateľstvom, ktoré je samá usilovnosť, práca a to je zárukou, že ostane tým, čím ho aj menujú, zlatou baňou vlasti.

4. Polnočné strany vlasti našej.

Pokým na rovine hľadá oko na široko-daleko taký punkt, kde by sa pobaviť mohlo, medzi vrchami je to práve naopak. Cestujúcemu ten na rovine zvyklý veľký obzor zamedzujú tu hory, skaly a vrchy. Na miesto jednotvárnosti je tuná práve pestrosť, obrat za obratom. Čím hlbšie vniká človek medzi vrchy, skúša je tým úchvatnejšie, utešenejšie obrazy. Vidiš tu širšie, potom ale hneď sa sužujúce doliny, po ktorých vedie cesta, bežia potoky alebo rieký a sú so dvoch strán ohraňované strmými vrchami, ktorých tvar mení sa neprestajne. V utešených dolinách nachodia sa lebo pekným koštolom, kaštieľom alebo továrňami opatrené úhladné dediny. Vrchy pokrývajú utešené, vonné povetrie dýchajúce zelené lesy. Na končiaroch vrchov rúmy starožitných hradov pripomínajú nám zašlé časy, iné sú tak vysoké, že sa vypínajú nad oblaky. Človek touto krásou prírody očarený, s povďačnosťou spomína Toho, ktorého všemohúca ruka stvorila tento raj. Takýto hľa je ten vidiek vlasti našej, ktorý sa rozprestiera od západných hraníc po Hegyalju (Hedálja), od površia Matry až po polnočné hranice, jehož obyvateľstvo je prevažne slovenské.

Život medzi vrchami je odchylný od spôsobu žitia na rovine. Úrodnej zeme je tu málo. Dobrý Boh sa ale postaral i tuná o to, aby ľud vrchovateľských krajov nemusel trpieť núdzu. Dal vidieku tomuto prevýborné pasienky, na ktorých sa môže stádochov s veľkým zdarom prevádzať; rozsiahle, ohromne veľké lesy zabezpečujú obyvateľstvu stálu prácu a zárobky. Úbočiny vrchov, zvlášte na južnejších stranách, rodia výborné hrozno a ovocie. Vrchy skrývajú v lone svojom všelijaké kamene a rudu, preto je tu mnoho baní.

Tolko tovární niet ani na jednom vidieku. Ku prevádzaniu priemyslu, kupectva, remesiel je mnoho vodných, dobrých kamenných ciest, železníc. K remeslám potrebných látok sa tu dostáva v hojnosti. Vidiek tento má chýrnych koželúhov, hrnčiarov, dorába znamenité plátno, súkno, papier, sklo. Pracovitá a šikovná ruka slovenských žien shotovuje svetochýrne majstrovské čipky a výšivky. Vidiek tento bohatý je aj na liečivé vody, mädokýše.

Medzi vrchami ale nachádzajú sa i cele neúrodne kraje, v ktorých úrodnej pôdy takmer niet, len samá skala, alebo je podnebie tak chladné, že sa krom krumpiel, ovsa, jačmeňa neurodí iné. Obyvatelia týchto krajov prinútení sú ísť za zárobkom do susedných stolíc. Na žatvu odchádzajú na južné strany vlasti alebo sa rozídu ako sklári, čipkári, plátenníci, drotári na všetky strany sveta, aby tak zarábali sebe a svojim chlieb.

Slováci sú národ tichý, pobožný, pracovitý, spornivý. Vlast svoju milujú. Nerepcú preto, že sa im za podiel dostal kraj častokrát tak chudobný. Dokazuje to ten veselý spev, ktorým ozývajú sa hory, doliny.

5. Baradla.

Polnočný vrchovatý vidiek vlasti našej bohatý je nie len na utešené lesy, doliny, bane na rozličné vzáctne nerasty, na minerálne vody, lež i na obdiv budiace podzemné jaskyne. Takáto jaskyňa je pri dedine Aggtelek ležiaca Baradla. Za dedinou strmí sa jedon holý vrch, ktorému jedna strana sofatá je takmer na spôsob múru a v tomto múre je otvor alebo ústa jaskyne.

Ako vkročíme do jaskyne, vedie nás cesta na jednom kuse dole, ako do pivnice. Chodba je zprvu úzka, pozdejšie sa ale hodne rozšíri a sme v pitvore alebo v predsieni. Odtiaľto na pravo ide sa do kostnice, ktorá meno svoje dostala od kostí ľudských tam sa nachádzajúcich. Kde sa tu vzaly tie kosti? Dľa jedných

by sa bol — vraj — národ tohoto vidieku sem skryl pred nepriateľom Tatárom, Turkom a tu zahynul od hladu, dľa iných zase, žeby bola mala slúžiť jaskyňa v starom veku za pohrobište. Z hlavnej chodby na všetky strany vedú bočné, miestami veľmi úzke. Miestami sa chodby zase rozširia na toľko, že tvoria celé siene. Z pomedzi všetkých najväčší a najutešenejší je tak zvaný kostol s vysokou klenbou a v ňom z kvapela utvorený oltár, kazateľňa, organ, svietníky atď. Všade tu obklučuje človeka čarovný, podzemný svet. Všetky krásy sú tu z kvapela, ktorý sa tak utvoroje, že s klenby jaskyňovej kvapká mlieku podobná voda. Po čas kvapkania vyparí sa voda a vápencové čiastky usadnú sa a stvrdnú. Jedné z nich visia s klenby ako ľadové cievy, iné zase akoby vyriastly z podlahy. Z týchto ciev vyludzujú vodičia udieraním krásne zvuky. — Čiastky jaskyne pomenované sú dľa tvarov kvapelca, aké sú: Oltár Mojžišov, záclona, peklo, jatka, sultánova izba atď. V tomto podzemnom raji je toľko krásy, že si to všetko človek nemôže ani zachovať. Isté je, že človek odchádza naplnený obdivom nad mocou a múdrosťou Božou, ktorého ruka postavila sebe aj pod zemou tak skvelý chrám.

6. Šóvár.

Polnočný vrchovatý kraj vlasti končí sa na východe pohorím Hegyalja a «Šóváorskymi» vrchami. Z vrchov týchto prvý rodí oné po celom svete pod menom «Tokajčina» známe vína, posledný ale skrýva v lone svojom bohatú zásobu solí a opálu. Soľ vrchov šóváorských nekope nateraz ruka ľudská. Dobývajú ju iným spôsobom. Bývalá soľná baňa je teraz jedna ohromne veľiká a hlboká studňa. Mestečko Šóvár leží v krásnej doline, pod vrchom dosť vysoko sa vypínajúcim, na jeho temäni ležia hradby zámku mena to-tožného v rumoch. V dávnej minulosti bola tu soľná baňa. Túto ale voda zaliala na toľko, že znemožnila ďalšiu prácu baníkov. Do bane valiac sa voda rozpu-

stila soľ a ostala tak plná, slaná, že keď človek vezme z nej na jazyk len kvapku, štipe neznesiteľne. Slanú vodu vyťahujú na vonok vo veľkých kožiach a vedú po veľkých rúrach do kotlov. V týchto varí sa potom voda za ten čas, kým sa voda úplne nevyparí a na dne ostane krásnej múke podobná soľ, ktorú menujeme varienkou. Náležite vysušenú soľ túto potom naplňajú do vriec a predávajú po krajine čo najčistejšiu, najjemnejšiu soľ.

Počnúc od Hegyalje a Šóvárskeho vrchov na východ sú obyvatelia miešaní. Bývajú tu i Rusinci, národ to tichý, pracovitý. Vidiek nimi obydlený má zem dosť chudú, menej úrodnú, pre to krom roľníctva hlavné zamestnanie ich je stádochov a baníctvo. Že majú mnoho hôr, preto robia z dreva všelijaký potrebný riad, nádoby, ktoré potom rozvážajú, predávajú na všetky strany.

7. Erdély (Sedmohradsko).

Takto menujeme na východnej strane vlasti ležiaci vidiek. Volajú ho aj uhorským Svajciarskom, lebo je pokrytý temer všade vrchami. Vidiek tento vyniká nie len svojimi nepretrženými lesmi a úrodnými dolinami, ale i podzemnými bohatstvami, ktorých je tu ozaj mnoho a mnoho. Vrchy sú bohaté na zlato, meď, soľ, železo, uhlie, mramor a najnovšie v okolí Šármášu objavili podzemný plyn. Ku bohatstvu vidieku pripočítat sa musia aj mnohé liečivé vody a mädokysel. Vzdor tomu, že je vidiek obdarený bohatstvami tak štedre, nemožno tvrdiť, žeby obyvateľstvo jeho bolo všade majetné. Príčinou toho je, že sú tieto bohatstvá málo prístupiteľné pre ďalšie vidieky, lebo železnica je tu málo. Nemá teda vidiek tento cesty do sveta.

Obyvateľstvo je miešané. Východnú stranu obývajú Székelyi (Sikuli), poludňajšiu Sasi a vrchovaté kraje zväčša Rumuni.

O Székelyoch (Sikuloch) hovoria staré króniky, že sú potomkovia Attilovho ľudu, Hunnov. Sú oni usi-

lovní roľníci. V zime strúhajú z dreva šingel alebo všelijaký riad a keď je zásoba hodne veľká, nasleduje odpredaj, rozvážanie toho po mestách a dedinách. Ženy Sikuľov shotovujú krásne výšivky a domáce plátno.

Sasi sú už zámožnejší. Zaoberajú sa roľníctvom, priemyslom a obehodníctvom.

Rumuni obývajú roviny i vrchovaté kraje vidieku a živia sa hlavne stádochovom. V úrodnejšom kraji hlavné ich zamestnanie je roľníctvo. Mnohí z nich strávia temer celý svoj život hore na úbočiniach sňazkov. Na rovinách bydliači Rumuni sú zámožní ľudia. Ich ženy samé shotovujú šatstvo svoje i svojich domácich, pradú, vyšívajú usilovne, pritom ale nezanedbávajú ani svoje iné domáce práce.

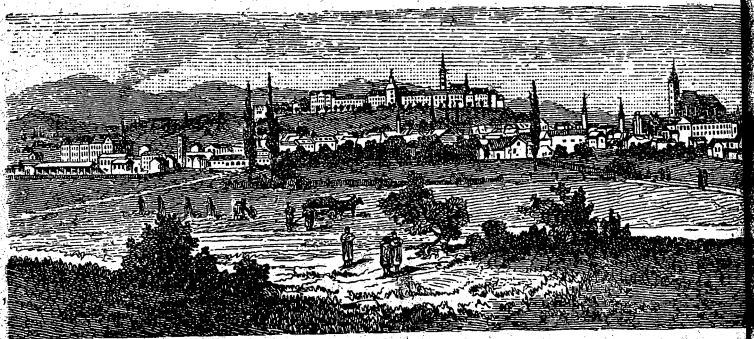
Najkrajšie a najväčšie mesto vidieku tohoto je Kolozsvár (Kľuž), v ktorom nachádza sa i univerzita.

8. Horvatsko-Slavonsko.

Územie ležiace medzi riekami Dunajom, Drávou, Sávou a Adriatickým morom, menujeme *Horvatsko-Slavonskom*. Od časov Ladislava I., kráľa uhorského, spojené je s našou krajinou. Horvatsko-Slavonsko kryjú na západnej strane končiny Alpov, na východe pod Dunajom brehy krásnej Fruška-Gory. Vrchy pri mori sa tiahajúce sú neúrodné, holé, lebo sú zo samého vápenca, na ich úbočiniach niet ani lesov, ani rastlinstva. Obyvateľstvo týchto biednych krajov chytá si vodu v čas dažďov do zvláštnych studní. Tekúcich vôd je tu málo, aj tie tečú len na malých kúskoch na površi zeme, potom skapú a vtekajú podzemnými jarkami do mora. Mená týchto vrchov sú: Karst, Kapela a Velebit. Vrchovaté kraje tieto veľmi mnoho trpia od prudkých vetrov «Bora.» Tým úrodnejší a utešenejší je stred Horvatska a kraj Fruška-Gory. Je to požehnaný kus zeme, na ktorom zamieňajú sa ľesmi kryté vrchy s úrodnými dolinami a rovinami. Lesy poskytujú mnoho dreva, paše, žaluďu a vnútrok vrchov skrýva mnoho uhlia, železa, medi. Kúpeľov je tu tiež

mnoho. Úbočiny obyvatelia vysadili vinohradmi. V dolinách a čiastočne i na nižších svahoch vrchov veľmi sa darí ovocinárstvo. Zvlášte na čierne slivy je kraj tento veľmi bohatý, z ktorých varujú lekvár a vyvážajú do cudzozemska.

Obyvateľstvo Horvatsko-Slavonska dľa reči je: horvatské, srbské; dľa náboženstva: Horvati sú rímsko-katolíci, Srbi ale pravoslávni. Ich zamestnanie je: roľníctvo, stádochov, priemysel. Obyvateľstvo ženského pohlavia v hojnom počte šitujú tkaniny a výšivky so zlatom. Pri mori zaoberá sa ľud rybárstvom a lodníctvom.

Záhreb.

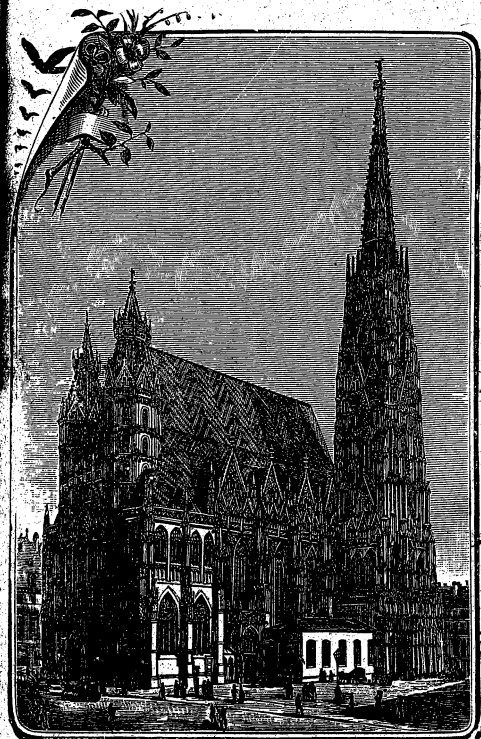
Hlavné mesto Horvatsko-Slavonska je *Záhreb* (Zágráb) pri Sáve. Tu zasedá domáci snem pre vnútorné záležitosti, tu býva bán, má universitu, národné divadlo. Mesto je čistotné, krásne.

Na čele Horvatsko-Slavonska stojí uhorským kráľom vymenovaný bán. Ku pokonaniu spoločných záležitostí vyslala domáci snem 40 vyslancov na snem uhorský do Budapešti. Územie Horvatsko-Slavonska podelené je na 8 stolíc.

9. Rakúsko.

Cisárstvo Rakúske rozprestiera sa v susedstve našej vlasti na poľnočnú a západnú stranu. S našou krajinou je v úzkom spojení. Toto spojenie má základ na vyrovnaní z roku 1867. Náš kráľ je v Rakúsku tiež panovníkom, ale tam ho menujú cisárom. Cisárstvo toto záleží z viac väčších krajín. Obyvateľstvo má nemecké, slavianské a talianské. Zvlášte Slaviani a Nemci stoja na vysokom stupni vzdelania. Územie cisárstva je vrchovaté, pre tú príčinu nachodí sa tu úrodnej zeme menej, ako v našej vlasti a tak nemôže urobiť

tolko obilia, aby sa s ním zaokryla ročná potreba. — Chybujúce dovážajú od nás. Obyvatelia Rakúska väčšiu záľubu majú v pestovaní obchodných rastlín, aké sú chmeľ, lan, cukrová repa, ktoré veľmi napomáhajú priemysel, továrničty. Po vrchoch je pasienkov v hojnosti, preto dochovávajú veľa statku, obzvlášte oviec, následkom čoho je súkenníctvo veľmi vyvinuté. Vrchy Rakúska sú plné vzácnych nerastov, aké sú: soľ, zlato, uhlie, železo. Tieto uži-

Chrám sv. štefanský vo Viedni.

točné kamene a kovy mnoho tisíc baníckych rúk kope a vynáša na povrch. Cisárstvo má všelijakých tovární veľmi mnoho. Zvláštne výroby sú: tkanivá (plátno, súkno), papier, porcelán, sklo, cukor. Medzi krajinami Rakúska ohľadom továrništva a výrobkov vynikajú: Česko, Morava, Dolné-Rakúsko, Sliezsko.

Že sa v Rakúsku nachodí priemysel a obchodníctvo ozaj v kvetúcom stave, továrne svoje výroby, kupci svoje hojné zásoby hľadajú speňažiť u nás. Nimi zaplavujú krajinu našu a odnášajú za ne veľký peniaz.

Hlavné mesto cisárstva je *Viedeň* (Wien). Leží pri Dunaji a má asi 2 milióny duší, je sídlo cisára. Mesto je plné nádherných budov, aké sú: cisársky hrad (Burg), univerzita, divadlá, museálne budovy, snemovňa. Mesto veľmi milý dôjem činí na človeka svojimi skvelými palácami, rýnkami, sochami významných mužov, kostolami, medzi nimi najvyšší je Sv. Štefanský s vežou 139 metrov vysokou, krásnymi parkami. Viedeň je stredobodom železníc, továrništva, obchodu. Počet jeho všelijakých tovární obnáša asi 90. Má ďalej znamenitú vodnú cestu a to je Dunaj, po ňom plávajú nesčíselný počet lodí.

Po Viedni najkrajšie mesto cisárstva Rakúskeho je *Práha* (Prag), ktorá leží pri Vltave a je hlavné me-

Praha.

sto kráľovstva Českého. Priemysel a obchod i ono má kvetúci. — Z pomedzi stavísk mesta zvláštneho spomenutia zasluhuje kráľovský hrad «Hradčany» menovaný.

10. Alpy.

Najväčšie vrchy Európy sú Alpy, ktoré sa ťahajú počnúc od Francúzskej krajiny cez Švajciarsku, Rakúsku, čiastočne i Taliansku krajinu a zabehujú až do našej vlasti. Končiare Alpov dosahujú miestami 3500 metrovú výšku. Pokryté sú celý rok sňahom a ľadom. Ak chce vidieť človek niečo utešeného, veľkolepého, musí si zajst medzi Alpy. Krásne doliny, po ktorých veselo hrčia potoky, strmé vrchy, ktorých končiare vyčnievajú ponad oblaky, na ich úbočinách utešené hory, hore vyššie sňah a ľad, nad všetkým týmto ale svetlé nebo, obraz to taký, ktorý nemožno zapomenúť. Krása táto privábi sem na tisíce výletníkov. Vo Švajciarsku v lete je toľko cudzozemcov, že ich počet presahuje počet domáceho obyvateľstva. Každý výletník príde sem s tým predsavzatím, že urobí výlet na niektorý končiar a kochať sa bude v čarovne krásnom výhľade. A kým je hore na vysokých končiaroch, vrchoch sňah a ľad, dole v dolinách robotný ľud v letných horúčavách obrába svoju roľičku alebo pasie svoj statok.

Jedon taký končiar Alpov je Sv. Bernhardský, dosahujúci výšku asi 2633 metrov. Cez tento vysoký vrch vedie cesta do Talianska a pod ním zase nachodí sa ohromný jask, po ktorom železnica veselo jachá do zeme pomarančov, olív a fíg: do Talianska. Aká to obťažná cesta v takej výšave a v takej zime! Kolko nebezpečenství hrozí pútnikovi, keď je fujak, víchrica, akých je tam mnoho, alebo najväčší nepriateľ cestujúcich: mhla? — Veru ne jeden úbohý pútnik našiel tam predčasny hrob, lebo buď od ustatosti zaspal spánkom večnosti, alebo v mhle padol do strašnej hlbiny, alebo bol lavinou (ušust) zasypaný. Na ochranu cestujúcich založil na najvyššom punkte roku 962.

pobožný mních, menom Bernhard kláštor, jehož obyvatelia ratovali už nie jedného pútnika. V prevádzaní ich ľudomilnej úlohy na veľkej pomoci im je jedon druh psov, bernhardským pomenovaný. Múdre zvieratá tieto, majúc na hrdo priviazané košíky, v ktorých je potrava, vínom naplnené pletené sklenice, aby sa mohol unavený pocestný občerstviť, vyberú sa na cestu

Psi bernhardskí.

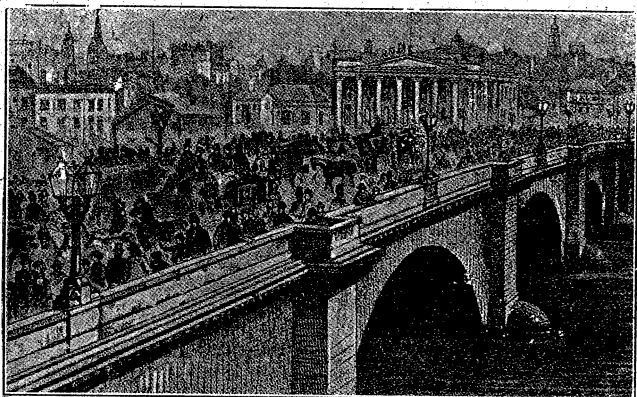
a zavedú úbohých do kláštora, kde dostanú občerstvenie a útulok. Keď najdú skráhnutého alebo bezvládného pútnika, odbehnú do kláštora a štekaním upozornia mníchov, že treba ísť ratovať spolubližného.

Medzi týmito utešenými vrchami obyvateľstvo nemá tak pohodlný život, ako na rovinách. Úrodnej zeme je tu pramáličko, preto, aby mali čím viac tej rodiacej zeme, musia aj strmšie úbočiny obrábať. Na toto ale nie sú spôsobilé domáce zvieratá, práve preto ich musia výlučne rukou ľudskou obrobiť. Hnojenie je tam ťažké, keď sa to diať musí vynášaním trusu. Dolu valiace sa vody im často smyjú všetku úrodnejšiu, sypkejšiu zem, ktorú veru potom vynášajú na chrbtoch. Šňah a ľad im ohrozuje i domy, to sa stáva vtedy, keď sa s vrchu počne valiť úsust, ktorý zasype celý dom a dolinu. Ľud v Alpách nenie tak veľmi chudobný. Co im schádza na úrodách, hľadia nahradiť usilovnosťou, pracovitnosťou. Výletníci sú im k veľkej pomoci, lebo nechajú ročne mnohé peniaze. Priemysel a stádochov je v Alpoch veľmi vyvinutý. Obľubujú zvlášte hodinárstvo, dorábanie hodobabných tkanív. Ľud Alpov má zo stádochovu krásny dôchodok. Za predaný ementhálsky syr, ovocie, maslo utržia mnohý peniaz. Obyvatelia mužského pohlavia sú chýrni vodičia a výteční lovcí. V južnejších dolinách, zvlášte ku Talianскеj krajine je na toľko teplo, že dozrejú i citrony, pomaranče, figy a hrozno v slobodnom. Obyvatelia Alpov sú vzdelaní, málo kto nevie z nich čítať, písať.

11. Londýn.

Najväčšie mesto na svete je Londýn. Počet jeho obyvateľstva ráta sa na 7 millionov. Je to rovná tretina obyvateľstva našej vlasti. Mesto Londýn rozprestiera sa z oboch strán Themže. Môžeme si myslieť, koľko domov, ulíc je potrebné toľkému obyvateľstvu, aby sa smestilo a aby sa snadno prevádzala premávka po uliciach. Ohľadom tohoto je tu veru dost starosti, lebo Londýn je najväčším mestom sveta nie len dľa počtu duší, ale i ohľadom priemyslu, kupectva. Cieľom zabezpečenia snadnejšej, rýchlej premávky použije sa tu voda i suchá zem. Na Themži plávajú do prístavov stá a stá veľkých morských lodí. Korytô

Themže je na toľko hlboké, že do mesta prístup majú i väčšie morské lode. Na brehoch stojí tisíce a tisíce skladov. Na suchej pôde zabezpečujú premávku na železných stĺpoch hore vysoko vedené železnice a pod zemou, pod Themžou zase jasky. Ponad Themžu vedie mnoho mostov. Okolo mesta vypína sa celá hora komínov. Tam sú továrne. Londýn je i ohľadom tohoto najväčším na zemi. Ulice mesta okrašľujú utešené paláce, verejné budovy, krásne parky. Medzi najkrajšie budovy patrí kráľovský hrad. V meste Londýne sa nachádza jeden najväčší a najozdobnejší chrám

Londýn: most prez Themžu.

sveta, chrám sv. Pavla. — Medzi budovami vyniká krásou a rozmermi snemovňa, mestský dom, a rozličné museá. — Londýn je na viac okresov podelený. Stredom kupectva je okres City (Sity) menovaný. V domoch tejto časti mesta sú samé sklepy, úrady, úradné miesta (kancellárie) veľkokupcov a tovarníkov. Londýn je mesto práce. Po uliciach sa tu každý ponáhľa, každá minúta je tu peniazom. Nádhera mesta je dôkazom i toho, že je Londýn nie len najväčším ale i najbohatším mestom sveta. Mesto a krajina ďakovať môže túto veľkosť a bohatstvo len neúmor-

nej, húževnatej, vytrvanlivej práci obyvateľov. Ľud anglický je nie len pracovitý, ale i vzdelaný, a čo je najhlavnejšie, je čistých mravov.

12. Vezuv.

V niektorých krajinách, ktoré ležia v blízkosti mora, nachádzajú sa také vrchy, ktoré metajú, sopia oheň zo seba. Takéto vrchy menujeme *sopkami*. Sopka je i Vezuv, ležiaca v južnom Taliansku pri Neápoli v blízkosti mora Stredozemného. Podobu má, ako ozrutný cukrový klobúk. Medzi sopkami sú i také, ktoré odpočívajú za mnohé roky, tak že ľudia aj pozabudnú, že v ich blízkosti bývať je nebezpečná vec. V tom domnení, že vulkán vyhasnul, osadia sa a postaví dediny pod samým vrchom. To isté sa myslelo za mnoho stá rokov i o Vezuve, a pred narodením Kr. P. ľudia okolo neho založili pekné dediny a mestá.

Sopka Vezuv.

Roku 79-teho (po narodení Kr. P.) ale Vezuv takou silou počal oheň, lávu soptiť, že úplne zasypal kvetúce úbočiny a pod ním sa nachádzajúce tri mestá: Pompeji, Herculánium a Stabie.

Od toho času Vezuv svojimi častejšími výbuchami, valiacim sa dýmom, ohňom upozorňuje ľudstvo, že je jeho susedstvo človekovi nebezpečné. Zasypané tri mestá vykopávajú v novších časoch a nachodia v nich také starožitnosti, ináče veľmi cenné, z ktorých sa dá dobre súdiť o spôsobe žitia tehdaších obyvateľov.

Blízky výbuch vulkánu predzvestujú isté predznaky, a tie sú: podzemný rachot, hrmenie, z otvoru alebo inak kráteru počne sa valiť hustejší dým, ktorý zaľahne a na hodnom kuse zakryje vrch, za tým sopka počne vyhadzovať piesok, ohnivé kamene. Medzi tým tisne sa láva vždy vyššie ku otvoru, zemetrasenie je čím ďalej citeľnejšie, konečne vyrúti sa a horiac, všetko pustošiac, počne úbočinou dolu tiecť. Po dlhšom zúrení konečne nastane utíšenie.

Na zemi je mnoho sopiek. Medzi tieto patrí i na Sicílii sa nachodiaci vrch, Etna.

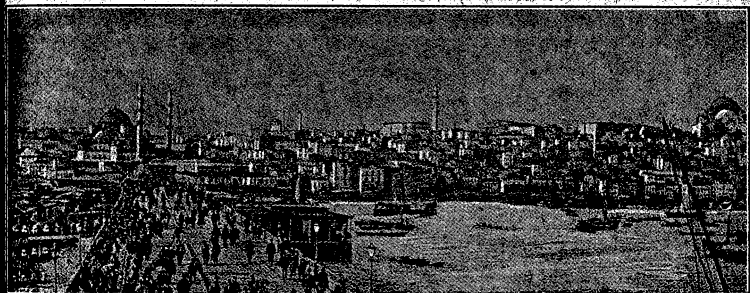
V dávnej minulosti aj naša krajina mala pár sopiek, o ktorých dnes ani nechyrovať. Takéto vrchy boli: Hegyalja a viac končiarov v Bakoni.

Oheň soptiace vrchy presvedčujú nás, že vnútrok zeme skrýva v sebe oheň. Toho dôkazom sú aj pramene horúcich vôd, pri ktorých ľudia stavajú kúpele.

13. Carihrad (Konštantínopol).

Málokde najdeme mesto s tak utešenou polohou, akú má Carihrad. Spojivo dvoch mŕ, užina morská Bosporus, ktorá je málo čo väčšia od Dunaja, po nej husto plávajúce lode, so dvoch strán utešenými zahradami, dolinami kryté brehy, mesto s palotami je skutočne okúzľujúca panoráma. Mesto Carihrad je postavené pri južnom otvore Bosporu na vrškoch a pozostáva z troch častí, ktoré sú nasledovné: Stambul, Pera na europejskej strane a Skutari v Asii. Na hrani-

ciach dvoch čiasok zeme ležiace mesto Carihrad je stredobodom kupectva. Tým ho určuje aj jeho výtečný prístav, v ktorom je voda všade tak hlboká, že môžu byť v nej zakotvené i tie najväčšie morské lode. Tisíce lodí donáša a odnáša plody cudzích zemí a Europy. Dnu v meste celé ulice sú samé sklady, bazáry menované a preplnené zvláštnosťami Ázie, Afriky a Europy, medzi nimi čo zvláštnosť pripomenúť sluší prekrásne koberce, turecké tkanivá. Po uliciach hemží sa tisíce ľudí. Priemysel, továrništvo stojí v Carihrade na veľmi slabých nohách.

Carihrad.

Mesto je zanedbané. Nemá širokých ulíc a rýnkov. Ulice mesta sú úzke, krivé, v nich domy nízke, nečisté. Z pomedzi budov vyniká nekdajší palác panovníkov Seráj, blízko neho stojí Aja Sónia (chrám sv. Zofie), ktorý postavil cisár Justinián, ale Turci ho po zaujatí Carihradu premenili na tureckú mešitu. Zvláštnosť Carihradu je ďalej v zahrade Jildiz postavený palác sultána a jeho rodiny. Záleží on so samých kioskov, ktorých počet je tak veľký, že činia hodnú časť mesta. V meste je veľmi mnoho kostolov. V blízkosti mohamedánskych kostolov nachodia sa nádherné kúpeľne, pri samých kostoloch ale studne. O tieto Turci veľmi dbajú, lebo im náboženstvo nakladá denne 5 krát modliť a spojené s tým umývať sa. Krestania

majú svoje krásne paláce a domy v časti Pera menovanej, ktorá vyzerá tak sriadené, čisto, ako bársktore západno-europejské mesto. Obyvatelia Carihradu sú dľa náboženstva mohamedáni a kresťania. Mohamedáni činia $\frac{2}{3}$ obyvateľstva. Turci sú národ nebárs pilný, následkom čoho je i priemysel, obchod zväčša v kresťanských rukách.

Mesto Carihrad je veľmi starobylé. Pred narodením Kr. P. asi roku 658-teho založili Gréci na tomto mieste mesto Byzancom pomenované. Po narodení Kr. P. asi roku 330-teho, Konštantín Veľký ustanovil ho za svoje sídelné mesto a od jeho mena počalo sa volať Konštantínopolom. Od roku 395-ho, keď sa rozpadla ríša rímska na západnú a východnú, stal sa Carihrad sídelným mestom Východného cisárstva a ako sídelné mesto, dožil sa slávy, nádhery, bohatstva. Koniec všetkému urobil Mohamed II., cisár turecký, keď zaujal Carihrad roku 1453-teho a učinil ho hlavným mestom cisárstva tureckého. Turci menujú Carihrad Stambulom. Mesto toto zasahovalo i do dejín vlasti našej, lebo tu sa kovaly tie plány, ktoré jej hrozily vyvrátením.

14. Na najvyššom severe.

Čím vyššie ideme na sever, tým je leto kratšie a zima dlhšia. Veľmi dobre sa to pozná i po rastlinstve a zvieratách. Bližšie ku točnám nerastú stromy do výšky, ale plazia sa po zemi. Konečne hore na samom severe objaví sa nám taká zem, kde vymrel takmer veškerý život. Zvierát tu takmer niet. Zima, sňah a ľad panuje na všetky strany. Hore na severe sú len dve čiastky roka: 9 mesiacov panujúca zima a po nej 2—3 mesačné leto. Leto je obstojne teplé, no zima tým krutejšia, hroznejšia. Za úplných 9 mesiacov všade len sňah a ľad. Nemyslime ale, že je tu ľad taký hladký, ako keď u nás zamrzne potok alebo rieka. Hore ku točni zamrzne more úplne a zo sňahu, ľadu utvoria sa ohromné vrchy, ktoré nespustia sa za viac

rokov alebo vôbec nikdy. Tieto ľadové vrchy presahujú viac sto metrovú výšku. V ľadovom kraji teplomer klesne aj na 50 stupňov. Slnko neukáže sa za celé mesiace a keď aj výjde, tak je nízko, že jeho paprsky sa len prešmyknú po nad zem. Trvá to za pol roka. Nie sú ale za tento čas tamejší obyvatelia v úplnej tme. Svieti im polnočná žiara, ktorá je dakedy viditeľná i nám, potom hviezdy a mesiac. Po uplynutí pol roka, keď sa počne nakloňovať severná polgúľa ku slnku, začnú sa obyvateľom polárnych krajov za pol roka trvajúce dni a vtedy slnko ledva že zapadne, už aj vychádza. Cestovateľ môže obdivovať ten zriedkavý jav, že pred polnocou o 11-tej hodine je ešte vždy jasný deň. Západ a východ slnka je na severných krajoch obrazom uchvacujúcim. Celá obloha premení sa v more ligotajúcich sa bariev, «vlny morskej planú v červenom lesku a skaliny sa zdajú v rubiny a diamanty premenené byť.»

Medzi živočíšstvom polárnych krajov najužitečnejším je sob, bez ktorého by tamejší obyvatelia nemohli žiť. Ťahá im sane, dáva mlieko, mäso, kožu a loj. V Severnom mori žijú ďalej tiež veľmi užitočné zvieratá, a tie sú: tuleň, mrož a veľryba. — Nachodí sa tu aj jeden nebezpečný dravec, biely alebo ľadový medveď, ktorého lovia pre jeho znamenitú kožušinu. — Verný sprievodca človeka, pes nechýbuje ani tu a človekovi preukazuje službu tým, že mu ťahá jeho sánky.

Obyvatelia polárnych krajov sú vzrastu malého. Príbytky si pripravujú

Na najvyššom severe.

pod zemou alebo v lete z koží sobých. Ich práca záleží z lovenia rýb, divých sobov a medvedov. Ryby si sušia k zime, taktiež odložia veľkú zásobu ryboleja. — Obyvateľov polárnych krajov v Európe menujeme Laponcami, Čuchoncami, v Ázii Samojedmi a v Amerike Eskymákmi.

Mnohí z nich sú ešte vždy pohania, ktorí nemajú o tom spasiteľnom slnku spravodnosti ani pochopu.

15. Sahara.

Počuli ste o Sahare,
širo-širej, suchej púšti?
Ponad ktorú v slnka spare
vetor smrtonosný ťuší.

Tisíc, tisíc míľ to zeme,
ach nie zeme, piesku mora;
a tým morom ťažké bremä
nesie ťava, púšte stvora.

Sucho, sparno! — Karavána
jak sa brodí, tak sa brodí
púšťou piesku, a od rána
modlí sa o kvapku vody.

Niet tu vlahy, niet potoka,
len slnka žiar svieti, páli;
slza vyschla na dne oka,
a púšť sa len šíri, diali.

Kde oáza zelenkáva?
O tej ešte ani chýru;
ratuj Bože! Samum vstáva
a už búri v piesku víru.

To smrti šum! — Karavána
v piesok hlavy svoje kryje
dľa spôsobu Afrikána,
a nôti si exékvie.

Všetko darmo! — Piesku mraky
zasypaly karavánu;
nenájdeš už po nej šľaky,
v púšti odpočívá v Pánu.

16. Suez.

Prieplyv suezský spojuje Stredozemné more s Červeným. Jeho veľiký význam záleží v tom, že usnadňuje kupectvo, skracuje lodiam cestu, ktoré by musely ináč okolo Afriky ísť. Europčania prevádzali kupectvo s Východno-indickými ostrovami a Aziou od nepamätí sveta. Plodiny Východnej-Indie a jej sihotí, ako: káva, korenie, ryža, hodváb vábily plavcov a kupcov do Ázie. Tejtó snahe ale na závađe bola veľmi obťažná a dlhá cesta. Konečne ľudia počali rozmýšľať o tom,

či by nebolo k cieľu vedúce obnoviť tú pred narodením Kr. P. jestvovavšiu, ale časom zaniklú cestu, totižto prieplyv suezský. Asi 600 rokmi pred Kr. P. panovníci egyptskí spojili Stredozemné more s Červeným jedným prieplyvom, ktorý ale zničili Arabi. — Úlohu túto previedol novší vek. Istý Ferdinand Lesseps, francúzsky merník presvedčil Európou o potrebe takého prieplyvu a započal ho kopat roku 1859-teho. Obrovské dielo toto skončil len po 10 rokoch. Rátajúc od prístavu Port-Said, ležiaceho pri Stredozemnom mori až po mesto Suez, kde sa prieplyv končí, zdĺžosť prieplyvu obnáša 160 km. a šírka 48—100 metrov. Túto cestu loď prekoná asi za 43 hodín. Prieplyv je taký hlboký, že sa po ňom plaviť môžu i tie najväčšie morské lode.

Prieplyv suezský veľmi vplýva na kupectvo. U kupca platí heslo, že «čas je peniaz, a kto na tržišťe prvý donesie tovar, toho je aj osov.» Prieplyv to i uskutočňuje. Uspori na čase, i na kurive. Prieplyv suezský skráti cestu do Indie asi o 37 dní a upotrebí ho ročne asi 4000 lodí. Aby sa naproti idúce lode vystúpiť mohli, urobené sú na každých 35—40 km. prístavy. Prieplyv na okolie má ten vplyv, že pritiahol častejšie dážde a tak piesočné púšte, trpiace na nedostatok vody, premenil v úrodný kraj, kde bujno rastú stromy, tráva a obyvateľstvo v hojnosti má pitnej vody, kdežto predtým za veľké peniaze nemohol človek prísť ku poháru občerstvujúcej vody. Plavbu po prieplyve zneprijemňuje jedine panujúca neznesiteľná horúčosť.

17. Chína.

Medzi krajinami Azie najľudnatejšia je Chína. Územie tejto ohromnej krajiny pokrýva najväčší vrch sveta Himalaja, ale i jedna z najväčších púští, Mongolská púšť. Rozsiahlé a úrodné zeme krajiny ovládajú mnohé rieky a prieplyvy. Chína je jedna z najstarších zariadených krajín zeme. Dávno pred narodením

mala tú sriadenosť, čo len pred nedávnom a bola od nás v mnohom napred. Keď u nás ešte ani nechytali o pušnom prachu, hodvábe, papieri, vedeli to v Číne dorábať. Poneváč sa ale táto krajina nechcela stykať vôbec so žiadnym národom a aby bol vstup do nej obťažný, zatvorila sa od vonkajšieho sveta hrubými, veľkými múrami, preto i zaostala.

Obyvateľstvo krajiny patrí ku plemenu žltému, mongolskému. Číňania sú v mnohom šikovnejší od bieleho plemena. Vynikajú pracovitou a skromnosťou. Patria medzi najlepších roľníkov sveta. V Číne

Číňan.

je obyvateľstva tak mnoho, že na jednu rodinu padne veľmi malý kúsok zeme. Tento ale vedia tak umne obrobiť, že ročnú výživu zabezpečí celej, dosť početnej rodine. Dediny sú im veľmi čisté. Po uliciach nevidno ani kúska trusu alebo smetí. Obozretní obyvatelia sbierajú to všetko pečlivo a spotrebujú k naprávaniu, hnojeniu svojich maličkých pozemkov. Aby sa im viac úrodnej zeme dostalo, pri riekach bývajúcí stavajú svoje domy na vodu. Ku tomuto cieľu lode sa im šiknú veľmi dobre. Najobľúbenejšia rastlina Číňanov je ryža a čajovník. Ryža je u nich každodenným jedlom, bez ktorého by nemohli žiť, preto ju aj pestujú. Čaj je zase ich obvyklým nápojom, ktorý pijú na miesto vody.

Popri roľníctve kvitne v Číne aj priemysel. Výšivky Číňaniek sú hľadané a drahé platené. Veľmi vynikajú v dorábaní hodvábu. Hodvábná húsenica dostala sa k nám z Číny. Vedia dorábať i veľmi cenný, jemný porcelán. Oblúbeným domácim zvieratom Číňanov je sviňa, ktorá žije po dvoroch a uliciach tak slobodne, ako u nás pes.

Číňania sú náboženstva pohanského, jesto, ale medzi nimi už mnoho kresťanov. Pre nedostatok zeme

alebo práce mnoho Číňanov žije v Amerike, v Austrálii a na sihotiach indických. Číňania v cudzine pobudnú len za ten čas, dokým neusporia tolko peňazí, že s tými započat' môžu doma kupectvo alebo iný podnik. Svoju domovinu milujú. Číňan, čo i chudobný, poručí svoju mrtvolu do vlasti zaviesť a tam pochovať.

Čína bola do nedávna cisárstvom, dnes je republikou.

18. Egypt.

Egypt je zemou obdivuhodných starožitností. — S objavením týchto zaoberá sa mnoho vynikajúcich mužov. Tieto pamiatky sú zaiste dôkazom toho, že v Egypte dávno pred narodením Kr. P. panovala vzdelanosť, sriadenosť, kvitla veda, priemysel, kupectvo, krajina mala svojich panovníkov a ľud bohatý. K tomu im pomohla v mnohom i rieka Níl. Ačpráve je Egypt o mnoho väčší, než vlast naša, úrodnej zeme má len málo a tá nachodí sa v širokej doline Nílu. Tu je aj obyvateľstvo najpočetnejšie. Níl je jedna z najväčších riek a je i bola pre Egypt požehnaním. Prameň svoj má vo vrchoch Strednej Afriky. V čas veľkých dažďov, v mesiaci júli, novembri donesie tolko

Sfinx a pyramidy v Egypte.

množstva vody a prsti, že zaleje celú rovinu, s čím ju ale i súrodni. Aby voda a prst mohla zaliť a súrodniť čím väčšie priestory, vedú ju po jarkoch, prieplavoch. Keď sa voda navráti do svojho riečišťa, nastane v Egypte sejba. Taktó svlažená zem donesie úrodu po dvakrát do roka. A úroda je báječná. Tak to bolo i v minulosti. Nenie teda div, že umenie a vzdelanosť v doline Nilu už v prastarej dobe mali svoje bydllo. To nám dokazujú pyramídy, obelisky a iné pamätnosti slavných časov Egypta. Obelisky byly krypty panovníkov. Na ne písali egyptčania zvláštnym klinovým písmom svoje významné deje.

Egypt dnes nenie samostatnou krajinou. Obyvateľstvo je arabské, turecké, sú medzi nimi i Beduini, dľa náboženstva sú mohamedáni. Pospolitý ľud je biedny. Fellahovia (roľníci) stoja na malom stupni vzdelania, domy stavajú z blata, odev majú mizerný. Ne-

Murín.

bývajú v mestách, lež na dedinách. Mäsa nevidia len v nedeľu. Múku tam ešte ženy vždy samé melú pomocou dvoch kameňov. O čistotu sa tu dbá veľmi málo. Pre tú príčinu veľikú žeň má trachoma (očná choroba).

Vnútro Afriky obývajú pohanskí, na mnohých krajoch polodiví, ku čiernému plemenu pri-náležajúci Muríni (černosi).

19. Krištof Kolumbus.

Pred a ešte dlho po narodení Kr. P. známe byly len tri čiastky zeme, a síce: Európa, Azia a Afrika, ktoré preto menujeme i «Starým svetom.» Povrávalo a často sa spomínalo, že krom Starého sveta ďaleko na západ musí byť nová, neznáma zem, ale hľadať túto neopovážil sa nik. Až roku 1492-teho našiel sa muž smeleho srdca, ktorý objavil túto zem, a to bol *Krištof Kolumbus*. Narodil sa v meste Janove (Genua). Ako

14-ročný mladík krížom-krážom precestoval Stredozemné more a v tom čase veľmi nebezpečný námornícky život si obľúbil tak veľmi, že sa venoval celému. V tom čase Európa prevádzala veľmi živé kúpectvo s Indiou, nebolo to ale rozmeru toho, čo dnes, lebo ešte vtedy nebolo suezského prieplavu a tak plodiny Indie, donášaly a zamieňaly zväčša karavány. Kolumbus ako zkusený námorník rozmýšľal o tom, ako by sa dalo, idúc vždy na západ, prísť do Indie. V tom čase vedelo už ľudstvo, že je zem guľatá. Vedel to i Kolumbus. Nie je div, že prišiel na myšlienku, cestu do Indie hľadať na západ, do ktorej, keď že je zem guľatá, možné je prísť i touto stranou. Presvedčenie svoje hlásal najprv v rodnom meste Janove, ale bez všetkého zdaru. Obrátil sa k Jánovi II., kráľovi portugálskemu, ale nevyhovel ani tejto žiadosti jeho. Nezdarom namrzený odišiel do Španielska. Kráľ Ferdinand a jeho manželka schválili plán Kolumbusa cieľom objavenia novej cesty, sverili mu tri lode. Dňa 3-ho augusta roku 1492. vyplavil sa z prístavu Palos s loďami, na ktorých mal 90 hláv počítajúce mužstvo. Veliké šťastie bolo, že sa dostal do prúdu morského, ktorý od Ľadového mora idúc blízko Kanárskych ostrovov odrazí sa k Amerike. Na veľkej pomoci mu bol i vietor, ktorý jeho lode hnal na západ. Čím ďalej sa ale plavili, tým väčšia nespokojnosť opanovala jeho mužstvo. Uchlácholil, uspokojil ich na čas. Keď ale vypukla zbura, a už ho chceli hodiť do mora, jestli že sa nevráti späť, vyžiadal si, aby poshoveľi za tri dni. Povstanci pristali na to. A hľa, hneď na druhý deň videli vtákov lietať, ovocie plávať a večer v hodnej dialke oheň svietiť, všetko to znaky, že je suchá zem na blízku. Po pár hodinovej plavbe dorazili k nej. Bola to síň San-Salvadorom menovaná, ktorú on v mene kráľa španielskeho opanoval. Splašených obyvateľov zvedavosť pomaly privábila ku Kolumbusovi a jeho družine. A keď ich plavci uspokojili malými dárkami, vzbudili ich dôveru, mohli si ich dôkladne obzrieť. Telo im bolo farby červeno-hnedej, šiat ne-

mali, boli krotkí, tichí, dobro-
srdeční. Po pár dňovom od-
dychu plavil sa Kolumbus ďalej
a objavil sihoť Kuba a Ĥaiti.

O týchto sihotiach myslel
Kolumbus, že patria ku azia-
tickým, preto ich aj pomeno-
val indickými a ich obyvateľov
indiánmi. Omýl len pozdejšie
vyšiel na javo.

Vezmúc so sebou nie-
koľko Indiánov a zvláštnosti
sihotí, vrátil sa do Španielska.
Doma prijali ho s veľkou slávou.

Ešte tri razy vykonal tú cestu, objavil sihoť Por-
torico a Jamaica. Keď po tretí raz bol v novej zemi,
stúpil i na zem Južnej Ameriky.

Zomrel ako 59-ročný stárec roku 1506-teho. Jeho
mrtvolu pochovali najprv na sihoti Ĥaiti, pozdejšie,
keď sa Španielci zriekli tohoto ostrova, prenesená bola
na sihoť Kuba.

Po jeho smrti sa mnohí plavci vybrali do Nových
zemí. Novú zem ale nepomenovali dľa jeho mena, lež
dľa istého námorníka, Ameriga, dostala meno Amerika.

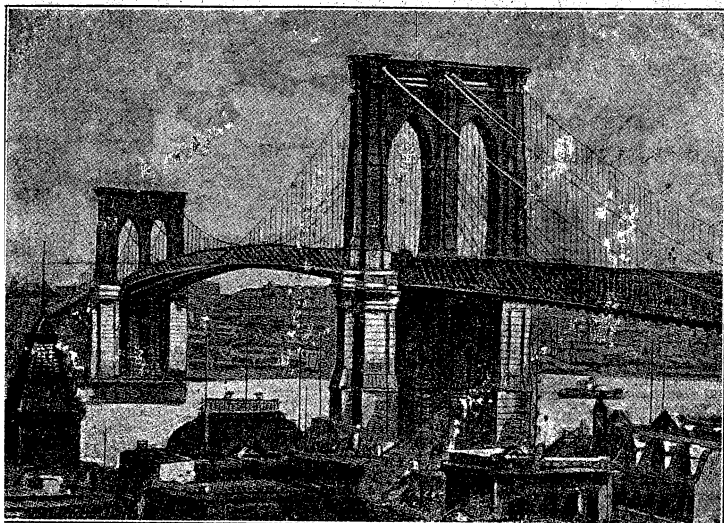

Indián.

20. Spojené Štáty.

Kolumbusom objavené zeme cieľom vykoristenia
opanovali zprvu Španielci. Po objavení Nového sveta
v Európe počalo sa prenasledovanie obyvateľstva pre
vieru. Pre vieru z vlasti vypovedaní v týchto konči-
nách zeme našli si novú vlasť a počali tu zakla-
dať osady, mestá. Našli oni tuná to, čo hľadali: pokoj,
slobodu. Vystahovalci sa pod krátkym časom zmohli
nie len na majetku, ale i ohľadom počtu duší, posled-
né napomáhalo stále sťahovanie sa Europejcov. Pre
vieru prenasledovaní osádzali sa najviac v Severnej
Amerike. Hlavne Angličanmi osadené kraje Severnej
Ameriky za dlhé časy anglického kráľa uznávaly za svoj-

ho panovníka. Keď ale videli, že matko-krajina obstrháva ich slobodu, národná porada, zadržaná v meste Filadelfii roku 1775-teho vypovedala úplnú slobodu a samostatnosť. Na čelo svojho vojska postavila Juraja Washingtona. S matko-krajinou na to povstala za 6 rokov trvajúca vojna, ktorej koniec bol ten, že Anglicko uznalo úplnú neodvislosť, slobodu Amerických Štátov. Tieto sa potom spojily v jednu Uniu alebo spolok

Most medzi New-Yorkom a Brooklynom.

a tvoria dnes pod menom Americké Spojené Štáty tak na počet duší, ako i ohľadom bohatstva jednu mocnú, veľkú krajinu.

Americké Spojené Štáty majú jednu z najpožehnannejších zemí, ktorá urodí rozličné druhy obilia v hojnej miere. Vrchy sú veľmi bohaté na zlato (zvlášte v Kalifornii), železo, uhlie a v Pensylvanii na petrolej. Južné strany donášajú hojnú úrodu bavlny. Obchod, priemysel kvitne, ako málo kde. Celá krajina je krížom-krážom pretkaná železnicami. Na všetky

strany vidíš tuná zimničnú prácu, na zahálanie tu niet času. Krajina obetuje najväčšiu čiastku ohromných dôchodkov na výučbu, osvetu. Život rodinný je čistý, ľud mravný, heslom ktorého je: sošľachtujúca práca. Amerika je zemou slobody i v tom ohlade, že tam človek môže aj ten najvyšší stupeň hodnosti dosiahnuť.

21. Austrália.

Angličania mali v rokoch 1740—1800. už toľko väzňov, že sa im nedostávalo miesta. Veľmi vhod im prišlo, keď ich chýrny námorník Cooke (Kúk) zo svojej, tri roky trvajúcej cesty vrátil sa s tou zvestou, že objavil jednu novú veľikú zem, ktorá je od západu a polnoci dosť nepriblížitelná, ale východné brehy má krásne. Vláda anglická sa potom už ľahko sprostila svojich väzňov. S väzňami vystrojila totižto lode do tejto novej, Austrálieu pomenovanej zeme. Austrália za dlhé roky bola len málo zaľudnatená. Potomci väzňov, ako i pozdejšie sem sa dostahovavší založili na brehoch mora mestá a dediny, ale tých bolo málo. Austrália dostala naozaj vtedy obyvateľstva, keď sa rozniesol chýr, že je tam k najdeniu diamant a zlatô. Túžba po bohatstve dohnala sem státisíce ľudí. Domorodci prinútení boli svoje úrodné kraje prepustiť týmto. Nešlo to bez bojov. Austrálski domorodci sú

Austrálsky malajec.

ľudia veľmi diví, ukrutní. Ženy sú v úplnom smysle slova otroci. Muž nezná iného zamestnania, ako lov rýb a honbu na zvieratá. Z ukoristených zvierat ale muž nedopraje svojej žene a dieťkam krom kostí nič iného. Pred Austráľčanom žena nemá ani tej hodnoty, ako najostatnejšie zviera. Trápiť, ba aj zabiť svoju ženu nedrží za hriech. Úbohé ženy musia všetku prácu konať, seba i dietky chovať. Ich pokrm záleží

mnohoráz z listov, korienkov. Divosi neznali ani stá-
leho bydlia, domu, nemali poňatia o vrehnosti, zákone,
láske k rodičom. Keď sa otec alebo mať zostareli, di-
vovch bez hryzenia svedomia usmrtil svojich rodičov.
Telo im je farby počernej. Do vlasov, nosa si napichajú
drevá, karičky, zuby zvierat a iné veci. Sú pohania.

Príroda Austrálie a okolných síhotí je zvláštna,
podivná. Stromy dosahujú veľikú výšku a majú takú
hrubú striedu, ako kapustný hľub, chládku nedávajú,
a kôra im v zime opadá. Podivné, sú aj zvieratá. Naj-
zvláštnjšie zviera medzi vtákmi je rojka, ktorú lovia
pre jej krásne perie. Najväčší vták Austrálie je kazuár,
z pomedzi ssavcov zase podivnej telesnej sústavy
klokan.

22. More.

Zem naša pokrytá je z dvoch tretín ohromne
velikou stojacou vodou, ktorú voláme morom. Ne-
smieme ale myslieť, že je more cele nehybne stojacia
voda. More sa tiež pohybuje. Keď stojíme pri brehu
morskom a voda sa nám opiera takmer o nohy,
zbadáme po krátkom čase, že môžeme urobiť už malý
krok hlbšie do mora, bez toho, aby sme stupili do
vody. Voda morská ako by sa sťahovala do vedna.
Toto trvá za úplných šesť hodín, tak že idúc za vodou,
môžeme hlboko vniŕ. Po uplynutí 6 hodín ale zba-
dáme, že sa voda počne ku brehu vracaf a my mu-
síme ustupovať pred ňou až k tomu miestu, odkiaľ
sme boli započali kroky do mora. Voda morská teda
za 6 hodín odteká a potom priteká. To je odtok a
prítok mora. Ale more sa pohybuje aj inak, a to sú
prúdy, ktoré sa valia od Ladových môr ku rovníku
a odtiaľ zase ku polárnym krajom. Keď k tomu ešte
pripočítame i vetry, ktoré nútia more ku silnému ale-
bo slabšiemu pohybu, vidíme, že veru more neodpo-
čívá, nestojí cele nehybne. Voda morská je slaná. Dno
morské má tak isto nížiny, doliny, vrchy, ako i povrch
zeme. Z mora hore vyčnievajúca a so všetkých strán
vodou obkolesená suchá zem menuje sa ostrovom.

V mori je veľmi mnoho sihotí alebo ostrovov, ktoré spočívajú na tele živých zvierat. Tieto menujeme korallovými. Tak sa menuje totižto i to zviera, ktoré zbuďovalo túže sihot. So troch strán vodou obtočená a na štvrtej s pevninou spojená zem zovie sa polostrovom. Morská voda vždy podmýva brehy pevniny, na istých miestach robí násypy. — Niekde začahuje hlboko do pevniny a tak čini záliv. Zálivy sú väčšie, menšie. Jestli je záliv tak hlboký a dno jeho je dobre hladké, že možno morské lode blízko brehu zakotviť, to miesto plavci veľmi radi navštevujú, založia na brehu zálivu mesto a v mori nastavajú proti búram ochranné múry, vtedy majú znamenitý prístav morský. Poznáme päť svetových mór alebo oceánov. Medzi nimi je Europu a Ameriku deliaci Atlantický oceán, z ktorého vedie jedna úzučka morská cesta, Gibraltár, do Stredozemného mora.

More je domovinou rozličných živočíchov. Niektoré z nich, ako ryby atd. idúc za pokrmom, menia miesto, iné zase súc o skaly a dno morské prirastené, sotrvávajú na tom mieste. More nám je k veľikému úžitku. Ono je najlepšou, najlacnejšou cestou do sveta. Po ňom sa plaví tisíce všelijakých kupeckých, vojenských lodí. A že krom Ľadových mór ostatné nezamrznú, plavba na mori trvá neprestajne. More nám poskytuje všelijaký pokrm a osoh. Z mora lovia rybári chutné ryby, ktoré my užívame zväčša len zasolené, konzervované. V Indickom mori sa živí perlonosá želvá, ktorú arabskí rybári k vóli perlám vynášajú na povrch. More je ale pre človeka mnohokrát nebezpečné. Vetry, búra do takého pohybu donesú vodu morskú, že vlny mora hádžu sem-tam čluky, lode, ako orechovú škrupinu. Beda tej lodi, ktorú taký víchor zastihne blízko skalnatých ostrovov. Najväčšiu loď takou silou hodí o skalú, že sa rozsype na kúsky a stá a stá duší najde hrob v hltavých vlnách mora. — Velikým nepriateľom človeka a zvierat je žralok, najväčší to dravec morský, ktorý usmrtí do vody padnuvšieho človeka nemilosrdne. Veliké nešťastie zapríčiňuje i z

mora vyčníevajúca skala. Na takú narazivšia loď sa roztroskoce. Na nebezpečných miestach sú postavené veľké veže, ktoré menujeme majákmi, a ktoré sú v noci opatrené svetlom, aby plavcov už zďaleka upozorňovali na nebezpečie miesta. Kto sa nevie modliť, nech ide na more. Toto príslovie nám poukazuje na nebezpečia plavby, ale dokazuje i to, jak veľkú obet donášajú tí, ktorí na lodiach konajú človečenstvu tú službu, že ho častokrát za mesiace trvajúcou plavbou zaopatria potrebnými plodinami.

«Kamžbych tedy zašel od ducha tvého? aneb kamžbych před tváří tvou utekl? Jestli žebych vstoupil na nebe, tam jsi ty; paklibych sobě ustlal v hrobě, aj přítomen jsi. Vzallibych křídla záře jitění, a zaletěl bych, abych bydlil při nejdelším moři: I tamžby mne ruka tvá provedla a pravice tvá by mne popadla.»
Žalm 109., 7, 8, 9, 10 v.

IV. Prírodopisné články.

---

1. Líška a vlk.

Vadila sa líška s vlkom
a zavolá naňho s krikom :

„Ty si zlodej a lakomec,
ty sožerieš i sto oviec;
kradneš vždycky, zbíjaš, sdieraš,
predsa jak trlo vyzeráš.“

„A ty — zvyje vlk na líšku —
sliepky, húsky tak potíšku
kde len môžeš uchvacuješ
a so sebou odvlačuješ;
lúpež je tvoje umenia
od prvého narodenia.“

Tak, keď si loptoši nadávajú,
vtedy sa najlepšie poznať dajú.

2. Tiger.

Najkrvožíznivejší dravec tento je opravdovým postrachom ľudí a statku Južnej Asie a Východno-Indických sihotí. Keď napadne človeka lev alebo iné zviera, robí to v otvorenom poli, tiger ale vždy zo skrytých jarkov a huštín. Iné dravce uspokoja sa obyčajne s jedným, dvoma umŕtvenými zvieratmi, tiger vtedy má najväčšiu rozkoš, keď sa môže brodiť v krvi. Pre človeka je opravdovým postrachom, lebo keď raz okúsil ľudské mäso, iným pohŕda, nie je div, že pod drapami tohoto krvožíznivca zahynie ročne mnoho tisíc ľudí. Človeka a zviera na-

páda tak, že sa skryje niekde v kroví, v trstine, v jarku, ľahne na zem, a tak učupený čaká, kým mu korisť nepríde na istú vzdialenosť, aby ju potom jedným skokom povalil na zem a usmrtil. Nepomáha tu ani zbraň, lebo sa smelo postaví aj proti tej. Korisť usmrť pár údermi a odviečie do krovia, odkiaľ potom počuť len pukot, lámanie kostí. Toto veľké, mocné zviera má dlhé do 2 $\frac{1}{2}$ metra telo, ktoré okrášľuje krásna kožušina farby červenkasto-žltej. Po kožušine má tmavé, počernasté pruhy a tie majú výzor taký, ako tóna bambusových výhonkov. Toto je pre neho veľká výhoda, lebo v trstine a kroví vie sa snadno schovať a tak svoju korisť z ne-nazdajky napadnúť. Silu má veľkú. Uvládze aj veľké zviera odniesť v zuboch. Keď je hladný, príjde i do dedín a tam napáda človeka a zvieratá. V čas núdze uspokojí sa i s hmyzom. Na lov vychádza vo dne i v noci. Z pomedzi zvierat nebojí sa ho jedine slon a nosorožec. Ľudia ho lovia. Lov tígra je veľmi nebezpečný, smelosť lovca ale odmeňuje krásna kožušina. Na niektorých miestach jedia mäso jeho. Každoročne odchová 2—6 mladých. Tieto, kým sú mladé, sú veľmi krotké, milé, pozdejšie ale divé a čím ďalej, tým nebezpečnejšie.

3. Žirafa.

Žirafa je tiež zvieratom horúceho pásma. Nachodí sa v Strednej Afrike, v Sudáne a na Kalaharskej púšti, kde sa pasie obyčajne v krdloch. Telo žirafy je zvláštneho zrastu. Od kopyt predných nôh až po vrch hlavy je do 5—6 metrov vysoká. Na zvislosť ju teda neprevyšuje ani jedno zviera. Predné nohy má o mnoho dlhšie, ako zadné, následkom čoho má chrbát šikmý. Hlava žirafy opatrená je dvoma malými rohovitými výrostkami, týmito sa bráni, ako i kopytami. V nohách má veľkú silu, jedným kopnutím odhodí dost ďaleko i väčšie zviera. Kopyto má na dvoje predelené, práve preto patrí ku dvojcopytným ssavcom. Celé telo žirafy pokrýva žltkastá, piesku podobná počernastými

škvrnami frkaná koža. — Pasie sa celé dni. Pokrm žirafy záleží z listov, rastlín. Aby tieto mohla čím snadnejšie chytiť, dal jej Stvoriteľ úzky, dlhý jazyk. Ponevác má veľmi dlhé hrdlo, nemôže hlavu nahnúť k zemi inak, len keď si rozloží predné nohy. Ako aj iné kopytné zvieratá, tak isto i žirafa je prežúvavcom. Obyvatelia Afriky ju veľmi usilovne lovia pre chutné mäso a cennú kožu. Lov žirafy je veľmi obťažný, lebo je ona výtečným behúňom. Aj najrýchlejšiemu koňovi dá prácu, kým dohoní ju. Smäd vie vydržať o mnoho dlhšie ako tava.

4. Slon.

V prastarej dobe zem naša živila mnohé, dnes už vymreté zvieratá. Boly to o mnoho väčšie, než je slon, ktorý je na teraz najväčším ssavcom zeme. Telo slona je jedna veľiká hrba mäsa, ktorú nosia štyri stĺpom podobné nohy. Najnápadnejšia čiastka jeho tela je hlava. Tá je na prednej vrchnej časti vypuklá a opatrená na oboch stranách veľikými, schlopenými ušami. Z vrchnej čelusti trčia mu dva veľiké, sňahobiele zuby, tak zvané kly. Lovia ho práve pre tieto, lebo sú ony vzácne a cenné v obchode a známe pod menom slonová kosť. Hlava slona skončuje sa v dlhom rypáku. Rypák je veľmi pohyblivý a končí sa vo výrostku hrubom

asi na prst. Týmto sa on pasie, dýcha, pije vodu, bráni sa, napáda. V ňom má takú silu, že vytrhne strom s koreňami a nepriateľa jedným úderom porazí na zem. Telo slona pokryté je hrubou a na mnohých miestach svraskanou kožou. Žije len v horúcich pásmach zeme. Oblúbené miesto jeho je hora, kde sa pasú celé čriedy. V horách neurobí žiadnej škody, tým väčšiu ale, keď vyjde na oračiny. Črieda slonov nezdržuje sa stále na jednom mieste a okolí, lež vandruje sem a tam. Dá sa skrotiť. Indického slona možno skrotiť o mnoho ľahšie, než afrického, ktorý je divší. Skrotený slon chodí po dvore slobodne, pánovi svojmu pomáha pri prácach, polieva záhradu, naučí sa i riadom narábať. Upotrebuje ho obzvlášte ku noseniu tarchy. Indickí boháči dajú mu priviazať na chrbát nádherné baldachyny a dajú sa tak nosiť.

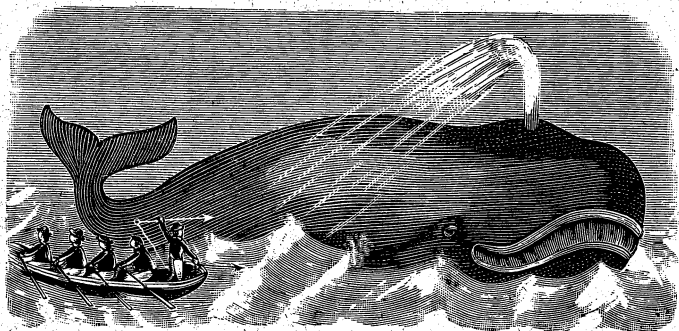
5. Krokodíl a človek.

*Rákosnými barinami
krokodíl sa sem i tam otáčal,
keď počestný tými krajinami
zblúdiac s cesty, kráčal.
Obluda tá bližšie sa pribrala
a podivno kričať započala;
časom vyla, ako poranené zviera,
keď sa k smrti už priberá;
ba zas, by ho bližšie privábila,
ako dieta plač robila.
To keď človek ten počuje,
za hlasom sa hneďky ta sblízuje,
lebo myslí, že sa sluší
pomôcť každej ľudskej duši.
Ale beda! zazrie krokodíla,
„Bože!“ — zvolal — a už sa mu krv cedila.*

*Dobré robí ten, kto slová rozvažuje;
lepšie, kto premýšľa prv, než dôveruje.
Skusuj, dočkaj, jak hus klasu, never hlasu!
Bo i v priateľskom hovoru
videl som už nejednu potvoru.*

6. Veľryba.

Veľryba je morské zviera. Nepatrí ale k rybám, lebo nedýcha žiabrami, lež pľúcami. Ponevác váha jej tela obnáša do 500—600 mc., je pravým obrom a medzi všetkými zvieratmi najväčšia. Keď sa zjaví niekde na površí mora, zdá sa byť celou veľkou loďou. Žije v Ľadovom mori. Ačpráve telo má veľmi ťažké, nemotorné, pri plávaní je obratná. Tlamu má tak veľikú, že sa smestí do nej celý člnok. Nemá žiadnych zubov. Na miesto zubov má tlamu plnú dlhých, husto jeden po druhom stojacích kostíc, ktoré sú v obchode veľmi obľúbeným a vítaným článkom. Zdržuje sa len na površí mora, lebo dýcha pľúcami a tak nevydrží dlho pod vodou. Najväčšiu silu

má v chvoste. Jedným úderom ponorí člnok alebo i menšiu loďku. Mladé kóji si za dlhší čas mliekom. Pokrm veľrýb záleží z menších morských rýb. Do ohľadu berúc jej ozrutné telo, mysleli by sme, že veľryba loví len tie najväčšie morské zvieratá. Ona práve tým dá pokoj. Tlamu síce má veľmi veľikú, ale hrdlo tak úzke, že môže prehltnúť len menšie ryby. K nasýteniu jej veľikého tela treba týchto veľmi mnoho. Aby si mohla pokrm zabezpečiť, práve pomáha jej v tom tlama a v nej sa nachádzajúce kostice. Veľryba pláva vždy s otvorenou tlamou.

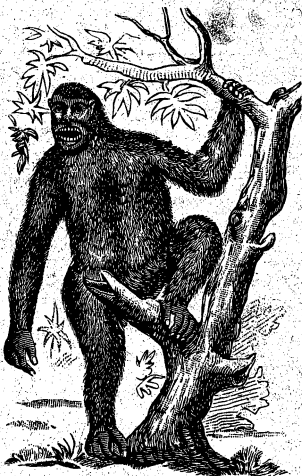
Veľrybu lovia pre tuk, z ktorého dorábajú ryb-

olej. Jedna veľryba dá veľmi mnoho oleja. Tento sa upotrebuje na dorábanie sapúnu (mydla) a na osvetľovanie. Lovia ju ale i pre kostice, z ktorých šľoťovujú ozdobné články.

Voľakedy veľryby lovili oštepami, dnes to vynahraduje pušný prach.

7. Gorilla.

Gorilla je z pomedzi opíc najväčšia a je zvieratom horúceho pásma. V inom podnebí nevydrží dlho, zahynie za pár rokov. Môže tak priamo chodiť, ako človek, čo ale nevydrží dlho, lebo chod má iným ssavcom podobný. Najradšej zdržuje sa v lesoch, na stromoch. K tomu má od P. Boha 5—5 prstami opatrené štyri ruky. Tie jej znamenitú službu konajú pri skákaní a lezení po stromoch. — Z lesov vychádza len málokedy. Tam si ona nachádza pokrm v hojnosti a ten záleží z ovocia, hmyzu, slimákov, listia. Telo má srstou pokryté. Svoje mladé chová zprvu svojim mliekom a má ich veľmi rada. Od svojho zahynulého mladého odtrhne sa len vtedy, keď to už vezme porušenie. Opice veľmi rady napodobňujú človeka. — Mladé dajú sa aj skrotiť. Medzi opíciami je gorilla najmenej skrotiteľná. Nahnevaná je veľmi nebezpečná. — Gorilla nachodí sa najviac na sihoti Madagaskar. Žije v hustých lesoch v spoločnosti, schová si veľké skaly na stromy, odkiaľ potom napáda nepriateľa, často i človeka. V ramenách má tak veľkú silu, že hodením kameňa môže človeka na raz usmrtiť. Velikú silu má i v zuboch. Rozbesnená alebo ranená gorilla na príklad za-

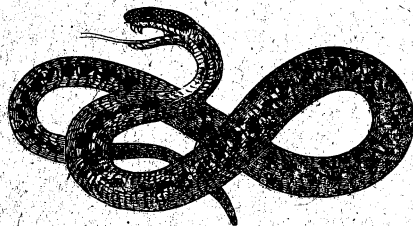

hryzne do cievy železnej s takou silou, že jej zuby zaviaznú do železa, človeka roznosí na kúsky.

U nás držia opice najviac vo zverincoch.

8. Vretenica (Zmija)

Domovinou hadov je teplé podnebie, kde je ich viac rozličných druhov a telo im je väčšie, než u nás. Medzi hadmi je mnoho i jedovatých. Z našich jedovatých hadov spomenutia zasluhuje vretenica alebo zmija, ktorá žíví sa v horách a na močaristých nížinách. Na veľkosť je dosť nepatrná, lebo telo má len asi do 60 cm. dlhé, hrubosti ako palec. Od iných hadov dá sa rozoznať, že ju ozdobuje po chrbte čierna, čipke podobná škvrna, s čiernymi bodkami na oboch stranách. Hlavu, ako i iné hady, má stlačenú, ťapkavú. V širokom pysku sa nachádzajú: dvojité jazyk a zuby. Z pomedzi zubov

hornej čelusti sú dva očné dlhé, duté a pohyblivé a opierajú sa o mechúrik jedom naplnený. Vretenica uhryzne človeka len vtedy, keď ju dráždia, ináče loví myši, jašterice a žaby. Keď zahryzne do tela, jej hákovité očné zuby sa vryjú do mäsa, s tým ale pritisne i mechúrik jedom naplnený a cez duté zuby očné vteká potom jed do tela, ktorý človeka, jestli že sa neutieka o pomoc lekársku, môže i usmrtiť. Vretenica môže o mnoho tlstejšie zviera prehltnúť, než je ona sama a to pre tú príčinu, že rebrá nemá na spodku zrastené. Nemá nôh žiadnych. Pohybuje sa tak, že si telo neprestajne svíja. Takýto chod menujeme: plazi-

vým. Krv hadov je studená. Vretenica plemení sa z vajíčok, ktoré nanesie na jar do piesku lebo do sypkej zeme a z ktorých sa potom vyliahnú mladé následkom tepla slnečného. V zime spí zmeravená. Kožu šupinami pokrytú vyzlečie každoročne.

Vretenica piesočných krajov je nebezpečnejšia, jedovatejšia.

9. Haring.

Rybári Hollandie v mesiaci januári a februári majú žeň. V tomto čase je totižto trenie haringov a v čase tom zjaví sa v zátokách mora Severného toľko červenkavých, dosť malých rýb, že sa more až tak hemží od nich. Rybári tamejší vedia to dobre a preto pripraví sa náležite k veľkému deju. Člny, siete, soľ, sudy už dňami vopred pripravené čakajú prijatie hostí, haringov, ktoré poskytujú tisícom a tisícom ľudí nie len pokrm, ale i výživu, zárobok. Keď sa more počne od millionov rýb došlých hemžiť, chlapi so sietami, lopatami, košami výjdu na more, kde potom ulovia takú hojnosť rýb, že sa trhajú siete, a člny rybami preplnené hrozia utonutím. Rybári dovezú korisť ku brehu, tam potom ženy očistia ulovené ryby, poukladajú do sudov, pozdejšie konzervujú ich údením a zasálaním a tak predajú. Tento lov rýb trvá asi za mesiac.

Haring má podlhovaté, na oboch bokoch stlačené telo, ktoré pokryté je malými šupinami. Žije len vo vode, pretože dýcha nie pľúcami, ale žiabrami. Žiabre záležia z drobných krvníc, ktoré sú umiestnené po oboch bokoch hlavy a zavreté sú z hora príchlopami. Ryba týmto berie povelie z vody.

Ryby sa liahnu z maličkých vajíčok, tie menujeme ikrami. Ryba si kladie ikry do plytkých vôd, aby ich tam slnko ohrialo a tak následkom tepla vyliahne sa drobná rybka. Ryby majú plutvy ku pohybovaniu. Ich chutné mäso nám slúži za pokrm.

10. Svätajanská muška.

Marka večer do zahrady
išla polievať priesady
s plnou kupou vodičky;
polievajúc zdvihne oči
a s radosťou veľkou zočí
lietať zlaté hviezdičky.

Hneď tak nechá polievania
a tie hviezdičky naháňa:
lapí jednu, dve, tri, päť;
v tom do izby sa pobrala,
rada, ako čo by mala
v hrsti svojej celý svet.

„Mamka, mamka! poďte, poďte,
sem tú sviecu, sem pohľadte,
tu mám zlaté hviezdičky;“
na to rúčku knedť otvorí,
jaj, či svieca tá zle horí?
tu vidí len chrobáčky.

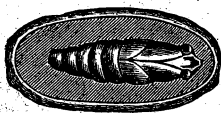
Líce bladne, radosť hynie;
v tom ju matka k sebe vinie:
„Nič to, nič, dieťa moje:
zapiš si v srdci hlboko,
že čo sa bliští na oko,
to nie všetko zlato je!“

11. Hodvabná húsenica.

Pravlast' tohoto veľmi užitočného živočícha je
Chína. Tam už pred viac storočiami vedeli dorábať
hodvabné tkanivy. Dostala sa k nám tak, že missonári
kresťanskí poznajúc význam a osoh tohoto nepatrného
zvieratka, vzdor velikej bedlivosti Číňanov, aby sa ne-
dostala von za múry krajiny, v bambusových pali-
ciach doniesli jej vajíčka do Európy. Teraz pestujú ju
zvlášte vo Francúzsku, Taliansku, u nás a všade tam,
kde rastú moruše (jahody), lebo jej pokrm záleží čisto
z morušových (jahodových) listov. V mesiaci máji
prosu podobné vajíčká položia na teplé miesto, z kto-
rých následkom teploty vyliahnú sa malé, počernasté

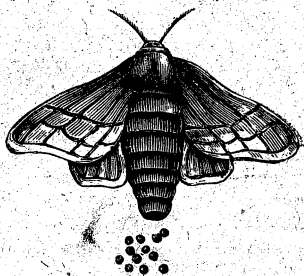
Hodvabná húsenica.

Pupa.

húsenky. Týmto musia sa hneď
na drobno pokrúpané morušové
(jahodové) listy nasypať, do
ktorých oddávajú sa ony s veľkou
chuťou. Ponevác sú húsenky
veľmi pažravé, potrebujú mno-
ho jiedla, rastú veľmi rýchlo
a asi po 6 dňoch svliekajú si
kožu. To sa deje tak, že spia
za pár dní, pri čom im je hlava
nadvihnutá. Po čas tohoto spa-
nia pukne sa im stará koža na

hlave dookola a z nej si telo vytiahnu. Pod časom spania neslobodno húsenice znepokojovať. Svliekajú sa asi 6 ráz. Keď sú už hrubé ako palec a telo dostane farbu nážltkavú, počnú hľadať príhodný kútik, kde by sa mohli zapupiť na lárvu. Opatrná gazdinka im položí haluzie alebo vechtíky slamové, aby usnadnila prácu zamotávania sa. Keď si húse-

Motýl hodvabný.

nica najde príhodný kútik, počne sa zamotávať. Z pysku jej ide lepkavé, žlté alebo biele vlákno, ktorým sa zapradie. Toto vlákno je hodváb. V zámotku sa potom húsenica premení na pupu alebo lárvu. Zámotky gazdinie nesmú dlho tak nechať, lebo sa v nich asi po 2 týždňoch lárva premení na motýla, ktorý vypúšťa zo seba ostrú štavu a tá potom prehryzie vlákna zámotku, čím sa stane hodváb cele bezcenným. Zámotky pestovatelia alebo predajú alebo ich položia do horúcej peči, vody, aby sa lárvy zadusily. V dielnach potom najdú konce zámotkov, súkajú na cievky a tkajú hodvabné látky. Motýl hodvabný je farby šedej a bez jedenia žije len do toho času, kým neznesie na podložený papier pár sto vajčiek. Pestovanie hodvabníkov vyžaduje veľkú trpelivosť a prácu. Húsenice treba vždy suchým listim opatrit a veľmi dbať o čistotu. Aj hodvabníky su poddané všelijakým chorobám, ktoré neopatera priskorí a môže i celú už vynaloženú prácu zmarit. Pestovanie hodvabníkov je výnosné.

12. Ovocné stromy.

Rozumný hospodár svoju záhradu a čiastočne i dvor vysadí ovocnými stromami. K tomuto ho da ošoh, aký dochovávanie ovocných stromov a pri tom aj zdravotné ohľady. Takmer nieť človeka, ktorý by nemal rád ovocie. Ovocie

zdravý pokrm. Ovocné stromy ale dávajú nám výborné, cenné drevo, ďalej čistia povetrie a ozdobujú nám dom i dedinu. Pod ich stínom najdú ľudia v letných horúčavách oddych. Medzi najznámejšie ovocné stromy patria: jablň, hruška, sliva, morulka, orech, čerešňa, višňa a iné.

Všetky ovocné stromy naše pochodia z divých, po horách rastúcich stromov. Povstaly, zjemneli len následkom zošlachtovania, štepenia, očkovania, pôdy. Posadené semä bársjakého zošlachteného druhu nedá nám strom taký istý, jemné ovocie rodiaci, lež divý, ktorý musí človek preštepíť. Semiačka alebo kôstky najradnejšie je v jaseňi sadiť. Čím je zem sypkejšia, rastú mladé stromky tým lepšie, lebo si môžu korieňky do zeme snadnejšie pustíť a vsiakne k ním vlaha o mnoho ľahšie. Keď je diviak asi 3-ročný, dost hrubý, dá sa už preštepíť, zaočkovať. Aby nám naše ovocné stromy dávaly osov a darily sa, treba ich starostlivo opatrovať. Strom sa má každoročne od zbytočných konárov očistiť, čo treba robiť len na jar. Rany sa majú voskom zatref, obviazať, aby tam neprišla vlhkosť, voda, hmyz. Nesmieme trpeť na strome mach, hniezda húsenkové. Poneváč strom žije tak, že jeho korene pod zemou rozvetvené cicajú vlahu a tá ide cez peň hore do koruny, listov, pukov, kvetu, ovocia, preto sa pôda chytró vyžije, treba ju teda každé 2—3 roky hnojiť. Nie každý druh ovocného stromu hodí sa do každej pôdy a podnebia. Pri zakladaní ovocných sadov treba do ohľadu vziať najprv pôdu, potom podnebie a dľa toho si zaopatriť druhy ovocných stromov. Nikdy nehľadme na rozmanitosť druhov, ale hlavne na výnosnosť, čo docielime pri menej druhoch.

Ovocné stromy sú mnohému vidieku opravdovým požehnaním, prameňom výživy, bohatstva. I pôda, i podnebie vlasti našej sú príhodné ku prevádzaniu zdarného ovocinárstva, preto nech je našim heslom: Sadme stromy.

13. Detinský sen.

*Snivalo sa mi,
že v prostred zahrady
stál pri potôčku
jeden stromček mladý.*

*Zrost jeho švihlý
do výške sa ťahal,
a v šírke čerstvé
konáre rozkladal.*

*Na konáríkoch
púčiky sa rozvíly
a celý stromček
kvetom ovenčily.*

*Bola to krása,
oj, bola to radosť!
Nevedel som sa
naprizerať naň dost.*

*Tu som ku srdcu
tismul driechok malý,
a vzdychy moje
k nebu zalietaly.*

*„Bože! pred mrazom,
pred búrkou, víchricou,
ten pekný stromček
mocnou chráň pravcou.*

*Daj, že by hodné
jabĺčka visely
a na slniečku
čím skorej dozrely.*

*Aby sme mohli
mať milú hostinu,
keď sberať budem
peknú ovocinu!“*

14. Žito (Pšenica).

Aby telo naše žiť a pracovať mohlo, potrebuje pokrm. Medzi pokrmami najvýznamnejší je chlieb každodenný, ktorý máme zo žita. Žito je pre našu krajinu veľmi významná rastlina.

Z malého, v jaseňi zasiatého žitného zrnka následkom tepla a vlhky vyženie po krátkom čase ihle podobná, zprvu farby červenej trávka. Čím ďalej rastie, dostane tým zelenšiu farbu a podobu šablovitú. Mladú rastlinku sňahová duchienka chráni pred zimou, pod ktorou sa veľmi dobre cíti a zhmotňuje. Keď je ale sňah veľmi veľký a zamrzne jeho vrch, to už škodí útlemu žitku, lebo mu povetrie činí neprístupným. V apríli, máji, keď zavítajú teplejšie dni, počne žito mocne rásť, zbujneje. Jeho valcovité, tenunké korene vnoria sa do zeme a cicajú potrebnú šťavu. V máji

ukáže sa steblo, ktoré je kolienkovaté, z dnuká duté a na konci toho vyrastie klas. Na to počne žito po krátkom čase kvitnúť. Kvet žitný je malunký, ledva viditeľný, farby nazelenkavej. Po odkvitnutí žito nerastie viac do výšky, hlavná sila zabezpečuje vývin zrna. A keď steblo počne dozrieť a ztratí zelenú farbu, vtedy hospodár pripravá už kosu, aby ho sožal. On a jeho robotníci výjdu s kosami a kosákmi a žnú, viažu do snopov, snášajú do krížov zlaté klasy žitné. Z klasov sa zrno vylučuje pomocou koní alebo ručných, parných mláčačiek. Zrno žitné v mlyne na múku zomleté slúži človekovi takmer každodenne za pokrm. Najvzácnejšia čiastka zrna je bielkovina, škrob a tak zvaný lep. Žito nám dáva najzáživnejšie jedlo. Na mnohých miestach pália z neho liehovinu.

Žitnú slamu hospodár podstieľa lebo pod statok, alebo nožom; kosou na drobno pokrájanú smieša s otrubami a použije čo sečku ku krmeniu statku. Žitnú slamu upotrebujú na pletenie klobúkov, slamienkov.

Ako druhé rastliny, tak i žito má záškodníkov, a sice: rydzu, sneť, obe tieto zjavia sa len vo vlhkom počasí.

15. Vinič (Hrozno).

Pravlasť tejto požehnanej a užitočnej rastliny je Azia. Zimu nestrpí, preto sa najlepšie darí v teplých krajoch. Polnočne kraje vlasti našej pre chladnejšie podnebie nemôžu vinič pestovať, lebo tam dozrieť nemôže. Patrí medzi kry, pretože jeho koreň vyháňa viac tenkých prútov. Vinič darí sa na menších vrškoch, na rovine, v piesku. Viničom vysadené kusy zeme menujeme vinohradom alebo vinicou. Vo viničiach je vinič posadený v pekných radoch. Následkom srezávania výhonkov utvorí sa na koreni hlava. Na jar sa zem odhrnie s hláv a činí medzi dvoma radmi viniča dlhý kopec, kde je ale rad viničový, tam je jarok, ktorý menujeme brázdou. Výhonky (révy) hospodár

sreže každoročne na 1—3 očká. Z ponechaných očiek vyženú dlhé, zelené výhonky a tie zachytávajú sa úponkami o kôl, strom, drôt. Hneď na jar na bokoch výhonkov ukážu sa drobné strapôčky, ktorým teší sa hospodár veľmi, obzvlášte vtedy, keď je ich mnohó. V máji zjaví sa na nich drobné, zelené kvety. Po odkvitnutí počne strapôčka do bobuliek hnať, z nich vyrastie hrozno, ktoré dozreje len v októbri. Hospodár oberá potom s veselou čeladou zralé strapky — to je obaračka — a vytláča z nich sladkú tekutinu, muštom zvanú. Mušt do sudov ponalievany kysne potom dlho, až sa obráti na víno. Po čas kysnutia ztratí sa cukrová čiastka muštu. Kysnutie zapričiňujú malé, v povetrí sa nachádzajúce hubky. Chlad a zima kysnutie zastavuje, preto si hospodár musí dať sudy do teplej miestnosti. Akosť muštu a spolu i vína závisí od sladkosti hrozna. Teplejšie kraje rodia o mnoho sladšie hrozná. Na niektorých miestach nechajú hrozno na koreni až dotedy, kým bobulky neuschnú, tie potom predávajú ako hrozienka. Treštoriny, z preša to vybraté stupky upotrebujú k dorábaniu octu alebo pália z nich pálené.

Pestovanie viniča vyžaduje mnohú prácu. K prácam týmto patrí: jarné odkrývanie, rezačka, viazanie výhonkov o koly, čistenie, kopanie, oberanie a zakrývanie.

Vinič má mnoho záškodníkov. Sem patrí tak zvaná *révdová voš* (phyloxera), ktorá zničila vinice mnohých krajín, ďalej listová pleseň (perenospora), proti ktorej bránia sa striekaním. Pleseň zjavuje sa ale i na bobulkách, liekom tejto je tiež striekanie alebo posypávanie prachom živého ohňa.

Práca hospodára len vtedy býva hojne odmenená, keď dobrý Boh dá v čas kvitnutia a dozierania hrozna prajné počasie.

16. Kvetiny a motýl.

Švárný motýl v ľahkom letku
s kvietkami sa pekne vítal,

a hneď ruže, hneď ľalije,
hneď sa tulipána chytal.

Tu že dostaly priateľa,
radovaly sa kvetinky,
lebo motýl znal kolo nich
veselé robiť šibrinky.

Prešlo leto — a tu z kvietkov
smutno stoja suché býle!
kde ich priateľ? — ani chýru
ani slýchu o motýle.

Tak cez celé božie leto.
po vôli sa zabavoval,
a pri sladkej šfave kvetov
veľmi dobre si hodoval.

Tak je to aj medzi ľuďmi:
šťastný dost priateľov máva,
ale keď sa mu zle zvedie,
neraz samotný ostáva.

17. Chmeľ.

Ako vinič, tak i táto veľmi povďaka rastlina utvoruje si hlavu, len že vinič ju má nad zemou, naproti tomu ale chmeľ pod zemou. Z hlavy tiež vyrastajú výhonky, ktoré ale nemajú žiadnych úponkov a ťahajú sa hore tak, že sa neprestajne obkrucujú okolo špagátu alebo dreva. Zdĺžosť výhonkov obnáša aj 10 metrov. Chmeľ kvitne v júliasi. Kvet chmeľový je nažltkastý a malým štetockám podobný, z ktorého vyrastajú orechu podobné kvetohlavy. V kvetohlavách nachádza sa krásny, žltý, voňavý prášok, ten dáva cenu chmeľu, bo je prídavkom pri varení piva. Keď sú kvetohlavy zrelé, nastane obračka, za tým sušenie chmeľu, čo sa nesmie diať na slnci, lebo by ztratil krásnu zelenú farbu a tak utrpel na cene. Usušený chmeľ hospodár nasýpa, vtlača do veľikých žochov a potom predá za dobrý peniaz.

Pestovanie chmeľu vyžaduje mnoho práce, času, starosti. Tieto práce sú: v marci započne sa odhrňáčka, ktorá je najťažšou prácou, lebo sa zem musí z chmeľových hláv odhrňať, aby sa mohly staré výhonky na jedno očko pri samej hlave srezať. Orezaný chmeľ naženie mnoho výhonkov, tie musí hospodár čistiť, najviac 3 najmocnejšie nechať. Za čím nasleduje špagátovanie, keď sa ku každému koreňu pripevní kolík a o ten sa priviaže z drôtovej, vodorovne a asi v 5—6 metrovej výške stojacej sieti spustený špagát, na ktorý sa potom obkrúčia výhonky, aby sa dostaly čím drier na drôt. Keď sú už chmeľové výhonky dlhé asi na 1 meter, nasleduje zahrňáčka záležajúca z toho,

že sa na počiatku práce odhrnutá zem prihrnie na hlavy. Chmeľ ale i po pod zem pušťa tak zvané vlky-výhonky, i tieto musia sa pečlivo čistiť. Chmeľnicu si obozretný hospodár drží čisto. Srezané a vysušené výhonky dajú výborné kurivo. Chmeľ sa k zimnému spánku zahrnie plúhom.

Pestovanie chmeľu krom starosti a práce vyžaduje aj hodne peňazí. Pri zakladaní chmeľnice hospodár si musí najprv dobré kořene zaopatriť, potom dostatočný počet na 7 metrov dlhých a primerane hrubých stĺpov. Na tieto sa v 5—6 metrovej výške pripevní drôtená sieť tak, aby každej brázde zodpovedal jedon drôt pozdĺž, o ktorý viaže sa špagát. Pri zakladaní treba pozemok lebo hlboko prekopat dať alebo hlboko sorať a pre každý kořen vykopať 50 cm. hlbokú jamu.

I chmeľ má choroby a záškodníkov. Choroby sú: pleseň a čer nec. Tento posledný zapričiňuje poranenie kořenov a hlavy alebo čerstvý hnoj. Záškodníci chmeľu sú: húsenice a všice, potom listy a výhonky ssajúce blehy.

Z chmeľu dorábajú krásnu zelenú farbu.

Najchýrnejší chmeľ je český, bavorský, nemecký. V našej vlasti pestuje ho Báčka najväčšmi.

18. Konopa.

Konopa je obchodná rastlina. Pestuje sa krom studených krajov na všetkých stranách zeme, bez nej by sa človek nemohol takmer ani zaobísť. V našej krajine sejú ju najviac v Báčskej stolici. Konopa potrebuje veľmi čistú, mocnú, kyprú zem. Pre tú príčinu hospodár musí ten pozemok, na ktorom mieni konope pestovať, viacráz preorať, pohnojiť. Keď je už zem náležite pripravená, v apríli alebo počiatkom mája zaseje do nej semä konopné. Toto je farby šedej a skrýva v sebe mnoho oleja. Z posiateho semena vyrastie útla rastlinka, ktorej môže ladovec veľmi uškodiť. V auguste je už konopa vyrastená, jej steblo počne

ožlkávať a vtedy ju hospodár žnie, viaže do snopov a keď už listie zvädlo, cieľom močenia odvezie ku močidlu. Močenie konopí potrebné je preto, aby sa vlákno oddelilo od stebľa. To trvá za 7 dní, za ktorý čas je konopa celkom pod vodou. Z močidla vyťahané konope sa musia na slnci sušiť. Domov odvezené, vy-močené potom trepú na trliciach, pri čom vyprší na pazderie dolámané steblo. Vo vlákne ešte pozostalé steblové čiastky rozdrvia v mniači, za tým česú, pradú na nite a tkajú na krosnách. Pri česaní gazdinie vylúčia vlákna menej cenné, kľkami menované a pradú na hrubšie nite, z nich tkajú vrecia, poňvy.

Medzi konopiami majú jedné len kvety, iné zase len semä. Tam tie sú kvetové, tieto volajú hlavačkami.

Konopa dáva nie len vlákno, ale i semä. Z tohoto dorába sa olej.

19. Panna ku lalii.

*U zahradočke pod okienkom mojim
stojí v kvete krásna lalia;
a vedľa nej mladšia sa zas slavne
ku poteche mojej rozvíja.*

*„Kto ťa tak pekne, ty moja lúba,
do čistého rúcha pristrojil?
kto ťa zlatým prachom, driečnym zrastom
ako hodnú pannu obdaril?“*

*Na či ťa rozkaz smýva rosička?
a vetrík rosičku sušieva?
kto ťa pripravil, ako vo sviatok,
a tvoje ti rúcho bieliava?“*

*„Boh ma pristrojil do tej ozdoby,
aby si sa mi ty rovnala!
Aby si aj ty v kráse, nevinnosti
ku chvále Božej prekvitala!“*

20. Ryža.

Dobry Boh každé pásmo zeme obdaril takými rastlinami a zvieratmi, ktoré zabezpečujú človečenstvu výživu i potrebnú pomoc. Vzťahuje sa to obzvlášte na tie kraje, kde je obyvateľstvo veľmi početné, mnohé. Medzi rastlinami mierného podnebia na prvom mieste stojí chlieb vezdejší dávajúce žito, bez neho by sa nemohol človek vyživiť. Nestojí to ale ohľadom horúceho pásma. Pod horúcim podnebím, následkom veľkej horúčavy, obyvateľstvo môže požívať len také pokrmy, ktoré sú ľahko stravitelné a nezväčšujú vnútornú horúčosť človeka. Takýto pokrm poskytuje obyvateľom horúceho alebo i teplého pásma: ryža. Požehnaná rastlina táto je na tolko rozšírená v týchto krajoch, že krmí asi do 700—800 millionov ľudí. Neupotrebuje sa na múku mletá, lež tak zrnkastá, ako ju my kupujeme v sklepe. Zo samej ryže chlieb piecť, ako to zvykli u nás gazdinie, nenie možno, musí sa k nej pridať aj žitná múka. Ponevác ryža má kolienkovaté, dnuhá duté steblo, listy šabľovité, hore na steblo klas, v ktorom vyvíňujú sa do pliev zaobalené zrnká, patrí k trávnatým rastlinám. Klas ryže má asi takú podobu, ako u nás proso a treba ju siať každý rok. Darí sa v nízkej, podvodnej zemi. Pestovať sa dá ale i umeľým polievaním. Pozemok, na ktorom hospodár mieni ryžu pestovať treba podeliť jarkami krížom-krážom na záhony, po ktorých sa môže voda snadno napustiť i spustiť. Ryža vyžaduje mocnú, dobre obrobenú zem, preto treba pozemok na jar dobre vyhnojiť, hlboko preorať alebo prekopáť. V apríli sa pustí na tento pozemok voda a do tej sa seje ryžové semä. Aby ale semä neplávalo po vode a dostalo sa do zeme, musia ho pár dňami pred sejbou vo vode močiť, čím stane sa ťažším. Z posiatého semena po dvoch týždňoch počne rásť rastlina, ktorá je až po samú žatvu vo vode. Keď už ryža vyhádzala klasy, odkvitla a počne semä dozierať, spustia z nej vodu do jarku a nastane žatva. Robotníci musia ryžu veľmi opatrne sožínať, lebo chytro vyprší. Sožaté šteblá sa najprv sušia a za tým

prikročí sa k mláteniu. Vymlátené ryžové semená v mlynoch k tomu cieľu pristrojených očistia od pliev a šupín a len potom príjde do obchodu.

V horúcom pásme upotrebuje ryžu nie len na pokrm, ale i na dorábanie vína. Ryžu pestujú aj u nás, a síce v Banáte. Menším hospodárom neoddá sa pestovať túto rastlinu, lebo je to spojené s trovami a vyžaduje veľkú prácu. Ryžové polia najdeme u nás najviac na panstvách boháčov, ale i tie nie sú veľké.

21. Káva.

Ovocie máloktorej rastliny došlo takého obľúbenia a rozšírenia, ako ovocie kávy. Pred sto rokami kávu väčšina ľudí poznala len dľa mena, dnes niet tej dediny, kde by sa neupotrebovala a v sklěpoch nebola k dostaniu. Ponevác má veľký odbyť, pestuje sa z roka na rok vo väčších rozmeroch, tak že kávové sady zaujímajú dnes už celé veľké kraje.

Ovocie kávy rodí sa na 2—10 metrov vysokom kre v zemiach horúceho podnebia. Listy má v lete, v zime zelené, mäsité, veľké ako doháňové. Pod týmito zjavia sa utešené, voňavé, sňaho biele kvety. Kávový ker kvitne a donáša ovocie celý rok. Novú rastlinu dostaneme zo zasadeného semena a tá donáša úrodu už v treťom roku a to tak trvá za úplných 20 rokov, preto i každý ker dá majiteľovi ozaj veľký ošoh. Z kvetu vyrastie našej čerešni podobný plod. Plod kávovníka má dvojité semä. Zrnko je na jednej strane hladko vypuklé, na druhej brázdivité. Zrelý plod musí majiteľ najprv náležite vysušiť a pomocou valcov olúštiť, očistiť a len potom ho predať. Surové kávové zrnká gazdinie najprv pražia, melú a obaria horúcou vodou. Káva obsahuje mnoho kofeínu. V malej miere užitý kofeín dráždi nervy, žalúdok, napomáha trovenie, vo veľkom užitý ale má veľmi zhubné následky a zapríčiňuje často i porážku.

Najchýrnejšia a tak i najlepšia káva je arabská, Mokka menovaná.

22. Bavlník.

Na tých vidiekoch, kde sa konope daria, najväčšia chlúba gazdiniiek je krásne plátno. Každá sa usiluje v zime čím viac konopí opriať, keď je ale toto hotové, nasleduje práca za krosnami. Ku tkaniu jemnejšieho plátna gazdinie veľmi rady upotrebujú v sklépoch kúpené pamokové nite. Tento pamok je výplodom jednej v teplých a horúcich krajoch rastúcej rastliny, ktorá menuje sa bavlníkom. V južných krajoch Európy a v ostatných častiach zeme pestuje sa bavlník v takej miere, ako u nás obilie. Množia ho zo semena, ako u nás kukuriču. Narastie asi do 4 metrov. Pod jeho veľkými, srdcovitými listami zjavia sa žlté kvety a z nich vyvinie sa pozdejšie orechu podobný plod. Dokým je tento zelený, naplňuje jeho vnútrok tekutá šťava, keď ale dozreje, pukne sa toľka a ukáže sa bavlna, v prostriedku ktorej je zrnko. Bavlnu potom zbierajú, očisťujú od zrn. Čistenie konali predtým ľudia, dnes to ale všetko vybavujú stroje. Očistená bavlna sa pradie a tká. Bavlna má veľký úkol i v lekárnictve. Lekári totižto obväzujú rany jemnou bavlnou. Tak zvaná vatta je tiež plod bavlníka. — S vyrábaním bavlny, tkanív zaoberá sa tisíce a tisíce ľudí.

Bavlník je súci ale i na dorábanie papieru. Staré, častokrát odhodené tkanivá bavlny upotrebujú sa na dorábanie papieru. Zrnká bavlníka poskytujú zase krásny, jemný olej, tak že ten možno i pri varení upotrebiť.

Bavlník je veľmi užitočná rastlina, ktorá ľuďom dáva nie len šatstvo, ale zabezpečuje i vedejši chlieb.

Bavlník prichodí vo viac druhoch: čo strom, ale i čo poloker.

23. Krásny kvietok.

Anička raz na prechádzke
krásny kvietok zočila,
a do svojich čiernych vlások
ako pierko vložila.

Dosť tu aj inšieho kvieťa
stálo všade okolo,
ale tomú podobného
v kráse viacej nebolo.

Milo je Aničke našej
prezerať si kvetiny,
milo slúchať sladké spevy
vtáčkov v blízkej kroviny.

Vytešená tou prechádzkou
išla domov v pokoji,
a aby pozrela pierko
pred zrkadlom postojí.

Ale kvietok už nebol ten,
čo pred chviffou trhala:
uvädnutý zmenil farvu,
že ho sotva poznala.

„Kvietok drahý! prečo vädneš,
vädneš v takej náhlosti?!
Ach, znám, ty mi chceš predstaviť
obraz mojej mladosti!“

24. Čajovník.

Oblúbeným nápojom obyvateľstva Východnej Ázie a viacerým národom Európy je čaj. K dostaniu je nie len v mestských, ale už i v dedinských obchodoch. Čaj pripravá sa zo sušených listov vo Východnej Ázii rastúceho kra, čajovníka. Ker čajovníkový dosiahne výšku asi 4 metrov. Úrodu počne len v treťom roku donášať. Jeho listy sú vajcovito podlhovaté, zúbkaté a v lete, v zime zelené. Po odkvitnutí červenkavých kvetov vyvinie sa čerešni podobný plod, z ktorého množí sa rastlina. V treťom roku srežú výhonky čajovníka asi na $\frac{1}{2}$ metra vysoko a z tých vyrastené nové výhonky počnú donášať úrodu a to sú mladé, jemné listy, ktoré oberajú ročne tri kráť. Prvé listy dajú najdrahší, najjemnejší čaj. Tento je tak drahý, že si ho môžu len boháči nadobudnúť. Obraté listy sušia najprv na rohožiach, potom nad slabým ohňom. Vysušený čaj nakladajú do bedničiek, aby neztratil vôňu a tak predajú. Čajovník za úplných 10 rokov donáša úrodu. Keď jeho listy už nemajú tú obzvláste príjemnú vôňu, musí sa ker srezať, aby nahnal nové výhonky. Takto obnovený čajovník donáša zase úrodu. V zemi nenie priberčivý. — Vývoz čaju stupňuje sa z roka na rok, preto sa zväčšuje jeho pestovanie obzvláste v Číne.

25. Vápenec.

Každá poriadna gazdina pečlivo bdie nad čístitou vonkajších a dnukejších čiasťok domu. Koncom týždňa alebo pred sviatkami nemôže sa ani jedna zdržať, aby si neobielila múry zvonku i z dnukej. Vápno, ktorým udržuje sa dom v čistom stave, dostávame z vápenca. Vápenec je jedon najrozšírenejší nerast. Tvorí celé vrchy, nachádza sa ale i v tele ľudskom a v tele zvierat. Akože tam príjde? Do tela dostane sa s pokrmom. Dážďové kvapky do zeme vsiaknuté rozpustia mnohé nerasty, medzi nimi aj vápenec; túto hustú šťavu potom korene rastlinové ssajú do seba, následkom čoho dostane sa do ich stebiel a listov. A ponač pokrm človeka pochádza zväčša z riše rastlín, následkom požívania rastlín dostanú sa i nerasty do vnútornej človeka. — Takto, hľa, príjde do tela nášho vápenec.

Vápenec je nerast dosť tvrdý, farby šedej. Vo vode sa nerozpustí, do ohňa položený nezhorí, ale vypáli sa na vápno. Vápno pália v takzvaných vápeniciach. Pri veľkom ohni vylúči sa z vápenca uhličnatá kyselina, pri čom sa mu farba premení na peknú bielu a to je potom všeobecne známe vápno, ktoré má tú zvláštnosť, že hltavo prijíma vodu, pri čom sypí, puká, zohreje a roztopí sa na vápnové mlieko. To je hasené vápno.

Vápno potrebujú i v garbiarstve. Zamedzuje hnilobu. Potrebuje sa ďalej na bielenie plátna, pri varení sapúnu (mydla), na dorábanie skla.

Z vápenca ľudia stavajú domy a cesty. Jedon druh vápenca s hlinou smiešaný dá tak zvaný cement alebo kažu. Aj tento vápenec páli sa vo veľkých peciach a po vypálení mele sa na múku. Keď sa cement smieša s vodou, pieskom, stvrдне veľmi rýchlo. Pri stavbách na suchu i vo vode je obľúbeným.

Iný druh vápenca, tak zvaný kriedovec dáva nám kriedu. Aj gyps a mramor, z ktorého robia utešené stĺpy, schody, krstiteľnice, patrí tiež k vápencom.

26. Diamant.

Nerasty delia sa na kamene a kovy. Kamene neshoria v obyčajnom ohni, nemenia podobu, kdežto kovy sa roztopia a tak odmäknú, že sa dajú kovať.

Medzi kameňami najzriedkavejší, najtvrdší je diamant. Tak veľmi je tvrdý, že možno ním i sklo rezať. Diamant leští len s jeho vlastným práškom. Vyleštený je tak krásny, že oproti slnečným paprškám obrátený, má taký lesk, ako žiaden iný nerast a odtiaľ i pochádza jeho prímene: kráľ nerastov. Vyleštený menuje sa briliantom. Diamant má rozličné farby, nachodí sa i cele čierny. Najvzácnejší je ale čistej vode podobný. V Azii, Afrike a v Južnej Amerike nachodí sa v nánesoch. Keď sa baníkovi podarí najst' kus ako orech, je odrazu boháčom. Diamant dostáva sa na svetlo Božie len v menších kúskoch, preto je i veľmi drahý kameň. Z nánesov vykopaný nemá hneď tú utešenú podobu, farbu a lesk, treba ho prv leštiť. To robia najviac v Amsterodáme (Hollandia). Malé kúsky potrebujú stolári, sklári ku zarezávaniu skla, väčšie ale boháči, čo ozdobu v prstenoch atď. Diamant je z čistého uhlíku, preto nesmie sa dať do ohňa, lebo by tam zhorel. Dnes už vedia i umelou cestou dorábať diamant, avšak i ten je veľmi drahý.

27. Zlato.

Zlato je jeden najobľúbenejší kov. Tým ho činí jeho milá farba, krásny kovový lesk, ako i tá vlastnosť, že na povetrí, vo vode nikdy nehrdzavie a tak netratí cenu. Zlato je ale i jeden z najdrahších kovov, lebo jeho pajuvanie je veľmi ťažké, drahé. Čisté zlato sa nenachádza v prírode vo veľkých kusoch, ale zväčša len v podobe žiliek a zrn v tých najtvrdších skalách a jako drobné zrnko v piesku daktorých riek. Také skaly, v ktorých nachádza sa zlato, menujeme zlatou rudou. Zlatú rudu kopú baníci s ťažkou prácou pomocou dlátok, čakanov, pušného prachu hlboko pod

zemou, na povrchu donesenú tlčú na prach, čistia a vyrábajú z nej čisté zlato. — Čisté zlato je na toľko mäkké, že sa nedá upotrebiť. Aby tvrdšie bolo, musí sa s meďou alebo so striebrom smiešať. Cena zlata smiešaného s meďou alebo so striebrom závisí od toho, koľko čiastok zlata sa vzalo do toho. Taktó povstaly tak zvané *próby*. Na každom zlatom šperku alebo veci je úradný znak. Váha čistého zlata je 19 ráz väčšia, než váha vody.

Zlato má tú vlastnosť, že je veľmi rozťažiteľné. Pár grammov zlata kovaním možno na toľko rozťahnúť, že jeho zdĺžnosť činí pár Km. Na tejto vlastnosti zakladá sa pozlacovanie kovov. Dá sa to veľmi snadno a lacno previesť, bo pozlátka na to upotrebená je len nepatrným zrnkom zlatým.

Zlato upotrebuje sa v živote na ravenie peňazí. Naše 10 a 20 korúnky sú i zo zlata. Z neho shotovujú ďalej umelci, zlatníci rozličné šperky, prstene, riad stolový, nádoby atď.

Pomocou pozlátky vedia mnohé veci pozlátiť, keď to ale človek hlbšie skúma, spozná, že «nenie všetko zlato, čo sa bliští.»

28. Milka.

*Prečo je to, že sa Milka
všetkým ľuďom páči?
a prečo sa najmä mamka
s ňou tak pekne ráči?*

*Hádám preto, že musí byť
najinakšej krásy,
a zná si najcifrovanšie
zapletávať vlasy?*

*Čiže preto, že je hádam
panička bohatá?
že má perly, že má blisky
zo striebra a zlata?*

*Ani jedno, ani druhé,
čím sa milou stáva;
ale rád ju vidí každý,
že sa pekne správa.*

*Mamku svoju za celý svet
nenahnevá ona,
a čo jej na očiach zbadá
všetko rada koná.*

*Švárna v reči, driečna v ohôdzi,
čistotná v obleku,
zná každého pekne úctiť,
najmä v staršom veku.*

*Pri tom že je krotká, tichá
a milo veselá,
za to ju tak radi majú
ako len anjela!*

29. Sirka (Živý oheň).

Za starodávnych čias ľudia vo svojich príbytkoch obzvlášťne pozorovali na to, aby im nevyhasol oheň. Keď na krbe oheň vyhasol a ešte v taký čas, keď hospodára nebolo doma, gazdina si veru musela ísť ohňa požičať do susedov, lebo by inak nebola mohla obed navariť. Zápalky ľudia nepoznali ešte ani počiatkom minulého stoloetia, oheň si teda zakladali pomocou kremeňa, ocieľky a práchna. Dnes to už nenie potrebné. Odkedy vynašli zápalky, zmizlo práchno, kremeň a ocieľka. — Čo zapríčiňuje, že sa chytí horeť zápalkové drevko? Hlavne sirka alebo živý oheň. Tenké drevo zápaliek sa zmočí do sirky a tá je zase na konci obľepená fosforom. Následkom šuchania, fosfor nachádzajúci sa na konci drevka, zapáli sirku, od tej sa chytí potom i drevko. Sirka je nerast, ktorý zapáli sa veľmi snadno, horí, pri čom vydáva nepríjemný zápach. — Taký nerast menujeme horľavinou. Nachodí sa alebo so železom, meďou, olovom smiešaná, alebo v čistom stave. Sopky vyhadzujú mnoho síry z útrov zeme. Avšak nachodí sa aj v niektorých vodných prameňoch.

Sirku upotrebujú na dorábanie pušného prachu, farby a v lekárnictve. Hospodár vykádí si sudy živým ohňom. Potrebuje sa i pri farbení hodvábu a vlny.

Zo sirky dorába sa sirková kyselina, ktorá má tú vlastnosť, že meď, železo rozpustí, kožu a látku ale spáli.

Naše vrchy sú na sirkový nerast chudobné. Najbohatšia baňa na sirku je u nás v Radoboji (Horvatsko.)

30. Spokojná chudoba.

*Chudobný som, ale žiaden
do mňa nevie nič zlého,
nikdy som ja neoklamal,
neošudil žiadneho.*

*Chudobný som, ale musím
Pánu Bohu ďakovať,
že som zdravý, že som čerstvý
a že môžem pracovať.*

*Môj chlebič ma sice stojí
pot i tvrdé mozole,
ale potom tým je sladší,
keď ho raz mám na stole.*

*K tomu zdravý, čerstvý nápoj
vždy mi darom prichodí;
blázon, ktorý na pálenku,
čo len halier vyhodí.*

V. Dejepisné články.

---

1. Árpád a jeho ľud.

Za starodávna obývaly vlast našu rozličné národy. Jej poloha vábila veľmi mnohé národy, aby ju opanovali a v nej založili svoju domovinu. Po narodení Kr. P. značná časť krajiny bola v moci Rimanov, ktorá čiastka menovala sa Pannoniou. Pozdejšie ju podmanili Hunnovia a Avari, jejichž ríša ale nemala dlhého veku. Po zahynutí ríše Hunskej a avarskej osadili sa rozličné národy na území krajiny našej, ako: Slováci, Nemci, Bulhari. Dobré pred rokom 830. pohl sa od Uralu jedon bojovný národ, národ maďarský na západ. Zastavil sa na dvoch miestach: v Lebedii a v Etelközi a pripravoval sa prejsť hranice nebetyčných Karpátov. Národ maďarský bol na 7 kmenov rozdelený. Každý jedon kmen mal svojho vodcu. Ponevadž sa týmto rozdrobili jeho sily, za potrebné uznali vyvoliť z pomedzi 7 vodcov jednoho za hlavného vodcu. — Jednomyselná voľba padla na starého vodcu, *Álmoša*. Tento ale dobre povedomý toho, že pre svoj vysoký vek nebude vstave previesť veľkú úlohu, neprijal ponúkané mu vodcovstvo. Na miesto neho vyvolili tedy jeho hrdinského syna, *Árpáda*. Hneď po voľbe uzavreli i smluvu, ktorú potom potvrdili vlastnou krvou do jednej spoločnej nádoby nacedenou. Dľa nej: pokým žiť bude Árpád a jeho potomci, majú sa vodcovia len z jeho rodu voliť; vodcov ale ani Árpád, ani jeho potomkovia nevytvoria zo spoločnej kniežatskej rady a čo spoločne nadobudnú, to má byť spoločným majetkom. Takto sjednotený národ viedol Árpád z Etelköz

na západ. Koncom roku 895-eho previedol národ svoj cez priemik Verecke zvaný a doviedol na územie tejto vlasti, kde ho čakala veľká práca, za mnoho rokov trvajúce boje.

Ku siedmim kmenom maďarským pripojil sa ešte v Lebedii aj kmen kazárov. Hlavným vodcom všetkých bol Árpád a národ svoj spravoval zo svojho hlavného stánu na ostrove Csepel sa nachádzajúceho.

Maďari boli bojovníci smelí. Vo vojne napádali svojich nepriateľov s veľkým ohňom. V čas pokoja zaoberali sa chovom dobytká, lovením divých zvierat a rýb, alebo si strúhali šipy. Mrtvého bojovníka pohrobili spolu aj s jeho koňom a zbraňou. — Ačpráve boli pohania, verili v život posmrtný. Verili i o svojich sluhoch a umŕtvených nepriateľoch, že budú víťazovi i na druhom svete slúžiť.

Árpád zomrel r. 907. Jeho mrtvolu pochovali pri prameni jedného potoka. Pozdejšie, keď sa kresťanstvo rozšírilo aj medzi maďarským ľudom, postavený bol na tom mieste chrám, ktorý ale v pozdejších búrlivých časoch obrátil nepriateľ na rúmy.

2. Štefan I.

Po smrti Árpádovej Maďari napádali susedné krajiny. Vo veľkej miere to činili pod vodcami: Zoltánom a Takšoňom. Tieto boje im poskytly síce mnohú korisť a prinútily susedne národy dávať ročný poplatok, ale skrývaly v sebe aj záhubu. V bojoch totižto zahynulo mnoho vojinov, čím sa národ veľmi umenšoval. Toto pohlo nástupcu Takšoňa, Gejzu, aby napomínal a privykal národ k pokojnému životu. Sám súc kresťanom, usiloval sa rozšíriť kresťanstvo po krajine. Svojho syna Vajka dal vychovať skrze kresťanského biskupa v náboženstve kresťanskom a ten potom pri krste obdržal meno *Štefan*. Štefan horlivo pokračoval v diele otca svojho. Jeho kresťanskí kňazia pilne hlásali vieru kresťanskú medzi ľudom. Dost veľká, ešte nepokrstená a viery otcov svojich sa pridŕžajúca vrstva ľudu po-

stavila sa proti jeho snahám a podnikla boj proti nemu. Štefan ale premohol zbúrených, ktorých vodcom bol istý Kupa. Častokrát i sám chodil po krajine, aby hlásal slovo Božie, zakladal biskupstvá, staval kláštory a školy. Aby krajinu svoju i úradne vtriedil do radu kresťanských dŕžav, prijal titul kráľa. Za tieto zásluhy obdržal od pápeža Sylvestra II. zlatú korunu, ktorou dal sa korunovať 15-teho augusta roku 1000. vo svojom hlavnom meste Esztergome (Ostrihome). S korunou spolu obdržal i titul «Apoštolského» kráľa.

Pod panovaním Štefana ľud kresťanský zakladal dediny, mestá, opustil kočovnícky život a počal zaoberať sa roľníctvom. Štefan podelil krajinu k vôli snadnejšiemu spravovaniu na stolice. Jeho múdre zákony, ktorými zabezpečil ďalší vývin vlasti, bránily i osobu, i majetok občanov. Štefan bol na ten čas vysoko vzdelaným mužom. Naučil sa čítať, písať, čo dokazuje i kniha ním jeho synovi Imrichovi písaná. Hovoril viac rečí, čo bolo v tom čase veľmi zriedkavé.

Kráľ Štefan zomrel roku 1038-teho. Pochovaný je v Székesfehérváre (v Stolnom-Belohrade). Za časov kráľa Ladislava I. bol aj so svojim synom medzi svätých vŕiadený. Jeho pravú ruku opatrujú v kaplnke hradu kráľovského v Budapešti a ukazovaná býva v sviatok Štefana kráľa.

3. Ladislav I.

Kráľ Ladislav I. bol jedon z najvýtečnejších kráľov vlasti našej. Pán Boh obdaril ho telesnými i duševnými vlastnosťami veľmi hojne, preto vynikal nie len vo svojej krajine, ale i po celej Europe. O hlavu bol vyšší od svojich vojakov. Čo vojak bol jedon z najlepších, neohrozenejších, v bitke bojoval vždy v prvých šíkoch; čo zákonodarca a správca jeden z najmúdrejších. Dobrými zákonami a poriadkom priviedol krajinu na vysoký stupeň rozkvetu. Pod jeho múdрым panovaním veľmi prekvitalo roľníctvo a kupectvo. Prísne zákony vydal proti zbojníkom a zlodejom, ktorých

počet bol tak veľký, že ohrožovali kupectvo. Bojoval veľmi mnoho. Hneď na počiatku jeho panovania vtrhli Kúni z Moldavy do vlasti našej a spustošili mnohé kraje. Kráľ Ladislav týchto Kúnov v mnohých bitkách porazil na hlavu. Premožený nepriateľ potom prosil kráľa, aby mu označil v krajine také miesto, kde by sa osadil. Kráľ ich osadil pri Tise. Keď po smrti posledného kráľa horvatského, Zvojnimira stavy horvatské počaly s jeho sestrou Helenou zle nakladať, kráľ Ladislav na obranu sestry vtrhol do Horvatska, podmanil a pripojil ho k Uhorsku. Za 18 rokov panoval múdre a spravodlivo. Keď videli Nemci, že sa krajina naša zmohla pod otcovským a opravdovo apoštolským vedením jeho, vyvolili si ho za cisára. On ale neprijal túto hodnosť, lebo chcel svoje sily venovať jedine svojej milej vlasti. Prijal ale ponúknuté mu hlavné vodcovstvo križiakov, ktorých cieľ bol vysvobodiť Svätú Zem z rúk mohamedánov a robil i prípravy k prevedeniu krásnej úlohy, na veľký žiaľ celej vlasti ale zachvátila ho neúprosná smrť roku 1095-teho. Pochovaný bol v Nagyvárade (vo Veľkom Varadíne), kde dal vystaviť krásny kostol, ktorý stojí až po dnes. Ľud smútil za ním úplné tri roky.

4. Koloman I.

Kráľ Koloman bol vysoko osvieteným a múdrom panovníkom. Veľmi rád mal knihy, preto ho nazvali «Knihomilovným.» Dôkazom jeho múdrosti sú ním vynesené spravodlivé a múdre zákony. Vedel ale narábať i so šablou. Premohol a utišil zbúrené Horvatsko a pripojil Dalmáciu k vlasti našej, čím ona dostala cestu do sveta a pole ku snadnejšiemu prevádzaniu kupectva. Za časov kráľa Ladislava ešte dovoľené byly tak zvané «Božie sudy,» ktoré záležaly z toho, že obžalovaný musel vziať žeravé železo do rúk alebo stúpať po ňom a jestli že sa nepopálil, vyhlásený bol za nevinného. V protivnom páde spálili ho na hranici. Prevádzaly sa takéto sudy, keď poverčivý ľud upravil

na niekoho, že je strigou alebo strigôňom. Kráľ Koloman zabránil tieto súdy. O strigách vyslovil sa, že ich niet a tak ani nedovolil pre takú obžalobu páliť. Pod jeho panovaním tiahly krížiacke voje do Palestíny. Stalo sa, že niektoré z nich počaly v krajine pustošiť, rabovať a tak kráľ prinútený bol siahnuť k meču. Na veľké bohatstvo a moc jeho poukazuje, že štvrté vojsko, tiahnuce cez vlasť našu, zaopatril všetkou potravou.

Kráľ Koloman venoval celý svoj život a sily tomu, aby zdvihol krajinu našu i hmotne i rozšíril jej hranice a tak priviedol ju ku sláve a moci. Toto on i uskutočnil a preto zasluhuje, aby spomínaný bol v rade najväčších kráľov našich.

5. Tatársky plen.

Roku 1240-teho zatriasol ten strašný chýr celou východnou Európou, že od východu slnka, z Ázie vybral sa jeden ukrutný, veľmi bojovný národ, ktorý pustošil, čo len videl pred sebou a to bol tatársky národ. Chýr bol pravdivý, lebo Tatári pod vedením Batu chána udreli najprv na Rusko, pozdejšie na Poľsko a hrozne spustošili tieto krajiny. Potom ale celou silou oborili sa na vlasť našu. Blízkosť a príchod Tatárov oznamoval i celý roj nastrašených uprechlíkov, oznamoval ale i oheň a dým spustošených miest a dedín. To zvestoval pred Tatármi utekajúci národ Kúnov, ktorý prišiel k Bélovi, aby mu dal útulok, sľubujúc, že pomôže brániť vlasť proti Tatárom. Kráľ Béla vyhovel ich žiadosti. Na strašný chýr kráľ dal po krajine nosiť krvavý meč. Ľud ale slabo schádzal sa ku obrane vlasti. Po dlhom čakaní shromaždilo sa asi 60 tisíc hláv.

Batu chán za ten čas prekročil Karpáty a jeho vojsko zaplavilo severo-východné strany vlasti a ničilo, páliť všetko, čo stálo v ceste. Kráľa Bélu zastihlo ešte i to nešťastie, že Kúnov, ktorí už išli kráľovi na pomoc, počali upodozrievať, že sú s Tatármi usrozučení, ná-

sledkom čoho vypukla vzbura, a zavedený ľud zavraždil kumánskeho kráľa Kutenä. Keď to počulo 40 tisíc hláv počítujúce kumánske vojsko, v rozhorčení a v hneve pripojilo sa k Tatárom a spolu s nimi pustošilo vlasť našu. Kráľ Béla postavil svoje malé vojsko na pustatine Muhi. Dňa 11-ho apríla roku 1241-teho strhla sa rozhodujúca bitka, ktorá skončila sa pre naše vojsko tak, že bolo úplne porazené. Sám kráľ ratoval sa len útekem a skrýval sa najprv v Karpátoch, pozdejšie ale pošťastilo sa mu uprchnúť k Fridrichovi, kniežatovi rakúskemu. Darma tu hľadal pomoc a ochranu. Fridrich na miesto pomoci, pobral mu jeho drahocenné veci a k tomu osvojil si ešte stolicu Mošon a Šopronskú. Béla teda prinútený bol hľadať si bezpečnejší útulok, ktorý aj našiel na jednom ostrove na mori Adriatickom sa nachádzajúcom, kam bol vopred poslal svoju rodinu. Tatári hnali sa všade za kráľom. Keď zamrzol Dunaj, prešli na pravý bok rieky, zaplaviac, drancujúc všetko a chystali sa zaujať jeho útulok, keď počuli, že ich cisár doma zomrel, na ktorý chýr potom vypratali sa.

Opustenú krajinu, ktorá stala sa veľkým hrobitovom, pálil ukrutný nepriateľ a ľudí zabíjal. Nastrašený ľud skryl sa pred nimi do hôr, jaskýň, kde živil sa korenkami, lešným ovocím. Celé vidieky byly na púšť obrátené, mrtvoly ležaly nepohrobené. Zem vôbec nikým neobrábaná, zariastla krovím, trním a bodliačím. Vlci napádali aj ozbrojeného človeka, matkám vyrvali dietky. Po odchode Tatárov, vrátil sa kráľ Béla domov. Našiel všade samú púšť. Prvá starosť jeho bola svať obyvatelstvo s hôr. Hladnému a núznemu obyvatelstvu nakúpil statku a obilia, do prázdnych dedín osadil z cudzozemska dovolané obyvatelstvo. Na obranu vlasti počal stavať hrady. Porobil také dobré a múdre poriadky, že sa naša krajina dosť chytró zotavila.

Kráľa Bélu IV. pre tieto veľiké zásluhy jeho menujeme druhým zakladateľom vlasti.

6. Vymretie Árpádovského mužského rodu.

Ako pred tatárskym plenom, tak i po smrti Bélu IV. veľmoži utlačovali ľud, nechceli kráľa poslúchať a zákon plniť. Ladislav IV., inak aj kumánskym menovaný, nevedel si s nimi rady. Taká veľiká bieda bola v krajine našej, že ľud nemal ani zápražného statku a voz svoj musel sám ťahať. Mnohí z veľmožov ešte za kráľa Ladislava IV. slúbili korunu synovi Rudolfa Habsburgského. Keď ale zomrel kráľ Ladislav IV., stavy krajinské vyvolili za kráľa posledného Árpádoviča, Ondreja III. — Život tohoto hodného kráľa bol samá borba proti vonkajším nepriateľom, ako aj proti veľmožom. — Oproti prvším bojoval šťastne, obrátil krajinu, nevedel si ale poradiť s veľmožmi. On a hŕstka, ktorá sa ho pridžžala, zlomiť moc a silu týchto boli prislabí. Opakovaly sa teda tie žalostné časy a pomery, čo boly za kráľa Ladislava IV. — Neúmerná práca a boj podryla jeho zdravie a dňa 31.-ho januára roku 1301. oslobodila ho smrť od telesného a duševného trápenia. S ním vymrel rod ten, ktorý vlasti našej dal tak významných kráľov, aký bol: Štefan I., Ladislav I., Koloman, Béla IV., pod ktorými krajina zosilnela nie len vnútorne ale i na vonok.

7. Ludvik I. Veľký.

Po smrti Karola Róberta stal sa jeho starsí syn Ludvik I. kráľom uhorským. Bol len 16-ročným mladíkom, keď nastúpil na trón. Vynikal i ohľadom krásy tela, ako i ohľadom veľkej múdrosti a krásneho ducha. Čo správca vydobil si o krajinu veľké zásluhy a čo vojak, následkom svojej smelej povahy, obľúbeným bol na toľko, že vojsko jeho vrhalo sa za ním i do najväčšieho nebezpečia, ktoré on veru neobchádzal a tak nenie div, že vyšiel z mnohých bitiek čo slávny víťaz. Hneď po jeho nastúpení na trón zbil od východno-poludňajších strán sa valiacich Tatárov. Za tým najdeme ho v Talianskej krajine, kam sa vybral na ten

strašný chýr, že jeho brata Ondreja manželka jeho dala zahrdusiť, aby potrestal vinníkov a kde zaujal hrad za hradom. Nebolo v tom čase panovníka v Európe, ktorý by sa bol ohľadom moci rovnal jemu, lebo keď Poliáci po smrti svojho kráľa počuli o moci a sláve a krásnych vlastnostiach kráľa Ludvika, zvolili si jeho za kráľa a tak rozprestierala sa ríša jeho od Adriatického mora po Čierne a Baltické more. Moc svoju mienil rozprestrieť i na Balkán a tu musel sa potýkať s 300-ročným nepriateľom vlasti našej, s Turkom, ktorý práve ten čas valil sa do Európy. Pri Vidine r. 1366. on zviedol prvú bitku proti Turkovi. — Panoval za úplných 40 rokov, pod ktorým časom dbal nie len o rozšírenie hraníc, lež mal otcovskú starosť aj o svoje národy, že vyniesol také zákony, ktoré chránily každý stav a umožnili jeho napredovanie. Napomáhal roľníctvo, priemysel, obchod, kupectvo. Založil mnohé školy. Napomáhal mestá, dal raziť dobré peniaze, robiť cesty. Znížil mýto. Kvitly, pod jeho panovaním i remeslá. Početné remeselníctvo sdružilo sa práve pod jeho panovaním v cechy.

Ludvika kráľa, ktorého dejepis menuje «Velkým», ľud veľmi rád videl a keď zomrel roku 1382-ho, oplakával v ňom dobrého otca krajiny.

Ludvik nemal syna. Jeho staršiu dcéru, Máriu Uhorsko vyvolilo za kráľa, mladšiu, Hedvigu ale Poľsko.

8. Ján Hunyadi.

Po smrti Ludvikovej krajine našej hrozilo veľké nebezpečenstvo: Turci zaujmúc viac susedných krajín, počali ohrožovať vlasť našu. Pod panovaním kráľa Albrechta boli už raz vtrhli aj do krajiny našej a odvliekli asi 70 tisíc zajatých. Kráľ Albrecht viedol síce proti nim vojsko, neprišlo ale k boju, lebo v uhorskom tábore vypukol mor a sám kráľ tiež prišiel o život. Po smrti jeho jedna čiastka zvolila Vladislava I. za kráľa, druhá ale pridržala sa Albrechtovho syna, násled-

kom čoho vypukly nepokoje. Turkom prišlo to veľmi vhod a už mysleli položiť ruku na krajinu našu. No dobrý Boh v osobe Jána Hunyadi-ho poslal krajine mocného ochrancu. Ján Hunyadi pochodil z nízkeho rodu, ale svojou hrdinskosťou, láskou k vlasti, nábožnosťou dosiahol tie najvyššie hodnosti. Už kráľ Albrecht povýšil ho na hodnosť temeškého bána a kráľ Vladislav I. ho poveril obranou hraníc a Belehradu. Pri Maros-szentimre zbil Mezid bega. Tam ho chceli Turci živého alebo mrtvého dostať do rúk. O čom keď sa dopočul hrdina Šimon Keméň, zamenil s Hunyadim oblek a koňa a tak zachránil ho vojsku a vlasti. Hneď za tým napadol Turka v Srbsku a Bulharsku. Už tak bolo, že Turek bude zahnatý do Azie, keď kráľ Vladislav uzavrel s ním pokoj na 10 rokov. Vzdor uzavretému pokoji, kráľ Vladislav o krátky čas zase nariadil vojská sbierať a tiahnuť proti Turkovi. Rozhodujúca bitka svedená bola pri Várne, kde kráľ Vladislav zahynul a Hunyadi dostal sa len horko-ťažko domov. Po smrti kráľa Vladislava vyvolily stavy krajinské Hunyadi-ho za správcu krajiny, ktorú hodnosť vzdor neprijemnostiam zastupoval dotedy, kým malý kráľ Ladislav neprevzal správu krajiny. Keď po zaujatí Carihradu Mohamed II., sultán turecký celou silou obrátil sa proti kresťanstvu a v prvom rade proti našej krajine, tu oči všetkých obrátili sa zase na slavného hrdinu, Jána Hunyadi-ho. Akonáhle sultán turecký s veľkým vojskom oblahol Belehrad, Hunyadi nelutujúco groša, počal sbierať bojovníkov. Ku velikej pomoci mu bol mních, Ján Kapistrán. Pod Belehradom s nevycičeným vojskom a s Božou pomocou vydobyl Ján Hunyadi svoje najväčšie víťazstvo, ktoré ale zaplatil vlastným životom, lebo v jeho tábore vypukly nákazlivé nemoce. Dostal ju i on. Cítiac slabosť, dal sa preniesť na druhú stranu Sávy a na tretí deň v náručí Jána Kapistrána a v prítomnosti svojich dvoch synov, Ladislava a Mateja v Zemúne vypustil dušu. Stalo sa to dňa 11-tého augusta roku 1456.

9. Matej I. Spravedlivý.

Po smrti mladučkého kráľa Ladislava V. sišly sa stavy krajinské na Rákoš ku voľbe nového kráľa. Michal Szilágyi, švager Jána Hunyadi-ho, doviedol so sebou 40 tisíc chlapov a tých postavil na zamrznutý Dunaj. Voľba kráľa preťahovala sa pre nesvornosť stavov. Nižšie zemanstvo chcelo vyvolať Mateja, syna Jána Hunyadi-ho. Keď konečne vojaci a ľud zunovali čakať, k tomu počal sa i ľud pukať, hrnuli sa na Rákoš pokrikujúc cestou «Nech žije Matej kráľ.» Urobil to i snem a tak v osobe Mateja Hunyadi-ho dostala krajina naša nového kráľa. Matej bol len 17-ročným mladíkom, keď sa stal kráľom Uhorska. Bol on mladík vysoko osvietený, vzdelaný, lebo jeho otec, Ján Hunyadi veľmi pečlivo sa staral o výchovu svojich dvoch synov: Ladislava a Mateja. Obdarený bol silnou, železnou vôľou a samostatným smýšľaním. Že bol ešte mladý, vyvolil snem ku jeho boku dvoch radcov. Chytré ale ukázal mladý kráľ, že on vie a chce už samostatne krajinu spravovať a netrpí tútorstvo nad sebou. Radcovia a mnohí veľmoži vypovedali mu poslušnosť. Nespokojní veľmoži obrátili sa k Fridrichovi, cisárovi nemeckému a sľúbili mu, že ho vyvolia za kráľa, akže Mateja pozbaví trónu. Ten aj vtrhol do krajiny, ale Matej zbil ho. Pokorených veľmožov kráľ Matej potom prijal blahosklonne. S Čechmi zaplietol sa do dlhej vojny. Turkov náležite nabil a tak im zamedzil ďalšiu výbojnú cestu. Pokoril aj Fridricha, lebo najprv prinútil ho ku plateniu ročného poplatku a k vydaniu uhorskej koruny a pozdejšie, keď tento neprestal proti nemu úklady strojiť, r. 1485-teho zaujal mesto Viedeň a vládol tam až do svojej smrti, ktorá zachvátila ho v tom istom meste, roku 1490-teho. Svoje víťazstvá nad nepriateľom vydobil zväčša so svojim oblúbeným, tak zvaným «Čiernym» plukom, ktorý pozostával zo 40 tisíc hláv. To bolo prvé stále, riadne vojsko v krajine našej, v ktorom krom Maďarov bolo i mnoho Husitov, Slovákov a Nemcov. Matej kráľ najväčšiu váhu kládol na chrabrosť, udatnosť, čím bol i on obdarený a nie

na rod. Mal veľmi udatných, obozretných vodcov, akým bol: Pavel Kinizsi, Štefan Báthory. Vzdor tomu, že potreboval k bojom veľký peniaz a tak uvalil na ľud veľké dane, ľud ho predsa veľmi rád videl, lebo dobre znal, že sú tie zdrojom pozdvihnutiu krajiny, blahobytu ľudu. Vo svojom kruhu vždy mal mnoho vynikavých učencov. Hrad budínsky dal znovu postaviť. V tom čase jeho palác kráľovský bol tak skvelým, že nemal páru v celej Európe. V ňom zariadil drahocennú veľikú knižnicu, ktorá bola ale v dobe pustošenia Turkov roznesená alebo zničená. On založil i prvú knihtlačiareň v krajine.

Často vydržiaval snem a vyniesol mnohé dobré zákony. S ľudom pospolitým, aby poznal jeho potreby, veľmi rád obcoval, bol privetivý, dobrotivý. Utiskovanie, nespravedlivosť nenávidel, netrpel; prísne žiadal od sudcov, aby právo prislúhovali bez ohľadu na osobu. Preoblečený často chodil po krajine, aby tak mohol s ľudom obcovať i dozerať, či sa deje všetko dľa práva a spravodlnosti. Mnohé roky smútili za ním a postavili mu nesmrteľný pomník v tom prísloví: «Zomrel kráľ Matiaš, už viac pravdy nemáš.»

10. Porážka pri Moháči.

Po slávnej dobe kráľa Mateja nastal v krajine úpadok. Zapríčinila to zase nesyvnosť veľmožov, ktorí bojovali jeden proti druhému. Mocný utlačoval slabšieho, veľmoži žili nádherne a skvoštne, kráľ hladoval. Zvlášte pod maloletým kráľom Ľudvikom II. dosiahla bieda najvyšší vrchol. Boly to veľmi zlé časy pre našu krajinu, ako čo by boly predzvestovaly tú hroznú ne-rešť, ktorá potom i zastihla krajinu. Na miesto Ľudvika kráľa arcibiskup a dvaja veľmožovia spravovali krajinu. Ačpráve nedá sa odtajiť, že chceli krajinu od záhuby zavarovať, na snemoch donášali sa dobré zákony, to bola ale bieda najväčšia, že tieto nezachovávali. Pokladnica krajinská bola prázdna, vojska nebolo a ľud bol ubiedený. A práve v týchto časoch bola by

najpotrebnejšia bývala Matejova železná ruka, lebo Turek vždy častejšie a mocnejšie počal napádať krajinu. Roku 1521-teho Turek zaujal Belehrad a roku 1526-teho pohl sa sultán Soliman s 200 tisíc chlapmi a 300 delami do našej krajiny, aby zaujal hrad budínsky. Na tento chýr dal kráľ po krajine nosiť krvavý meč, ale veľmoži starali sa viac o svoj zisk, než o dobro vlasti. Horko-ťažko sossbieralo sa asi 26 tisíc mužov. Toto, na počet veľmi chatrné vojsko sám kráľ Ludvik viedol proti Solimanovi, ktorého dočkal pri Moháči. Vo vojsku uhorskom panovala veľmi bojovná nálada. Pavel Tomori, veliteľ vojska darmo utišoval a narádzal, aby počkali, kým príjdu pomocné vojská. Všetci žiadali boj a boj. Malé, ale smelé vojsko uhorské dňa 29-ho augusta roku 1526-teho skutočne aj udrelo na svojho 10 ráz silnejšieho nepriateľa. Bitka zápočala sa po poludní o 3-tej hodine. Uhria s výkrikom «Ježiš» uderili na nepriateľa a ich silnému útoku nemohol Turek zprvu odolať, počal cúvať. Keď to videlo uhorské vojsko, počalo hnať nepriateľa až po jeho tábor. Tam sa ale turecké voje rozdvajili a cúvli ku ľavému a pravému krídlu a potom už 300 tureckých diel skončilo všetko. Po dvojhodinovom boji uhorské vojsko bolo úplne zničené. Na miesto nadšených výkrikov ozýval sa všade šton. — Smrť mala tu hojnú žatvu, lebo z uhorského vojska zahynulo asi 24 tisíc hláv. Utekal, kto len mohol. Kráľ Ludvik chcel sa tiež útekom ratovať, keď ale dobehnul ku potoku Čele, jeho ranený kôň nevládal rozvodnený potok preskočiť, spadol s ním do vody a tam sa zatopil. Mŕtvé telo kráľa našli a pochovali len po dvoch mesiacoch. Táto porážka pre našu krajinu bola väčším nešťastím, než tatársky plen, lebo vtedy pod múdрым vedením kráľa zotavila sa dosť rýchlo, tu ale po zahynutí kráľa rozpadla sa na tri čiastky a za 150 rokov stonala pod jarmom tureckým. Všetko to zapríčinila nesvornosť. Soliman potom už poľahky zaujal hrad budínsky a olúpil celé vidieky a asi so 100 tisíc otrokmi vrátil sa do Turecka.

11. Netráp sa ty, mati moja!

Letí sokol v šírom kole,
letí, letí od Budína :

«Hej sokole, môj sokole!
čis videl tam môjho syna?»

«Videl, videl včera — vloni,
včera, vloni — v šírom poli,
tam on zastál pri pokoni —
tam ho biela hlávka bolí.»

«Syn môj, syn môj! kde ťa bolí?
musím ťa ja dostať ku mne;
čože tam máš v šírom poli
piesok čítať nadaromne.»

«Netráp sa ty, mati moja,
nevar hlavu petrželen,
maj že trošku len pokoja,
veď ti prídem — na súdny deň.»

«Syn môj, syn môj! keď ťa bolí,
kto pri tebe deň, noc stojí,
kto pri tebe v šírom poli,
keď sú nie tam rodní tvoji?»

«Netráp sa ty, mati moja,
mám ja sluhov podľa vóli;
verní sluzi kol mňa stoja:
hladní vlei i sokoli.»

«Syn môj, syn môj! keď ťa bolí,
kto ťa chová? kto ťa pojí?
kto ťa chová v šírom poli,
keď sú nie tam rodní tvoji?»

«Netráp sa ty, mati moja,
veď sú pri mne mojí známi,
dobré mňa tu krmia, poja:
bujné vetry s obláčkami.»

«Syn môj, syn môj, keď ťa bolí,
kto ťa lieči? kto ťa hojí?»

kto Ťa lieči v šírom poli?
keď sú nie tam rodni tvoji?»

«Netráp sa ty, mati moja!
dobře som ja obstaraný,
verne ma tu lieča, hoja
moje sestry: straky, vrany.»

«A keď zomreš, syn môj milý,
kto že Ťa tam v hrob pristojí?
kto sprevadí do mohyly,
keď sú nie tam rodni tvoji?»

«Netráp sa ty, mati moja!
mám priateľstva na tisíce:
hviezdy, mesiac ma pristoja,
vyprevadia fujavice.»

«Syn môj, syn môj, moje dieťa!
čo si počne tvoja mati?
povedz aspoň, kde mám kvieťa
na hrobček tvoj zasievati?»

«Netráp sa ty, mati milá,
obzri sa len kolo seba:
celý svet: to má mohyla,
hrobný kameň — sivé nebe.»

12. Mikuláš Zrinyi.

Po moháčskej pohrome krajina rozpadla sa na dve stránky. Na miesto zahynuvšieho kráľa Ludvíka každá stránka vyvolila svojho kráľa a tak mala krajina na miesto jedného, naraz dvoch kráľov. Jedon bol z nich Habsburgský Ferdinand a druhý Ján Zápolya. Kým viedli tito ustavičné boje, Turek opanoval viac a viac stolíc a tak krajina naša bola roztrhaná a trpela najviac len ona. Cisár Soliman umienil si, že ju úplne podmaní. Jedno za druhým padol Temešvár, hrad Drégely, ačpráve údatní vodcovia: Štefan Losoncy a Juraj Szondy krčovite bránili im sverené hrady a posledný radšej obetoval život, než by sa mal poddať.

Jedine Štefanovi Dobó podarilo sa obrániť jemú sverený hrad a nepriateľa zahnať.

Roku 1566-teho cisár turecký Soliman zase napadol našu krajinu a vzdor tomu, že bol už 71-ročným starcom, umienil si tiahnuť Zadunajskom na Viedeň. Prv však Mikuláša Zrinyiho, horvatského bána, hrdinu, ktorý Turkov mnohokrát porazil, chcel v jeho hrade, v Szigetváre (Sihof) zahubiť. Prejdúc cez Drávu, so svojím 90 tisíc hláv počítujúcim vojskom, zastavil sa pri hrade Zrinyiho. Obliehanie hradu započalo sa počiatkom augusta. Márne vyzval cisár turecký Zrinyiho, aby sa poddal, on mu odkázal, že dokiaľ má hlavu na väzoch, bránu hradu neotvorí. Po odkaze tomto započal sa zúrivy boj, Turci obliehali hrad dňom i nocou. Zrinyi a jeho 2500 hláv počítujúca verná posádka odbila pod mesiacom 15 útokov. Konečne sa Turkom podarilo zapáliť vonkajšiu pevnosť a Zrinyi s pozostatkami svojho ľudu musel sa utiahnuť do vnútorného hradu. Medzi tým minula sa mu potrava i voda, a keď mu Turci zapálili i vnútorný hrad a vyhodili do povetria sklad pušného prachu, videl, že je koniec všetkému, pripravil sa k smrti. Obliekol svoje najskvostnejšie, draho-kameňami ozdobené, sviatočné šaty, do váčkov položil po 100 dukátov, vzal do rúk svoju najkrajšiu zbroj a keď napomenul k zmužilosti svoju na 300 hláv stenčnú posádku, dal nabiť jedno delo, bránu otvoriť a po výstrele dela vyrútil sa na nepriateľa. Do čela a na viac miestach guľou trafený po dlhšom boji padol mŕtvý. Padli aj jeho súdruhovia do jedného.

Po čas obliehania pod hradom zahynula z Turkov asi tretina vojska. Sám cisár Soliman tiež umrel pod hradom. Vezír turecký dal mŕtvému hrdinovi hlavu odňať a tú poslal kráľovi Maximilianovi, telo jeho ale dal pochovať s veľkou pompou.

13. Štefan Bocskay.

Rudolf I., kráľ uhorský, veľmi málo dbal o krajinu. V zámku pražskom zaoberal sa hvezdárstvom.

Nedbanlivosť kráľa mala tie následky, že jeho zväčša nemecké úradníctvo a vojsko robilo v krajine, čo samé chcelo. Celé vidieky následkom drancovania vojska vyšly na mizinu. Tak úradníctvo, ako i vojsko vrhlo sa v prvom rade na evanjelictvo, ktorému odoberali majetok. Na obyvateľstvo bez snemu vyhodili daň a vôbec zachádzalo sa s krajinou tak, ako by nebola mala ústavu. Následkom toho povstal v krajine nesmierny nepokoj. Žaloba za žalobou išla ku kráľovi, ktorého toto ale vôbec ani nepohlo a žalobníkov pozdejšie ani nepustil pred seba. Keď cisárske vojsko zašlo tak ďaleko, že temer odobralo majetky evanjelikov a osadilo do nich Nemcov a ľud schudobnel, že svoju zem musel obrábať výlučne len mŕtykou, póneváč zápražného statku vôbec nemal, prišiel rad na majetky neevanjelikov. V utiskovaní vynikal zvlášte cisársky generál, nemilosrdný Juraj Bašta a Barbiano. V tom čase za Tisou žil bohatý muž, menom Štefan *Bocskay*, ktorý všeobecne známy bol, ako jeden z najvernejších ľudí kráľa Rudolfa. Videl i on, aká krivda deje sa evanjelikom i krajine a dúfal, že predsa len príjde obrat a všetko vezme lepší koniec. Keď ale generál Barbiano počal pustošiť i jeho majetky, Bocskay to nemohol trpeť, sobral napochytre svojich ľudí a Barbiana zbil a zahnal. Na tento chýr nespokojný ľud hrnul sa k nemu. Pod vodcovstvom Bocskayho započala sa vojna obranná. Bocskay pod krátkym časom zaujal celé hŕbné kraje vlasti našej a tie očistil od cisárskeho vojska. Roku 1605-ého Erdély (Sedmohradsko) zvolilo si Bocskayho za knieža a pozdejšie snem Szerencsi vydržiavaný vyvolil ho za kráľa. Turecký cisár poslal mu kráľovskú berlu. On ale neprijal titul kráľovský, hovoriac, že on nie k vôli hodnosti podniknul boj obranný, ale aby zabezpečil slobodu a koniec urobil krivdám. Keď panovnícky dvor videl, že svoju perlu — Uhorsko — môže utradiť, počal s Bocskaym vyjednávať o pokoj. Bocskay v 15. bodoch označil žiadosť krajiny a na základe tých bol roku 1606-teho vo Viedni pokoj uzavretý. Dľa smluvy pokoja viedeňského evanjelikom zabezpečuje sa nábo-

ženská sloboda, cudzinci nemajú vôbec žiaden úrad zastupovať a kráľ má krajinu dľa jej zákonov spravovať.

Po uzavretí pokoja Bocskey na náhle zomrel 29-ho decembra roku 1606-teho. Tvrdia o ňom, že bol otrávený.

14. Gábriel Bethlen.

Za panovania Ferdinanda II.-ho zúrila medzi evanjelikmi a katolíkmi v celej Europe veliká a veľa rokov trvajúca vojna. Kráľ Ferdinand ako horlivý katolík nechcel trpeť evanjelické náboženstvo vo svojich krajinách a preto vzdor viedeňskému pokoji evanjelikom hrozilo úplné zničenie. Započalo sa to isté, čo i pod Rudolfom, že evanjelikom odoberali chrámy, školy, cirkevné statky a ich všemožne utiskovali. Evanjelikovia nútilo toto ku obrane. Cirkev katolícka v Petrovi Pázmány obdržala muža, ktorý svojou výmluvnosťou a spisami priviedol väčšinu veľmožov nazpät' do cirkvi katolíckej a ktorí potom hrozný tlak robili na svojich poddaných, aby premenili svoju vieru. Prenasledované evanjelictvo prinútené bolo obrátiť sa ku Gabrielovi *Bethlenovi*, ktorý bol práve v tom čase kniežatom Erdélyu (Sedmohradska). Bethlen, horlivý evanjelik, bojac sa o budúcnosť evanjelictva, roku 1619-teho s veľkým vojskom započal boj proti kráľovi Ferdinandovi a pod krátkym časom zaujal horné krajie vlasti našej. Vyvolili i jeho za kráľa, ale on tú hodnosť neprijal. Konečne kráľ Ferdinand uzavrel s nim roku 1622-teho v Nikolsburgu pokoj, v ktorom bola sloboda evanjelikov opätne zabezpečená.

Bethlen za slobodu viery ešte potom dvakrát bojoval proti kráľovi. Ako výtečný panovník verne a svedomite staral sa o blahobyť a dobro ľudu. Staval chrámy, školy. Písmo sv. prečítal mnohokrát. Oproti inovercom bol nadmier shovievavý, zachovával vo všetkom miernosť a striezlivosť. Osvetu napomáhal tým, že velikú čiastku svojich usparených peňazí obetoval na školy. Keď zomrel roku 1629-teho zanechal krajinu v kvetúcom stave.

15. Imrich Thököly.

V XVII.-tom století vlast naša ešte vždy bola rozdelená na 3 strany. Viedeňská vláda usilovala sa i v týchto zlých časoch obrať krajinu o jej slobodu a ústavu. Vlast svoju milujúci vlastenci postavili sa proti týmto prechmatom, následok toho ale bol ten, že sa im stal život a majetok ohrozeným tak, že museli lebo ku meču siahnuť, alebo opustiť vlast. Po vašvárskom pokoji vyšlo na javo, že kráľ Leopold má krajinu našu za takú, ako by bola ona nie samostatnou, lež čiastkou Rakúska. Toto nútilo veľmožov, aby nastrojili pod vedením palatína Vesselényho sprisahanie proti kráľovi, ktoré ale vzalo ten žalostný koniec, že stali troch veľmožov a započal sa proti najlepším údom vlasti strašný pohon spojený s ukrutným prenasledovaním evanjelikov. Vrelo to na všetky strany, všetko čakalo len na vodcu, aby krajina stála v plameni. Vodcom nespokojných stal sa 21-ročný Imrich *Thököly*, ku ktorému pripojili sa i evanjelici. Thököly pod krátkym časom zaujal severné strany vlasti a so svojimi vojami zašiel i do Sliezska a Moravy. Vidiac kráľ Leopold nespokojnosť i úspechy povstalcov, s Thökölym uzavrel mier a svolal snem do Šopronu. Thököly práve v tom čase pojal za manželku vdovu po Fraňovi Rákócy, menom Helenu Zrinyi.

Po sneme šopronskom pripojil sa Thököly celkom k Turkovi a sláva jeho padla s tureckou naraz, lebo keď turecké vojsko napadlo Viedeň a to tam vzbil víťazný Ján Sobieský, cisár turecký rozkázal Thökölyho zatvorit. Pozdejšie pustil ho síce na slobodu, ale z jeho vojska mnohí prešli na stranu Leopoldovu. Roku 1686. spojené kresťanské vojská zaujaly budínsky zámok, do rúk Leopolda dostalo sa Zadunajsko i Slavónia. Keď konečne pri Zente Turek na hlavu porazený zrieknul sa celého Uhorska, i Thököly musel opustiť vlast. V Malej Azii v tichom a smutnom vyhnanstve skončil svoj život spolu so svojou manželkou. Po víťazstve nad Turkom vydobitom krajina zriekla sa slobodného volenia kráľa a tak sa koruna stala dedičnou. Leopold

ale ani za tým neprestal obchádzať, šliapať zákony, bieda za biedou nasledovala, krajina schudobnela; nie je div teda, že všeobecná nespokojnosť zapríčinila povstanie Rákócovské.

16. František Rákócy II.

František *Rákócy*, potomok slavných kniežat, bol jedon z najbohatších veľmožov v krajine. Mal asi 12 rokov, keď ho aj s jeho matkou, Helenou Zrinyi, — ktorá bránila munkáčevský hrad za tri roky údatne a poddala sa len potom, keď jej a mužstvu hrozil hlad, — odviezli do Viedne. — Matka po krátkom čase nasledovala svojho muža, Imricha Thököly do vyhnanstva a tak malý Rákócy bol bez dozoru rodičov, medzi cudzími ľuďmi skrze jezuitov vychovaný. V 18-tom roku vzal si nemeckú kňažnu za manželku; naspäť dostal svoje majetky, vrátil sa domov a tu v pokoji spravoval svoje rozsiahle panstvá. Stav krajiny v tom čase bol na toľko žalostný, ľud na toľko ubiedený, že čakal toho, ktorý by oslobodil krajinu a ľud od utlačovateľov a oblahčil los ľudu. Nie div, že sa ľud hrnul k mladému Rákócyemu a prosil ho, aby tasil meč na obranu krajiny. Rákócy sa dlho bránil proti tomu, konečne na radu Mikuláša Bercsényiho vstúpil do spojenia s Ľudvikom XIV., kráľom francúzskym. Svoje listy dal doručovať skrze posla. Tento ale zradil svojho pána, lebo listy Rákócyho neoddal kráľovi francúzskemu, lež dvoru viedeňskému. Na čo vojsko cisárske zajalo Rákócyho a odviedlo ho čo väzňa do Viedeňského Nového Mesta. Dobré vedel, že odtiaľ cesta vedie len na popravisko, vedeli o tom jeho priatelia i manželka a preto sa usilovali ratovať ho. Z väzenia pošťastilo sa mu ujsť pomocou podplatených strážnikov, odkiaľ pospiechal rovno do Poľska, kde ho už čakali jeho priatelia. Tam sa shrkla okolo neho malá hŕstka uprchlíkov a požiadala ho ujať sa vodcovstva. Rákócy viac neváhal, tým viac, že i z Uhorska dostal odkaz, že jeho príchod očakávajú veľmi túžebne. Rozvinul svoju zástavu, na

ktorej skvel sa tento nápis: «Za Boha a slobodu.» Akonáhle stupil na územie vlasti, húfne valil sa k nemu nespokojný ľud, jeho vojsko zrástlo na toľko, že započal za roky trvajúci slavný boj, v ktorom jeho, «kurucmi» menované, oduševnené, údatné vojsko vydobilo skvelé víťazstvá nad cisárskym, «labancami» menovaným. Roku 1703-teho bola téměř celá krajina v rukách jeho. Snem v Szécsenye vydržiavaný vyvolil Rákócyho za knieža. V tom istom roku vyhlásil snem v Onode vydržiavaný panujúcu rodinu Habsburgovskú za trónu zbavenú a vypovedaná bola úplna samostatnosť, neodvislosť krajiny. Po tomto sneme šťastie akoby bolo opustilo Rákócyho, jeho hrdinské vojsko utrpelo viac a viac porážok, mnohí pripojili sa k cisárskym. Krajina žuvovala dlhotrvajúcu vojnu. Keď to videl Rákócy, odišiel hľadať pomoc do Poľska. Pod tým časom ale vodca jeho v Szatmári uzavrel pokoj roku 1711-teho. Kuruci složili zbraň. V smluve satmárskej kráľ zabezpečuje slobodu a navrátenie majetku každému pod tou podmienkou, ak behom troch týždňov složí kráľovi prísahu vernosti. Rákócy to neprijal, volil radšej vyhnanstvo. Do vyhnanstva odišlo s nim mnoho jeho verných. Za 6 rokov zdržiaval sa v Paríži, keď ale videl, že kráľ francúzsky nechce mu poskytnúť pomoc, utiahol sa do Turecka. V meste Rodostove žil za 20 rokov a tam vypustil dušu. Mrtvé pozostatky jeho spolu s matkou Helenou Zrinyi a Imrichom Thököly dala krajina roku 1906. nazad doviest a pochovať v jeho rodnej zemi. Rákócy bol mužom srdca smelého, vysoko nadaný, človek dobrosrdečný, spravdliivosť milujúci, zrastu vysokého. Obetoval svoju budúcnosť i ohromný majetok za slobodu vlasti.

17. Mária Terézia a Jozef II.

Posledný mužský potomok z rodu Habsburgského bol kráľ Karol III. Na žiadosť tohoto kráľa snem uhorský vyniesol zákon, menovaný pragmatica sankciou, dľa neho právo dedičnosti v tom páde, ak

bolo v ródine panovnickej mužského potomka, prenesené je i na ženské. V smysle tohoto zákona po smrti kráľa Karola III. stala sa kráľom Mária Terézia. Sotva že zatíchol pohrabný spev a jasot stavov pri korunovaní nového kráľa, spojilo sa susedných 6 panovníkov, aby podelili medzi sebou jej ríšu. Mária Terézia dostala po otcovi málo peňazí a vojská, tak že nepriateľom nebolo ťažko zmocniť sa jej zemi. V tom trápení obrátila sa k Uhróm, prosiac ich o pomoc. Snem krajinský s veľkým oduševnením a s výkrikom, «Životy a krv našu obetujeme za nášho kráľa, Máriu Teréziu» odhlasoval zbrojenie. Vojsko uhorské pod krátkym časom očistilo jej zeme od nepriateľa. Vojna trvala za 7 rokov, jejž koniec Mária Terézia priskorila tým, že jednu čiastku Sliezska prepustila pruskému kráľovi Fridrichovi. Za výdatnú pomoc hľadela sa Mária Terézia Uhróm uvedením mnohých dobrých poriadkov odslúžiť. Nariadila, aby v každej obci bola vystavená škola. Banát a Fiume pripojila ku vlasti, stav poddaných hľadela poľahčiť tým, že zaviedla urbár. Najväčšia chyba bola, že myslela ponemčiť krajinu našu.

Po jej smrti vysoko osvietený Jozef II. stal sa panovníkom. Šlachetný panovník tento veľmi rád cestoval po krajine, aby poznal potreby ľudu. Ľud ho preto zprvu mal veľmi rád. Ponevác videl na svojich cestách, že v ceste napredovania stoja mnohé hate, pevne si umienil, že ich zborí. Ako panovník vydal tak zvaný tolerančný patent, v ktorom zakázal evanjelikov prenasledovať, za ním nasledovali iné nariadenia. Ďalšie kroky jeho ale vzbudily len hnev, korunovať sa nedal. Korunu našu dal odniesť do Viedne. Krajinu za svojho 10-ročného panovania spravoval bez snemu, výlučne len nariadeniami. Snaha jeho síce bola šlachetná, ale jej prevádzanie protivilo sa ústave krajinskej.

Medzi jeho nariadeniami spomenutia zasluhuje: nariadenie o zatvorení mnohých kláštorov, potom o poddaných, ktorým zabezpečil slobodné sťahovanie sa. Keď za úradnú reč uviedol nemeckú, stolice zrušil a

zeme cieľom všeobecného odanenia obyvateľov dal merať, veľiká nespokojnosť opanovala krajinu. Ku vojne s Turkom potreboval vojakov a peniaze, tie mu ale stolice odoprely, na čo on násilne bral daň i vojakov. Vidiac veľikú rozhorčenosť a uznajúc, že nezákonne uvedené novoty neboly na čase, sľúbil, že sa dá korunovať. Korunu poslal nazpäť. Nemohol ale splniť sľub svoj, lebo tak sklamania ako i vojna podryly jeho zdravie a umrel roku 1790-teho. Na jeho šlachetnú dušu poukazuje ten čin, že keď cítil blízkosť smrti, všetky svoje nariadenia odvolal krom tolerančného patentu, nariadenia o kláštoroch a poddaných. Málo pred smrťou vyslovil sa takto: «Priatelia, aby mi napísali na náhrobný kameň nasledujúce slová: Tu odpočívajú panovník, ktorý bol nešťastný vidieť, ako sa stroskotala jeho čistá, dobrá snaha.»

18. Gróf Štefan Széchényi.

Šťastný ten muž, ktorý svoje sily pozdvihnutiu svojho národa venujúc, vidí po dlhej, neúmornej práci, že ním zasiaté semä donáša ovocie. Toto mohol o sebe povedať i gróf Štefan Széchényi, ktorého dejepis pomenoval „najväčším maďarom“ a ktorý bol mužom takejto práce.

Narodil sa vo Viedni roku 1791-teho. V 18. roku stal sa vojakom, kde strávil viac rokov. Vojanský život ale neuspokojoval ho. Dávna túžba hnala ho, aby uskutočnil svoj od mladosti vytknutý cieľ, pracovať na blahobyte svojho národa. Pre túto príčinu opustil vojanský stav. Aby nadobudnul zkušenosť, počal cestovať po cudzozemsku. V cudzine videl mnoho krásneho a užitočného, no videl i to, ako veľmi zaostala bola krajina naša. Vrátiac sa domov, účasť bral na sneme vydržiavanom roku 1825-teho. Tam práve rokovali o tom, ako by sa dala utvoriť maďarská vedecká akadémia. On hneď ukázal tú pravú a cieľu primeranú cestu, lebo na ten cieľ obetoval jedno-ročný dôchodok svojho veľikého majetku, čo činilo asi 120 tisíc korún.

Za týmto skutkom ale nasledovali i druhé. — Jeho prácou i príčinením bolo vystavené národné divadlo v Budapešti, on navrhol a pracoval, aby sa utvorila paroplavebná spoločnosť a aby nehatily plavbu v Dunaji sa nachádzajúce skaly, dal od nich očistiť tak zvanú Železnú bránu. On pracoval na tom, aby dve časti terajšieho nášho hlavného mesta spojené byly reťazovým mostom. Bol mužom práce. Napísal mnoho krásnych, poučných kníh, v ktorých ukázal na tie prekážky, ktoré stoja vývinu v ceste. On obrátil pozornosť krajiny na to, jak nespravedlivé je to, že v krajine všetky farchy znáša len poddaný ľud, ktorý je vzdor tomu pozbavený ešte i všetkých práv. Hlásal teda rovnoprávnosť. Ním rozsievané semä pod krátkym časom dozrelo na toľko, že snem vypovedal už roku 1839—40-teho, aby sa poddaný ľud vykúpiť mohol z pod pánštiny, jestli sa dohodnul ohľadom toho so zemským pánom.

Národ svoj miloval na toľko, že keď sa počaly dvíhať tmavé mračná nad ním, ochorel následkom obáv o jeho budúcnosť a onedlho potom musel sa utiahnuť do nemocnice, kde i dokončil svoj krásny, práce a výsledkov plný život.

19. Ludvik Kossuth.

Vláda viedeňská prenasledovala a žalárovala tých mužov, ktorí zasadzovali sa za právo a napredovanie ľudu. Medzi nimi bol i Ludvik *Kossuth*, narodený v Monoku roku 1802. Týmto prostriedkami vláda ale nezastavila nový pohyb. Kossuth venoval svoje sily tomu cieľu, čo i gróf Széchényi. Rozdiel medzi nimi bol ale ten, že Széchényi chcel ľud postupne priviesť k úplnej slobode, kdežto Kossuth ako prvý krok žiadal vypovedanie úplnej slobody. Toto stanovisko malo so dňa na deň viac prívržencov. Uznali Kossutha za vodcu a jeho nasledovali vo všetkom. Na sneme vydržiavanom roku 1847—48-teho účasť bral i Kossuth ako vyslanec peštianskej stolice. Na tomto pamätnom

sneme doniesli tie zákony, ktoré sú základom dnešného sriadenia krajiny, a síce : «rovnoprávnosť všetkých stavov; úplná rovnoprávnosť všetkých kresťanských vierovyznaní, uvedená bola slodoba tlače, zrušili poddanstvo, urbár, vypovedané bolo spojenie Sedmohradska s Uhorským, snem sa má vydržiavať každoročne v Budapešti a krajinu spravovať má zodpovedné ministerstvo.» Kráľ Ferdinand potvrdil tieto zákony a v smysle tých vymenoval prvé ministerstvo. Rádový snem prestal.

Sotva že vymenované ministerstvo započalo úradovať, počala sa podkopná práca tak proti ministerstvu, ako i proti ustanoveniu zákona z roku 1848. Podnecovanie malo za následok, že v krajine vypukla domáca občianska válka. Návodom Kossutha odhlasoval snem 200 tisíc rekrútov. Horvatský bán Jellašič vtrhol s 40 tisíc hláv počítujúcim vojskom do Uhorska a povstala za dlhý čas trvajúca vojna, koniec ktorej ale nedočkal kráľ Ferdinand V. Po odstúpení tohoto stal sa panovníkom jeho bratov syn, František Jozef I. Obranný boj trval za mnohé časy, uhorské vojsko pod vedením Arthura Görgei, Jána Damjanič a Percela slávne víťazstvá vydobilo nad cisárskym vojskom a nazpät vzalo budínsky hrad. Krajinský snem v Debrecíne dňa 14. apríla roku 1849-teho vydržiavaný vypovedal neodvislosť krajiny našej, panovnícku rodinu Habsburgovskú vyhlásil za trónu zbavenú a za správcu krajiny vyvolil Ludvika Kossutha. Odpoveď dvoru viedeňského na to bola tá, že zavolať Rusa na pomoc. Nedalo sa odolať ohromnému počtu spojeného vojska ruského a rakúskeho. Uhrov opustilo válečné šťastie a boj skončil sa s tým, že dňa 13-teho augusta roku 1849-teho vojsko maďarské pri Világoši pred Rusmi složilo zbraň. Kossuth utiekol do Turecka.

20. František Deák.*

Po složení zbrani pri Világoši nastaly v krajine našej smutné časy. Tak sa s ňou zachodilo, ako sō zemou podmanenou. Vyzdvihli jej ústavu, krajinu spravovali

s cudzozemcami, v domácej vojne účasť bravších začarovali, mnohých usmrtili. Tento stav trval za úplných 10 rokov. Medzi tým počaly sa valiť na Rakúsku krajinu väčšie a väčšie pohromy, roku 1859-teho vypukla vojna s Talianskom, v nej rakúske vojsko utrpelo pri Solferíne veľkú porážku. Toto kráľa Františka Jozefa I. primalo k tomu, aby sa zbližil a vyrovnal protivy. 1861-teho zvolaný bol snem, ktorý ale, ponač rozhodne žiadal nazpät uvedenie ústavy, rozpustil kráľ veľmi chytrý. O pár rokov pozdejšie, roku 1866-teho vypukla nešťastná vojna s Pruskom, v ktorej rakúske vojsko zase utrpelo porážku pri Königgrätzi. Tak presvedčenie, že len sloboda národov môže urobiť pevným trón panovníka, ako i tieto pohromy nútily kráľa, aby sa uskutočnilo vyrovnanie s Uhorskom. Stalo sa to zásluhou Františka *Deáka*, «mudrca vlasti,» roku 1867-teho. V smysle toho vyrovnania kráľ náš, František Jozef I. potvrdil zákony z roku 1848., svolal snem, vymenoval zodpovedné ministerstvo a dal sa slávnostne korunovať dňa 8-meho júna r. 1867-teho v Budapešti. V ministerstve novovymenovanom i František Deák zaujal kreslo ministra pravosúdia.

František Deák, pochádzajúci z jednoduchej, zemanskej rodiny, nikdy nehľadal svoj zisk, lež vždy len dobro krajiny. Mohol obsiahnuť vysoké hodnosti, ktoré ponúkli mu mnohokrát, jeho čistej, šľachetnej duši ale nikdy nešlo o svoju osobu, lež o všeobecné dobro vlasti, ktoré bránil priamo bez obáv i na najvyššom mieste. Pozdejšie utiahol sa s tým presvedčením a uspokojením, že konal čestnú a dobrú prácu a dal príklad, ako treba svoj národ a vlast milovať. Všeobecne vážený a oplakávaný zatvoril oči r. 1876-teho. Na základe ním zabezpečenom zkvitla krajina naša a roku 1896-teho mohla sláviť pamiatku 1000-ročného jestvovania.

21. Solon a Krözus.

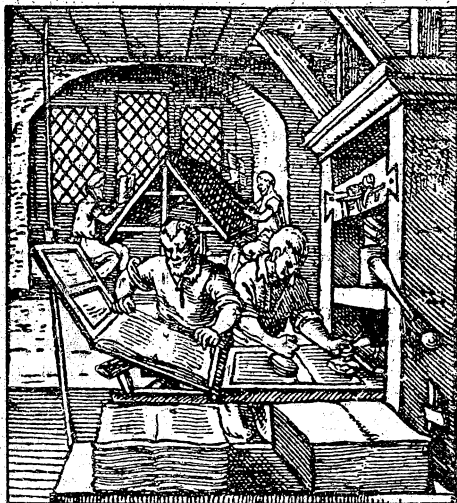
Solon, jeden z mudrcov Grécka, cestujúc po Malej Azii zašiel i ku kráľovi Lídie, ktorého meno

bolo Krözus. Za onoho času o tomto kráľovi kolovala tá povest, že je najbohatším človekom na svete. Krözus zaradoval sa príchodu hosta a chcejúc mu spôsobiť radosť a pochváliť sa svojim bohatstvom, ukázal mu svoje poklady. Tešil sa tomu Solon, bo videl niečo nevidano krásneho, no nepohlo ho to hlbšie, bo keď sa ho opýtal Krözus: «Povedz mi, milý Solone, či si videl šťastnejšieho človeka, ako som ja?» Solon odvetil na tieto slová: «Bohatstvo ešte človeka nečini šťastným a žiaden nemôže hovoriť pred svojou smrťou, že by bol úplne blaženým.» Krözus nedôverčive pokrútil hlavou. Slová Solona splnily sa ale o krátky čas, lebo perský kráľ Cýrus napadol jeho krajinu, premohol a zajal kráľa Krözusa a vyslovil nad nim ortel, aby bol na hranici spálený. Krözus stojac na hranici, roz-pamätal sa na slová Solona a zvolal veľkým hlasom: «Solone, Solone, ty si mal pravdu, pred svojou smrťou nemôže sa nik pomenovať blaženým.» Keď to počul Cýrus, opýtal sa ho na význam slov. Vysvetlivka tak dojala kráľa Cyrusa, že ho pustil na slobodu a prijal za svojho priateľa.

22. Ján Gutenberg.

Za starodávnych časov veľkú vec znamenalo byť majiteľom knihy. Knihy totižto neboly v tom čase tak rozšírené, ako dnes. Príčina toho bola, že ich nevedeli tlačiť. Kto chcel mať knihu, musel si ju dať odpísať, čo ale musel draho zaplatiť. Chudobný človek nebol vstave nadobudnúť si knihy. Tlačenie písmen vyvinulo sa len pomaly. Prvá tlač písmen diala sa pečatnými prsteňami, do ktorých vryli písmeny a v čas potrehy odtlačovali do vosku. Pozdejšie vyrezali písmeny na dosky, vryli i obrazy a tie natrúc farbou, odtlačali na papier. Práca týmito doskami išla pravda že veľmi zdľhavo, lebo každá strana knihy musela mať svoju osobitnú dosku. Konečne šľachtic Ján Gutenberg prišiel na tú myšlienku, či by sa nedala práca tlačenia usnadniť tým, že by sa vyrezalo mnoho písmen rovnakej

velikosti, ktoré by boly pohyblivé, totižto, aby ša daly v žiadúcnom poriadku skladať a rozoberať. To on i uskutočnil. Práca jeho sa mu zprvu darila dosť zlé, lebo ku vyrezávaniu písmen upotrebil drevo, ktoré rýchlo soderie sa. Vidiac nezdar, pokúsil sa písmeny

Kníhtlačiareň v XV. storočí.

liať z kovu. Ponevác ale nemal k tomu potrebných peňazí, spojil sa s Jánom Faustom, bohatým zlatníkom a s Petrom Schöffferom; z ich rúk vyšla prvá tlačená Biblia Sv. roku 1456-teho. S vynajdením kníhtlačiarstva knihy zlacnely a tak vynález Jána Gutenberga stal sa veľkým činiteľom šírenia sa vzdelania. Terajšie kníhtlačiarene sú tak dobre zariadené, že ich ženú stroje a vstave sú za jednu hodinu výtlačiť viac tisíc hárkov.

Prvú kníhtlačiareň v našej krajine pomocou kráľa Mateja založil istý Ondrej Hes.

Časť ústavovedná.

I. Obec.

Obec pozostáva z viacerých ulíc, mnoho domov, v ktorých bývajú jednotlivé rodiny. Obce dľa veľkosti sú: malé, veľké obce a mestá so sriadenu radou. Všetky obce sú spravované obecným výborom alebo v mestách zastupiteľským sborom. Predstavenstvo malej obce zaleží s nasledujúcich údov: rychtár, podrychtár, dvaja alebo 4 prisazní, pokladník, sirotský otec, notár (alebo okresný notár) a lekár (alebo okresný lekár). Obecné predstavenstvo obec volí na tri roky. Avšak notár a lekár je doživotne volený obecným výborom.

Počet údov obecného výboru v malých obciach obnáša 10—20, vo veľkých 20—40. Z týchto občania volia len polovicu na 6 rokov, druhá pol, tak zvaní virilisti, zaleží z tých občanov, ktorí platia v obci najviac dane. Údov výboru má právo voliť v obci len ten, kto platí daň.

V mestách so sriadenu radou vrchnosťou je: mešťanosta, radní páni, mestský policajný kapitán, notári, pokladník, pravotár, kontrolór, sirotský otec, lekár, účtovník, merník. Krom policajného kapitána, ktorého vymenuje hlavný župan doživotne, volí týchto mestské zastupiteľstvo na 6 rokov. Notárov, lekárov a pomocných úradníkov volí tiež zastupiteľstvo mestské doživotne. Počet údov zastupiteľského sboru činí v mestách 48—200. I tu volí sa len polovicu na 6 rokov, druhá pol sú virilisti.

(Na čele hlavného a sídelného mesta vlasti stojí hlavný mešťanosta, ktorého volí zastupiteľský sbor mesta z troch skrze kráľa určených na 6 rokov. Zastupiteľský sbor hlavného mesta Budapešti pozostáva zo 400 údov a ten volí ďalej mešťanostu, podmešťanostu, radných pánov a predstavených okresov a pomocné úradníctvo.

Predstavenstvá obecné riadia všetky záležitosti, ktoré sú nevyhnutne potrebné, by panoval poriadok a neutrpel škodu z obyvateľov žiaden. Rychtár má právo i trestať.)

2. O právomocnostiach.

Viac obcí tvorí okres a viac okresov stolicu. Okres spravuje hlavný slúžny. Jemu nápomocní sú : podslúžny, okresný lekár, komisár nad cestami. Všetkých týchto volí stoličný zastupiteľský sbor na 6 rokov. Okresný úradník je i ministrom vymenovaný zverolekár a komisár nad daniami.

Právomocnosťami menujeme stolice a týmto právom opatrené mestá. V našej vlasti je stolice : 63 a miest, ktoré sú právomocnosťami : 24; nerátajúc do počtu týchto Budapešť a Fiume. Tak stolice, ako i tieto výsadné mestá majú svoju samoprávu. Hlavou stolice je hlavný župan, ktorého vymenuje kráľ a je medzítom ministerstva vnútorných záležitostí. Výsadné mestá majú tiež hlavného župana. Hlavný správca stolice je podžupan. Pod jeho správou stoja stoliční úradníci, a sice: notári, pravotár, predseda a prísediaci sirotského stolu, pokladník, účtovník, lekár, merník, archivár, slúžny, zverolekár a pomocné úradníctvo. Ponevác toto úradníctvo pracuje v sídelnom meste stolice, menujeme ho i ústredným, vonkajší stoliční úradníci sú : okresní úradníci ako : hlavný slúžny, podslúžny atď.

Krom okresných lekárov, účtovníkov, archivárov, zverolekárov, ktorých vymenuje hlavný župan doživotne, ostatných úradníkov volí zastupiteľský sbor stoličný na 6 rokov.

Na čele mesta právomocnosťou opatreného stojí tiež hlavný župan. Úradníctvo takých výsadných miest pozostáva : z mešťanostu, policajného hlavného kapitána, radných pánov, hlavného notára, pravotára, lekára, pokladníka, účtovníka, archivára, predsedu sirotského stolu, zverolekára, merníka.

Z pomedzi týchto hlavného policajného kapitána, lekára, účtovníka, archivára vymenuje hlavný župan doživotne, ostatných ale volí zastupiteľský sbor na 6 rokov.

Úradníctvo stoličné a mestské spravuje záležitosti stolice a miest s porozumením zastupiteľského sboru alebo stoličného výboru. Stoličný výbor pozostáva z

dvoch častok: polovica výboru sa volí na 6 rokov, druhá pola ale, tak zvaní stoliční virilisti, sú na území stolice najviac dane pliaci občania. Počet údov stoličného výboru je 120—600, vo výsadných mestách ale: 48—400. Na zasadnutiach stoličného a mestského výboru predsedá: hlavný župan a zamieňa ho: podžupan, v meste ale mešťanosta.

Výbor stoličný vydržiava ročne po dvakrát riadne zasadnutia. Mimoriadne viackrát. Krom tohoto výboru sriadený je v každej stolici a výsadnom meste i administratívny výbor, ktorý každý mesiac vydržiava svoje zasadnutie pod predsedníctvom hlavného župana alebo podžupana, mešťanosta. Údovia toho sú: podžupan, v meste mešťanosta, 10 stoličných výborníkov, kr. daňový dozorca, kr. škóldozorca, správca pošty, hlavný merník, štátny zástupca, stoličný lekár.

3. Krajina a štátna moc.

Stolice a mestá tvoria spolu našu krajinu. Ako sú vrchnosti v dedinách, mestách, stoliciach, tak i krajina má jednu moc, ktorá stará sa tak o poriadok, ako i o pokoj a to je štátna moc, bez ktorej by sa ten veľký celok, ktorý menujeme krajinou, udržiavať nemohol. Toto spravovanie dejè sa v medzách zákona. Zákony donáša snem a potom ich potvrduje (sankcionuje) kráľ. Na základe týchto zákonov krajinu našu spravuje kráľom vymenované zodpovedné ministerstvo. Snem je teda zákonodarná moc, ministerstvo a jej podriadené medzitka zase výkonná moc.

Naše zodpovedné ministerstvo záleží z 9 ministrov. Na ich čele stojí: ministerpredseda, potom ďalej je: min. pri boku jeho Veličenstva, min. vnútorných, vojenských, peňažných záležitostí, min. osvety, orby, priemyslu, premávky, pravosúdia a desiaty je horvatsko-slavonský.

Moc ministerstva vzťahuje sa na celú krajinu. Výkonnú moc svoju ministerstvo prevádza skrze právomocnosti.

4. Král a koruna.

Vlast naša je ústavné kráľovstvo, na čele ktorého stojí kráľ. Štátna moc sústrednená je v jeho rukách. Krajina naša menuje sa ústavným kráľovstvom, pretože má také zákony, sriadenia, dľa nich kráľ túto moc svoju nevykonáva dľa ľubovôle, ale dľa zákonov a svoje panovnícke právo delí s národom. Moc svoju národ prevádza skrze snem. Kráľ svoláva a rozpúšťa snem, potvrduje zákony, je najvyšším veliteľom vojska, má právo vypovedať vojnu alebo uzavrieť mier, udeľuje hodnosti a titule, v jeho mene sudcovia vynášajú výroky a má právo omilostiť na smrť odsúdeného alebo vymeraný trest zmierniť, ba cele odpustiť.

Dľa ústavy kráľ bez povolenia snemu nesmie ani dane vyberať, ani rekrútov brať, nové zákony dať alebo zmeniť zákony.

Právo kráľovské zákonite prevádzať môže len korunovaný kráľ. Korunácia nového kráľa musí sa dľa zákona behom 6 mesiacov previesť, keď nový kráľ zloží prisahu na krajinskú ústavu.

Panujúca rodina v našej vlasti je: *Habsburgsko-Lothringenská*.

Korunácia kráľa prevádza sa s veľkou pompou a ku nej má vlast naša nasledujúce odznaky: v prvom rade samu korunu, Sväto-Štefanskou zvanú, ktorú Štefanovi I. pápež Sylvester II. daroval a pozdejšie svařená bola s korunou kráľovi Gejzovi cisárom gréckym darovanou, sem patrí ďalej zlatá berla, zlaté jablko, plášť a kord. Tieto odznaky krajina naša opatruje a stráži pečlivo, ku ochrane tých ustanovená je osobitná stráž, stráž koruny. Korunu a odznaky korunačné ochraňujú v jednej kaplnke v Budapešti.

5. Prisluhovanie spravodlnosti.

Dľa práce a povolania máme vrchnosti dvojaké; jedné spravujú krajinu, totižto uvádzajú donesené zákony do života, druhé súdia alebo trestú previnilcov

zákona, prisluhujú spravedlnosť. Tieto posledné sú: kr. okresný súd a kráľovská súdna stolica, čo prvostupňové súdy, ďalej kráľovská tabuľa, čo druhostupňový a kr. kúria, čo tretostupňový súd. Počet kráľ. okresných súdov je 375, počet kr. súdnych stolíc činí: 66, kráľovských tabúl 11 a kr. kúria je len jedna v celej krajine. Táto posledná delí sa na dve čiastky: na trestnú a kassačnú stolicu. Kto nenie spokojný s výrokom rychtára, môže právo a pravdu hľadať pred okresným súdom alebo v ťažších pádoch pred kr. súdnou stolicou. Ak že ale nenie spokojný ani s týmto výrokom, má právo apellovať na druhostupňový súd, odtiaľ ale k tretostupňovému. Pred súdom stránky zastupujú pravotári. V trestných záležitostiach započne pravotu proti previnilcovi kr. fiškus. Súдне trovы platí pravotu prehravšia stránka. Krom týchto sú ešte aj iné súdy, ako: kupecká a zmenková súdna stolica v Budapešti, trhový súd, kráľovský finančný, verejnosprávny súd, tlačový porotný súd, ďalej porotný súd, kde krom riadnych sudcov 12 počestných občanov je povolané súdiť nad previnilcom. V zriedkavých pádoch, keď sú na vidiekoch alebo v mestách zločiny každodennými, vyhlásený je náhly súd, ktorý svoj výrok vynesie pod pár hodinami a proti ktorému nenie možné apellovať.

6. Pozemoknížný úrad.

Zákon bráni nie len našu osobu, česť, ale i majetok. Ku majetku človek prísť môže dedením, darom alebo vlastnou pilnosťou, teda kúpou. Aby vlastnosť majetku, ohrozená a z rúk majiteľa vyrvaná byť nemohla, na to je ustanovená gruntovná kniha, do ktorej sa zaznačí každá premena majetku. Majiteľ pozemku alebo nepohnutelnosti tri strany má v gruntovnej knihe. Na strane «A» je opísaný celý jeho majetok, menovite: veľkosť, jakosť, chotár v ktorom leží, kúpna, predajná cena. Na strane «B» je zase zaznačené meno vlastníka. Jestli majiteľ predá svoju nepohnutelnosť, pozemoknížný

úrad na základe kúpno-predajnej smluvy nariadi zaznačiť meno nového majiteľa a vytreť meno starého. Na strane «C» je zase zaznačená prípadná farcha alebo dlžoba majiteľa. Ak že na strane «C» ničo nič vykázaného, majetok voláme čistým. Kto chce kúpiť nepohnutelnosť, nech sa presvedčí najprv, či je majetok čistý alebo farchou obťažený, čo sa snadno dozvie, keď si obzrie stranu «C». Skutočným majiteľom pozemku je človek len vtedy, keď je ten i gruntoknihovne na neho prepísaný. Na stranu «C» zaznačuje sa ďalej i právo užívania majetku. To sa stane, keď majiteľ nepohnutelnosti nechá po sebe na príklad vdovu, ktorá majetok ten má právo síce užívať, ale predať alebo s ním dľa ľubovôle nakladať nesmie. Aby jej toto právo snád dedičia, na ktorých prepíše sa majetok, odobrať nemohli, to sa zapíše do gruntovnej knihy a vytreť sa môže len po jej smrti alebo v páde jej vydaju. Gruntokniževný úrad sdelí každú premenu nepohnutelnosti i obecnému úradu, aby napravil tak zvaný kataster, na základe ktorého vyrubuje sa daň.

7. Občianske práva a povinnosti.

Ústava krajiny svojim občanom poskytuje mnohé práva, ale nakladá i povinnosti. Ústavou nám je zabezpečená náboženská sloboda, dľa nej môže každý zo štyroch zákonne uznaných náboženství bársktoré vyznávať, z jedného na druhé prestúpiť, každá cirkev svoje záležitosti v svojom kruhu vybavovať. Pred zákonom sme rovnoprávni. Vlast našu tvoria všetci v jej lone bývajúci synovia a dcéry. Títo ale hovoria rozdielnym jazykom. Úradnou rečou vo vlasti našej je maďarská. Ku slobode a právu patrí, že každý môže tou rečou hovoriť i písať, aká mu je najmilšia.

Kto je údom uhorského štátu, je uhorským občanom. Cudzinci môžu toto právo len vtedy nadobudnúť, keď bývajú tu najmenej za 5 rokov a platia daň a vedú bezúhonný život. Každý uhorský občan musí patriť do svazu istej dediny alebo mesta.

Aby krajina mala o počtu a o osobách občanov vždy isté zprávy, na to slúžia štátne matriky, do ktorých sa zaznačí každý pád narodenia, sobášenia a smrti. Pád narodenia patričný musí dať zamatrikovať u civilného matrikára- behom jedného týždňa, pád smrti ale behom toho istého dňa alebo nasledujúceho. Sobáš predíde vždy ohláska.

Každé dieťa povinné je od 6.—12. roku chodiť do každodennej, od 13.—15. rokov do opakovacej školy.

Každý občan povinný je brániť vlast' svoju proti nepriateľovi. Obrana vlasti je sverená k tomu cvičenému vojsku. Vojsko naše je rozdelené nasledovne: spoločné vojsko, námornické, honvédstvo a domobrana. V tom roku, keď mladík doplní 21 rokov, musí sa dať asentovať. Akže ho vyhlásia za súceho, vojenská služba jeho trvá za 12 rokov, z ktorých 3 alebo dva roky strávi vskutočnej službe, ostatné v rezerve. Keď hrozí nebezpečie, ku obrane vlasti použiť sa môže i domobrana, ktorej údom je každý súci občan od 18-teho do 60-teho roku. Kto nenie súci za vojaka, platí vojenskú daň.

Každý občan povinný je od svojho majetku alebo dôchodku platiť daň. Daň sa platí: od zeme, od domu, od dôchodku atď. a táto menuje sa priamou daňou. Krem tejto je aj potravná daň. Cieľom zväčšenia dôchodku krajiny, odpredaj niektorých článkov si vláda podržala sebe, čo sa menuje monopolom. Sem patrí: odpredaj doháňu, soli atď.

V krajine našej sa priemysel môže slobodne prevádzať. Ž odvetvia priemyslu jedné len s vrchnostenským dovolením, iné zase len k tomu vyučení môžu započat' a prevádzať. Samostatný remeselník môže držať učňov a pomocníkov. Učňom môže sa stať, kto vyplnil 12 rokov a vychodil školu. Svoje remeslo učí sa učeň riadne za 3—4 roky, po ktorých prepustený je za pomocníka. O učňovstve musí sa uzavreť medzi stránkami písomná smluva, ktorú potvrdzuje slúžny, keď tá nenie pred ním napísaná. Remeselníci môžu sa sdružiť v priemyselny spolok, ktorý napomáha poriadok medzi svojimi údami a udržuje pokoj.

Každá väčšia dedina musí mať svojho riadneho lekára, povinnosťou toho je bdiť nad zdravotným stavom obce, povinný je ďalej každoročne previesť štepenie malých dietok a druhé štepenie školských dietok. On dozerá, aby nebolo predávané zkažené mäso, zkažené potraviny.

Možnejším hospodárom pomáha v ich prácach služobná čelad' a robotníctvo. Medzi touto a jej hospodárom robí sa tiež smluva. Kto chce slúžiť, musí si skrze obecné predstavenstvo zaopatriť služobnú knižočku. Poľné robotníctvo, ktoré len vonkajšie poľné práce koná, aká je na príklad: žatva, tiež je povinné uzavreť písomnú smluvu pred obecnou vrchnosťou.

V krajine našej ďalej panuje i tlačová sloboda, dľa nej k tomu povolani môžu napísať v novinách, v knihách svoju mienku: Kto sa ale s týmto prehrešil proti niektorému zákonu, musí za svoj skutok zodpovedať pred tlačovým súdom.

Povinnosťou každého občana je vlast svoju milovať, jej zákony zachovávať, kráľa ctíť, vrchnosťam poddaným byť, dane si riadne platiť a včas potreby brániť vlast i vlastnou krvou.

VI. Zdravoveda.

1. Ľudské telo.

Ľlovek je najdokonalejší tvor na zemi. Pozostáva z tela a z duše. Duša je nesmrteľná, telo sa časom pomíne. Obráti sa na prach, z čoho bolo aj stvorené. Dokiaľ je Ľlovek živý, povinný je opatrovať si telo i dušu. Len v zdravom tele je zdravý duch, a zase zkažená duša znivočí aj to najsilnejšie telo.

Ľudské telo pozostáva z mnoho častok. Hlavné častky tela nášho sú: hlava, trup alebo stan a údy. Každá častka delí sa zase na iné mnohé častky.

Aby naše telo pevne stálo, na to je kostra. Kostri nášmu telu je to isté, čo sú múry stavaniu. Kostí pokryté sú svalmi (mäsom). Svaly zase pokrýva koža.

Na hlave je temeno, tylo a tvár. Na tvári sú: čelo, oči, uši, nos, ústa, brada, líce, sluchy. V hlave nachodí sa mozog.

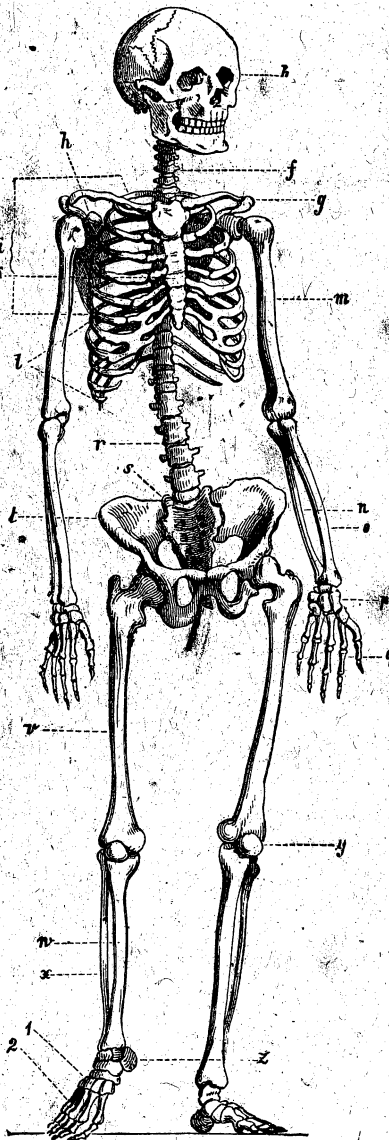
Hlavu spája hrdlo s trupom alebo stanom. V hrdle nachodí sa cieva na dýchanie a pažerák. Trup je najväčšia častka tela a pozostáva z chrbta, prsú a brucha. V prsách sú pľúca a srdce, v bruchu žalúdok a črevá.

Dieťa má útle, malé, ešte nevyvinuté telo. Čím je Ľlovek starší, tým väčší mu silneje a rastie telo. Ale len do istého veku, lebo potom prestane rásť. Krem toho telo sa vždy derie a troví. Aby naše telo malo z čoho rásť a aby si mohlo strovené častky nahraďiť, musí mať pokrm. Pokrm zuby naše zomelú, žalúdok a strevá strovia na potravnú látku, na krv. Krv dodáva potrebnú látku telu, aby sa ono mohlo vyvíňať a obnovovať.

2. Kostra. 2-3

Aby ľudské telo mohlo rovno stáť, potrebná mu je pevná opora. Táto opora je kostra. Kostra pozostáva z 207 väčších-menších kostí. Keď ešte pripojíme k nim i 32 zubov, tak v ľudskom tele nachodí sa 245 kostí.

Hlavnou podporou tela je chrbtová kosť. Pozostáva z 32 menších kostí, z tak zvaných obratlov. Na hornom konci chrbtovej kosti je pripevnená lebka. Lebka pozostáva z viac kostí a je schránkou najvzácnejšej časti tela, totiž mozgu. Potom je chrbtová kosť spojená

b) Lebka, f) stavce šijové či väzy, g) kľúčná kosť, h) lopatka, i) rebrá pravé, k) prsná kosť, l) rebrá nepravé, m) vyšné rameno, n) laktová — o) vretená kosť, p) pästné, — q) prstové kôstky, r) ľadvové — s) križové a konečné stavce, t) panvica (gľby) v) stehnová — (vyšší hnat) w) holenná (pišťala) — x) lýtková kosť, y) jablko, z) päta, 1) nártne (priehlavné) — 2) palcové kôstky.

s kľučnou kosťou, dole ale s panvicou, v ktorej sú osadené stehenné kosti. S chrbtovou kosťou spojené sú od chrbta dve lopatky a od predku kľučná kosť. — Ku lopatkám sú pripojené kosti oboch ramien. Tu sú tiež aj rebrá, ktoré tvoria hrudník, alebo prsnú dutinu. Kosti sú nielen na to, aby boli operou tela, ale tiež i na to, aby chránili vzácnejšie ústroje. Lebka chráni mozgy a rebrá chránia pľúca a srdce. Z hornej časti trupu visia dve ruky. Každá pozostáva z nasledovných kostí: z vyšného ramena, z laktovej a vretenovej kosti. Sú potom pästné a prstové kôstičky. Nohy pozostávajú zo stehennej, holennej (alebo pištala), lýtkovej kosti, jablka, päty a palcových kôstičiek.

Kosti sú dvojaké: duté a plné. Duté sú naplnené špikom.

Ako vidíme, kostra je veľmi vážna čiastka nášho tela a preto na jej vývin treba dať veľký pozor. Kosti malých detí sú mäkké, ľahko sa dajú zohnúť. Pre túto príčinu netreba nechať malé, behať učiace sa deti zadlho stáť, lebo sa im môžu nôžky zohnúť, lebo telesnú ťarchu ešte nesnesú.

Pri sedení treba nám tiež pozorovať, aby sme rovno sedeli a nie shrbene, lebo sa nám chrbtová kosť pri shrbenom sedávaní zohne a tým prse dnu vpadnú, dutina hrudníková zostane malá a dýchacie ústroje nebudú sa môcť vyvinúť. Keď píšeme, pozorujme, aby pravé plece nebolo vyššie, ako ľavé. Naučme sa rovno chodiť a prsá výpnúť, aby sa nám dutina hrudníka hodne vyvinula, aby sa pľúca mohli voľne pohybovať. Jestli shrbene sedávame a chodievame, tak postava naša dostane tvar špatný, shrbený a my budeme chorľaví a slabí, lebo prsia zostanú nám nevyvinuté a náchylné ku hroznej nemoci suchotám.

Abý kosti naše čím väčšmi opevnely, treba nám užívať primeraný pokrm, hlavne strukoviny, ako: bôb, hrach, šošovicu atď.

3. Svaly. 5-6.

Kosti sú pokryté mäsom, totiž svalami. Svaly sa sťahujú a roztahujú. Pomocou svalov uvádzajú sa do pohybu jednotlivé čiastky tela. Následkom pohybu svalov pracujeme rukami, chodíme nohami, zohýňame sa, pri dýchaní pohybuje sa hrud', smežeme sa atď.

Svaly vyvíňujú telesnú silu. Čím pevnejšie, vyvinutejšie máme svaly, tým sme aj pevnejší, vyvinutejší. Preto je potrebné, aby sme si svaly dľa možnosti čím lepšie vyvíňovali. Svaly sa vyvíňujú, jestli sú v dostatočnom pohybe. Najlepšie vyvíňuje svaly telesná práca, preto netreba zaháľať, ale pracovať telesne. Roľníci, aj tí remeseľníci, ktorí ťažšiu telesnú prácu konajú, sú silnejšieho, vyvinutejšieho tela, ako tí, ktorí veľa sedia, alebo sa málo pohybujú. Telesná práca je veľmi užitočná zdraviu. Kto málo pracuje telesne, ten nech si utužuje, cvičí svaly telocvikom a primeranými hrami, ako na loďdu atď. Ináče telo zmlandrajeje, zoslabne a tak zostane neschopné vzdorovať nemociam. Slabé telo je nie vstave potrebnú a primeranú človeku prácu vykonať a preto nedonésie toľko osohu, čo zdravé.

Slabý človek je bojzlivý, nie je povedomý svojej sily; smelosti mu schádza a tak je nie schopný vyvinúť toľko ráznosti, koľko je často potrebné v živote. Zo všetkého vidíme, že nám je užitočné telo si vyvíňovať, sdokonalovať.

Svaly sú dvojaké: a síce také, ktoré sa podľa našej vôle pohybujú, totiž vzťahujú sa a roztahujú, potom také, ktorých pohyb nezávisí od našej vôle. Takýto sval je aj srdce. Jeho pohyb nezávisí od našej vôle. Sú aj iné samočinné svaly.

Ale svaly nesmieme si presíľať ustavičnou pracou, alebo neprimerane ťažkým dvíhaním, vôbec čo je nad našu silu. Tým si len na zdraví škodíme, áno môžeme aj o život prísť. Ako vo všetkom, tak aj pri práci máme byť miernymi. Po práci treba dať telu aj primeraný oddych, aby ono odpočinulo a tak schopné bolo ku ďalšiemu pracovaniu.

4. Ústroje zažívacie. 7-8

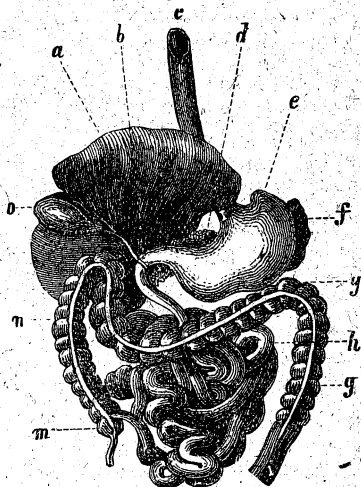
Telo naše je, ako nejaký stroj v ustavičnom pohybe. Sú ústroje, ktoré i v noci, i vo dne neprestajne pracujú. Týmto pohybom a prácou sa telo naše derie. Ku zrastu a ku vynahradeniu a doplneniu už zodratých čiastočiek potrebná je ustavične nová látka, ktorá vynahrádza a dopĺňa telo naše. K prípraveniu potrebnej novej látky slúžia zažívacie ústroje.

Aby sme mohli žiť, musíme jesť a piť. Jieme pokrm, pijeme nápoj. Pokrm berieme do úst. Tam ho zubami pomeleme, slinami smiešame a rozmočíme. Takto pripravený už pokrm prežremo, následkom čoho prejde do pažeráka. Pažerák je trubica. Horná čiastka mu je v hrdle, spodná čiastka siaha mu až do brušnej dutiny, kde je srastený so žalúdkom. Pokrm z pažeráka prejde do žalúdka. Žalúdok je v hornej čiastke brušnej dutiny a oddelený je od prsnej dutiny brušnou blanou. Žalúdok podobá sa vrecúšku. Žalúdok pokrm stoví, rozriedi šťavou žalúdočnou. Ztadiaľto prejde pokrm nižším súženým otvorom, tak zvaným vrátnikom do čriev. Cez tieto prechádza pokrm a tu sa pretvorí na krv. Krv prejde z čriev cievočkami, cievkami do tela. Nepotrebná, alebo nestrovitelná čiastka pokrmu vychádza črevom von z tela.

Aby sme mali zdravé, dobre zažívacie ústroje,

Ústroje zažívacie.

- a) jättra (pečeňa), b) vrátnik, c) hrtan, d) brušné sliznice, e) žalúdok, f) slzina, g) n) hrubé črevo, h) tenké črevá, i) konečník, m) slepé črevo, o) mechúr žľcový.

musíme o to dbať, že by sme si ich nezoslabil, nezkažili. Nesmieme si ťažkým, nestrovitelným pokrmom preplniť žalúdok, ani nezrelým ovocím sa napchávať. S tým si žalúdok obťažime, tak že je nie vstave troviť. Akonáhle trovenie prestane, už je choroba tu. Dbajme o to, aby sme mierne žili. Tolko jedzme odrazu, že keď vstaneme od stola, aby sme ešte mohli jesť. Pri jedení treba pozorovať, aby sme len zdravé a nie zkažené a už hniť počínajúce jedlo užívali. Tak tiež vriace, alebo studené jedlá, ako aj prílišne studená voda škodí zažívacím ústrojom.

5. Zuby. 9.

Prvá podmienka dobrého trovenia je, aby pokrm už v ústach bol dobre požuvaný, zomletý. Na to sú nám zuby, aby pokrm zomlely, rozdrobily. Čím je lepšie jedlo rozdrobené, požuvané zubami a slinami rozriedené, tým ľahšie troví žalúdok. Nenamáha sa tolko, ako keď v kusoch prehltujeme jedlo. Aby sme mohli dobre požúvať jedlo, musíme mať dobré, silné zuby. Jestli chceme mať dobré zuby, musíme si ich pestovať a chrániť. Ponevác zub pozostáva hlavne z vápenitej látky, tak aj krv musí mať v sebe vápenité látky. Človek chorľavý sa nedostatočne živí a preto má aj obyčajne plané zuby. Predne dbajme o to, aby sme boli zdraví. Zuby treba si čistiť. Letnou vodou si ráno i za každým jedením ústa vyplákneme a zubnou kefkou nielen z vonku, ale aj z vnútornej strany si zuby očistíme od všetkých pozostatkov jedla. Jestli necháme pozostatky jedla medzi zubami, tak ony tam začnú hniť, čo je už i z tej príčiny špatné, lebo nepríjemný zápach v ústach zapríčiňujú, ale k tomu hniloba i zuby napadne. Dobre nepestované zuby skoro ožlknú, očernejú a zderavejú. Skazené zuby sú nie vstave jedlo dobre požúvať. Povrch zuba je lesklý, porcellánovitý. Od horúceho jedla a studeného nápoja sa ľahko popuká porcellánovitá čiastka zuba. Zub následkom toho začne deravieť, pritom veľmi bolí a ne-

bude môcť dobre žuvať. Orechy, lieskovce a iné tvrdé veci netreba lúpať zubami, lebo sa tým veľmi kazia.

Pečné, biele zdravé zuby sú nielen veľmi potrebné, ale sú aj okrasou človeka a preto aj z toho ohľadu treba si opatrovať a chrániť zuby.

6. Pokrm.

Aby naše telo nové, potrebné látky dostalo, potrebný je pokrm. Pokrm má obsahovať v sebe tie výživné látky, ktoré sú nášmu telu potrebné, a sice: biélkoviny, masti, strovy a zeleniny. Potrebná je i voda a k napomáhaniu trovenia aj soľ. Najlepší pokrm je mlieko. Hlávne malým deťom a chorým je veľmi osožné, lebo je ľahko stroviteľné a v sebe obsahuje všetky potrebné látky. Pri užívaní mlieka na to treba pozorovať, žeby bolo od zdravej kravy, lebo mlieko ľahko prenesie choroby na ľudí. Aby sme tomuto nebezpečeniu vyhli, najlepšie je, keď mlieko len prevarené užívame. Mäso je tiež veľmi záživný pokrm, lebo veľa biélkovín obsahuje v sebe. Pozorujme pri mäse, aby bolo zdravé a čerstvé. Hniť začínajúce mäso je nezdravé. Hniloba je otrava. Čerstvé mäso je záživnejšie, ako zasálané a údené. K záživným pokrmom patria aj vajcia a strukoviny, a sice: bôb, šošovica a hrach. K najhlavnejším pokrmom patrí tiež aj chlieb. Chlieb má byť dobre vypečený. Zákalistý, ako i teplý ešte chlieb je ťažko stroviteľný. Čiernejší chlieb je zdravší i záživnejší ako biely.

Zeleniny sú tiež veľmi potrebný pokrm. Ku zeleninám patria: zelený hrach, zelený bôb (fazuľa), repa, mrkev, kvaka, kapusta, loboda (špinát) a šalát. Zemiaky sú málo záživné. Tí ľudia, ktorým sú zemiaky hlavným pokrmom, sú slabí, bladi, nezdravisti. Zralé ovocie je veľmi potrebný aj zdravý pokrm. Nezralé ovocie je ťažko stroviteľné. Od nezralého ovocia ľahko dostaneme zimnicu.

Prílišné solenie pokrmov, ako aj prílišné paprenie, je zdraviu veľmi škodlivé. Na Dolnej zemi i prí-

lišne solia i papria, najmä bravčové mäso, hlavné ale kľbásky. Mnohé pokrmý na Dolnej zemi sú veľmi ťažko strovitelné, ako: kvasená zelená paprika, ustavičné bravčové mäso, prílišne mastné jedlá atď. Všetko to sú ťažko strovitelné a veľmi dráždiace jedlá. Bolo by potrebné najmä pre deti viac mlieka, vajec, kaše a iných ľahšie strovitelných jedál užívať.

Každodenné jedenie mäsa je nie osožné. Človek je tak stvorený, aby sa mohol živiť aj rastlinným pokrmom: strukovinami, múčnymi jedlami, zeleninami a ovocím. Preto sa najprimeranejšie stravujeme vtedy, keď pokrmý zamieňame.

Čím jednoduchejšie žijeme, tým sme zdravší. Mnohoraké jedlá odrazu škodia. Preto sú hostiny zdraviu nie k osohu. Veľmi mnohí ľudia preto žijú na svete, aby mohli dobre jesť a piť. To je veľmi mylný, hriešny a zdraviu škodlivý pochop. Zapamätajte si: Nemáme žiť preto, aby sme jedli a pili, ale máme jesť a piť tým cieľom, aby sme žili životom človeka hodným, totiž: aby sme si vzdelávali našu nesmrteľnú dušu, aby sme mohli plniť vôľu Božiu a povinnosti proti sebe a našim bližným.

7. Voda.

Ľudské telo pozostáva z pevných a tekutých látok. Ľudské telo pozostáva zo 65 častok vody, teda vyše polovice. Už z tohoto vidíme, že k výžive potrebná nám je aj voda. Človek o hlade môže o veľa dlhší čas vydržať, ako o smäde. Piť máme čistú, zdravú, čerstvú vodu. Nádoby na vodu majú byť vždy ani zlato čisté. Dlhšie stojatá voda je nie zdravá, lebo sa v nej vyvinie mnoho millionov drobulinkých zvieratiek. Studená voda je zdraviu škodlivá: kazí zuby, chrýpku a iné choroby dostaneme od nej. Keď sme rozhorúčení, vtedy vodu nepime, najmä nie studenú, lebo vtedy zachladíme si rýchle telo a môžeme upadnúť do ťažkej nemoci, ako je zapálenie pľúc a iné. Stáva sa, že sa v niektorej studni voda nakazí. Ľudia,

ktorí z tej studne pijú, ochorejú na horúčku, na tak zvaný týfus. V taký čas, keď horúčka panuje, dobre urobíme, keď vodu na pitie prevárame, potom zachladíme a len takúto prevarenú pijeme. Na Dolnej zemi voda je ťažká, na mnohých miestach nepitná. V tých obciach potrebné sú hlboké, tak zvané artézske studne. Artézske studne sú vrtané a ich hĺbka je 100 i viac metrov veľká. Voda z takejto studne je čistá a o veľa zdravšia, ako obyčajná voda. Keď vieme, že zdravá, čerstvá pitná voda je jeden z najvážnejších podmienok zdravia, tak sa máme všemožne usilovať o to, aby sme si dobrú, pitnú vodu zadovážili. A preto by sa mala každá obec o artézske studne postarať, aby jej obyvateľstvo malo na dostač dobrej pitnej vody.

8. Opojné (liehové, alkoholové) nápoje. 3-7

Obyčajne počujeme, že človeku víno, pivo a «dobré» pálené, jestli ho mierne užíva, že mu dodáva sily. Človek vraj, ktorý ťažko robí, potrebuje víno, pivo, alebo pálené piť. Pravda vraj, len pod mierou. Aj to sa hovorí, že opojný nápoj v zime hreje človeka. Všetko to je nie pravda. Opojný nápoj nedodáva sily človeku, ale len na istý čas rozčuľuje človeka, aby potom čím väčšiu ustalosť a zmalátnenosť pocítil. Keby nápoj dodával sily, tak by opilci boli tí najsilnejší ľudia a predsa je to nie pravda, lebo práve tí, ktorí sa s nápojom zaoberajú, sú obyčajne slabí a chorľaví ľudia. Opojné nápoje odoberajú nám chuť i ku práci. Opilci neradi pracujú, ale radi vysesávajú po krčmách. Mysel im len za tým ide, kde by sa mohli hodne napiť. Že by opojný nápoj v zime dodal teplo človeku, to sa tiež len tak zdá. Opojný nápoj dráždi krv a telo, a potom nastúpi tým väčšia premena. Opilci sú citlivejší voči zime ako striezliví ľudia.

Opojné nápoje nie sú potrebné človeku, lebo ony otravujú telo. Otrávené telo pravda nemôžeme hneď na seba pobaďať, ale len po dlhšom čase. Liehové nápoje škodlivo účinkujú aj na mozog. Človek,

ktorý sa opíja, je obyčajne krátkej pamäti, mnohí upádajú až do blbstva, áno i do šialenstva. Pitie opojných nápojov zkazonosne účinkuje aj na žalúdok, na obličky a na pečeňku. Pitiu oddaný človek nemá chuti ku jedeniu.

Pijani sú viac náklonní ku chorobám, ako mierni ľudia. Nemoce účinkujú zhubnejšie pri opilcoch a ťažšie sa dajú liečiť, ako pri striezlivých ľuďoch, lebo žalúdok opilcov je zkazovaný a liek nemá taký účinok, ako pri striezlivom človeku, ktorého telo je opojným nápojom nie presiaknuté.

Opojný nápoj sú nie len telu na zkažu, ale sú aj duši škodlivé.

Opilý človek mnoho hlúposti nahovorí a narobí. V opilom stave človek tie najväčšie hriechy spácha, ako: vraždu, samovraždu, krádež atď. Asi 80 pádov zo sta trestuhodných skutkov spáčajú ľudia v opilom stave. Pitie opojných nápojov zapričiňuje v rodine hriech a nesvár. Kým striezliví rodičia v pokoji nežijú, za ten čas opilec doma bije si ženu aj deti. V dome striezlivých ľudí panuje pokoj, láska, veselosť, — v dome opilca hriech, hnev a zármutok.

Človek oddaný pitiu kazí si nie len telo, ale aj dušu a k tomu upáda i na majetku. Mnohí zámožní ľudia práve len pre pitie prišli na mizinu, kdežto striezliví, chudobní ľudia zmáhajú sa i na duši, aj na majetku.

Pri opilcoch dokazuje sa hrozba Hospodinova, keď hovorí: «Ja som Boh silný, horlivý, ktorý navštevujem neprávosti rodičov na dietkach až do tretieho a do štvrtého pokolenia.»

Nevinné deti musia trpeť za hriechy rodičov. Opilcove deti sú zahlúpené, nezdravisté a často náklonné ku zločinu a ku suchotám.

Zdravý nápoj je len dobrá, čerstvá voda. Jestli sa chceme iným nápojom občerstviť, tak užívajme šťavy ovocné: jablčné, jahodové, malinové a iné. V zime môžeme piť aj čaj, ale bez rumu.

9. Zkaza opilstva.

Mládenec a panna vencom ozdobená
 pred oltárom svätým klaknú na kolená;
 rúčky si podajú, oba prisahajú,
 že do smrti lásku, vernosť zachovajú.
 Kňaz dá požehnanie, amén povie k tomu,
 mladý párik vstane a ide do domu.

Prejde rok, prejdú dva, už sa tretí hlási,
 a mladým manželom dobre idú časy.
 Na nebi im svieti slniečko veselo,
 ešte nezmrštili nikdy svoje čelo;
 ešte si ani raz zlé slovo nedali,
 ako by sa boli len včera sobrali. —
 Ale čas po čase v zime po nešpore,
 vídať mladých ľudí tu i tu vo dvore;
 raz dvaja, raz traja, dakedy aj piati
 prídu si posedeť dobrí kamaráti.
 Niekedy sa tuto spolu shovárajú,
 niekedy zas gazdu sebou zavolajú.
 Ale sa to našej Aničke nepáči,
 že sa jej muž s nimi hore-dolu vláči.
 Keď sami bývali takto po kostole,
 obyčajne spolu zasadli pri stole:
 čítali, spievali, Bohu sa modlili,
 o budúcom týždni spolu sa radili.
 Teraz o samote otupno jej býva,
 že od dlhej chvíle dakedy aj zívá.
 No ale to všetko ešte ta prehliada,
 lebo svojho muža zo srdca má rada . . .
 Medzi tým čo robia kamaráti mladí?
 Aké medzi sebou vedú dobré rady?
 Ako by sa dalo zlepšiť hospodárstvo?
 Aký pekný ošoh donáša štepárstvo?
 Co ich tam po poli, čo ich tam po lúkach,
 keď plné sklenice držia v svojich rukách!
 „Janko náš, Janko náš, my sme hodní chlapi:
 Len jednu skleničku — napi že sa, napi!“
 „Dakujem, nebudem,“ — Janko sa im zdráha —
 „keď len glg vypijem, hneď ma páli záha . . .“
 Ale kamarátstvo núka ho a núka, —
 a tak tomu k vôli skleničku vysúka.
 Beda tebe, Janko, už ťa v klepci majú,
 už ti teraz viacej pokoja nedajú.
 „No, ačak je dobrá,“ — všetci sa mu smejú,
 a prázdnu skleničku-na novo nalejú.
 Príde večer domov celý rozpálený,
 celý rozpálený, tvár ako v plameni.

Večera na stole, ješť však mu nechutí;
 ťažoba naň ide, do spania ho núti.
 Žienka kolo neho, pekne k nemu vraví,
 ale on za každým krátko ju odbaví.
 Prešla noc, svitol deň, ráno bolo krásno,
 ale na mužovej tvári nebárs jasno.
 „Janík môj, dušička, nechod mi okolo,
 ach, jako mi včera zase pusto bolo!“
 „Ej, keď sa vyrobí človek týžden celý,
 aspoň sa v nedeľu trochu rozveselí.“
 Janko sa so svojim kamarátstvom vodí,
 už s nimi tu i tu aj do krčmy chodí.
 V krčme hrá muzika, pri nej pijatika:
 Janko ku pálenke viac a viac privyká.
 Taktó sa nedeľa trávi po nedeli,
 a on vždy viac býva pochabo veselý.
 Už sa šest skleničiek ako nič vysúka,
netreba ho núkať, on už druhých núka.
 Nie len v nedeľný deň, ale aj v delaci
 do krčmy už neraz zabehne po práci;
 a čím sa častejšie do krčmy zachodí,
 tým sa horšie v dome zo dňa na deň vodí;
 tam je neporiadok, tu sa mešká práca,
 z toho zvada, kliatba, tresk, plesk, kucapaca.
 Ach, čo sa natrpí tá úbohá žena,
 už je ako trieska, už je ako stena.
 „Čo plačeš, Anička?“ — matka sa spytuje.
 „Ach, veď dobre viete, ako ma sužuje.
 Dnes ráno sa zase v tej krčme oslopal,
 prišiel domov, mňa zbil a deti dokopal,
 bohďaj by som radšej tam bola zomrela,
 ako som sa mala dostať za korheľa!“

— — — — —
 Nepite pálenku, pre Boha nepite.
 ináč, to mi verte, zle s ňou pochodíte,
 lebo je to istá pravda, čo sa vraví,
že pálenka v dome z raja peklo spraví.

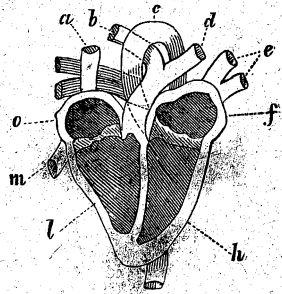
A. H. Škultéty.

10. Srdce. 17-18

Už sme sa učili, že je nášmu telu ustavične potrebná nová látka, ktorá zamieňa už strovené a zo-draté látky. Látku túto obsahuje v sebe pokrm, ktorý žalúdok stroví a črevá pretvorí na krv. Krv z čriev pospiecha aj s druhou krvou z tela žilami do srdca. Srdce visí v ľavej strane prsnej dutiny. Srdce je

veľmi pevný sval. Pozostáva zo dvoch komôr a dvoch pitvorov. Tieto sú spojené otvormi. — Otvory sú opatrené chlopňami. Chlopne prepustia krv z pitvora do komory, ale nazpät' nie. Krv do srdca príde žilami. Žily sú rozvetvené po celom tele a pri srdci sa spoja vo dve hrubé cievy. Jedna sa volá pľúcnicou, druhá srdečnicou. Srdce sa ustavične pohybuje. Pitvory a komory srdca sa ustavične sťahujú a rozťahujú. Tým činom sa krv dostane do pohybu. Pohyb krve volá sa obehom krve. Z tela príšľú tmavočervenú krv srdce vytisne do pľúc, kde sa povetrím očistí a taktó očistená vráti sa nazpät' do srdca, z tade vytisnutá rozíde sa cez nesčíselné žily a žilky po celom tele. Cestou necháva telu potrebné látky, ktoré sa tam pretvoria na patričné čiastočky tela. Už upotrebená navracia sa nazpät' i s novou zažívatinou do srdca, z tade prejde do pľúc, z pľúc do srdca, zo srdca do tela — a tak sa to opakuje ustavične, kým človek žije. Jestli srdce prestane biť, tak pod niekoľko okamžikmi človek prestane žiť, zomre.

Srdce je z najhlavnejších ústrojov tela. Musíme dbať o to, aby sme si srdce neslabili, nekazili. Slabé, nezdravé srdce je nie vstave do dostatočného obehu krv rozprúdiť. Z toho povstávajú potom rozličné nemoci. Srdce slabíme si rozličnými naruživosťami a prílišným hnevom. Zachránime si srdce striedlivosťou a čistým, poriadnym životom. Na srdce zle účinkujú všetky dráždivé veci, ako: opojné nápoje, fajčenie, pitie tuhej kávy, atď.

Srdce.

l) pravá komora, h) ľavá komora, o) pravý pitvor, f) ľavý pitvor, a) hornia vena, m) dolnia vena, b) d) pľúcne žily, e) tepné žily, c) aorta.

11. Plúca.

19-20

Aby sme zdravú, čerstvú krv mali, na to sú plúca. Plúca zaujímajú miesto v prsnej dutine. Pozostávajú z dvoch krídel a spojené sú dovedna gágorom. Plúca pretkávané sú množstvom väčších-menších žilôčiek, ktoré sa naplňujú skrze dýchanie prišlým povetrim. Najtenšie žilôčky končia sa drobulinkými buňkami. Keď nosnými dierkami alebo ústami vdýchneme povetrie, tak ono vnikne do plúc. Povetrie naplní všetky žilôčky a buňky. Do plúc prišlým povetrim sa krv, ktorá prišla zo srdca, očistí. Povetrim očistená krv vráti sa nazpät do srdca, aby z tadial rozišla sa po celom tele. Vydýchnutím vynde zkazené, už upotrebené povetrie. Vdýchnutím a vydýchnutím povstáva dýchanie. Pri dýchaní pohybujú sa nám prsia.

Aby sa nám v plúcach dobre mohla očistiť krv, potrebné je, aby sme do plúc hojne povetria dostali. Preto sa máme naučiť hlbokó dýchať. Dýchať nesmieme ústami, ale nosom. Keď cez nos dýchame, vtedy sa nám v nose povetrie zohreje a očistí od prachu. Jestli nosom dýchame, tak aj to hned zbadáme, či zdravé povetrie dýchame a či zkazené, smradlavé. Ústami keď dýchame, lahko dostaneme zapálenie hrdla a k tomu sa nám ústa vysušia a povetrie sa dostatočne neočistí od prachu, ktorý potom sadne na plúca, čo je nezdravé, áno často nebezpečné.

Dbajme o to, aby sme mali plúca zdravé a dobre vyvinuté. Len zdravé plúca sú vstavé v dostatočnej hojnosti prijať do seba povetrie a tak očistiť krv. Jestli sú plúca nezdravé, tak nám je dych ťažký, cítíme sa slabými, chorými.

Najlepší prostriedok na vývin plúc je naučiť sa hlboko dýchať, rovno chodiť a sedieť a čím viac sa na zdravom povetrí pohybovať. Tí ľudia, ktorí shrbene chodia a sedia, majú prsá dnu vtlačené, tak že sa im plúca nemôžu dostatočne vyvinúť.

Plúca sú k rozličným nemociam náchylné. Najnebezpečnejšia plúcna nemoc sú suchoty.

12. Suchoty.

21-22-23-2

Suchoty sú hrozná nemoc. Človek za rok, niekedy aj za viac rokov chradne, schne, vyciveje sa takmer na kosť a potom zomre. Keď sa spýtame suchotinára, že čo ho bolí? povie, že nič, len že nemá sily. Sťažuje si najviac na horúčku a na kašeľ, ktorý je suchý, dutý.

Na suchoty ročne veľmi mnoho ľudí zomre. V Uhorskej krajine zahynie na túto nemoc 75,000 ročite, v Európe ale 1 million ľudí. Na suchoty viac ľudí zahynie, ako na iné nemoce.

Čo zapríčiňuje suchoty? Malilinké, len veľmi ostrým drobnohľadom viditeľné zvieratká. Tieto drobulinké, čiaračkám podobné zvieratká sú v takom nesmiernom počte rozmnožené, že v jednej suchotinárom vyplutej chrachotline nachodí sa ich aj million. Tieto zvieratká volajú sa bacilly. Bacilly sú rozličné, tak jesto aj cholerové bacilly. Suchoty zapríčiňujúce bacilly volajú sa tuberkulózne bacilly.

Keď suchotinár kašeľ a chrachľu vypluje na zem, tak sa ona o krátky čas usuší a sa smieša s prachom. Vektor prach zodvihne do povetria. Tak tiež keď prášime alebo zametáme, dostanú sa suché čiastočky chrachotlín a s nimi aj bacilly do povetria. Povetrie ale dýchame a tým činom vdýchame aj bacilly do pľúc. Tu sa náramne rozmnožia. Jestli sú pľúca nie dostatočne vyvinuté a vzdorovania schopné, tak bacilly celé zkažia pľúca, áno aj iné ústroje tela.

Treba teda na to dbať, že by sme nepľuli na zem, a hlavne suchotinári nie, ale do pľuvátka. Týmto činom nemôžu sa bacilly dostať do povetria a z tade zase do ľudského tela.

Pľuť chrachotliny na zem a na podlahu je veľmi hnusná obyčaj a k tomu aj veľmi nebezpečná, lebo tým sa najviac šíria suchoty. Môžeme dostať suchoty aj tak, keď jieme tým náčiním, ktorým jedol suchotinár, alebo keď pijeme aj z toho pohára. Nelíhajme

do tých perín a do tej postele, kde suchotinár ležal. Šaty po ňom zostalé nenosme. Izbu, v ktorej suchotinár býva, držíme čisto. Často ju zmyvame a okadme.

Sú rodiny, u ktorých suchoty sú v rode. Nemierny život, opíjanie sa a iné výstupky tiež v mnohých pádoch zapričiňujú suchoty. Pozorujme tiež aj na to, že by sme len oň zdravej kravy pili mlieko. Rožný statok je tiež náchylný ku suchotám. Od suchotinárskej kravy užitú mlieko je veľmi nebezpečné, lebo množstvo bacill v sebe obsahuje. Dobré je, keď len prevárané mlieko pijeme. Skrze varenie usmrtime v mlieku sa nachodivšie bacilly.

Čistota, mierne žitie, zdravé povetrie a práca sú najlepšími prostriedkami proti suchotám.

Ako vieme, suchoty sa najviac skrze dýchanie prachu šíria. Školský prach má veľmi mnoho zárodkov v sebe, lebo do školy chodí mnoho detí z rozličných domov. Deti donášajú už či na šatách a či na obuvcach prach, v ktorom sú bacilly. Preto majú si deti šaty náležite vyklopať, vyprášiť a tak prísť do školy. Deti by na žiadon pád nemaly zametať školu, aby nenadýchaly do seba prachu. Každá cirkev má sa postarať o človeka, ktorý by riadil školu. Tým len svoje deti bude chrániť.

Zamedziť sa môže v škole prach, keď dlážku učebne dáme z času na čas zaolejovať. Na zaolejovanú dlážku sa prach prílepí, tak že sa nepráši, ale sa pri zametaní len sošúľa.

Opravdové teplé hrady suchotám sú priadky. V zime sa síde aj dvadsať priadok deň po deň do malej, nízkej izby. Priadky nemajú na dostač čerstvého povetria, tak že musia dýchať zkažené povetrie, ktoré je ešte i prachom z konóp pošlým naplnené. Mnoho slabších osôb dostalo už na priadkach suchoty. Vôbec priať by maly len silné, dobre vyvinuté ženy. Slabšie by si maly inú zdravšiu prácu hľadať.

13. Zapálenie pľúc.

Palko Kováčovie nebol planý chlapec. Dobre sa učil a bol aj veselej mysle. Jednu veľkú chybu mal, bol veľmi samopašný a v hre náruživý. Keď sa loptal, alebo šibenice preskakoval, tak sa tak spotil, že mu cícerkom tiekol pot s čela. Obyčajne vtedy vysmádnul, bežal ku studni a napil sa vody.

— Palko, — hovorieval mu Janko Dúbrava, — nepi teraz studenú vodu. Či si zabudol naučenie pána učiteľovo, že by sme vyhriati nepili vodu?

— Ale to je nič, — odvetil Palko, — veď som sa už ja viacrás rozhorúčený napil vody a nestalo sa mi za to nič, — a pil ďalej.

Len čo sa napil, zbladol. Vytriasla ho zima. Šiel domov. Zuby mu len tak hrkotaly od zimy.

— Čo je ti? — zvolala postrašená matka.

— Ja neviem, — odvetil Palko, — len čím skorej do postele, lebo mi je veľká zima. — Ako si ľahol, tu onedlho vychytila ho veľká horúčka a k tomu v boku cítil veľkú bolesť, ako čo by mu tam niekto nožom pichal. Začal veľmi stenat.

— Čo ťa bolí? — spytuje sa ho ustarostená matka.

— Jaj, kole ma veľmi do boku, — a čím diaľ, tým väčšmi stenal.

Rodičia sa zľakli, začali ho liečiť. Ale lieky nič nespomáhali. Konečne zavolali lekára. Lekár ho prezrel, pokrútil hlavou a spýtal sa ho:

— Palko, čo si robil?

— Nič, — zastenal Palko.

— Netaj. Či si nebehal veľa?

Palko pokývol hlavou.

— A potom si sa vody napil?

— Áno, ale som len málo.

— Vidiš, však ver si sa učil, že nemáš piť rozhorúčený vodu? Neposlúchol si; teraz dostal si *zapálenie pľúc*.

Lekár predpísal liek. Povedal, že by Paľkovi kladli studené obkladky na prsia a odišiel.

Len horko-ťažko sa vyliečil. A ešte aj potom hodná chvíľa prešla, kým sa úplne zotavil.

Marka Zemanovie bolo švárne dievča. Líčka mala červené, ani jabĺčka. Keď spievala, len sa tak hlásilo. Bola veselá, samý smiech. Ale bola aj pilná a pracovitá. Priateľka sa jej vydávala. Zavolali ju za družičku. Od týždňov tešila sa na svatbu, ako sa bude dobre zabávať. V deň svatby sa pekne vyobliekala, tak vyzerala ako ružička. Na svatbe sa veľmi dobre zabávala. Muzika len tak vrela. Tanečníkov bolo na dostač. Ustavične tancovala. Veľmi sa rozhorúčila v tanci. Po tanci vybehla von ochladiť sa. Na druhý deň ochorela, lebo sa rozhorúčená odrazu zachladila. Dostala veľké zapálenie pľúc. Za dlhší čas bola veľmi zle, tak že sa rodičia nazdali, že už dokoná. Vyliečila sa. Ale čože, keď po prestatej chorobe začala kašľať. Rodičia všetko možné vynaložili, aby ju vyliečili. Chodili od lekára k lekárovi. Nič neosožilo. Upadla do suchôt. O rok po svatbe zomrela.

Tak hľa, ľahkomyselne môžeme utraťiť zdravie a upadnúť do smrteľnej nemoci.

Zapamätajte si: Rozhorúčení studenú vodu nepime. Potrpme radšej trochu smädu, ako čo si máme prepásť najväčší poklad — zdravie. Jestli si rozhorúčený, alebo spotený, tak sa hľad' čím skôr do suchých šiat preobliecť, jestli to nemôžeš, tak sa pohybuj, aby si pomaly ochladol. Keď si vyhriaty, odrazu nevychádzaj na studené povetrie.

14. Smysly.

Teším sa kráse prírody, jasu slnečnému, kráse kvetu, milému úsmevu matkinmu. Bojím sa prísneho pohľadu otcovho, blískania atď. A to preto, lebo vidím. Keď by som nevidel, bol by som v ustavičnej

tme, ostal by som temným, slepým. Počujem smiech detí, spev vtáctva, zvuk hudby, láskyplné slová rodičov, rachot hromu, bzukot včiel. Ochutnám príjemnú chuť zralého ovocia, sladkosť cukru, kyslosť octu, horkosť blenu. Zavoniam príjemnú vôňu ruže, konvalinky, aj jedla, nepríjemný zápach hniloby a nečistoty. Makám hladkosť, tvrdosť, mäkkosť, drsnosť, tuposť alebo ostrosť telesa. Všetko to robím skrze zrak, sluch, chuť, čuch a chmat. Tieto ústroje volajú sa smysly. Poznatých smyslov máme päť. Každý smysel má svoj zvláštny ústroj.

Aby sme mohli vidieť, na to je oko. Človek má dve oči. Oko pozostáva z bulka, ktoré je rohovou obložené. Rohovka je na predku trochu vydutá a priehľadná. Pod rohovkou vidíme barvistú dúhovku. Dľa farvy dúhovky označujeme farvu očí. Jestli je dúhovka modrá, tak sú oči modré; jestli čierna, tak sú čierne. Sú ešte hnedé, sivé a zelenkavé. Na priestried dúhovky vidíme čierne koliesko, to je zornička. Zornička je vlastne otvor do vnútra oka. Svetlo týmto otvorom vniká dnu a prejde, cez čočku, potom cez priehľadnú tekutinu, ktorá zaplní dutinu oka. Konečne padne svetlo na jemnú tenkú blanku, na tak zvanú sítnicu. Z tade pocit svetla vedený je pomocou čuvov do mozgu. Vnútrok oka je tmavý, ako fotografická komora. Zvonku bulka oka je pripevnená ku dutine očnej šiestimi svalmi, pomocou ktorých sa oko sem i tam môže pohybovať.

Aby oko bolo zachránené, preto je umiestené v kostenej skrieši, dutine pod čelom. K záchrane slúžia ešte aj dve viečka, ktoré sa pri najmenšom pociť nebezpečia sklopia. Na viečkach sú ešte aj malé vlásoky v podobe štetôčky. Účel ich je zastaviť na nich prach a inú nečistotu, aby nemaly prístup do očí.

Oči sú veľmi vzácny a jemný ústroj ľudského tela a preto treba si ich veľmi vážiť a chrániť. Neodbanlivosťou môžeme prísť o zrak, alebo upadnúť do nebezpečnej očnej nemoci. Nehľadme do silného svetla. Do slnka hľadať je veľmi nebezpečno, môžeme ľahko

oslepnúť. Čítanie, vyšívanie, vôbec každá jemná, uprený pohľad potrebujúca práca nech sa deje pri dobrom osvetlení. Na súmraku, vôbec v polotme nečítajme. Neprepružujme si oči, lebo oni ľahko oslabnú. Ležiačky tiež neslobodno čítať, lebo si tiež aj tým kazíme oči. Deti si radi veľmi zohnú hlavu ku knihe, alebo písanke a tak čítajú, alebo píšú. To je nie dobre, tým si oči veľmi hubíme.

Nebezpečná očná nemoc je trachoma. Trachoma sa chytá. Jestli si trachomu neliečime, tak nám oči krvou nabehnú a vyzerajú ani pečeňa. Konečne na trachomu aj oslepneme. Trachomu treba si dať liečiť skrze lekára, ako aj každú inú očnú nemoc. Tým uterákom, alebo ručníkom, ktorým si utieral oči na trachomu trpiaci človek, sa neutierajme. S takým človekom sa nerukujeme a keď sa aj, nuž si ruky hneď umyeme. Oči si neutierajme prstami, ale čistým ručníkom, alebo keď si ináč nemôžeme, tak si ich utrieme háňkou palca.

Na trachomu trpí mnoho stotisíc ľudí. Preto treba si dať pozor, aby sme do nej neupadli. Čistota je aj tu hlavným prostriedkom k udržaniu si dobrého zraku. Každé ráno si dobre vyumývajme oči čistou, čerstvou vodou aj vtedy, keď sme boli v prachu.

O *sluchu*. Aby sme počuli, na to je ucho. Ucho pozostáva z troch hlavných častok, a síce: z vonkajšej častky, ktorá sa podobá slimáčíemu zákrutu. Úloha jej je hlas zachytiť. Druhá časťka je trúbka, ktorá vedie k bubníku. Bubník pozostáva z jemnej blanky. Hlas alebo zvuk otrasie povetrie a tým donáša do otrasu blanku, totiž bubník ušný, ku ktorému sú pripnuté tri kôstočky: kladivko, nákov a stremeň. Volajú sa tak pre ich podobu. Následkom hlasu, alebo zvuku, otrasia sa blanka na bubníku. Otras tento prejde na kôstočky sluchové, z tadialto ale na vnútorné ucho a v ňom na čuvy sluchové. Čuvy sluchové prenesú dojem hlasu do mozgov a vtedy počujeme.

Aby sme mali dobrý, ostrý sluch, treba nám ho chrániť od ustavičného hrmotu, krikú, vôbec od sil-

ného otrasu. Robotníci, ktorí pracujú ustavične v lo-
moze a hrmote fabričnom, utratia bystrosť sluchu. Uši
si máme opatrovať, čistiť. Ušné choroby si dajme le-
károvi liečiť. Hluchota je veľká chyba u človeka.

Chuť máme v ústach na konci jazyku. Čuch v
nose, hmat najvyvinutejší máme na koncoch, na bruš-
koch prstov.

15. O mozgu.

Mozog je najzvláštnejší i najzáhadnejší ústroj
nášho tela. Ním sprostredkuje sa v duši našej vedo-
mie o tele našom a jeho okolí. Keby sme mozog
nemali, necítili by sme, neslyšali by sme, nemohli by
sme pohnúť údami. Boli by sme bezvedomí.

Mozog je sprostredkovateľom tela s dušou.

Mozog sídli v hlave, v lebke a delí sa na veľký
a malý mozog. Mozgy pozostávajú z mäkkej, bela-
vej hmoty. Hmota táto má mnohé skruty a pokrytá
je troma blanami. Malý mozog má pokračovanie v
cieve chrbtovej kosti. Táto časť mozgu sa i chrbtovým
špikom menuje. Z tadiaľto po celom tele vedú v ne-
sčíselnom počte čuvy. Čuvy sú na to, aby donášaly
dojmy do mozgu. Tým činom povstáva v duši ve-
domie. Pomocou mozgu a čuvov sa pohybujeme. To
sú povedomé pohyby. Na pr. pohyb ruky, nohy, úst,
jazyka. Nepovedomé pohyby sú: pohyby srdca, prs atď.

Aby sme mali zdravé smysly i pochop, musíme
mať zdravý mozog a čuvy. Jestli nám niektorá časť
mozgu zoslabne, alebo vôbec je neschopná práce,
vtedy utratíme zrak, alebo iný smysel. Stane sa, že
nám čuvy vypovedia službu. Úderom na hlavu mô-
žeme dostať otrasenie mozgov, áno aj ochromenie,
čo má za následok rozličné chyby, ku pr. utratíme
pamäť, zostaneme chromí, atď.

Aby sme si zdravú myseľ a pamäť až do staroby
zachovali, treba si nám chrániť mozog od prílišného
napruženía, presilania, otrasov atď. Čuvy a mozog ne-
treba dráždiť opojnými nápojmi. Opojný nápoj veľmi

zhubne pôsobia na čuvy a na mozog. Len sa prizrime na opilého človeka, tak sa hneď presvedčíme o zhubnom účinku opojného nápoja na mozog a na čuvy. Nemierné fajčenie, taktiež nemierné užívanie dráždivých vecí slabí nám čuvy. Hrozné následky má tiež aj nemierny, výstupný život. Často uvádza výstupný život a opilstvo človeka až do bláznivosti. Hnev, veľký žal, nepokoj, všetko zhubno pôsobí na čuvy. Preto dobre je, keď sa chránime duševných a telesných náruživostí. Mierné žitie, pokoj duševný je najlepší prostriedok k udržaniu si zdravého mozgu a čuvov. Nočné bdenie tiež veľmi slabí mozog a čuvy. Tichý, spokojný spánok občerstvuje telo aj dušu.

16. Koža, vlasy.

Celé telo je pokryté kožou. Koža je pretkávaná nesčíselnými potnými dieročkami, tak zvanými pórami. Cez póry vystupuje z nás voda v podobe potu. A zase cez póry vniká do tela povetrie. Ľudské telo dýcha aj kožou, lebo telu potrebné povetrie vniká dieročkami kožnými dnu do tela. Dýchanie pľúcami je ešte nie úplne dostatočné k udržaniu života. Potrebné je tiež aj dýchanie skrze kožu. Pre túto príčinu máme si kožu čistotne držať, aby tie dierocky v nej, póry, neboly zapchané potom, masťou, alebo špinou. Že aké je potrebné vnikanie povetria dieročkami kože do tela, toho najlepší dôkaz je, že keď si na veľkom priestore kožku obaríme, alebo opálime, tak vzdor tomu, že ústroje naše zostaly neporušené, zomreme, lebo dostatočne povetria nemôže vniknúť do nášho tela.

Jestli sa nečisto držíme, tak povstanú všelijaké kožné choroby, ktoré sú aj špatné aj veľmi nepríjemné. Kožné choroby vystupujú pravda aj od neprimeraného jedla (keď si veľmi solíme, alebo papríme, teda ľahko dostaneme výsyp). Nezdravá krv tiež pôsobí výsyp kožný.

Na mnohých miestach, hlavne ale na Dolnej zemi je vo zvyku, že si dievčatá rozličnými mastičkami a

farbičkami natierajú tvár, aby len byly krajšie. To je veľmi nepekná a zdraviu škodlivá obyčaj. Tie mastičky, najmä takzvaný siridžik (obsahuje silný jed arsenik), sú zväčša jedovaté a sú nie len samej osobe, ktorá sa natiera ňou, škodlivé, ale v četných pádoch i potomstvu. Shryzú kožu, áno jed prejde cez svaly i do kostí. Tie dievčatá, ktoré sa farbía, ovšem na krátky čas, vyzerajú ako zafarbané vajíčko, ale potom sa im kožka zvráští, zuby očernejú a v tridsiatom roku vyzerajú o 10—20 rokov staršie. Ale keď by byly tie mastičky ináče i neškodné, predsa sú škodlivé tým, že dierocky, póry kožky zapchajú a tak kožka nemôže ssať do seba potrebného povelria. K udržaniu telesnej krásy je najlepšia čistá voda. Tá neškodí, občerství a osvieži. Ináče farbiť si tvár je aj škodlivá, aj špatná obyčaj. Boh keď stvoril človeka, vedel čo urobil. Budme spokojní s podobou svojou. Hľadme si popri telesnej krásy aj duševnú krásu nadobudnúť. To urobíme, keď si srdce i myseľ budeme sošlachťovať, vzdelávať sa. Učme sa byť zdvorilými, dobrými, prívetivými, priateľskými. Vlastnosti tieto a veselost pretvorí nás na príjemných, dobrých ľudí. Takýmto činom si nás ľudia oľúbia, radi sa budú stykať s nami.

Veľmi mylny je to pochop, že dievča je len vtedy pekné, keď je nafarbené a keď má na sebe navešaný nesčíselný počet sukien, hodvábne ručníky a iné mnohé cifry. Opravdová krása od toho nezávisí. To najjednoduchšie, no čisto a vkusne oblečené dievča, ktoré má milý, príjemný úsmev, priateľskú, úctivú reč a k tomu pocit studu, je o veľa krajšie, ako drzá, namyslená fillena.

Mnohí rodičia nedbajú na to, či sa im deti každý deň umývajú a či nie. To je nie dobre, máme sa už od mladi navykať na čistotu. Každý deň sa máme umyť aj učesať. Nie tak, ako je to u mnohých vo zvyku, že dievčaťom hlavy smývajú len v sobotu večer, vtedy im matka vlasy zapletie až na celý týždeň. V nedeľu ich potom pri česaní kmáše, až zle na to hľadeť, kým rozstrapaté vlasy rozčeše, pri tom vy-

trhá mnoho vlasov dieťaťu svojmu, ktoré až kričí od bolesti. Jestli to neurobíme, tak sa nám zaľahie hmyz a krem toho rozličné kožné choroby povstanú, ako chrasty a iné. Jestli dievčaťom vlasy necháme nečesané, tak prekazíme ich pekný vzrast. Zlá obyčaj je tiež dievčaťom tak sťahovať vlasy, že sú na hlave natiahnuté ako struny. Takýmto činom korene vlasov slabnú, uskorie sa plešivenie, ktoré je pri pospolitých ženách veľmi rozšírené.

17. Odev, obuv. 5-6-7

Aby sme telo svoje zachránili pred zimou a pred páľčivosťou slnečnou, odievame sa. Odev nám slúži hlavne ku záchrane tela, preto musí zodpovedať požiadavkám nášho tela. Dobrý odev nehatí vývin a voľný pohyb tela. Preto sú úzke šaty škodlivé, hlavne pri mladých ľuďoch, ktorým telo ešte rastie. Dobrý odev je voľný. Šnúrovačka je škodlivá u dievčat, je veľmi nebezpečná, hatí vývin zažívacích ústrojov i dutiny, tak že sa ani pľúca, ani iné ústroje nemôžu náležite vyvinúť. Dievča, ktoré sa veľmi sťahuje, je slabé a ku mnohým nemociam náchylné. Tie osoby, ktoré sa šňurujú, sťahujú, hrešia proti samým sebe a podkopávajú si zdravie.

Odev má byť primeraný ku počasiu. V zime má byť teplejší, v lete ľahký, vzdušný. Niet hlúpejšie, ako keď si dievka v letnej zápare nakvačká na seba 10 i viac sukien. Prílišne teplé obliekanie sa škodí zdraviu. Telo sa nám rozmazne a bude náchylné ku prechladnutiu. Tak tiež prilahký oblek v zime zapríčiňuje prechladnutie. Šaty na krk a priteplé ručníky na hlavu sú škodné. Hrdlo má byť obnažené. Šaty majú byť čisté, najmä spodné šaty; posledné máme si častejšie preobliekať.

Jestli zmokneme, alebo sa spotíme, preoblečme sa čím rýchlejšie do suchých, čistých šiat. Spotené, zapískané šaty prekážajú dýchaniu kožky a preto sú zdraviu nebezpečné. I z tejto príčiny je potrebný voľný odev, aby povetrie voľne mohlo prísť ku telu nášmu.

Spodné šaty nech sú biele, plátenné. Tie sú najzdravšie. A preto preč s oplečkami a košeliami čiernej farby, ktoré si len za to kupujeme z rozličných barchetov a flanelov, aby sme toľko prania nemali.

Nohy máme mať v suchu. Od navlhnutia nôh pochádza tiež prechladnutie a z toho mnoho chorôb. Preto máme dbať o primeranú obuv. Nič je nie tak nerozumné, ako keď dievka alebo žena vyparadená, s hlavou zababúšenou do teplého ručníka, že jej len koniec nosa trčí von, capká v zime po blate v zepách, pančuškách, alebo papučiach. Hlava sa jej parí pod teplým ručníkom a nohy sú mokré a studené, lebo súkenné, bez koženej podošvy pančušky prepúšťajú vlahu. Na obuvi netreba skrblieť, čo ta viac dobrá obuv stojí, toľko i viac zgazduješ na lekárni. Obuv nech je tiež voľná, nie veľmi úzka. Úzka obuv nám zkaží nohy, narobí otlaky a prekáža voľnému obehu krvi. Pozorujeme na to, aby sa nám nohy nesparyli. Držme si ich čisto. Často si ich močme, tým si zdravie upevníjeme.

18. Príbytok.

Aby sme chránení boli pred neprihodným počasím a pred inými nehodami, ako sú: divé zvery, zlí ľudia, atď. staviame si príbytky, domy.

Príbytok má byť zodpovedajúci zdraviu. Dom má mať izby vidné. Tmavý byt je škodlivý zdraviu. Škodí zraku i telu nášmu. Tmavý byt zle pôsobí i na našu dušu a je pestiteľom rozličných bacill a pliesní, ktoré sú zdraviu veľmi škodlivé.

Tmavý byt je obyčajne vlhký. Vlhkosť v byte je nezdravá. Deti v tmavom a vlhkom byte sú bledé, chorľavé, náchylné k suchotám a obyčajne škroffavé. Slnéčné svetlo je veľmi potrebné ku nášmu zdraviu. Položme kvetinu do pivnice, tak jej v krátkom čase zelené listy obľadnú, budú takmer biele a jestli ju za dlhšie tam necháme, tak zahynie. Keď ale rastlinu vyložíme na jar na slnce, tak ona okraje, rozzelenie sa,

rastie a krásne kvitne. Tak je to aj s ľudským telom. Telo naše potrebuje svetlo a preto majme vidný byt a pohybujme sa čím viacej na voľnom, vidnom mieste. Aby byt bol vidný, má byť opatrený veľkými oblokmi.

Príbytok náš vetrime a to každodenne. V izbách, v dome netrpme zkazené, zdusené povesenie. Pootvárajme každé ráno obloky, aby cez noc zkazený vzduch vyšiel von a bol nahradený čistým, zdravým povesením. Negazdujme pri vetrení s tou troškou teploty, ktorá výnde von, lebo tú ľahko nahradíme, ale zkazu, ktorú zapričiňuje zlé povesenie zdraviu nášmu, veľmi ľahko a draho nahradzame, áno stáva sa často, že už ničím vynahradiť nemôžeme, lebo je už pozde.

Veľmi pečlivo dbajme o to, aby sme izby svoje dostatočne vetrili.

Ku dýchaniu potrebujeme veľa povesenia. Preto majú izby naše byť priestranné a dost vysoké. Nízke a malé izby sú nezdravé pre rodinu.

Dbajme o to, žeby náš byt bol čistý. Čistota v byte je tiež, jedna z hlavných podmienok zdravia. Netrpme špinu, ani prach v našom byte. Už sme sa učili, že prach je veľmi škodný nášmu zdraviu. Často zametajme a smývajte dlážku a náradie.

19. Nákazlivé nemoci.

Už sme spomenuli nákazlivú nemoc, a síce suchoty. Sú krom suchôt mnohé nebezpečné nemoci: týfus alebo horúčka, cholera, osýpky, kiahne, drobnice, šarlach, záškrt (difteritis), mor, somársky kašeľ, guga a iné. Keď v obci vypukne nákazlivá nemoc, treba o to dbať, aby chorý čím skôr dostal pomoc lekársku. Jestli lekár zistí chorobu, treba sa pridržovať jeho nariadenia. V nákazlivej nemoci stonajúceho treba úplne oddeliť od zdravých. Netreba k nemu pripustiť nikoho krom ošetrovateľov. Do toho domu, kde je nákazlivá nemoc, netreba ísť, lebo sa tým činom roznáša nemoc. Príbytok udržiavajme v najväčšej čistote, často

vetrime, nieme zárodky nákazlivých nemôc karbolom, lúhom, vápnom a inými lekárom predpísanými prostriedkami. Včas nákazlivej nemoci nevydržiavajme v bytoch našich veľké schôdzky, svatby, zabíjačky, lebo tým činom prinášame a roznášame chorobu nákazlivú. Čistota, mierny život sú i tu najlepšimi prostriedkami ku záchrane.

20. Rýchla pomoc.

Často sa stáva rozličné nešťastie. V tom páde je treba rýchla pomoc, lebo každé okamženie, ktoré nevyužítujeme, môže byť osudným pre nešťastníka. Preto je veľmi potrebné, aby sme vedeli pomáhať nešťastnému spolublížnemu.

Prvá podmienka pomoci je nestratiť duchapritomnosť, nebedákať, rukami nezalamovať, ale hneď pospiechať pomáhať. Prvé, čo máme urobiť, je v takomto páde hneď a hneď poslať po lekára.

a) Úraz.

Jestli je úraz spojený s vnútorným obrazením, ako je otrásenie mozgov, ktoré prichodí s dávením, alebo otrásenie pľúc, známka plutie krve; taktiež otrásenie spodnej čiastky tela, prípadne pretrhnutie čriev, žlči alebo pečeni, čoho je známka veľké bolesti a smrteľná bledosť.

Nemocnému povolnime šaty, uložme ho čím pohodlnejšie a polievajme ho chladnou vodou.

b) Rany.

Usilujme sa zastaviť krvácanie. Prílišné krvácanie veľmi zoslabí človeka, áno môže ztiect aj z krve.

Krvácanie je trojaké:

1. Jestli rana pretrhla len vlákna svalov, vtedy krv ide voľne von. Takéto krvácanie zastavíme ľahko,

keď ranu prstom stlačíme, alebo obviažeme handričkou, ktorá bola v studenej vode zamočená a dobre vyžmíkaná.

2. Keď je taká žila zranená, ktorá vedie už spotrebenú krv do srdca, vtedy tečie z nej tmavočervená krv. — Zastavíme krvácanie takejto žily, keď palcom mocne stiskneme zranenú žilu, a síce pod zranením. Jestli je krvácanie silnejšie, tak tam úd treba silno obviazať.

3. Jestli je tepna zranená, totiž tá žila, ktorá zo srdca zdravú krv roznáša po tele, vtedy vystriekne jasne červená krv, a síce silným prúdom. — V tomto páde pritlačíme tepnu palcom, a síce nad zranením, totiž na tej strane, ktorá je bližšia srdca. Poznáme to po tom, či krvácanie prestáva a či nie. Hľadajme teda to miesto palcom, kým ho najdeme. Jestli krvácanie neprestáva, treba celý úd tela nad ranou hodne tuho sviazať ručníkom.

Tu treba ešte pripomenúť: Krvácanie pľúc, krvácanie žalúdka a krvácanie nosa.

Keď krváčajú pľúca, tak vyplývame jasnočervenú, penistú krv. V takomto páde potrebuje chorý pokoj, čerstvé povetrie a studené obkladky na celé prsia. (Vyžmíkamé v studenej vode uterák a potom ho priložíme na prsá a naň obviažeme suchý uterák). Potom dáme piť chorému pohár vody, v ktorej bola kávo-vá ližička soli roztopená. Chorému hovoriť neslobodno a nech sa zdržiava kašľa.

Pri vracaní krve pomáhame tak, že dáme piť chorému tak horúcu vodu, akú len môže chorý vydržať, a síce v hodnej miere. Krv od vriacej vody sa spešie a zapchá otvory zranených žíl.

Krvácanie nosa zastavíme, keď smrkáme vodu do nosa, jednu ruku na hor držíme a na tylo čapkáme si studenú vodu. Pri silnejšom krvácaní je osožné čím teplejšiu vodu smrkať a nozdry vatou zapchať. Sníkania sa treba zdržať za niekoľko hodín.

c) *Zlomenie kosti.* 16-17

Pri zlomení ramena, alebo nohy oslobodme zlomený úd od šiat, potom vezmime daštičky, alebo jestli niet iné pri ruke, paličky, obviňme ich vatou, alebo machom, alebo inou mäkkou látkou. Do tohto mäkkého válovčeka vložme zlomený úd, ktorý skôr trochu vytiahneme, že by sa zlomené kosti spojily. Potom pevne sviažme dovedna.

d) *Popálenie, obarenie.*

Popálenie. Jestli sa stane nešťastie, že sa nám náhodou zapália šaty, tak nebežme, lebo tým väčšmi rozduchame oheň. Jestli niet nikoho pri nás, tak hodme sa na zem a váľajme sa po zemi, tým sa plameň zhasí. Ak je niekto pri nás a niet pri ruke dostatočnej vody, tak ten nech vezme nejaký pokrovec, ktorý je v blízkosti, alebo nech soblečie si kabát a hodí na horiaceho. Nech ho zakrúti doň, kým plameň neudusí.

Popálenému treba veľmi pozorne šaty s tela dolu sobrať. Najlepšie, keď nožnicami ich na ňom rozstriháme, lebo pri vyzliekaní ľahko môže sa svliecť i kožka. Popálené miesta posypme drobnou soľou a namažme dreveným olejom, alebo sladkou smotánkou.

Pri obarení treba na plátno silne natreť obyčajné mydlo (sapún), to plátno namočiť do liehu a potom priložiť na obarené miesta. Jestli toto hneď urobíme, tak prekazíme odutie kožky. Tento spôsob môžeme upotrebiť len vtedy, keď kožka ešte nesliezla dolu.

e) *Zamrznutie, zatopenie a zadusenie, umelé dýchanie.* 18-19

Zamrznutého treba odniesť do studenej miestnosti. Soblečme ho a telo mu trime handrou, ktorá bola predtým v ľadovej vode vyžmikaná. Môžeme mu telo trieť i sňahom. Medzitým probujme ho umelým dýchaním uviesť do prirodzeného dýchania.

Umelé dýchanie sa koná nasledovne: Zamrznutého,

alebo iného zdanlive mrtvého človeka položíme horeznačky. Pod hlavu a pod plecia mu niečo položíme, ku pr. vankúš, alebo jeho šaty. Potom zdvihneme mu pomaly a rovnomerne ramená až nad hlavu. Týmto činom sa mu prsia zodvihnú a povetrie vnúde dnu. Za okamženie ich podržíme tam, potom ich zase zdvihneme a spustíme ich silne pritlačiac ku prsiam. Týmto spôsobom vytlačíme povetrie von z prsú. Potom zase zdvihneme ramená a zase ich spustíme a to robíme do tých čias, kým dýchanie nepovstane od samoseba, alebo kým máme nádej.

Umelé dýchanie upotrebuje aj pri zadusenom. Jestli sa niekto obesil, tak ho treba hneď odrezať, rozopäť mu šaty a hneď umelý spôsob dýchania upotrebiť. Kým má teplé telo a srdce mu čo ako slabo bije, máme nádej k jeho vzkrieseniu. Trime mu telo flanelom a striekajme mu do tváři a na prsá studenú vodu.

To isté urobíme i pri takých nešťastníkoch, ktorí boli zasypaní zemou, alebo sa zadusili nemajúc dostatočného povetria. Stáva sa často, keď večer pec zapcháme skôr, ako by bol oheň v nej vyhorel, že sa v tej miestnosti vyvinie mnoho dusíku, ktorý spiacich zadusí, jestli to včas nezbadajú.

Pri takýchto zahorených prvá pomoc je: otvoriť hneď okná, aby čerstvé povetrie vovalilo sa do izby a potom jestli je potrebné, upotrebiť umelé dýchanie.

Nebezpečné je ísť do pivnice, kde kysne víno, alebo do starej, zapustlej podzemnej diery, studne, bani atd. Do pivnice keď ideme, vezmime si horiacu sviečku. Jestli sviečka zhasne, tak sa vráťme hneď nazpät, lebo je tam uhlíku mnoho a mohli by sme sa zadusiť.

Zamdleného vynesme na čerstvé povetrie, rozopneme mu šaty, frkajme mu do tváři studenú vodu. Pod nos položíme mu silnú voňavku, ramená mu trime flanelom.

f) Otrávenie. 20-21.

Jestli sa otrávenie stalo arzénom, alebo fosforom, vtedy prvá pomoc je: dať otrávenému na dávenie. Šte-

klime mu hrdlo pierkom a dajme mu piť veľa teplej vody, potom tiež mnoho mlieka.

Ak sa stalo otrávenie rastlinnými jedomi, ako: ľulokom, bolehlavom, opiumom, hřibami atď., vtedy tiež dajme chorému na dávenie, trime mu končety. Po dávení dajme mu piť silnú, čiernu kávu.

Otrávenie vitriolom, soľnou kyselinou, sanitrovou kyselinou a octovou esenciou pôsobí hrozné bóle. Dajme piť otrávenému vo vode rozmočenú, na prach roztlčenú kriedu, alebo sódu. Dobré je i pitie mnoho vody, lebo voda rozriedi jed a tak jeho účinok slabí. Nesľobodno dať na dávenie pri takýchto otráveniach.

g) *Besnota.*

Jestli besný pes alebo iné besné zviera uhryzne niekoho, tak mu ranu treba dobre vymyť slanou vodou, krv z nej náležite vytlačiť, žeravým železom vypáliť. K tomu treba sa hlásiť u vrcinosti, ktorá ho pošle do Pasteurovského ústavu, kde chorého zaštepia proti besnote. Ak sa to včas stane, tak sa zachráni človek od tejto hroznej nemoci. Ústav takýto je v Budapešti.

Pri každej nehode treba hneď po lekára poslať.

21. Lekárska pomoc.

Medzi ľuďom je ešte aj teraz veľmi rozšírené liečenie začítovaním, čarením, vračaním. Keď máš lišaj, zaiste sa najde žena v dedine, ktorá vie proti lišaju začítovať. Proti hlavyboleniu žeravé uhľíky hodia do vody, ňou tvár poumývajú a mu ešte tú vodu dajú piť. Veľmi mnoho takých povier jesto, ktoré nie že by liečily chorého, ale mu ešte škodia. Tak v horúčke (týfusu) mnohé ženy radia chorému dať to jest, čo sa mu zažiada. Chorý ale obyčajne má práve na to chuť, čo mu je škodné, ťažké, nestroviťelné. Jestli vyplníme vôľu chorého, vtedy uvalíme ho ešte do väčšej choroby,

často ho tým činom i usmrtime. Chorému treba dať čím ľahšie stroviteľné pokrmy, ako mlieko a čistú polievku.

Hlavné je, aby sme pri vážnejšej chorobe čím skôr zavolali lekára. Obyčajne ľudia volajú lekára len vtedy, keď už domáce lieky a rady iných nespomáhajú a keď je už chorý veľmi zoslabený. V mnohých pádoch lekára voláme len vtedy, keď už niet pomoci. Neskrblíme na lekárovi a na lekárni. Tým si nič nespomôžeme. Keď môžeme liečenie lekárskou pomocou urýchliť, už tým sme si vynahradili výdavky. Aká je to ujma pri práci a akú starosť sossnímeme i s našich domácich, ktorí nás musia opatrovať a k tomu zanebdávať si i svoju robotu. Skrblením pri liečení už mnohí ľudia aj o život prišli a to takí, ktorí mohli žiť, keď by boli bývali liečení ako sa patrí.

Ale keď doktora zavoláme, tak sa potom aj prísne spravujeme dľa jeho nariadenia. Držme sa tak, ako nám predpíše. Dôverujme v neho. Jestli ho neposlúchneme, tak sú jeho lieky a rady úplne bezúspešné.

VII. Hospodárske články.

I. Poľné hospodárstvo.

1. Pôda a jej súčiastky.

Pôdou menujeme tú vrchnú časťku našej zeme, ktorá rastliny plodí. Pôda, ktorú pravidelne obrábame, menuje sa *ornicou*. Pod ňou je *mrtvina*. Ornica plodí všetky rastliny pre človeka, kým mrtvina len ten význam má, že väčšie rastliny naše, jako ku príkladu stromy, svoje korene majú v nej.

Pôda povstala následkom zvetrania skál. Zvetranie skál pôsobí hlavne voda, mráz. Následkom mrazu a v škárah skál nachodiacej sa vody skaly pomaly praskajú. Odprasknuté čiastočky voda znesie do tečúcich v doline potokov, ktoré zanesú omrviny tie potom na roviny, kde vyplňajú priehlbiny. — Iná čiastka ale tých omrvín zostane v hlbších výmoloch je dobrou postielkou najdriev malinkých machov, pozdejšie krov a stromov, takže po niekoľko storočiach celý vrch je horou pokrytý.

Rozoznáme nasledujúce druhy zemi: piesočnatina, hlina, vápenačka, prst a ich miešanimy.

Piesočnatá zem povstala následkom rozpadnutia sa kameňa, pieskovca. Sama v sebe nenie veľmi úrodnou. Jednotlivé čiastky Velikej uhorskej roviny, obzvlášte medzi Dunajem a Tisou, obsahujú v sebe číry piesok, ktorý je, keď sa na povrchu jeho už trochu i prsti utvorilo, na pestovanie viníc súci. Pôda piesočnatá je teplá, a vodu ľahko prepúšťa.

Hlina je masťná, vodu dlho drží v sebe a ťažko ju i prijíma. Veľmi ťažko sa orie; rastliny nechcú v nej riasť, len keď je hodne pomiešaná s pieskom. Je rozličnej barvy, podľa toho, z akého kameňa povstala. Najvzácnejšia je biela hlina, čili kaolín, z ktorej dorábajú porcelánový riad a pália tehly.

Pôda *vápenná* nachodí sa najčastejšie medzi vrchami vápenec obsahujúcimi. Čistá vápenná pôda sa zriedka kde nachodí, vodu ľahko prijíma a ľahko ju pustí, je neúrodná. Pomiešaná s hlinou dá úrodnú zem, lebo vápno obsahuje v sebe všetky rastliny. Pôpol pozostalý po spálení rastlín obsahuje v sebe hlavne vápno. Dobrá úrodná pôda smie mať najviac 20—30% vápna.

Prst povstala následkom zhnitia rastlín pomiešaných s daktorou zeminou. — Je čiernej barvy, veľmi úrodná. Vodu do seba ľahko berie a ju podrží v sebe a tak suchotu najlepšie vydrží.

Pôda *slatina* (szíkföld) tvorí obyčajne len kusy dobrej ornice a je tiež neúrodná, pritom hnoj, namiesto utvorovania prsti, upotrebí na výrobu sanítry, druhu soli, odkiaľ i svoje meno má.

2. Vplyv povetria, vlahy, tepla a svetla na rastliny.

Aby sme vplyv hore spomenutých živlov na rastlinách skúmať mohli, obzrime si najdrieť samú rastlinu. Na rastline rozoznávame hlavne nasledujúce čiastky: koreň, peň alebo biľu, haluzy alebo výhonky a listy. Koreň tvorí podzemnú čiastku rastliny a tiež je tak rozvetvený, ako biľa. Najtense, tak zvané vláskové korene, nie sú nič iného, jako tenulinké rúročky, cez ktoré ide zo zeme vytiahnutý a vodou rozpustený pokrm. Také pokrmy sú ku príkladu vápno, fosfor, amoniak (čpavok), ktoré voda vypláčne zo zeme. Mnohokrát je ale i súčiastka povetria, kyslík potrebný do zeme, aby spomínané pre rastliny pokrmy okysličit a tak k vybudovaniu rastliny spôsobnými spraviť mohol.

Z hlavného koreňa, ktorý z mnohých rúrok pozostáva, vyrastá peň alebo bifa. Cez tieto ide zo zeme vytiahnutý pokrntí hore do výhonkov a listov. Následkom tepla slnečného voda sa vyparí a záživné látky pretvoria sa na buňky také, aké sama rastlina potrebuje. Keďby nebolo vlhky, povetria a tepla, táto premena látok by sa nemohla diať.

Listy rastlín krome vyparovania vody konajú ešte i iný úkol. Majú na sebe mnoho drobulinkých dieročiek, cez ktoré z povetria hlavne uhličnatú kyselinu do seba berú. Dusík, druhú súčiastku povetria, niekedy cez listy, hlavne ale cez korene dostávajú rastliny do seba jako pokrm.

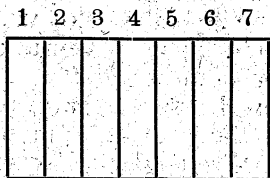
Jestli v tmavej izbe máme nejakú rastlinu, ona za 2—3 dni všetky svoje listy obráti ku svetlu. Jestli ju obrátíme, ona zase len k svetlu obráti svoje listy. Tento úkaz zrejme poukazuje na to, že i svetlo je rastlinám potrebné, bo veď od neho dostanú svoju krásnu zeleň. Bez svetla vyrastené rastliny, ku príkladu zemiak (krumpľa) v pivnici vyrastlý má biele listy, bo bez svetla v rastlinách nemôže sa zeleň (klorofill) vyvinúť.

Bez povetria, vlhky, tepla a svetla teda niet rastlinného života. A nech chýba len jedna z týchto vecí, už rastlina nemôže sa vyvíňovať, pomály zakrnie a odumre.

3. Rigolovanie, čili obracanie pôdy.

Rigolovanie pôdy v hospodárstve je veľmi významné. — Ním docielime to, že pôda na dobu asi 5 rokov (dľa prírody svojej) zostane prístupná povetriu, vlhke, cez zimu sa lepšie zásobí a tak ešte i v parnom a suchom lete hojnú úrodu vydáva. Človek, ktorému sa neťaží rigolovať svoju zem, zabezpečuje si dvojnásobnú úrodu, bo rastliny v prhkej pôde ľahšie pušťajú korene. — V poli rigolovanie prevádza sa obyčajne pluhom, doma ale v zahrade túto prácu musíme obyčajne rukou previesť.

Obracanie, čili rigolovanie pôdy deje sa nasledovne: Zem určenú na rigolovanie rozdělíme na pásy rovnako široké, dľa vzorky:

Na číslo prvé (1.) vyhádzeme zem v hĺbke 3 rýlov, aby zem kopaná rýlom prvýraz prišla na spodok, druhýraz kopaná do prostriedku, tretíraz kopaná ale na vrch jednotky. Na mieste dvojky po vyhádzaní zemi zostane jarok. Do tohoto jarku príde zem z parcely 3. takým istým poriadkom kopaná, až sa príde po posledný pás zeme. Po prevedení obracania pôdy v poslednom páse zostane jarok. Do toho príde zem prevezená z pásu čísla druhého, ktorá zem prikrývala pás čísla prvého.

Obracanie pôdy deje sa obyčajne v mesiacoch v novembri alebo decembri, aby zem náležite premrznúť a tak sypkou stať sa mohla a aby hodne sňahovky nabrala. Hrbolatosť povstajú ale už len na jar napravíme.

4. Hnojenie pôdy.

I tá najmocnejšia zem, jestli úrody z nej rok po roku sberáme a sobraté v úrodách nerastné látky jej nevynahradzujeme, zostane slabou, tak že po rokoch prípadne nám ani zasiat zrna nevráti. Zase i tú najslabšiu zem môžeme výtečne úrodnou spraviť, jestli jej chybujúce a ku vzrastu rastlín potrebné látky dodáme. Vynahradzovanie týchto čiasťok volá sa hnojením. Rozoznáme hnojenie zvieracím, zeleným a umelým hnojom.

Hnoj od našich domácich zvierat smiešaný so slamou je najlepšia náhrada sobratých v úrode látok.

Hlavne musíme dbať pri ňom o to, aby na hnojisku dobre opatrovaný bol. Dobré opatrovanie záleží v tom, aby sme hnoj na hrbu vrstvomito dávali a jednotlivé vrstvy prikrývali zemou, aby cenná súčiastka jeho: *oparovok* (amoniak) povetrim nám neušiel, lež bol zachytený zemou na prikrytie hnoja upotrebenou. Krome toho musíme ho týždenne aspoň raz popolievať hnojovkou. Aby sme ale hnojovku mohli mať, musíme si dobre upraviť hnojisko. Dobré upravené a lacné hnojisko si upravíme nasledovne: Priestor určený pre hnojisko vykopeme šikmo, aby močovka cez hnoj premokajúca mohla sa shromaždiť v nádržke nachodiacej sa na prostriedku hlbokého kraja hnojiska.

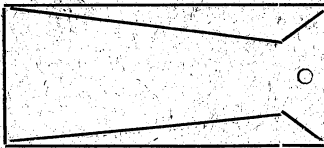

Pozdĺžny prierez hnojiska.

Žeby ale sama hnojovka nepresiakala do zemi a pre nás tak neužitočnou nezostala, vyvozíme hnojovú jamu vrstvou hlíny aspoň na 15 cm. hrubou, ktorú náležite ubijeme kyjaniciami.

Na hnoj upotrebíme i všelijaké domáce odpadky, ako koštiale, vápno, sadzu, krv, šupiny zemiakov, srst zvieraciu atď. Ta pridú i listy zo stromov.

Hnoj po vyvezení na roľu hneď máme rozmetať a zaorať. Nakoľko možno, hnojm v jaseňi.

Nádržka hnojovky.

Veľmi významné, no na žiaľ, málo upotrebované je takzvané zelené hnojenie. Pod zeleným hnojením rozumieme tú prácu roľníkovu, keď krmnú rastlinu motýlokvetú v najkrajšom kvete neskosí, lež zaorá. Skrze toto zaoranie docieli to, že jeho zem sta

bohatou v prvom rade na prst, potom ale na dusík. A dusík pre rastliny je tak vážny, jako pre človeka kyslík. Bez dusíka bujný zrast rastlín si nemožno ani predstaviť a v draselnatých umelých hnojoch ho draho platíme, kdežto týmto spôsobom ho máme skoro zadarmo. Účinok zeleného hnoja badať až po 4—5 rokoch. V našich pomeroch by bolo snáď najprimeranejšie, aby sa strnisko obilnín po kosbe hneď plytko zaoralo, potom ale vikovým semenom posialo. Do konca septembra by vika pekne zriastla a počala kvitnúť, začiatkom októbra by sa ale zaorala. Týmto spôsobom i zem by sa pohnojila, i úrodu ročnú by sme z nej sobrali.

Kde niet dost domáceho hnoja, tam často upotrebujú umelé, fabrické hnojivá. Rozoznávame v nich nasledujúce druhy: hnojivo draselnaté, potom fosforečné, fosforečno dusíkaté a dusíkaté.

Najznámejší z nich je *superfosfát*. Na rýchly vzrast rastlín dobre sa hodí síran čpavkový i liadok. Že ktoré umelé hnojivo kde, kedy a ako máme upotrebiť, o tom nás poučia hospodárske noviny a samé továrne na umelý hnoj.

5. Oprava pôdy. Nástroje na obrábanie pôdy.

Aby sme hospodárske rastliny pestovať mohli, potrebná nám je taká pôda, ktorú obrábať možno. Zem, ktorá ešte ľudskou rukou obrábaná, nebola a súca je na pestovanie rastlín, menuje sa *prapôda*. Žeby ona ale úrody čo možná najväčšie vydávala, k tomu potrebné je, aby ju človek všeliako obrábal a naprával. Práce tieto môžu byť rozličné.

☞ Pokrýva-li hora prapôdu, musíme horu vyrúbať. Vyrúbané miesto je *rúbanisko*. Rúbanisko dobre je posypať vápnom páleným, aby kyslosť prsti pomocou vápna priviazaná bola. V prvé roky v rúbanisku pestujú sa kopaniny a len keď je pôda úplne čistá, prejde sa na pestovanie obilnín.

Chceme-li pasienok premeniť na oračinu, včasne z jaseňi najdriev plytko zoreme pôdu, aby tráva odumrela, potom druhýraz i tretíraz hlboko zoreme, aby mrazy pôdu tú sypkou spravili. Často treba i tu vápno proti kyslosti upotrebiť. V prvý rok prídu tiež len kopaniny do zemi cieľom kyprenia pôdy. Pritom treba si veľmi rozvážiť, či je hodno dobrú lúku alebo pasienok zorať pri velikej drahote krmných rastlín.

Nížiny zaplavené vodou musíme najdriev odvodniť, totiž vodu z nich odvieť. Stáva sa to dvojakým spôsobom, a síce osádzaním rúr hlinených, negliedených do zemi alebo vykopaním jarkov. Túto prácu musí ale odborne vzdelaný človek, merník previesť. Výlohy s týmto spojené sú hodne vysoké a činia niekedy 40—200 korún na jutre zemi. X

Piesok vetrom letiaci z jedného na druhé miesto priviažeme založením hory. — Spôsob toho založenia je nasledovný: Kusy trávniku položíme do piesočnatiny a k nim hneď stromy zasadíme. Najlepšie sa hodí ku tomu cieľu akáč (brešťaň), topol a jedľa. X

Sanitrové pozemky opravíme navožením prsti, ktorá hlavne potrebná je ku dobrému vývinu rastlín.

Aj dobré a úrodné pozemky, aby nám hodnú odmenu dali, musíme všelijakými nástrojmi obrábať. Také nástroje sú: pluh, motyka, rýl (hášov), hrable, brána, válok. Človek najčastejšie upotrebuje rýl a motyku.

Pracujúce časte na rýle a motyke sú železné čiastky ich, v ktorých osadené sú poriská drevenné. Na okopávanie kukurice upotrebujú novšie motyky, podobajúce sa pluhu, ktoré kôň ťahá.

Čiastky pluha sú: daska, hriadeľ, lemeš, rohy a kolieska, ktoré pred pluhom pri oraní idú. Je ho moc druhov.

Brány sú najčastejšie z tŕňa spravené, no robia ich i zo železa s končitými a rovno dlhými zubami.

Válok je hladký alebo zubami na rozmrvenie hrúd zaopatrený a pozostáva z jedného alebo z viac kusov.

Väčšie kusy pôdy obrábame najčastejšie ale, parnými a motorovými pluhmi.

Krome týchto sú ešte plečky, pohybujúce sa na kolese a slúžiace niekedy i ku kypreniu pôdy, obzvlášte pri repe cukrovej.

6. Obilniny.

Najvýznamnejšia obilnina pre človeka je pšenica, pretože z nej sa dorába chlieb každodenný, o ktorý v modlitbe Pánovej Boha prosíme. Pšenica patrí, jako i všetky obilniny, medzi trávy. Uhorská pšenica požíva svetochýrne meno, pretože z tej múky tie najvyberanejšie pečivá možno piecť, k čomu pšenice druhých krajín nie sú natoľko síce. Najvýtečnejšia pšenica našej vlasti rodí sa na Velikej uhorskej rovine, pri Tíse a v Banáte. Týchto pšeníc hektoliter váži niekedy až do 85 kg.)

Pšenicu sejeme v jaseň a na jar. V jaseň siatu pšenicu voláme *oziminou*, na jar siatu *jarinou*. Pravidlom je siať v jaseň do prachu, na jar do blata. — Najvýhodnejší spôsob siata je *strojom* do radov siať. Takto asi o 15% menej zrna na siatie upotrebíme, nežli keď *rukou* sejeme. Pšenica má prísť na 2—2½ cm. hlboko do čistej, dobre a hlboko zoranej sypkej zemi. Na siatie máme tú najkrajšiu pšenicu vyberať, v ktorej niet zrn cudzích alebo drobných. Toto docielime *trierom*, ktorý všetky drobné zrná a zrná plevelu oddelí.

Aby nám pšenica snetivou neostala, pred siatím na niekoľko hodín *namočíme* ju do roztoku ½% modrej skalice, v ktorej ju pár ráz obrátíme, aby sme zárodoky tejto huby úplne vyničili.

Toto močenie do roztoku modrej skalice bráni nás i pred hrdzou pšeničnou, ktorá z počiatku v podobe drobných bodov červených sa na jar zjavuje na stebloch pšenice. Červené tieto fliacky pozdejšie očernejú. Hrdza natoľko sobere silu rastliny pšeničnej, že tá nie je v stave urodenej zrná v obyčajnú veľkosť vyvinuť,

zostanú drobné a zakrpatené, hodiace sa len na krm. hydu.

Mlynári najradšej kupujú červenú, čistú pšenicu, lebo takáto vydá najviac peknej a silnej múky. Aby hospodari ale mali takúto pšenicu, skosia ju 2—3. dňami pred úplným dozretím zrna. x

Raž čili žito patrí tiež medzi obilniny a urodí sa i na najslabšom piesku. Preto pestujú ju hlavne na piesočnatých krajoch. Sejú ju jako oziminu alebo jarinu. Seje sa zavčasu v jaseň a na jar, niečo plyšie, než pšenica. Keď je raž a pšenica smiešaná a tak zasíata, urodí sa takzvaná napolica. Raž lepšie vzdoruje rozličným chorobám, jako pšenica. Chlieb z ražnej múky nie je tak vysoký ako z pšeničnej, niečo barnavejší, no pri tom dľa tvrdenia lekárov zdravší a dlhšie zostane mäkký.

Jačmeň je tiež obilnina, ktorú ľudia hlavne na varenie piva a liehu a na krm. pre statok upotrebujú. Od slamnatej čiastky olúštene zrnó voláme lohazou. V niektorých krajoch, hlavne v studenom pásme pečú z jeho múky i chlieb. Jačmeň je dvoj- a štvorradový, dľa toho, či jeho klas má dva alebo štyri rady v sebe. Najčastejšie seje sa na jar, niekedy ale i jako ozimina. Okolo 1-ho mája u nás už má klasy vyhádzané. Slama jeho je v zelenom i v suchom stave výtečný krm. Srot jačmenný je výtečný tučiaci prostriedok pre dobytok. Len zdravé zrnó sa nám vyplatí siať.

Ovos je krmná obilnina. Ako zrnó, tak aj slamu jeho upotrebujú na krm. domácich zvierat. Často ho sejú s vikou (ladník), aby sa ona mala po čom otáčať. Sejú ho na jar, akonáhle sa sneh roztopil. — Urodí sa v každej pôde a dľa vlastnosti a sily pôdy vydáva menšiu alebo väčšiu úrodu. Ovsom obročia hlavne kone. Od neho sú ľahšie do skoku a lesklejší majú srst, jako od kukurice. x

Jedna z najhlavnejších obilnín uhorskej Velkej roviny je *kukurica*, ktorú doniesli k nám z Ameriky. x

Služi ľuďom i zvieratám za pokrm. Sú celé kraje v našej vlasti, kde jestli sa kukurica neurodila, ľudia cez celý rok trüú biedu, bo to je ich hlavná plodina.

Sadí sa na jar — keď sa už netreba mrazov obávať — do brázdy alebo sejačkou do radu, bo pluhom sa značne ľahšie obrába než ručnou prácou, motykou. Sú rozličné druhy, ktoré barvou, veľkosťou zrna a šúlka, taktiež vzrastom sa líšia jeden od druhého. Na jutre sa urodí 20—30 q zrna, semena sa ale na jutro asi 25 litrov stroví.

Sem prináležia ešte *proso* a *pohánka*. Olúštené proso upotrebuje sa čo jedlo, odkiaľ naše slovenské porekadlo: kaša, mať naša. Z pohánky ale pohančené krüpy pripravujú. Hydina oboje veľmi rada žere. Slamou krmia statok.

7. Bulvovité alebo hlízovité rastliny.

XIII.
Zemiaky sú rozšírené po celom povrchu zeme a vedia pripravovať ich na pokrm viac než tisícorako. Zrnká jeho rastú v malých guľôčkach na konci bile; samé zemiaky narastú ale v zemi. Ako kukuricu, i túto rastlinu doniesli k nám z Ameriky. Doniesol ju František Drék (Drake), námorník, pred viac než 400 rokmi. V našej vlasti pestuje sa od roku 1617. hlavne na Horniakoch (v stoliciach horného Uhorska).

Zo zemiakov dorába sa múka, ktorú na rozličné pečivá upotrebujú, potom mieša sa do chleba. Robia z nich sirup, škrob a lieh.

Zo semena by sme dostali len v druhý rok požívateľné zemiaky, preto ich sadia hneď z podzemných ich bulví, ktoré razom v prvý rok donesú podzemné požívateľné bulvy, zemiaky.

Skúsenosť nás učí, že zemiaky, čo hneď i menšie, ale celé nám treba sadiť a neslobodno ich rozrezovať, bo na rozrezanom mieste bulva započne hniť a tou chorobou nakazí i svoje plody, nové zemiaky.

Zemiak sa drží cez celý rok až potiaľ, kým neprídu nové zemiaky na trh.

Aby nám zemiaky cez zimu nezmrzly, odkladáme ich v zemi do jám. Najdriev vykopeme množstvu zemiakov primeranú jamu na briežku, aby do nej voda nemohla tiecť. Jamu tú vyložíme na spodku a bokoch na 4—5 prstov hrubo slamou. — Zemiaky náležite prebereme, choré z nich povyhadzujeme, aby len dobre vyvinuté, úplne zdravé a neranené zemiaky prišli do jamy. Pri nasýpaní do jamy dáme pozor, aby sa zemiaky nedotýkali. Keď je už celé množstvo v zemi, s vrchu pokryjeme zemiaky zase slamou. Z jamy vybratú zem dáme potom na slamu s vrchu zemiaky pokrývajúcu a usporiadame ju tak, ako hrob, aby voda rýchlo s ponad zemiakov odtekala. Takto odložené zemiaky do jari ztratia zo svojej váhy asi 4—8%, kdežto v pivnici činí ztrata do 20%.

Čičoka podobá sa zemiakom, biela jej ale slnečniku. Slúži za pokrm domácim zvieratám a aj deti ju v surovom stave rady požívajú. Kde sme ju raz zasadili, odtiaľ skoro ju nemožno vykynožiť, bo v zemi zaostané jej buľvy nie sú citlivé proti zime, nezamrzajú, na jar vyženu a bez sadenia novú úrodu prinášajú. Okopávať ju netreba. Vyberá sa obyčajne k jari.

Kvaka seje sa do radov na 60 cm. vzdialených po jačmeni alebo pšenici do strniska zoraného a dáva druhú úrodu. Slúži za pokrm domácim zvieratám, lepšie druhy jej ale i ľudia jedávajú. Siat ju možno tam, kde sú častejšie sprchy po žatve. Okopať ju treba raz—dvarazy. Jestli je hustá, preriedime ju. Na jutre sa jej 150 metr. centov urodí.

Repa krmná, ktorej je moc druhov; obľubuje mocnú, no nie čerstvo hnojenú prstnatú pôdu. Sú druhy, ktoré nad zem a druhy, ktoré pod zem rastú. Medzi posledné patrí cukrovka, ktorá hlavne v tenkých čiastkach svojích obsahuje až do 14—16% cukru.

8. Krmné rastliny a ich zaopatrenie.

Krmné rastliny sú dvojaké. Jednie samé od seba rastú na pasienkoch, a lúkach; iné ale treba pravidelne siať, prečo ich i umelými krmnými rastlinami menujeme. Sem počítame trojku, ďatelinu, muhar, kukuricu na krm, viku atď.

(Lucerna)
Trojku sejeme do úplne čistej, plevelu zbavenej a hlboko oranej zemi, ktorá je mocná a pomerne vysoko leží. Najlepšie sa seje sejačkou, keď na jutro asi 12—14 kg. semena treba. Semenó máme kúpiť čisté a zárodkov kukučiny zbavené. Jestli by sa predsa ukázala kukučina, miesta tie náležite slamou, prípadne plevou, vypálme. Trojke veľmi osoží, keď ju sádrou (gypsom) alebo vápenným prachom posypeme. Na jar ale drľačou treba z nej mach vydriapať.

Chceme-li semeno dopestovať, vtedy necháme trojku odkvitnúť a počkáme, kým pošvy úplne zbarnavely. — Dozretú trojku potom zkosíme, do snopkov poviazeme a v čas suchý buď to na stroji alebo cepami vymlátíme.

Keď upotrebujeme trojku na krm, musíme pozorovať na to, aby sme zo suchého krmu na zelený postupne prešli a čerstvo kosenej rožnému statku naraz nedali, lebo od nej sa zdúje. — Trojka na tom istom mieste vydrží i 6—8 rokov.

XVII *Ďatelina* je podobná trojke. Oblubuje vlhké počasie a vápenitú pôdu v dobrej sile. Trvá za dve letá. Aby horúčosť na ňu veľmi nepôsobila, sejú ju s jačmeňom spolu. Po dozretí jačmeň sa zkosí a ďatelina — pustivšia už korene — dá sa do rýchleho vzrastu, tak že do jaseň ešte jedno kosenie zabezpečí. Kosíme ďatelinu (štajerku) vtedy, keď je úplne vo kvete. Kvet jej je ružový. V druhý rok možno ďatelinu už viacej ráz kosiť.

Muhar v najsuchšom počasí a na pôde suchej tiež narastie, pre ktorú vlastnosť je neoceniteľnou krm-

nou rastlinou. Dobré sa darí obzvlášte v pôde piesočnatej. Na jutro treba 20—30 litr. semena, ktoré len po mrazoch vysejeme do zemi v apríli alebo v máji. Mnohí hospodári sejú ho do strniska, kde ešte do jasní sa vykľasí. Zkoseny muhar vysušime a čo suchý krm hlavne koňom dávame. — Chceme-li semenó docielit, musíme počkať, kým ono úplne dozreje. Muhar pôdu veľmi suší a preto po ňom veľmi ťažko sa ore.

Kukuricu na krm sejeťe buďto rukou, buďto strojom dosť husto, tak ako pšenicu. Krm tento veľmi rýchlo narastie a statok ho rád žere. Seje sa v polovici apríla alebo bárskeďy pozdejšie, mnohokrát i do strniska. Semeno na siatia upotrebuje sa hlavne z bielej kukurice, lebo tá je najbújnejšieho vzrastu. Obľubuje dobre vyhnojenu zemi. Možno ho odložiť na zimu v suchom stave alebo zakvasený.

Vika alebo *ladník* patrí tiež medzi krmné rastliny. Je to veľmi výdatný a záživný krm, ktorý obohacuje pôdu dusíkom, pre ktorú príčinu za ňou obilniny sa dobre daria. Aby vika nepolahla, miešajú ju s ovsom pri siatí. Inde zase hrach a jačmeň miešajú k nej. Kosí sa v plnom kvete. — Upotrebuje sa čo zelený a suchý krm.

Pri sušení krmu musíme o to dbať, aby sa čím skôr voda z neho odparila a preto skosenú krmnú rastlinu musíme na riadkoch obracať.

Zelený krm (repu, kukuricu atď.) pre statok kvasíme nasledovne: Kukuricu na krm siatu skosíme a svezieme do stoha asi na dva metre vysoko. Toto dobre pogazíme. O deň—dva počne sa stoh hriať. Vtedy znovu dáme vrstvu kukurice dobre zgazenej. V prostriedku stohu máme pichnutú žrdku železnú, ktorú častejšie pögeráme. Keď je stoh na tolko teplý, že skoro ruku na žrdke nemožno zdržať, vtedy stoh krmu prikryjeme trochu slámou a zahádzeme vrstvou zeme na 60—90 cm. vysokou. Zem nepripustí viac kyslíku ku krmu, ten pomáľy vychladne. Po vychladnutí možno ho hneď skrítiť. Statok ho rád žere.

9. Lúšteniny.

Lúšteninami (strukovinami) menujeme tie rastliny, ktoré sa v pošvách rodia, odkiaľ ich vyluskáme. Upotrebujú sa čo pokrm, výdatný a záživný pre ľudí i zvieratá. Veď, milé dietky, ktoré ste nejedli hrach, bôb alebo lanču!? Všakver že každé jedno z vás už či v podobe prívaru alebo polievky. K lúšteninám pripočítame ešte koňský bôb, cícor a viku čili ľadník. Patrí ináč medzi motýlokveté rastliny. Rastliny motýlokveté majú tú vlastnosť, že dusíku z povetria a nie zo zeme si berú. Dusík je ale jedna hlavná súčiasťka hnoja maštalného. Skrze to všetky rastliny tieto hodia sa výtečne ku zelenému hnojeniu.

Po rastlinách motýlokvetých všetky obilniny výtečne sa daria.

Hrach je jasenný a jarný. Je ho viac druhov. Jedny slúžia za pokrm ľuďom, druhé zvieratám. Narodí sa i v chladnejšom podnebí. Obľubuje zahradnú vápenitú pôdu, ktorá nie je čerstvo hnojená. Na jar seje sa v marci v jaseň ale v auguste. Hrach seje sa do radov, aby po vyjdení okopať sa mohol. Nerovnomerne zreje. Kosákom ho kosia a do snopkov viažu, aby sa vysušil. Vysušené snopky cepami vymlátia alebo koňmo vytlačia.

Lanča (šošovica) je najzáživnejšia z pomedzi všetkých lúštenín. Pestuje sa jako hrach. Akonáhle prvé pošvy lanče dozrejú, vytrháme ju a do snopkov sviažeme. V hrachu a lanči zaliahne sa chrobáček drobný, ktorý žižikom menujeme.

Bôb pre svoju domácu potrebu a na predaj pestuje hospodár medzi zemiakmi a kukuricou. Najlepšie sa ale vtedy dari, keď je sám siaty, bo i on potrebuje slnko a rosu. Obľubuje pôdu mocnú, no nie čerstvo hnojenú. Suchoty vydrží, mrazy ale nie. Sadí sa do radov, aby sa okopať mohol. Hlavne dva odrody má: ťahavý a nízky. K ťahavým druhom musíme dať kolíky,

aby mal bôb načo sa vykrútiť. Zreje nerovnomerne a preto má sa postupne oberať. Zelené jeho pošvy s nedozretými zrnami poskytujú nám výtečný príkrm. — Vymlátené jeho zrná varia na prívar alebo polievku. Slama jeho je dobrý krm pre ovce.

Koňský bôb je krmnou rastlinou pre zvieratá, bo zrná jeho sú veľmi horké. Rastie v dobre hnojenej hĺnačke. Sejú ho koncom marca. Keď väčšina jeho pošiev očernieva ho trhajú a mlátia. — Zrná jeho sú veľiké.

Ladník je krmná rastlina. Podobou svojou ponáša sa na hrach. Sejú ho s ovsom alebo jačmeňom, lebo veľmi ľahko polahne. Pestujú ho v celých veľikých tablách a keď je v najlepšom kvete ho kosia. Ladník na semä nechany kosí sa vtedy, keď odkvitnul. Slamu jeho upotrebujú čo krm, zrná šrotované alebo namiesto obroku.

10. Priemyselné rastliny.

Pod priemyselnými rastlinami rozumieme také rastliny, ktoré po sklúdení zo zeme ešte rozličným spôsobom musia byť spracované, aby človečenstvu na ošoh a úžitok boly. Sem počítame konope, lan, doháň a iné. Priemyselné rastliny majú sa vo vzornom hospodárstve aspoň na $\frac{1}{4}$ alebo $\frac{1}{5}$ pestovať.

Konopa obľubuje pôdu dobrú, hlboko zkyprenú a často oranú, ktorá moc prsti v sebe obsahuje. Najpríhodnejšie seje sa sejačkou tak husto, ako pšenica v mesiaci apríli. Za krátky čas semeno zide a je-li príhodný, teplý čas a časté dážde, za 10—12 týždňov narastie na 150—200 cm vysoko. Tedy počne kvitnúť. V mesiaci auguste ju trhajú alebo kosákom kosia a do snopkov sviažu. Po vysušení sa snopkov dajú konope do vody tým cieľom, aby sa tam vymočily, totiž liko konôp aby sa oddelilo od dreviny. Vymočené konope po usušení na trlici a iných prístrojoch mlátia a

trepú, čili drevinu oddeľujú od lyka. Lyko zatým na štetkách češú a triedia. Vypracovaná konopa pradié sa na nitku, z ktorej potom gazdinie a tkáči plátno rúa rozličné potreby natkajú. Konopa je biela a semenáčka. Zo semenáčky konopy dostávame semeno na sľať alebo na dorábanie oleja. X

Lan darí sa pod tými istými podmienkami a v takej zemi, ako konopa. Horúčosti veľiké neobľubuje; seje sa v apríli na semeno i na dorobenie vlákna. Keď chceme lan na vlákno, dvaráz tolko semena sejeme, než na pestovanie semena. — Nitka lanová je väčšia, ako konopná a krajšieho lesku. Najlepšie semeno na lan pochodí z Ruska z mesta Rigy. — Zo semena lanu prešujú olej. Zvyšok prešovania upotrebuje sa na krm pre statok.

Doháň obľubuje teplé kraje našej vlasti, trochu piesočnatú zahradnú pôdu prstnatú. Semeno jeho vysievame do teplej hrady koncom februára alebo v marci, narastenú priesadu vysádzame do radov na zem vtedy, keď sa už mrazov neobávame. Planty vysadené treba pokopať, pozdejšie ohrnúť a v čas suchý popolievať. Naženie-li doháň výhonky z koreňa, tie musíme očistiť. Doháň oberáme vtedy, keď mu listy počnú žlknúť. — Listy obraté nastiebame na šnúry, usušíme, do viazaničiek a do bálav viažeme, ktoré potom na zamieňacie miesta zavezeme. Doháň len s vrchnostenským povolením možno sadiť a len na zamieňacích staniciah državných slobodno ho predať.

11. Olejovité rastliny.

Repica obľubuje dobrú, mocnú zem, bohatú na prst. Pred jej siatim zem ale nesmieme hnojiť, lebo by naraz nezrela. Pod ňu treba nám aspoň trirazy orať, aby pôda dobre vyrobená bola. Seje sa v prvej polovici augusta, ale možno ju i pozdejšie siať. Na jutro treba 6—7 kg. semena, ktoré sejačkou sejeme, obyčajne pred dažďom, aby nám repica dobre zišla.

Okolo Ďura repica počne kvitnuť, a celá repicová tabľa len tak hučí od včeličiek a iného hmyzu mäd oberajúceho. — Kosí sa, keď pošva je ešte zelená a zrnká už dostaly barnavú barvu. Kosba vykonáva sa v chladnom a rosnom čase, aby repica sama sa nám nevybila z pošiev. Akonáhle na riadkoch zavädla, viaže sa do snopov a snáša do kôpok alebo krížov. V prajnom čase za 4—5 dní kladú sa kríže hneď na table do stohov a tam sa otláči (vymláti). Vymlátená repica obsahuje po tlačení v sebe ešte moc vody a preto nesmie sa na vysoké vrstvy klásť, lebo v hrbe by sa pokazila a moc zo svojej ceny ztratila. — 100 kg. repice vydá 36—40 kg. oleja a 60 kg. koláčov repicových, ktoré rožný statok a ovce veľmi radi žerú. Na jutre sa jej urodí 6—15 metrov. Slama jej upotrebí sa na kurivo. x

Mak slúži ľuďom za pokrm a na dorábanie jemného oleja a preto je vždy dobre platený. Zem potrebuje dobrú, mocnú; seje sa včasne z jara, keď je pôda ešte vlhká, do radov. Odrastený mak treba prepleť, aby každá rastlina o sebe stála. Musíme ho ale i okopať dľa toho, ako plevel sa ukazuje, 1—2 razy. Veľmi pekný pohľad je na kvitnúcu makovú tabľu. Makovice, ktoré obsahujú v sebe zrnká, postupne dľa dozierania oberáme a keď sú úplne suché ich rozrezujeme alebo mlátime. Najcennejší je mak modrý. x x x x

Slnečnica pestuje sa zväčša v krajných radoch pôdy kukuricou vysadenej. — Čo obruba nachodí sa často na diňoviskách. Pre jeho olejnaté zrná hodno ho je ale i o sebe pestovať, bo hyd veľmi obľubuje jeho semeno. Zrno možno ľahko v každom množstve predať. — Opatruje a sadí sa jako kukurica do radov na 50 cm. vzdialených vo štvorci. Jedno jutro urodí do 14 hl. semena. Bile jej sú dobré kurivo. x

12. Liečivé byliny a ich opatrovanie. x x x

Naša milá vlasť je tak príjemným podnebím obdarená, že sa v nej všetky rastliny mierneho pásma

darja a len kus dobrej vôle a chuti ku práci, aby sme si mohli vypěstovať mnohé liečivé byliny, ktoré jako-
stou a liečebnou silou svojou v mnohom ohľade pre-
vyšujú liečivé byliny cudzozemská. Mnohí hospodári
v našej vlasti majú rokom pekný dôchodok z nich.

Spomenutia zasluhujú z liečivých bylín nasle-
dovné: *Ibišek*, ktorý obľubuje hlbokú a mierne vlhkú
pôdu. Je to rastlina dvojletá. V prvý rok oberáme
z neho listy, koncom druhého roku v oktobri a v no-
vembri ale vyberáme zo zeme korene jeho, ktoré od
kôry olúpame a na slnku vysušíme. (*Althea officinalis*.)

Prominclová zelina (*mentha piperita*) uspokojuje
sa skoro s každou pôdou, len keď je táto dosť vlhká.
Rozmnožuje sa najľahšie delením trsov (koreňov), ktoré
potom do radov 20—25 cm. od seba vzdialených vy-
sádzame. V polovici júna, keď už do kvetu ženie, ju
kôsim a sušíme. V septembri je druhá kosba. — Na
jednom hektáre urodí sa asi 20—30 q zeliny, ktorú
lekárnici a droguisti kupujú. Z nej dorába sa olejčok,
ktorý upotrebí sa pri pripravovaní prominclov a dru-
hých cukrov, hlavne ale kosmetických prostriedkov.
Je jej viac druhov, najviac vône obsahuje v sebe
kučeračka (*mentha crispa*).

Šalvia lekárska (*Salvia officinalis*) obľubuje zem
slnecnú, teplú, na vápno bohatú. Sadí sa do radov na
50 cm. vzdialených v rade na 20 cm. Keď ženie do
kvetu, sa žne a opatrne usuší, aby mala striebřistú
barvu. Je to rastlina viacletá a preto ju na zimu vždy
slamnatým hnojom prikryjeme, aby nezamrzla.

Marvanček, harmanček (*Matricaria chamomilla*)
rastie divo v našej vlasti hlavne v slatinách. Jeho kvet
oberajú v máji, na poňve pri slnečnom teple ho vy-
sušia a odpredajú. — Naša vlasť vyvezie asi 15—20
vaggonov marvančku hlavne do Francúzska, kde
upotrebuje sa na dorábanie likéru. Čaj z jeho kvetu
dávajú deťom piť, lebo mierni boľasti žalúdkové. —

Rastie na Velkej uhorskej rovine, hlavne v stolici čongrádskej.

Materina dúška (*Thymus vulgaris*) upotrebuje sa v kuchyni i v lekárni. Hodno je pestovať ju vo veľkom. Seje sa v júli alebo v auguste. Vyšlé rastlinky budúcej jari vysadia sa na záhony čili hriadky do radov vzdialených od seba na 15 cm. Kvitne už v júni a v jaseňi druhýraz. Počas kvetu sa žne a suší. Úroda po hektáre asi 25 q. Dobře prezimuje, jestli sa krátkym hnojom prikrýje.

Majorán (*Origanum Maiorana*) sa pestuje tým spôsobom, jako materina dúška. Vysádza sa ale z parenišťa, čili teplej hrady, bo rastlinka je citlivá oproti zime a mrazy nevydrží. Sadenie jej treba každého roku obnoviť. Na hektáre urodí sa asi 15 q. XXV

Sladké drevo (*Glycyrrhiza glabra*) rastie v hlbokaj, teplej, vlhkej a silnej pôde. Sadí sa z koreňov na 30 cm. dlhých odnožcov do štvorcov, na pol metra rad od radu. Pôdu za 3—4 roky čisto držíme. Po 3—4. rokoch v jaseňi v suchom čase vyberáme korene tak, že pôdu na $\frac{3}{4}$ metra hlboko rigolujeme a všetky korene zo zeme vysbierame. Hrubé korene odpredáme a tenké upotrebuje na priesadu. Upotrebuje sa pri pivovarníctve a lekárstve proti prsným nemociam.

Biezový kvet sa tiež suší a v domácnostach upotrebuje sa na varenie čaju proti kašľu. Je silný prostriedok na potenie. V obchode len krásne vysušený biezový kvet možno predať, ponevác jeho upotrebenie je dost obmedzené.

Krome týchto rastlín je ešte moc iných liečivých bylín, ktoré i v divom stave rastú, o ktorých ale už len odborná kniha pojednávať môže. Zaiste počuli ste už aj vy, milé dietky, o *palini* (*Artemisia absinthium*), o *slezovej ruži*, o *chreni* a *kopri*, o *rebarbare*, *levenčuki* atď.

13. Sbíeranie jadier, semien, zrn a ich uschovanie a sítie.

XXVII Aby sme čím viac pláňať mohli mať v stromovej škole, musíme vedieť spôsob a čas sbierania jadier. Hlavné pravidlá pri ovocných stromoch by boli: Jadrá sbierať a siať vtedy, keď ovocie úplne dozrelo, tak čerešne, višne, morulky (marhule) v mesiacoch júni, júli; hrušky a jablone v mesiaci októbri, pretože vtedy divé jablká a hrušky dozrely. Možno ale i zo šlachtených hrušiek a jablk brať jadrá, bo z jadier však len divé pláňa vyrastie. — Jednu časť jadier, ktorú na jar sítie mienime dodržať, musíme náležite vysušiť a v primeraných vrecúškach na suché, prievanné miesto položiť. Včasne z jari, keď už možno v stromovej škole pracovať, pripravíme si náležite pôdu.

Keď je pôda naša dost kyprá, rozdelíme ju na hriadky. V hriadkach na 15—20 cm. rovnobežne urobíme na 1—2 cm. hlboké jarčoky, do ktorých vsejeme pripravené jadrá na riedko. Jarčoky tieto spravíme najšikovnejšie a najrýchlejšie hrablami, ktoré v primeranej diaľke majú 5—6 zubov osadených. Po vystrení šnúry hrablami naraz urobíme jarčoky v jednej hriadke, ktoré nám potom rovnobežne pôjdu. — Po sítí zem opakom hrabiem zatiahneme tak, aby jadrá dobre, ani hlboko, ani plytko (3 násobná dĺžka jadra) do zemi prišli. Po zahrabaní polievame hriadky odstátou vodou cez kropáč a tak v primeranej vlhkosti držíme. Tvrdým jadrám musíme dať kľúčať nad vodnou parou alebo do letnej vody ich položiť niekedy i na 24 hodín (breštrán akác). — Peckové (kôstkové) ovocie (slivky, višne atď.) po sobratí mäsnatých látok z nich hneď sejeme, drev ich ale do petroleumu namočíme, aby sme ich od škody pošlej z hmyzu a mýš obránili. Orechy, morulky a barasky sejeme v rade na 30—40 cm. diaľku jedno od druhého. X

XXVIII Semená a zrná dostávame už cele iným spôsobom. Najdokonalejší spôsob dostať zrná z obilnín je

mlátenie na mlátačke parnej alebo benzínovej. Semeno z kónóp dostávame mlátením na daske alebo zemi a potom ho prevetríme. Semä datelinové vymrvíme, semeno repové z bíl zošucháme.

Aby sme ich klíčivé zadržať a zachrániť mohli pred zkazou, musíme ich na hromadu dávať, ktorá najviac pol metra môže byť vysoká a kým zrnká viac vlhky obsahujú v sebe, často musí byť prehřnaná, obracaná. Najmä háklivé sú: repica, mak a čerstvo ľamaná kukurica, ktoré len v 10—15 cm. vysokých hromadách smieme nechať ležať a pilno ich prehřnať, aby nezuchly.

Na mlátačke vymlátené zbožie ale nenie nikdy tak čisté, aby sa mohlo na trhu ľahko predať. Obilniny obsahujú v sebe ešte i rozličné prísady, miešanky, ktoré viatím a cúdením odstrániť musíme; ku príkladu: pleva, plevelové semená atď. Na to nám slúžia veterníky, trieury. (*raftare, triery*).

Zrná obilnín na siatie musíme i dvaráz prevetrit a zárodoky sneti a iných húb močením v roztoku skalice modrej zničiť. Siat je najlepšie a najúspornejšie na sejacom stroji, ktorý je už všade dobre rozšírený.

Hĺbka sejby nemá byť väčšia, nežli trojnásobná hrúbka, prípadne dĺžka semena. x

II. rok.

II. Chov domácich zvierat.

14. Chov dobytky a jeho opatrovanie.

Prevádzanie hospodárstva bez domácich zvierat v našej vlasti nemožno si ani myslieť. Držanie domácich zvierat je moc ľahšie, nežli ich množenie. A cieľ hospodárstva je ten, aby prípadné odpadky hospodárstva skrze chov domácich zvierat výhodne speňažiť mohol a na dôchove zvierat pekný zisk mal.

Pri množení domácich zvierat rozumný hospo-

dár musí na to hľadať, aby na semeno vybraté zvieratá zdravé a od dedičných chýb slobodné boli. Preto ani veľmi mladé, ani veľmi staré zvieratá neupotrebuje na množenie.

Hospodár cieľu primerané zvieratá pári v čriede, v stáde alebo v krdli. Hlavné pravidlo je, že príbuzné zvieratá neslobodno páriť.

Sú rozličné druhy zvierat. Druhom menujeme taký krdel zvierat, ktorý na vzrast tela je rovný a rovné vlastnosti má, ktoré vstave je i na potomstvo preniesť. Také druhy sú ku príkladu: arabské kone, švajciarske kravy, poštárske holuby atď. ×

Jestli sú v hospodárstve také zvieratá, ktoré nie sú nadostač osožné, vtedy hospodár, aby rýchlo docielil primeraný zisk, krv druhého druhu mieša, totiž so šľachetnejším samcom jeho samice pári. Toto križovaním menujeme. Ku príkladu husy samičky sú malého tela a my chceme väčšie docieľiť, nuž vtedy gunára (husára) emdenského pridáme po čas párenia k naším husiam.

Sošlachtiť možno nám ale i tým spôsobom naše domáce zvieratá, jestli k ich rozmnožovaniu len dobre vyrastené a nezakrpatené zvieratá upotrebuje, slabšie ale z nich odpredáme. Tento spôsob sošlachťovania zvierat menujeme vyberavou plemenitbou.

Žeby nám ale statok dobre prospievať mohol, musíme ho primerane kŕmiť a napájať a o dostatočné množstvo soli sa tiež postarať. Soľ túto menujeme dobyčiou soľou a štát ju po 10 halieroch 1 kg. kupcom predáva. Najprirodzenejší pokrm pre statok sú trávy, ktoré na pasienkoch prirodzených, prípadne umelých rastú. Suchú travu menujeme senom. Úhor a strnisko sa tiež často ako pasienky upotrebujú, hlavne keď je rok trochu mokrý. Krome toho umelým spôsobom na chov dobytka ešte nasledovné rastliny sejeme: datelinu, trojku, raž, muhar, viku a mišling (na husto síatu kukuriču). Tieto i v surovom, mokrom stave i v suchom môžeme skŕmiť. Keď čerstvo nakosené rastliny dávame statku žrať, musíme dobre pozorovať, aby nám statok od nich nezdulo.

Jestli nieto nadostač krmných rastlín, nuž hospodári pomáhajú si so slamami. Ako krm, pokrúpané na sečkovici, upotrebujú sa nasledovné slamy: ovsená, pšeničná miešaná s otrubami, prípadne obrokom; najlepšia ale je slama jačmenná, ovsenná, ktorú i kone radi žerú.

Čo zimný pokrm upotrebujú sa tiež i bulvovité rastliny, jako zemiak, čičoka, repa, repa-cukrová.

Otruby z pšenice a raži, potom pomyje zo špiritusovej fabriky, totiž krumple a obilie vykysnuté a vypálené a zbytky jedál ľudských upotrebujú sa tiež čo krm pre domáce zvieratá. — Tieto odpadkovým krmom menujeme.

Krome dobrého chovania dobytok potrebuje i dobrú opateru. Pod dobrou opaterou rozumieme, keď dobytok má čistú, vidnú staju, ktorú často vetríme, aby vždy čerstvý vzduch bol v nej. Prievan ale nemá byť. Dobytok máme riadne čistiť, česať. Vodu na napájanie len z dobrej, čistej studne máme dávať, pred napájaním válov treba umyť, očistiť. Denne viacrás máme napájať a 3—4 razy chovať. ✕

15. Chov koní.

Jedno z najužitečnejších našich domácich zvierat je kôň, ktorý medzi jednokopytníky patrí. Bez neho hospodárstvo, poľná práca, vozenie tarchy sa ani myslieť nedá. V práci je vytrvalý, v behu rýchly, učenlivý a krotký.

Keď kupujeme koňa, hlavný zreteľ k tomu máme obrátiť, aby jeho telo pravidelne vyvinuté, bezvadné bolo. Kupujeme koňa dľa potreby silného, no vždy pomerne mladého. — Vek jeho určujeme dľa zubov. Žriebacie zuby má kôň od 1—5 rokov. Od 6. do 10. roku má zuby čiernodierkové. Od 10—12. roku čierne dierky sa žoderú a zvláštny znak veku nezostane. — Dobrý hospodár si ale sám odchová žriebatá a z nich kone. Na svet prišlé žrieba ssaje si za 5—6 mesiacov

matku, ktorú kobyľou nazývame. Keď žriebaťu prešli 3 mesiace, počína po troche žrať seno a ovos. Mnohí začínajú priať žrieba už v 2. roku, čo je ale chybné. Len po vyplnení 3 rokov treba ho učiť ťahať. Uplne sa len v 5. roku vyvinie. Držať ho máme čisto, bo i tu platí porekadlo o čistote. V čas mokrý natierajme mu kopyto masťou alebo olejom. Jestli sú mu kopytá veľiké, potrebné je, aby ich kováč ostryhal. Chodí-li kôň po tvrdej hradskej, musíme ho dať podkovať, bo ináčej sa podbije a bude krívať. Denne máme 3 ráz krmiť: ráno, na obed a večer. Zápražný kôň potrebuje denne 5—6 kg. sena, 1—2 kg. zeleného krmu alebo sečky a 4—5 kg. ovsa.

Staja má byť dost vysoká a priestranná, aby bolo v nej vždy na dostač čerstvého povetria. Docielime to i tým spôsobom, keď pod kone každý deň hodne podstielame slamou a zanečistenú vykydáme. — Koňa česáme česadlom denne aspoň raz. Keď je upotený, sucháme ho slamou, aby neprechladol. Ladovú vodu mu nikdy piť nedáme, bo taká môže zapálenie pľúc zapríčiniť. Kôň býva veľmi často kachovitý, niekedy ale sopľavý. Na sopľavosť trpiaceho koňa musíme dať zabiť a celého i s kožou zakopať, bo je to nákazlivá nemoc, ktorá i na človeka môže prejsť a zapríčiniť mu smrť. Pri mnohých chorobách predávajúci je zodpovedný kupujúcemu za istý čas po kúpe, v ktorý čas kupujúci bez všetkej zaviazanosti môže vrátiť predošlému majiteľovi koňa chorého alebo chybného.

Vo vlasti našej vidáme arabské, anglické, noniuské (medzimurské), muraközské a sikulské druhy koní.

Opatrný hospodár zabezpečí (asekuruje) si kone a iný statok proti pádu.

16. Chov rožného statku.

„Kravička, mamička“ hovorí nám porekadlo. — A je tomu i tak, bo kde v dome držia kravu, tam neťpia nikdy na hlad. Krava za života dáva nám rozličný

úžitok : máme od nej mlieko, hnoj a ročne teliatko. Niekde ju naučia tarchu ťahať, inde zase orú zem s ňou. Po dokončení jej života máme z nej mäso na jedenie, kožu na rozličné cieľe, kosti na dorábanie kostnej múčky, umelého to hnojiva, rohy na hrebene, trúby, paličky a gombíky.

Keď kupujeme kravu, hľadme vždy dobre vyrastenú, mocnú a nie chudú kravu kúpiť, ktorá dobre dojí, pritom je krotká a mladá. Od 8 rokov staršiu kravu nekupujeme. Malé teľa určené na odchovanie necháme ssať za 2—3 mesiace. V 3. mesiaci privykajme ho na tľ z ovsa, jačmeňa a kukurice, trošku sena alebo suchej dateliny mu tiež môžeme dávať. Čistota pri ňom sa tiež nesmie zanedbávať. Vyrastená krava chová sa šuštim (suché kukuričné biele), senom, suchou i zelenou datelinou i lucernou, plevou, sečkou. Repa, otruby, zemiaky sú jej výtečnou lahôdkou. Kde pivo varia, tam chovajú rožný statok mlátom jačmenným. Kde je moc cukrovarov, tam rezancami repy.

Statok, ktorý cez celý rok v staji držíme, musíme vyháňať cez deň do ohrád pri dome pripravených, aby sa čerstvého vzduchu nadýchať mohol. Niekde cez celý rok je statok von na pasienku, ani domov nechodí. Inde zase ráno ho vyženú a večer príde domov.

Voly priahajme do jarma len po 3. roku. Najlepšie pracujú od 5. do 9-ho roku. Ku rožnému statku pripočítame i byvoľa.

Rožný statok je rozličným chorobám vystavený, z nichž spomenieme suchoty, pyskovú a paprčkovú nemoc, mor čili dúl a zdutie.

17. Chov sviň.

Aby sa v hospodárskych domoch čím výhodnejšie mohli speňažiť rozličné odpadky, držia tam svine. Sviňa sa množí veľmi rýchlo, do roka niekedy i 15—20 mladých možno od jednej prasačky odchovať. Pre

rychlý vzrast, hojnosť tuku (masti) a mäsa skoro každý hospodársky dom zaoberá sa dôchovom a tučením škuťinovej zveri.

Rozoznávame viac druhov sviň, z ktorých najznámejšie sú: *mangolica*, ktorá je prvotriedna na rovine ku tučeniu; *bakoňská* a *kapošvárska*, ktoré viac len v staršom veku sa hodia ku tučeniu a sú menej háklivé, než *mangolica*; *sriemský* druh, *jorkshirky* a *bergširky*, ktoré sa dochovávajú hlavne pre rýchly vzrast a hojnosť mäsa.

I vepry (svine) si žiadajú čistý, premenám povetria menej vystavený chliev, kde by teplota v zime nižšie 10° R a v lete nad 15° R nevystupovala. Kúpeľ v lete osoží im výtečne, pri čom ešte o dostatočné množstvo pohybu tiež treba sa postarať. Váľovy sviň máme držať tiež čisto a denne aspoň raz ich máme dôkladne umyť, lebo pozostatky žrádla chytro započnú hniť a plesneť a tak môžu zapríčiniť rozličné choroby.

Svine vyháname v pekný čas do poľa na pašu, čo im veľmi osoží, bo tam môžu slobodno rypákami zem rozrývať a rozličnú chrobač a červia si sbierať. Takéhoto mäsitého krmu najdeme najviac na močaristých zemách. Kde sú dubové hory, tam vyhánajú svine na žalud, od ktorého sa dobre popraví. Aby ale mäso a masť nemalo príchut' žaludovú, pred zabíjaním na 2—3 týždne pokračujeme v kŕmení kukuricou. Tučenie trvá 12—16 týždňov, v oboroch ale až do 6 mesiacov. Na tučenie určené svine majú sa čím menej pohybovať. Máme sa vystríhať plemenitby pokrevnej.

Svine (bagoune) sú rozličným chorobám vystavené, z nich spomenieme: dúl, paprčkovú nemoc, čili slintavku a kuľhavku, uhrovitosť, trichinu a prašivosť. Pri každom ochorení dobre je zverolekára zavolať.

Sviniam nechávame v chlieve soľ, aby sa jej mohli nalízať, z času na čas ale dáme k prečisteniu horkú soľ.

18. Chov oviec a kôz.

Tam, kde je ešte mnoho pasienku a najdú sa vo vrchovatých krajoch krásne trávou porastlé úbočia, ktoré sú vozom neprístupiteľné, hospodári dochovávajú moc oviec a kôz. Ovca je veľmi významná pre človečenstvo hlavne skrze vlnu, ktorú raz, prípadne dva razy stryhajú do roka, dľa čoho je jedno- alebo dvojstryžná. Vlna oviec je základom všetkých fabrik vlnu na súkno zpracujúcich. V zime ale bez súkna by sme veľmi zle obstáli, bo väčšina našich zimných šiat je zo súkna shotovená.

Od oviec a kôz máme aj mäso výtečné. Mnohé chudobné domy, čo ako ťažko, kúpia si na jar malého baránka, z ktorého do jaseňi hodný baran vyrastie. Tohoto potom zarezú v jaseňi na miesto ošipanej a tak na baranine zimujú. Ako ovce, tak i kozy dávajú nám mlieko výtečné, zdravé a masťné, z ktorého sa dorábajú rozličné syry. — Zeme odlahlé, kde sa ťažko príde s vozom, bačovia košarujú ovciami a kozami, totiž postupne premieňajú stádu nočlah a tak tú zem hnoja. V posledné časy smer chovu oviec je čím mäsitejšie a čím lepšiu vlnu majúce ovce dochovať, čo sa križením už aj z čiastky podarilo.

Oviec je viac druhov, z nich spomenieme ovcu španielsku, ktorá má najjemnejšiu vlnu; ovcu uhorskú, ktorej vlna je hrubá a hojná, pri čom výtečne dojí; ovcu paduanskú, ktorá mnohorož ku sošlachteniu plemena bola upotrebená. — Najšlachetnejší druh kôz je ale koza kašmírska.

Ovce cez leto bývajú v slobodnom na pasienkách a košiaroch, kde ich bača a valasi pasú a opatrujú. Cez zimu ale nevydržia tu von, musíme ich dať do stajní. Ovčie staje majú byť priestranné, vysoké, jasné a ľahko vetritelné. Nízke ovčince zapríčiňujú mnohé chytľavé choroby v stáde.

Častejšie trpia ovce na sypanice (rigle), prašivosť, motolice, vrtohlavosť, na slintavku a kulhavku.

19. Hydinárstvo.

Pri domoch, obzvlášte hospodárskych nachádzame vo dvoroch plno hydiny preto, pretože pestovanie hydiny zabezpečuje pekný dôchodok, krome toho ale zaopatruje dom mäsom a vajcami. K hydu počítame sliepky, husy, kačice a morky.

Sliepka je jedna z najosožnejších našich domácich vtákov. Do roka nanosí 150—180 vajec. Krome toho vyliahne v 3. týždňoch malé kurence, ktoré starostlive vodí po dvore, kvoká, učí ich zobákom narábať. V čas chladný bere ich pod krídla, kde sa malé tvory hrejú. — Sliepka nám speňaží rozličné odpadky hospodárske, ako kúkol, drobné žito, šalát atď. Z času na čas musíme jej dávať i krmné vápno, prípadne škrupiny z vajec, lebo na utvorenie škrupiny vajca ona potrebuje moc vápna. Cez zimu, keď sú mrazy, sliepka má mať v chlieve slamu napostielanú, aby jej zima nebola. Kurienec nesmie byť vystavený studenému severnému vetru. ✓

* *Husy* s osohom môžeme len tam dochovávať, kde je na dostač vody a travnatého pasienku. 10—15 vajec znesie v dobe február—apríl, ktoré potom za 4 týždne vyliahne. Malé húsatká sú veľmi milé tvory. Chytro budú riasť, jestli ich chováme žihlavou (prhlavou) a trávou, posypanou tlčou. Najväčšmi obľúbené sú biele husy, lebo tie dávajú najčistejšie perie. Do roka ju 3—4 razy šklbeme a perie triedime. Mäso jej je výtečná lahôdka.

Kačka domáca je veľmi bystré zvieratko. Darı sa hlavne tam, kde jesto na dostač vody, čo by to priam len bara (kaľuž) bola. Ročne nanesie 40—50 vajec, ktoré ale obyčajne len skrže sliepky liahneme. Má výtečné mäso. Perie jej upotrebuje sa jako husacie, jestli je biele. Chováme ju zrnom, ona ale aj moc hmyzu sožere.

Morka nepestuje sa tak ľahko, ako sliepka. Na jar počne niesť vajcia, ktoré po nasadení za 4 týždne sa vyliahnu. Oblubuje trávnatý pasienok, na ktorom je moc kríkov. V čas veľkej horúčosti utiahne sa do kríkov. Mladé morčatá neslobodno na mokrý pasienok vyhnat, lebo im to škodí.

V mnohých domoch hospodárskych vidáme pestovať i *holubov* a *domácich zajacov* (králikov), ktoré skrže svoje rýchle množenie pestovateľovi pekný ošoh donášajú.

20. Pchanie a tučenie hydiny.

Hyd nám dáva výtečné a ľahko stroviteľné mäso, ktoré v hospodárstve pomerne ľacno si odchováme. Z hydu veľmi často pcháme hus a kačicu, aby dostali sme z nich výtečnú masť a chutnú pečienku. Zvieratá tieto sú už od prírody pažravé, no nie nadostač sa nažerú, preto musíme im dávať zvyšný krm, ktorý do nich pcháme, aby sa čím viac masti na nich vyvinulo. Krome pchania musí hydina do takých miestností prísť, v ktorých len málo sa môže pohybovať a má dostávať hojnosť dobrej, čerstvej vody. — Keď hus a kačicu pcháme, najlepšie je, keď ju dáme do takej lády na pchanie určenej a nesadáme na ňu, vlastne nohami ju k zemi nepritískame. Takú ládu na pchanie môžeme si sami zo dvoch—troch dosák sbit. Z lády, ktorej vrch je pohyblivý a primeranými otvorami zaopatrený, trčí husi len hlava s hrdlom von, ostatné telo je ale v láde úplne voľné. — Morky tučíme haluškami z múky správenými pomocou vody alebo mlieka. — Sliepky dáme do skriň a tučíme ich sobratým mliekom, do ktorého sa chleba namočí. Pchať ich nemožno, preto necháme im množstvo žrania na vôľu. Vytučia sa: hus, kačica a morka asi za 3—4, a sliepka alebo kapún za 2—3 týždne.

Tučený hyd vždy lepšie možno predať, ako ne-
tučený. Najlepšia doba na speňaženie tučených hydú
býva vždy pred sviatkami alebo včasne z

21. Choroby hydiny.

Hydina trpí tiež na mnohé nemoce, z nich najčastejšia je prechladnutie, obzvlášte v zime. Odpomôžeme tomu tak, keď slietkam cez zimu posteláme slamu a držíme ich v takom teplom kurníku, že im voda nikdy nezamrzá. Takto docielime to, že slietky budú nám práve vtedy vajcia niesť, keď sú tie najdrahšie a koncom zimy, začiatkom jari budú už kvočať.

Najnebezpečnejšia choroba na hyd je mor. Mor zapríčiňuje krv nezdravá, v ktorej moc drobulinkých baktériov sa nachodí. Priebeh moru býva dvojaký: rýchly a dlhotrvajúci.

Pri rýchleúčinkujúcom moru priebeh je nasledovný: Zviera upadne do tvrdého spánku, krídla si opustí, žrať nechce, dýcha ťažko, že ju ďaleko počuť, zo zobáka mu ale čistá slina vyteká. Nastúpi silná behačka, ktorá so zvieratom chytro svrši. X

Dlhotrvajúci mor má asi tie isté znaky, čo aj rýchly, len priebeh choroby je zdĺhavejší a sama choroba nie tak silná.

Jestli vypuknul mor v hyde našom, choré kusy musíme hneď oddeliť a osobite ich opatrovať. Výkaly ich máme posbierať a spáliť. — Chliev, v ktorom choroba vypukla, máme desinfikovať 10% roztokom karbolovým. V čas moru ochorené kusy máme chovať jačmeňom, pšenicom, mäsom, chlebom a do pitnej vody cez viac týždňov na liter 3 grammy železnej skalice (litvoría) dať. Krome toho z rebarbary, creolinu a gummiarabicumu shotovíme pilulky a každému kusu dáme denne 1 pilulku sožrať. Vypuknutie moru povinní sme predstavenstvu obecnému oznámiť.

Hyd často býva i príživníkmi obťažovaný, z ktorých najdosadenejšia je voš. Čistota je ale najlepším liekom proti týmto.

III. Zahradníctvo.

22. Zariadenie zeleninárskej zahrady.

Kus pozemku pri dome osobite oddelený a ohradený volá sa zahradou. Zahradu mať pri dome je veľký dar, ktorý len ten vie oceniť, ktorý všetky svoje potreby z druhej ruky musí kupovať dľa porekadla: «čo na nôž, to za groš.»

Za zahradu sa najlepšie hodí pôda hlboká, kyprá, vody prostá a rannému slniečku vyložená rovina. — Ziadúcnou je pri tom, aby v nej čím viac prsti bolo, čo ľahko docielime kompostom vo veľkej miere prímiešanom či do piesku, či do hlíny.

V zahrade máme mať aj hnojovú jamu (hnojisko), lebo zahradníčenie bez hnoja sa nedá myslieť.

Pozemok určený pre zeleninársku zahradu v jaseň zrigolujeme na 1 meter hlboko, pri ktorej práci miešame kompost v hojnej miere do zemi. (Kompostom menujeme hnoj, ktorý pozostáva hlavne z rastlinných čiastok, listov atď., no pri tom i dobrý maštalný hnoj sa v ňom nachodí.) Na jar potom rozdelíme zahradu cestami na väčšie tabule a tieto zase na hriadky (záhony) 1—1.20 m. široké. Tí, ktorí chcú prevádzkať kupecké zahradníctvo, upravia si násypy tak, aby po nich voda do bársktorej časti zahrady sama odtekala. Nenie-li nám to cieľom, postačí dobrá, na vodu bohatá studňa a pri nej pár širokých sudov, v ktorých voda pred polievaním aspoň 24 hodín stojí na slnku, aby sa zohriala. Spravíme ju asi v polovici zahrady, aby nám voda pomerne vždy blízko bola. — Kraje hlavných ciest vysadíme ovocnými kermi, jako ribezlie, pôlky, v chládku maliny, prípadne trpaslíkmi ovocných stromov.

Prvou prácou má nám byť zaopatrenie si dobrej priesady a to v hodnom množstve. Toto len teplou hradou možno docieľiť. Teplú hradu pripravíme si tak, že vykopeme jamu na meter hlbokú, 120—150 cm. širokú a primerane dlhú, do nej natlačíme čerstvého

koňského hnoja rovno so zemou. Na toto dáme vrstvu sypkej zeme asi 20—25 cm. hrubú. Túto ohradíme daskami tak, aby ony na severnej strane vyššie ležaly, než na južnej. Potom ju oknami poprikrývame a necháme za týždeň stáť, aby sa dobre uparila. Na to sejeme semeno. Každý druh budé osobite siaty a označený daštičkou do zemi pichnutou. V slnečný čas teplú hradu odkrývame a obloky popozdvihujeme, aby svetlo na útle rastlinky svoj vplyv vykonať mohlo. — Jestli to nerobíme, priesada zostane nám natiahnutá a bladá a od koreňa počne hniť. Keď sa blíži večer, teplú hradu prikryjeme oknami a zo slamy pletenou rohožou.

Máme-li moc hriadok teplých, že nám zvyšuje miestô i pre rýchlénie niektorých rastlín, nuž počiatkom marca môžeme mať mesačnú retkev alebo pekný hlávkový šalát.

Keď priesada má už 3—4 listy, vysadíme ju na miesto, jestli je počasie dost teplé. — Pri presádzaní obrátíme hlavný zreteľ na to, aby sme útle korigenok rastlín nepoškodili, prečo často i so zemou priesadu vyberáme z hriadok. Vysádzame ju vždy do radu, rady striedavo do trojuholníkov, aby každá rastlina mala k vývinu dostatočný priestor. Tak kaleráb sadíme v 30 cm. dialke, kel tiež, kapustu na 50 cm., papriku na 25 cm., rajštiaky ale na 50—60 cm. ťahavý bôb na 50 cm., zemiaky na 80 cm.

Do teplých hriadok už koncom januára môžeme siať, do slobodného priestoru ale ten v druhej polovici marca. Cibula a cesnak, ktoré tiež do radov sadíme, nie sú citlivé oproti zime natoľko; no bôb, rajštiaky a iné rastliny nám často mráz opáli. Hriadky v slobodnom majú byť sypké a kompostované.

Vysadené rastliny treba nám opatrovať plením, kopaním, priväzovaním, ťačkováním, polievaním, odštipnutím a orezávaním.

Pleť máme neustále, bo burina a plevel sa vždy výtečne daria. Burina nesmie kvitnúť v našej zahrade nikdy, bo ju tak sami rozširujeme. Zelinu kantríme

prosperne kopaním, ktorú prácu motykou a rozličnými plečkami, niekedy i koňmi ťahanými, prevádzame.

Niektoré rastliny treba nám priväzovať, čo najľahšie a najlepšie lykom (šása) konáme.

Rastliny otáčavé, jako hrach, bôb atď. musia byť ťačované, totiž kolík máme k nim pripichnúť. X

V čas suchoty treba nám polievať niekoľko možno dažďovkou alebo riečnou vodou. Studničná voda má sa drier zahriať. V lete treba pozde večer polievať, na jar ale ráno, z obavy pred mrazmi.

Odštipnutie výhonkov upotrebuje pri uhorkách, diňách, rajštiakoch. Nemožno-li túto prácu už nechtami vykonať, vykonávame ju zahradníckymi nožičkami.

Zem nemôže s dobrým zdarom na tom istom mieste vždy len tie isté plodiny rodiť. Preto i my si máme záhradu rozdeliť na 4 kusy, z ktorých každého roku jeden hnojíme.

Čerstvo hnojená časť záhrady zasiata môže byť šalátom a jeho ródzajmi (kapusta, kel), uhorkami, rajštiakmi a paprikou.

V druhý rok po hnojení prídu do zeme hlízovité (bulvovité) rastliny, jako zemiaky, repa, čičočka, mrkva. Všetky tieto potrebujú hlbokú, skyprenú pôdu.

V tretí rok nasadíme ta cibuľu, cesnak a strukoviny. Po sobratí úrody ale zem má byť rigolovaná a hnojená.

Jestli tento poriadok zadržíme, vždy budeme mať dostatočné množstvo zelenín prvotriednych, krásne vyrastlých.

Krome týchto prác musíme ešte i obranné práce prevádzať oproti hmýzu a škodlivým pri dome sa zdržujúcim zvieratám, jako myšiam a potkanom.

23. Kvetnica.

Aby nám okolie domu príjemné bolo a aby sme sa mali v čom pokochať, necháme kus záhrady domá-

cej len pre kvety. Kvety sadíme a sejeme čím bližšie ku domu, aby nám byť vôňou naplňovali.

Priestor ponechaný na kvetnicu tiež rozdelíme cestami na kusy. Cez prostriedok zahrady vedie cesta hlavná, na konci alebo prostriedku ktorej spravíme búdu. Kraje hlavnej cesty vysadíme krami, jako sú rozličné orgovány, jasmín, kry ružové, sňahová guľa atď. Okolo krov dolu prídu lalie, fijalky, konvalinky, tulipány. Hriadky pre kvety sa ináč robia, jako pre zeleninu, dostanú rozličný tvar, jako kruhy, srdcia, pol kruhy, hviezdy atď. Kraje týchto hriadiok zasejeme trávou alebo zimozelom, niekde dávame na okrajok cibuľovité rastliny, narcis, jácint. Do jednotlivých hriadiok dávame rozličné kvety, také sú: rezeda, klince, petunía, floxinia, kanná, chrisantíny atď. >

Zariadenie kvetnice a poriadok v nej poukazujú na súcosť a dobrosrdečnosť gazdinej, bo dľa slov chýrneho slovenského pôvodu básnika:

Obľubuj si kvety, neboj sa o srdce,
bo kto tie miluje, nikdy zlým nebude!

Korunou kvetnice je ale ruža. Tá zo zahrady chybeť nemá nikdy. Obľubuje pôdu výslunnú, teplú, preto tam jej vyznačme miesto. Od zahradníka kúpme niekoľko vysoko kmenných ruží, druhé ale sami si nabavme nakúpením ruží diviakov, ktoré úplne až k zemi srezeme. Na druhý rok takto zasadený diviak vyženie mocný prút, ktorý môžeme šlachtiť. Šlachtenie prevádzame koncom mája a cez jún očkovaním, cez zimu v skleníkoch ale štepia ruže do sedla. Najlahšie sa dostaneme do kríkov ružových, keď odrezané letorosty ich zakopeme do piesku, aby z nich len jedno očko sa videlo a piesok ten pilno polievame. Za 3—4 týždne letorosty tie dostanú korene, vrchné očko ich pohne a hotové sú kríky. Na zimu prikryjeme ruže zemou, niekedy slamou alebo šuštim, aby nám nezamrzly. Ruží je vyše 10,000 druhov. Pestujme len tie, ktoré cez celý rok kvitnú. Z lupeňov kvetu dorába sa drahý ružový olej.

24. Mesačné rozdelenie práce v kuchynskej zahrade.

Január. Zahradu hnojíme. Zkúšame klíčivosť semien. Oprávame ohradu.

Február. Teplé hrady robíme. V príhodný čas mrkvu, petržel a špenát sejeme. Počneme vysádzať kry a stromy.

Marec. Sejeme do hriadok šalátových reťkev. — Inde sejeme kuchynské zeleniny všetky. Sadíme včasné zemiaky, očistujeme zemské jahody, presádzame kuchynské korenisté rastliny. Koncom mesiaca vysádzame šalát, repu na semeno a kapustu. Semeno doháňu sejeme do teplých hriadok.

Apríl. Pokračujeme vo vysádzaní šalátu, kapusty a jej druhov. Sadíme bôb, kaleráb, zemiaky, kukuricu, mak, hrach. Proti blchám striekame tanatonom alebo sadzovou vodou.

Máj. Z teplej hrady sme už všetky byliny vysadili. V zahrade pilno plejeme, kopeme a polievame. Pozdné zemiaky, šalát, kapustu sadíme. Vysokorastúce rastliny kolíkmi zaopatrujeme (bôb, hrach, rajštiaky). Pred májovými mrazmi chránime sa zapalovaním silnočadiaceho ohňa.

Jún. Zralé siatiny soberáme, kopeme a plejeme. Kapustu, šalát a hrach, ktoré v jaseňi majú úrodu doniesť, presádzame a sadíme. Biele cibule zlámeme, aby nešla do semena. — Priesady rozriedenou hnojovkou polievame. Dyňe, uhorky, tekvy zaštipujeme. Kuchynské koreniny, keď sú v kvete, žneme a sušíme. V čas suchoty zahrady pilno polievame.

Júl. Uhorky, tekvy a iné kuchynské zeleniny odpredávame alebo ich na zimu odkladáme. Potom prevádzame práce, jako v júni.

August. Kapustu, zemiaky okopávame. Včasné zemiaky zo zeme vyberáme. Dyne a gregy (vodné melouny) oberáme a speňazujeme. Zem teplých hriadok kompostujeme. Rámy dechtom alebo chlórovým vápnom natierame a tak hmyz z nich odduríme. Stro-

my proti húseniciam striekame. Pažitku presádzame. Mak oberáme a sušíme.

September. Zo zralých zelenín sbierame a odkladáme semeno na siať. Zeller okopávame a polievame. Pivnice, komory zásobíme novým pieskom. V zahrade prázdne hriadky pohnojíme a zkopeme. — Háklivejšie rastliny do skleníkov presádzame.

Október. Pokračujeme v sbieraní semena. Kopeme pod stromy jamy a ich hnojíme. Vysádzame ovocné stromy. Petržlen, zimný šalát a špenát sejeme. Kapustu vyrezávame a odkladáme. Viacročné rastliny očistíme a zem okolo nich zkypríme. Počneme rigolovať.

November. Pokračujeme v rigolovaní a hnojení pôdy. Na zimu odložené zásoby prezeráme a bránime pred hnitím. Háklivejšie rastliny, jako šalát, zemské jahody, špenát tenko slamou prikryjeme.

December. V pekný čas pokračujeme v hnojení a rigolovaní. Niektoré rastliny zavijame do slamy. — Častejšie vetríme pivnicu a komoru, kde sú naše zásoby. Čistíme semená, ktoré sme neboli úplne očistiť.)

IV. Ovocinárstvo.

25. Stromová školka.

XVII
Stromami ovocnými obsadený dom v lete vyzera krásne, ako raj. — Preto sadíme pilno ovocné stromy vo dvoroch a zahradách našich. — Ovocné stromy sú i veľmi užitočné. Kým žijú, dávajú nám ovocinu na občerstvenie, po ich zahynutí ale máme z nich výtečné drevo na náradie a nástroje. To miesto, kde sa stromky ovocné odchovávajú a šľachtia dotiaľ, kým sú nie súce na vysadenie, menujeme *stromovou školku*. Takúto školku povinná je každá obec vy-

držiať a o ňu sa starať. Školka ovocná má byť vždy na otvorenom mieste v poli, nakoľko možno chránená od severných vetrov. Pôda jej má byť suchá, kyprá, silná a prstovitá. Má byť v nej studňa, aby sa stromky dľa potreby polievať mohli.

Priestor školky ovocnej rozdelí sa hlavne na tri čiastky, a síce na priestor rozmnožovací, opatrovací a vychovávací.

Priestor rozmnožovací má činiť najviac 50% priestoru školky. Zem v ňom zrigolujeme. Druhy stromov každý osobite sejme do zvláštnej hriadočky, ktoré potom tabuľkami označíme. Sejba prevádza sa v radoch. Rad od radu má byť asi na 20—30 cm. Jadrá riedko sejeme. Radno je siať jadrá hneď po dozrení, pritom ale treba si nechať zásobu i na jar na ten prípad, ak by sa prvá sejba nepodarila. Ako hlboko siať jadrá? Predpis zneje na trojnásobnú dĺžku jadra. X

Husto vyšlé stromky presadíme do oddielu opatrovacieho v jaseň. Po vybratí ich zo zeme skrátime im koreň a peň po zem tým cieľom, aby sme im koreň odchovali a peň mohutnejšie vyrastal. Rastliny tu tiež stoja v radoch za ten čas, kým na šľachtenie súcimi sa stanú. X

Na šľachtenie súce stromky vybereme a prenesieme do oddielu vychovávacieho. Driev ale ich v ruke vo februári a marci šľachtíme. Po šľachtení ich vysadíme dľa druhov, veku a výšky. Rad od radu príde asi na 60—70 cm., v rade stromčok na 50 cm. Na ktorých sa šľachtenie v ruke nepodarilo, tu budú šľachtené. Jednotlivé druhy označíme tabuľkou. V školke majú byť i stromy, z ktorých bereme vrúbliky na šľachtenie. Každý má byť tiež tabuľkou označený a posadený v rade pri cestách. Z druhého boku cesty má byť na 2 metre široký voľný priestor nechaný, bo v chládku pod stromami nedaria sa štepy.

V jednom kúte školky stromovej máme mať hnojisko, na ktoré poodpadané listy dávame, aby zhnijú, premenili sa v hnoj. X

26. Opatrovanie pláňat a ich vysádzanie.

Vyšlé v školke stromovej pláňatá máme od buriny a rozličného plevelu čisto držať, čo docielime kopaním, plením. Proti suchote bránime ich polievaním.

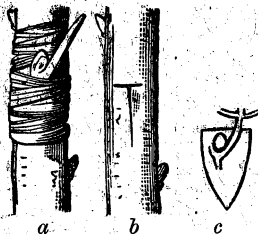
Pláňatá trochu už odrastlé preriedime, totiž jednu ich časť, kde sú veľmi husto, povytahujeme, vytrháme. Pôda musí byť vtedy cele mokrá. Cennejšie rastlinky ale vybereme hneď so zemou a presadíme na primerané miesto. V jaseňi ale všetky pláňatá presadíme, pri čom im pník a koreň skrátime. — V opatrovacej školke keď ich vysádzame, majú prísť zase tak hlboko do zemi, ako pôvodne boli. Zem určená na vysádzanie má byť cele sypká, koreňky pláňat ale čerstvo vysadené do zemi zalejeme, aby zem zôkol-vôkol bola okolo koreňov a prilepila sa na ne, ani hlien. Rozmočenú zem prikryjeme zase kyprou, aby sa tak ľahko všetko nevysušilo.

27. Šlachtenie ovocných stromov.

Pláňatá 2—3 roky staré máme šlachtiť. Šlachtenie zakladá sa na tom, že k pláňatu prilepíme puk alebo vrúblik šlachteného stromu, aby ten prirastnúc k nemu, vyvinul sa v korunu dobré ovocie donášajúcu.

Rozoznávame 3 hlavné spôsoby šlachtenia, a sice: šlachtenie pod kôru, šlachtenie priečnym, šikmým rezom a šlachtenie štiepaním alebo do rozkalu.

Najmenšiu škodu v pláňati robí šlachtenie pod kôru. Sú dva spôsoby, a sice: očkovanie a štepenie pod kôru.

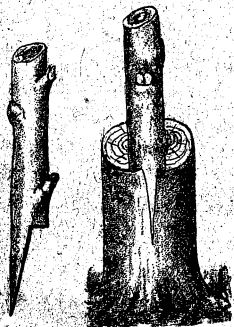

Očkovanie prevádzame nasledovne: Na pláňati ako malý prst hrubom, nad zemou 2—5 cm. vysoko, vrežeme písmenu T na

Očkovanie:

c) očko so štítkom; b) pláňa a v ňom nárez v podobe T; a) do tohože pníka vsadené a zaviazané očko.

2 cm. veľkú a pomocou nožika odlúčime kôru od pníka. Potom vezmeme vrúblik, zo šlachetnej koruny a očko — srežúc z neho list — dobre vyvinuté odlúpime s neho v podobe štíta tak, aby koreň puka spolu dolu sišiel i s kôrou. Odlúpené očko vtisneme pod kôru plánata v reze T tak, aby úplne na pník prilahlo. Prilahnuté očko priviažeme lykom a tak obeh mliadzgy pre vložené očko zabezpečíme. O niekoľko týždňov, keď puk už pohnul, lykó rozviažeme a pláňa nad očkom šlachetným srežeme. —

a

b

Štepenie pod kôru:

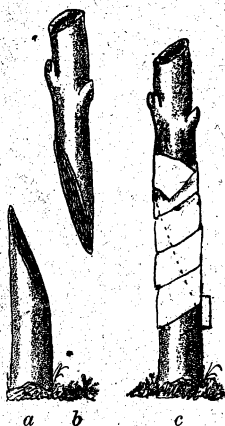
a) v podobe klina na jedno pliecko prirezaný vrúbek; b) pník s kôrou na boku narezanou, do dreva odtisnutou, za ňouž vrúbek vtisnutý je.

Očkovanie možno v polovici júna počať a prevádzať, kým je nadostač mliadzgy v plánati a letoroste. Možno očkovať ale i celé leto až do konca septembra, i keď niečo dost mliadzgy, len na to musíme pozorovať, aby koreň puka zo šlachetného vrúblika našiel do plánata prenesený bol, čo i hneď s kúskom dreva. Očkovanie ale takéto nedarí sa tak.

Štepenie pod kôru prevádzame nasledovne: Pláňa v žiadanej výške srežeme, kôru na 2 cm. dlho rozrežeme a odhneme. — Vrúblik šikmo a hladko srezaný pod kôru plánata vtisneme, priviažeme a štepárskym voskom rany zalepíme.

Šlachtenie priečnym, šikmým rezom rozoznávame tiež dvojaké, a síce: spojkovanie a štepenie do sedla.

Spojkujeme plánata hrubé jako husie brko až po hrúbku 8 mm. nasledovne: Plánata v pozdnú jaseň vybereme zo zeme a odložíme do piesku v pivnici, drieb im ale korene skrátime. Letorosty zo šlachetného stromu obyčajne v zime v januári a februári v pekný, bezmrzný deň z južnej strany narežeme a vložíme ich tiež do piesku, naznačiac presne druhy letorostov. Pláňa šikmo a hladko v dĺžke asi $1\frac{1}{2}$ —2

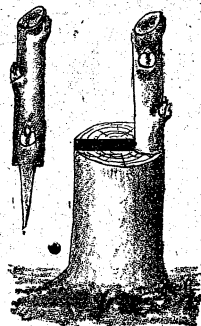
Spojkovanie :

a) kosom srazený pníček (semenák); b) kosom srezaný vrúbek; c) obe poly spojené a papierovým pášikom, štepárskym voskom natreným obvinuté.

Štepenie do rozkalu, ak len nemusíme, neprevádzajme, lebo s ním obyčajne stromu veľmi ublížime a na takom mieste rana sa veľmi ťažko svára a hojí. Ak mu ale, nemôžeme vyhnúť, prácu prevedme nasledovne: — Dviak (pláňa) rovno srežeme a opatrne ho rozštiepme, aby rozštiepenie nebolo hlboké. Potom vezmeme 1—2 vrúbliky a ostrúhajme ich naplieckami tak, aby kus kôry spájal sa s kôrou pláňata v rozkale. Po dokonalom osadení vrúblikov ranené miesto sviažeme a štepárskym voskom zatremo. Vrúbliky majú mať tiež len 2—3 puky.

cm. srežeme. Potom vyhladáme s ním rovnej hrúbky vrúblik, ktorý tiež tak isto srežeme. Rez ku rezu priložíme tak, aby puky na hor hladely a sviažeme lykom tak, aby kôra pláňata s kôrou vrúblika šlachetného úplne sa kryly. Poviazaný priestor a vrch letorosta štepárskym voskom zalepíme, aby voda nemala tu prístupu, kým sa rez nesvarí.

Do sedla štepieme tak, že pláňa primerane srežeme a jeden bok od kôry s trochou dreva odstránime. Šlachetný vrúblik ale srežeme do sedla tak, aby kôra jeho úplne prikryla kôru pláňata, potom lykom oboje presne sviažeme a štepárskym voskom zalepíme. Šlachetné vrúbliky majú mať pri oboch spôsoboch najviac 2—3 oči.

Štepenie do rozkalu:

a) v podobe klina na dve pliecka prirezaný vrúbek; b) do rozštiepeného podpníka vsadený vrúbek.

28. Vysádzanie štepov a ich opatrovanie.

Akonáhle mladé, novošlachtené stromky nám trochu odriastly, máme ich čím drier na ich stále miesto vysadiť. Dobrý hospodár vie, že jamky potrebné ku sadeniu mladých stromkov majú byť už aspoň pol rokom vopred vykopané a dost veľiké pre to, aby povetrie, slnko, dážď mohli pôdu čím lepšie rozmelniť a výživné látky pre strom pripraviť. Zem z vrchu jamky dáme na jeden bok, zo spodku na druhý.

Do vopred vykopanej jamky vbijeme najprv kôl tak, aby koreňom nezavadzal. Potom korene asi o jeden centimeter skrátime tak, aby priliehaly na zem. Napred nachystanou sypkou zemou vložený do jamky strom zahrňame, vše potiahnúc trochu peň na hor, aby sa zem všade, i ku najtenšiemu koreňku dostať mohla. Prevádzame to zatiaľ, kým vrch jamky není zaplnený a strom tak hlboko zasadený, jako na svojom starom mieste bol. Na to nalejeme pomály hodne vody do jamky, aby drobulinké čiastky zeme prilepili sa na koreň. Prácu túto prevádzame v jaseň, no možno i z jara, kým stromy nepučia. Zasadený stromok priviažeme o kôl a ak ho máme chrániť pred statkom, objeme ho v podobe klietky. Niekde ho opletú.

Samé opatrovanie stromov záleží z nasledujúcich prác: Divé výhonky rašiace zo zeme, potom krivé, nepravidelné haluzy z času na čas srezávame. Čistenie stromov od zbytočných a uschlých halúz vo februári, najpozdejšie počiatkom marca prevedieme. Húseničie hniezda ešte cez zimu pooberáme a spálime a ak sa ukážu v lete, stromy doháňovým lúhom (thanáton) alebo inou, húsenice ničiacou látkou ostriekame. Spevavé vtáčky pomocou na strom pripevnených umelých hniezd privabujeme. V zime ale semeno slnečníka alebo tekvy na strom položíme. Kôru pňa čisto držíme a dľa potreby ju oškrabujeme od odumretých čiastok, aby sa tam hmyz nanosiť nemohol. Červač vyšparcháme drôtom. Rany zatrememe hlinou smiešanou s hnojom.

V čas kvetu dažďové kvapky otriasaním pňa odstránujeme, aby sa kvety ľahšie zúrodniť mohli. Proti zajačom stromy vápnovou hlinou smiešanou s trochu terpentínom alebo petroleumom okalíme, prípadne konopnou semenáčkou peň ohradíme. V čas sucha korene stromu náležite polejeme. Keď strom mocne zarodil, ku zrastu ovocia pôdu pri koreňoch hnojovkou polejeme. Každý 4—5. rok v odkvape koruny vykopeme jarok, do ktorého dobre zhnitý hnoj dáme. Samopašným deťom ratolesti a haluzy lámať nedovolíme ani pri soberaní ovocia. Ratolesti v primeraný čas skracujeme, aby sme si tak budúcoročnú úrodu zabezpečili. Vôbec strom oproti jeho všetkým nepriateľom bránime. Pôdu okolo koreňov zkýprujeme, aby dažďovka ku koreňom mala voľný prístup. ✕

29. Choroby ovocných stromov.

XXV) Ako je človek vystavený rozličným nemociam, tak i ovocné stromy majú svoje choroby. Takéto sú: Rakovina, pri ktorej choré miesta vyrezávame a dechtom natierame. Mokré pôdy ale odvodňujeme.

Pri spále choré miesta vyrezávame a štepárskym voskom zalepíme.

Klejetok často ľahko vyliečime, hlavne pri kôstkových stromoch, pozdĺžnym rozrezaním kôry. Jestli je silnejší, choré miesto vyrežeme a natreeme voskom štepárskym.

Rany povstale následkom mrazov tiež vyrežeme a štepárskym voskom zalepíme ovinúc choré miesto po natretí plátom.

Žltáčka sa odstráni polievaním rozriedenou hnojovkou, dreveným popolom alebo roztokom zelenej skalice.

Červ žerúci peň a haluzy ovocných stromov. Zničíme ho obyčajne tenkým drôtom, keď ho prepichnete a navrtané diery natreeme hlinou smiešanou s hnojom.

Recepty na štepársky vosk podávame dva:

I. *Tekutý štepársky vosk*. shotovíme takto. Vezmeme jednu sklenicu alebo nádobu a naplníme ju do poly bielou smolou na prach utlčenou, na ktorú naležeme do $\frac{3}{4}$ hrubý terpetín. Na to dáme na koniec noža červenej hliny a na 3—4 cm. čistého liehu (špiritus). Toto dobre pomiešame a postavíme za 24 hodín na letné miesto a vosk štepársky máme hotový.

II. *Pevný štepársky vosk* shotovíme ale, keď vezmeme 12 častok vosku včelieho, 2 častky smoly smrčinovej, 4 častky rozpusteného loja a 3 častky venezianského terpetínu. Tieto látky na ohnisku zatvorenom (sporák) rozpustíme a po rozpustení vlejeme do nádoby naplnenej do poly vodou, kde sa miešanina sadne. Sformujeme túto do válečkov na palec hrubých a odložíme do olejového papiera.

Lep na pásy ale spravíme z 5 častok smrčinovej smoly, 4 častok oleja stearinového a 4 častok sviňskej masti. Hmota sa natiera na 10—15 cm. široké pásy z tuhého papiera. X

30. Škodcovia ovocných stromov.

Ako každý tvor na tomto svete, i ovocné stromy majú moc nepriateľov. Medzi tieto počítame v prvom rade živelné pohromy, ako: suchotu, mokrotu, tuhé mrazy a veľkú horúčosť, krúpcobitie. Každá z týchto pohrôm je dostatočná k zničeniu ovocného stromu. Krome týchto ale obzvlášte medzi hmyzom majú naše ovocné stromy moc nepriateľov. Veľmi škodia santom húsenice. Sotvy počnú hnať na jar stromy do listov, už sa zjavia a obžierajú ich. Kapustný motýl, piadaľky, prstenková húsenica, chrústy a rypákovitá chrobač sú tie, ktoré nám rok po roku veľkú škodu zapríčiňujú. Krvavá voš zase napáda výhonky jabloní a hrušiek. Proti húseniciam a letačkám (králikom) bránime sa hlavne sbieraním a ničením húseníc, motýľov a ich vajíčok a všemožne usilujeme sa o to, aby naši veľikí priatelia, malé spevavé vtáčky, dobre sa cítili

v sadoch našich. Takéto vtáčky sú z jari, kým čerešieň nieto, vrabec, sýkorka, drozd, ďateľ atď., vôbec spevavé vtáčky. — Krvavú voš ničíme ale v zime, keď je na koreňoch stromu, nasýpaním vápenného prachu a polievaním vápennou vodou. V lete ale obsadené miesta utreme handrou, kefou (kartáčom) dobre vydreme a dechtom — 4 hodiny na tichom ohni vareným — napadnuté miesta natreme.

31. Oberanie, zachovanie, dodávanie, speňaženie a spracovanie ovocia.

Zralé ovocie oberáme. Ovocie je ale vtedy zralé, keď dostalo svoju chuť, mäkkosť a šťavnatosť úplne. Niekde otrasú, inde obijú ovocie. Otriasanie ovocia môže sa diať pri slivkách určených na lekvár alebo na vypálenie. Druhé ovociny ale obijať je škoda a opatrný hospodár si ani nekazí tým stromy. Najčistejšia a najdokonalejšia práca je ale oberanie ovocia tak šetrne, aby zachovalo svoj pel. V slnečných dňoch nech sa deje oberanie buď za rána, buď večer. Komora slúžiaca k odloženiu ovocia nech je prievanná, suchá a policiami zaopatrená.

Po obraní ovocie triedime. Jedna časť sa spotrebúje v dome, druhá slúži na predaj. Ovocie na predaj zase triedime dľa veľikosti na veľké, stredné a malé. Chybné kusy hľadíme čím skôr speňažiť doma, v našej obci, aby nevyšly na zkažu. Zdravé kusy zabalíme do papiera a uložíme ich do košov alebo sudov tesno jeden kus pri druhom, aby sa nám krásne ovocie nedotklo. Háklivé a šlachetné ovocie nielen že zavinieme do papiera, ale ešte ho aj uložíme do košov vyložených stružlinami alebo bavlnou. — Moruľky, broskvy, jablká pred samým dozrením oberáme ešte v trochu zelenom stave. Višne, čerešne a iné kôstkové ovocie zasielame už úplne zralé.

V hojný rok ovocie sušíme. Sušenie deje sa tak, že ovocie pokrájame na kusy, obielime alebo neobie-

lime. Sušenie vykonáva slnce alebo pec. Pec rýchlejšie a krajšie suší, než slnce.

Ovocie zavárame a tak ho odkladáme na dlhšiu dobu. Zaváranie (dunstovanie) ovocia je nie jednoduchá práca; tomu naučí nás k tomu cieľu zvláštne napísaná kniha. V celku pozostáva zaváranie z prípravy ovocia, z uvarenia sirupu, čili vody silno cukrenej (až 50% cukru). Do skleníc dáme najdriev ovocie, ktoré zalejeme sirupom, sklenicu zaviažeme papierom na zaváranie a postavíme ju do vody, v ktorej necháme ovocie sa variť za istú, rozličnú dobu. Po varení zaváraniny nech vychladnú s vodou, v ktorej sa varily.

Inokedy zavárame do cukru. Do cukru postavíme ovocie zavarit sa majúce. Po uvarení dáme ho do skleníc, zaviažeme a opatrujeme tak, ako predošlé zaváraniny. Ovocie, aby zadržalo pôvodnú, prirodzenú farbu, sirkujeme; do skleníc ale dáme špetku salicilu, skrze čo zahatíme porušenie jeho.

Ovocie spracujeme niekedy i na víno. V sude kysnuté ovocie prešom vyprešujeme, šťava jeho potom na novo vrije a po vretí máme ovocné víno. Víno toto je veľmi občerstvujúci, chutný nápoj. Zbytky po prešovaní ovocia statkom skrmíme.

Zo sliviek, moruliek, malín, jahôd atď. možno i pálené páliť, lekvár variť alebo ocot hotoviť.

32. Hotovenie ovocného octu.

Ovocie, jako sú jablká, hrušky, čerešne, višne, slivky môžeme i na ocot spracovať. Ovocie najdriev pokrájame na drobnejšie kusy a sud, v ktorom to kysnúť má, naplníme len asi do poly, aby sa na veľkom priestore mohlo stýkať s kyslíkom povetria. Ovocie tam za krátky čas počne vrieť, kysnúť, obzvlášte ak ešte kus kvasníc (droždíe) dáme dnu, totiž škrob-ovocný pomaly premieňa sa na cukor. Keď kysnutie toto už ochabuje, vtedy ovocie pomocou preša zbavíme všetkej šťavy, ktorú do suda alebo inej nádržky shromaždíme. — Keď šťava táto dostane sa na teplé

miesto a dáme do nej postielku octovú, počne na novo kysnúť teraz už octovým kysnutím. Keď šťava táto má už trochu octovú vôňu, dolejeme do nej niečo vody, ktorá sa nám tiež na ocot premení.

Vykysnutý ocot scedíme do suda alebo velikej fľaše sklenenej, lebo postielka jeho by ďalej hnila a tak ocot od nej by sa nám zkazil. Ovčenný ocot je vždy zdravší, ako ocot z obchodu.

33. Živé ploty.

Pri cestách, v záhrade a na poli na oddelenie našich pozemkov najkrajšia, najtrvácnejšia, najlacnejšia a najlepšia ohrada je tak zvaný živý plot. Živým plotom voláme ohradu, ktorá zo stromkov alebo krov pozostáva. Ku tomu cieľu najlepšie sa nám hodia nasledujúce rastliny: hlôch, breštraň (akáč), moruša, maklura.

Ako ku stromom ovocným máme vykopať jamky pol rokom vopred, tak isto polrokom vopred máme vykopať *jarok* pre živý plot. Tento jarok má byť 30 cm. hlboko a 30 cm. široko kopaný v dĺžke dľa potreby, ako to ohradiť sa majúci pozemok žiada. — Stromčoky, určené na živý plot, nemajú byť staršie od 2—3 rokov, zdravé a dobre vyvinuté. Dochováme ich tak, ako pláňatá v školke ovocnej. Po vyberaní zo zeme stromčokom korene skrátime a pníky len asi 10 cm. vysoké necháme. Živý plot možno v jaseň i na jar zakladať. Morušový a akačový plot zakladajme ale len na jar. Stromčoky v tej hĺbke, ako boli v školke po šnúre na 30 cm. jeden od druhého vysádzame, vždy dva rady tak, aby stromčok v druhom rade na prostriedok prvého radu prišiel, teda do trojuholníka bol posadený. Takto: •• Jarok sypkou zemou zatiaháme a vodou polejeme, aby sa zem prilepila na koreňky. Povrch zemi usporiadame tak, aby voda ku stromčokom stekala.

Jestli burina vyrastá medzi plotom, toľkoráz ju okopeme, koľkoráz je treba, aby zem na okolo a po-

medzi zostala čistá. V čas suchoty ale živý plot pilno polievame, aby stromčeky čím lepšie mohli rásť. — Chybné ploty ťažko sa opravujú.

Pred pohnutím pukov na jar v druhom roku zbytočné, slabé výhonky srežeme a len 3—4 najmocnejšie necháme. Okolie plotu pilno okopávame a v čas suchý polievame.

Tretieho roku výhonky nechané sväzujeme alebo spleťame spolu v mesiaci februári a marci. Túto prácu rok po roku prevádzame, kým plot nedosiahol žiadanú výšku. Po dosiahnutí výšky ale započneme stryhanie plotu, držiac okolinu jeho vždy čisto.

V. Vinohradníctvo.

34. Vinica.

Vinicou menujeme ten pozemok, kde vinič pestujeme. Že ten kus pozemku i ohrádzajú, menuje sa i vinohradom. Vinič je veľmi významná rastlina našej vlasti, bo obyvatelia mnohých vidiekov z nej žijú. — Vinicu pestujeme pre jej ovocie, ktoré menujeme hroznom. Hrozno užívame čo ovocie. Je veľmi sladké a zdravé. Z neho robia víno, syr, hroznový lekvár, koňak, ocot; z kominé pália pálené; zo semien trieslovinu (dubovú kyselinu), cigorku a tlačovú čerň.

Pod vinicu sa najlepšie hodí pôda hlboká, válkovou zemou zvaná, obsahujúca v sebe hojnosť prsti. Darí sa ale i v iných zeminách, ako v piesku, vo vápenačke, áno i v kamenistých pôdach, akže sú dost hlboké, len nesmú obsahovať podzemnú vodu v sebe. Jestli by pôda mala divú vodu, tú musíme najdriev odviešť. Pod vinicu treba zem prekopávať (na 50—70 cm. hlboko) a urovnať.

Ponevác filoxera skantrila mnohé vinice, novšie vinice udržujeme a zakladáme tak, že europejskú révu

(lozu) zaštepíme do amerického spodku. V piesočnatých pôdach ale, ktoré obsahujú v sebe 80% čistého piesku, daria sa i neštepené vinice, pretože filoxera v takých pôdach žiť nemôže.

Spôdok americký do založiť sa majúcej vinice máme upotrebiť taký druh, jaký sa v našom kraji osvedčil. Do úrodnej pôdy dobrý druh je *Rupestris monticola* a *Riparia portalis* a *selecta*. Do vápenačky sadíme *Vitis Solonis* alebo *Vitis Berlandieri*. Že jaké druhy máme štepiť do amerického spodku? Tie, ktoré sú v našom kraji rozšírené. Také sú na biele víno: mäďové, kamenná dinka, taliansky rizling, slankamenka, na šiler druhy veltelinské; na čierne vína: skadarky, Veľké burgundské a Merlot.

Rad od radu a koreň od koreňa v rade nech je aspoň na 1-meter; v šľachtených vinohradoch ale na 1-2 m.

Zakladáme vinice s révou praporcovanou preto, aby sme úrodu o jeden rok drier dostali. Spôsob sadenia je, že do vopred vykovaných a premrznutých jamôk, skrátiac vláskové korene rév, koncom mája alebo počiatkom apríla tak položíme révu, aby bola v rade. Jamky potom kompostom miešanou zemou vyplníme a poljeme. Nad zemou zostane len jeden puk, z ktorého sa časom hlava utvoriť má. Vysadenú révu prikryjeme cele zemou, aby ju slnko nevysušilo a len v prostredí lete odokryjeme, keď sú už výhonky dosť silné, aj to len postupne, ináč by ich slnko usušilo.

Najrozšírenejší spôsob sadenia vinice je ale sadiť révu hladkú pomocou nebožiecov. Na vyznačené miesto révy nebožiecom pichneme na 40—45 cm. hlboko. Hladkú révu vezmúc do rúk, opatrne vložíme do jamky takto povstalej, aby puký na hor hľadely. Potom na 5—8 cm. ďaleko od révy znovu pichneme nebožiecom do zemi a pritlačíme révu zemou tak silno, aby sme ju rukou vyťahnúť nemohli. Puk nad povrchom zemi je na 3 cm., ktorý tiež sypkou zemou prikryjeme, aby sme ho pred vysušením obránili.

Miesta neprijatých sa rév najľahšie vyplníme

položnicami. Na položnicu upotrebíme lanského roku narastlý výhonok révy ponechaný na koreni. Od révy, z ktorej položnicu máme klášť, až po chybné miesto vykopeme úzky, na 30 cm. hlboký jarok, do ktorého zvalíme révu tak, aby jedno očko pri hlave von zostalo a koniec révy aby von vyčnieval na chybnom mieste. Tento tiež skrátime na jedno očko. Aby ale réva čím viac vláskových koreňov dostala, jarok vyplníme kompostovou zemou. Nasledujúceho roku révu od pôvodného koreňa odrežeme. Položnice pri štepení na zeleno tiež takto zapraporčíme, v jaseň ale ich od hlavy starej odrežeme a zasadíme jako praporce.

Révu na sadenie vinice upotrebujeme cele zrelú, ktorej koža je vláknatá a ľahko sa lúšti. Hrúbka jej má byť 6—8 milimetrov, dĺžka 45—50 cm. a má byť v jaseň narezaná, do snopkov poviazaná a žeby nevyschla, v pivnici v piesku zahrabaná.

Opatrovanie vinice v prvý rok záleží hlavne v tom, že pôdu jej od pleva čistá a kypro držíme. V piesku ešte ale nasejeme raž do radov vinice, 40 litrov rátajúc na jutro, ktorú potom koncom mája kosákom sožneme.

35. Šlachtenie révy a práce okolo viníc.

Ponevác americké révy nedonášajú chutné ovocie, preto musíme ich preštepíť. Štepenie révy ameríkanskej prevádza sa hlavne dvojím spôsobom, šlachtením dreveným a zeleným.

Drevo révy ameríkanskej štepíme do rozkalu a spojovaním hladkým tak isto, ako stromy v školke stromkovej. Štepy vysadené musíme zemou prihrabať. Spojkovanie prevádza sa ale i tak zvaným anglickým spôsobom, ktoré len tým sa delí od obyčajného spojovania, že nad a pod stredinou révy v polovici beli spravíme hládké rezy, ktoré jeden do druhého vniknú a tak mocne sa spolu držia bez všetkého viazania, že ani pod tlakom korku sa nerozídu. Korkom drátom viazaným sa obaľujú štepy preto, aby vlaha, zem atď.

nemohly vniknúť do miesta spojovaného a tak zrast révy štepenej zabezpečený bol.

Najnovší spôsob štepenia do dreva je vykrajovanie očiek. Očko šlachetné s trochou dreva hladko srežeme. — Amerikánsku révu ale na plochejšom boku zodpovedajúc očku šlachetnému trochu šikmo z dola i z hora zarežeme. Medzi zárezmi drevinu vyčistíme a očko šlachetné do vyrezaného miesta osadíme, lykom zaviažeme a voskom alebo dobre pripraveným blatom oblepíme.

Spojkovanie na zelenej réve sa prevádza tiež spojovaním. Rozoznávame hlavne spojovanie cez hánku a cez prút. Musí sa hlavne o to dbať, aby rezy dobre sa kryly, totiž rovno široké, hrubé a dlhé boly. Viazeme pamukom alebo gumou. Guma je síce niečo drahšia, než pamuk, ale k tomu cieľu uspôsobilejšia, pretože prípadnému zhrubnutiu šlachteného miesta povolí, po čase ale pod vplyvom slnka odpadne dolu, kdežto pri pamoku každé 2—3 dni musíme popúšťať viazanie, ak chceme vrezaniu sa pamuka do šlachteného miesta predísť.

Šlachtiť možno na zeleno od polovice mája asi do konca júna, počiatku júla. Pozdejšie preto nie, pretože by nám šlachtené očko do jasenných mrazov nedozrelo a dosť nezdrevenelo.

V pozdnú jaseň, keď už mráz poštipal listy vinice a tie pomáľy odpadávajú, vinicu zakrývame zemou, aby sme ju od tuhých mrazov obránili.

Odhrňujeme vinicu v marci a apríli, aby sme ju orezať mohli. Jednotlivé trsy vinohradu vyčnievajú na 8—10 cm. vtedy zo zemi. Zem odtiahnutú ale v kopce v medziradi dáme.

Rezanie je stála práca vinohradov, od ktorej závisí mnohokrát celá ich úroda. Nerozumný rezáč mnohokrát si už na jar obere vinicu, keď si ju zle oreže. Pri rezaní majme pred očami hlavne to, aby sme peknú hlavu utvorili. Peknou hlavou menujeme hlavu v podobe kríža. Hlava sa dá utvoriť za dva roky.

Rezaním prinucujeme hlavu, aby nám rodila, bo na nej len tolko očiek necháme, koľko patričná hlava udržať môže. Jestli ale najdú sa na hlave staré, už spráchnivelé čiastky, tie z času na čas očistíme a tak vinicu v mladej sile udržujeme. Orezat révu možno v jaseň i na jar. Orezávame vinicu od marca do polovice apríla.

Po orezaní nasleduje viazanie viníc, ktoré sa obyčajne ku kolíkom 2 metre dlhým a do zemi asi na 30 cm. hlboko osadeným deje. Vinicu viažeme ku kolom preto, aby vetor nové výhonky nepoodlamoval.

Viazanie dokončiac, vinicu okopávame. — Kopat treba do roka asi päť ráz, zakazdým, keď burina a plevel by počaly riasť.

Potom vinicu vylamujeme; totiž zbytočné a úrodu nemajúce révy v mesiaci máji odstránime.

Keď nové výhonky už odriastly na 15—20 cm., vtedy ich ku kofu priviažeme. Týmto priviazaním docielime to, že nám vetor krehké výhonky nepoláme, úroda zemi dotýkať sa nebude, papršky slnečné voľný prístup majú a pôda sa voľnejšie obrábať bude.

Dosiahne-li réva primeranej výšky, vtedy ju zalamujeme. — Zalamovaním docielime to, že réva nerastie viac do výšky, lež sa soslilňuje a vývin bobúľ sa napomôže. — Po zalamovaní z pod listov vyrastajúce pazuchy vylamujeme, aby úroda účinku slnka vystavená bola.

V pozdnú jaseň každé 2—3 roky treba vinicu hnojiť. Možno hnojiť maštalným alebo umelým hnojom a kompostom. Tieto možno ale aj kombinovať, totiž aj maštalné aj umelé hnojivá upotrebiť.

36. Choroby a nepriatelia viníc. — Obranné práce.

Vinica je mnohým chorobám vystavená. Tieto choroby zjavujú sa buď nad zemou, buď pod ňou. — V prvom rade spomenieme peronosporu. Ona zjavuje sa na vrube, čili opaku lista v podobe bielych fliáčkov.

Na líci lista, na zodpovedajúcom mieste bielych fliačkov, list ožlkne, neskôr obarnavie, ba zostane i deravým a pozdejšie odpadne. Vretenka révová napadne potom i mladé výhonky, letorosty krčov a zničí ich spolu i s úrodou.

Na vrube lista révového i inakšie vidáme biele fliačky. Na líci lista, na zodpovedajúcom mieste, sú vypukliny. Pochádza to od atky révovej.

Oidium tucceři zjavuje sa v našich viniciach dost často, a síce v mesiacoch letných, keď už odkvitnuté strapky počínajú tvoriť bôbule. Ukazuje sa na líci lista, ako kúsok tenkej pavučiny na hor stojacej, ktorá na konci má bielu, drobnú gulôčku. — Keď sa oddá do strapky medzi bobuľami, vyzerá to tak, ako by medzi bobuľami bola pleseň, bôbule začnú hniť a po krátkom čase odpadajú.

Proti vretenke révovej, čili peronospore bránime sa 2°/_o roztokom modrej skalice. Tento roztok shotovujeme nasledovne: V 92 litroch vody rozpustíme 2 kg. modrej skalice (svetlého kamenčoku) v jednej nádobe. V druhej nádobe ale v 8 litroch vody 2 kg. vápna zahasíme a miešame do tých čias, kým sa vápno úplne mlieku podobným nestalo. Zahasené vápno potom pri-miešame pri ustavičnom miešaní k roztoku modrej skalice. Povstalú tekutinu vlejeme do striekačky a vystriekame ju tak, aby roztok po osušení jako drobulinké body úplne pokryl povrch listov a iné zelené čiastky révy. Že kolköráz treba takto striekať, závisí od počasia. Niekedy dost je dva razy, inokedy treba i 12 ráz. — Strieka sa vždy po daždi až po počiatok augusta.

Proti oidium tucceři obránime vinicu sirkovým kvetom, ktorý pomocou malých mieškov vyduchujeme na listy a strapky révy. — Práca táto vykonáva sa v bezvetrnom čase. Radno je prvýraz posypať vinicu v mesiaci máji. Po odkvitnutí potom druhýraz, dla potreby i tretí raz posypame. Na jutro treba pri prvom ofukovaní 10 kg., pri druhom 20 kg. a pri treťom, 25—30 kg. sirkového kvetu.

Najväčší nepriateľ vinice je ale filoxera, ktorá patrí medzi všice a zdržuje sa na koreňoch, teda podzemných častiach révy. Filoxerou napadnutý krč poznáme po tom, že zaostane vo vzhľade, listy sú malé. Choroba táto rozšíri sa i na susedné krče a vo vinici povstanú flaky, ktoré upozorňujú hospodára, aby sa započal brániť proti filoxere.

Najvýdatnejší prostriedok proti nej je uhlosirík. Uhlosirík je rýchlo vyparujúca sa výbušná tekutina, ktorú predávajú v železných sudoch. Okolo nej neslobodno fajčiť ani s otvoreným plameňom chodiť.

Jestli uhlosirík do primeraných striekačiek naplníme, pomocou ktorých možno nám ho v istej, vždy vopred určenej váhe do pôdy vstreknúť, docielime to, že sa tam rýchlo premení v plyn a všetok hmyz nachodiaci sa v zemi, spolu i s filoxerou zničí. Týmto spôsobom filoxeru úplne vyničiť nám nemožno, no docielime to, že vinice vládzu cez dlhé roky vzdorovať filoxere a bujno rastú, bo uhol je výtečným hnojivým prostriedkom, ktorý tvorí moc dreva. Na jeden koreň révový treba nám pri jarnom riedení filoxery rátať 20 gr., pri jasnem riedení 24 gr. uhlosiríka (siričitan uholnatý). Prácu treba vtedy prevádzať, keď je pôda nie ani suchá, ani veľmi mokrá. — Obranná práca proti filoxere po jutre stojí 55—60 korún.

Medzi nepriateľov vinice počítame ešte rozličnú chrobač, ako larvy chrústov, konopné chrobáky, mol viničný atď.

VI. Hodvabárstvo.

37. Hodvabníctvo.

V južných častiach vlasti našej zaoberajú sa ľudia dochovávaním hodvabných húseníc. Zaiste i vy, milé dietky, videly ste už také húsenice. Je to skoro na neuverenie, že z tak špatnej húsenice tak pekné

hodvabné veci môžu povstať. Má to pestovanie veľiký význam, bo zárobok z neho práve v ten čas príde, keď sme pred žatvou a druhej práce niet, z ktorej by sa žiť mohlo. Pri tom krajina, ktorá toto pestovanie hodvabných húseníc, vlastne zamieňanie zámotkov jejich u nás monopolisuje, chce svoju najchudobnejšiu vrstvu obyvateľstva napomôcť, čo sa jej i výborne darí, bo cez mesiac jún a júl rok po roku 3—4 milióny korún vypláti za zámotky. Že sa hodvabníctvo v celej našej krajine nerozšírilo, príčina je tá, že niet všade moruší alebo jahôd, ako my to u nás voláme (morus alba).

Samé pestovanie deje sa nasledovne: Hodvabné dozorníctva cez zimu popíšu pestovateľov, dajú očistiť stromy a vyučia lažebníkov, ako majú z vajíčok, ktoré od drážavy zdarma dostanú, húsenice vyliahnúť. Koncom apríla alebo začiatkom mája počne sa liahnutie a rozdeľovanie húseníc. Pri rozdeľovaní každý pestovateľ dostane primerané množstvo papieru a teplomer na úver, obnos ktorých len z ceny zámotkov býva stiahnutý. K týmto predmetom dostane každý pestovateľ v svojej materinskej reči napísaný kalendár s podrobnou úpravou chovania húseníc. Húsenice sú tiež darmo, kdežto drážava veľký peniaz platí za vajíčka, ktoré všetliako musia byť opatrované a prezerané, len žeby zdar dôchovy zabezpečený bol. Húsenice štyri razy sa lieňa, asi v každých 8. dňoch raz a na 33—38. deň dľa dostatočnosti krmu sa zavijú. Lieniť sa pri húseniciach značí tolko, ako zo starej kože sa vytiahnúť a novú dostať. Lienia sa i hady. Do 4. spánku, čili lienenia sa treba húsenice krájaným listím chovať a izbu na 17° R teplo držať. — Hlavné podmienky chovu sú čistota ležiska a vzduchu, dostatočný krm a predpísaná teplota. Mhlistým, zduseným, zapareným alebo mannovým listom neslobodno krmiť. Uvädly list húsenice tiež nežerú. Jak mnoho žerú húsenice, vysvitá z toho, že húsenice vyliahnuté zo 16 grammov vajíčiek sožerú v tretí deň po vyliahnutí 31 listov, v tretí deň po prvom lienení 0.56 kg., po druhom 4.25 kg., po

treťom 15·25 kg. a po štvrtom lienení 29·25 kg. listov. Množstvo sožratých listov ale zodvihne sa po štvrtom spánku cez deň až na 112·5 kg.-ov. Keď húsenice započnú už žlknúť a hlavou sem i tam pohybovať, treba im prichystať šiatriky zo slamy alebo prúta brezového spravené. V tých šiatrikoch sa ony zapriadajú. Zámotok je na 10. deň už súci na zámenu, treba ho zo šiatrikov sobrať a triediť. Sú tri triedy: Prvú triedu tvoria zámotky tvrdé, bezvadné, cena kg. asi 2 kor. 30 hal.; Druhá trieda sú chybné, flakovité po $\frac{1}{3}$ plochy tenké, dvojité alebo na mdlobu zahynulú pupu obsahujúce zámotky. Cena býva 1 kor. 60 hal. Tretiu triedu tvoria neupotrebitelné zámotky, cele flakovité, slabé jako pavučina. Sem patrí i ten hodváb, o ktorý sú zámotky na šiatriky pripevnené. Cena za kg. 20 halierov. Cenu zámotkov proti úradnej poisťovni vyplácajú berné úrady alebo obecné domy.

Hlavný zástoj hrajú tu stromy moruše. Bez moruší niet pestovania hodvabníctva. Cieľom rozmnoženia morušových stromov niektoré stolice povinné sú udržiavať školky, odkiaľ obyvateľstvo zdarma dostáva mladé moruše. Kde takých školiiek niet, tam krajinské hodvabné dozorníctvo v Szekszárde, stolica Tolna, na požiadanie zdarma dá stromky i mladé, na zakladanie živých plotov súce moruše, jestli sa žiadatelia týchže zaviazu útraty železničné zaplatiť.

Môžeme si ale i sami dopestovať patričné množstvo moruší. Semeno do dobre pripravenej pôdy v apríli zasejeme tak, jako je to opísané pri pláňatách ovocných stromov, na 40 cm. do radu. Po zasiatí pôdu dobre polejeme a jarčoky prstou prikryjeme. Keď je suchý čas, dobre urobíme, keď celú hriadku pokryjeme dobre uhnitým hnojom. Mladé stromčoky rovnomernejšie nám výjdu a rýchlejšie sa budú vyvíňovať. Počiatkom tretieho roku moruša je už súca na vysádzanie živého plotu alebo prešadenie do školky, kde sa rad od radu a v rade stromčok od stromčoka na 1 meter ďaleko vysádza. V školke sa opatruje dľa pravidiel opatrovania stromov. Tu za dva roky narastie

natoľko, že ju už potom na stále miesto možno vysadiť. Moruše nie len listím, lež i ovocím nám donášajú osov, ktoré hyd a ošipané veľmi rady žerú.

Na verejných miestach rastúce moruše sú verejným majetkom; lísta z nich oberať môže každý. Kto by oberanie listov ku chove hodvabníkov bránil, toho potrescú.

VII. Včelárstvo.

38. Včelárenie.

Veľmi osožné bočné odvetvie hospodárstva je včelárstvo. Pomerne s malou prácou a trovou človek vstave si je pekný dôchodok zabezpečiť, obzvlášte ak je čas k tomu priaznivý. Med možno vždy speňažiť a sú také rodiny, ktoré z medu pár sto korún, áno i výše tisíc korún utržia ročne. Zaiste sa vyplatí včelárenie a potrebné je, aby každý hospodár bár v malom ho prevádzal už len i skrze to, pretože včely lietajú z kvetu na kvet, v mnohom ohľade i úrodu ovocia súrodňovaním kvetu nám zabezpečia.

Včela patrí medzi hmyz, ktorý v spoločnosti žije v horách, prípadne v zemi alebo v nejakej dutine. — Človek si ju pre jej dobré vlastnosti chytrý oblúbil a o jej byt sa postaral. V každej spoločnosti takej rozoznáme trojaké včely, *kráľovnu* čili *matku*, *trúdy* a *robotnice*. Súčiastky tela sú im hlava, prsia a brucho. Každá táto čiastka spojená je tenkou trubicou. Na hlave má tykadlo a cucáčik, na prsiach sú nohy a krídla, na konci tela ale žihadlo, ktorého ale trúdy nemajú. Rozoznávame viac druhov včiel, z nich spomenutia zasluhuje uhorská včela čierna, žltá a krotká talianska a mnoho sa rojacia krajňanská včela.

Hlavou každej rodiny je matka. Keď včely nemajú matky, rozlieza sa celá čelad a najčastejšie zahynie.

Preto si ju včeličky strežia, ani oko v hlave. Čelad má len jednu matku, ktorá sa stará o to, aby čelad čím viac členov počítala. V máji a v júni v mocnej čeladi vstave je denne až do 2000 vajíčok položiť, pre ktorú príčinu niektorá čelad 30.000—60.000 členov počítuje. Včelár musí dbať o to, aby mal čím mladšie matky, bo 3—4 ročné sú nesúce ku udržaniu počtu včelstva. Zbadá-li chytrý včelár starobu matky alebo jej skapanie — bo mnohokrát ju samé včely zabijú — pomôže tak, že 1—2 rámy dá z druhej čeladi s čerstvými, prípadne toho dňa naloženými vajíčkami, nakoľko možno od dobrej matky. Týmto spôsobom je včelám daná možnosť, aby si samé kráľovnu alebo matku vychovaly. — Matka sa vyliadne za 17—18 dní, trúd za 24 dní a v rodine sa najde len od mája po júl, kým je najlepšia paša a je čas rojenia a premieňania matiek. Včela-robotnica je zakrpatená ženského rodu včela, ktorá následkom nedostatočnosti miesta nemohla sa pravidelne vyvinúť. K vývinu svojmu potrebuje 21 dní. Ona je tou, ktorá vykonáva najťažšiu prácu; v čistote drží úl, zbiera obnôžky a mäd a tak prácou svojou prispieva ku tomu, aby čelad žiť mohla. Najčastejšou príčinou jej smrti býva pretrhnutie sa v práci. V lete žije len 5—8 týždňov, cez zimu ale i 9 mesiacov, lebo vtedy nekoná vonkajšiu prácu. Nepriateľov má moc, pritom ale aj výdatnú zbraň proti nim: mravenčou kyselinou zaopatrené žihadlo. — Najčastejšie vo včelstve veľkú škodu pôsobí myš, kryso, hmyz žerúce vtáky, mol, motýl smrťohlav, žaba, jašterka a osa. Od týchto pomenovaných zvierat máme chrániť včeliny naše.

Včela podlieha ešte i niektorým chorobám. V zime často znepokojované včely dostávajú červienku. Tu najskôr pomôže pekný, jasný deň, keď včely môžu sa tu von vyčistiť, totiž zanečistenosť úla alebo plášťov odstrániť. Jestli v plášťoch med scukrovatie a je zima, že nemôžu včely vystúpiť von, nastane smäd, ktorý môže celú rodinu zničiť. Vtedy včely veľmi hučia a opatrný včelár obzre si ich v dobre zakúrenej izbe a

poskytne pomoc. Najnebezpečnejšie je ale hniloba mláďze. Proti tomuto nieto lieku a zákon predpisuje v takom páde úplné zničenie celej čelade, bo choroba táto je nákazlivá.

39. Byty včiel.

Človek objavil byt včiel v hore v dutinách stromových a vediac o sladkosti medu, chcel takú lahôdku vždy mať. Rozhodol sa tedy, že kláty, ktoré našiel v hore odnesie ku domu svojmu a tam ich bude opatrovať. Pestovanie včiel v klátoch záležalo hlavne z vyberania medu. Med sa sjiedol a vosk upotrebil sa na voštenie cverjen, aby byly silnejšie, k shotoveniu sviec kostolných a včelstvo sa vykynožilo. — Dovednosť ľudská a spotreba medu naučila ľudí robiť pozdejšie košnice (úly), ktoré moc ľahšie a prístupnejšie byly pre medobranie, nežli kláty. Košnice robili obyčajne z prúta vrbového alebo zo slamy, ktoré potom zdnuká a z vonku natreli dobrou, žltou hlinou. Poneváž ale dažď hlinu spral a tak košnicu pokazil, prikryli ju slameným alebo šášovým pletivom. — Takto opatrená košnica bola trvácá a pre včely dost teplá. Sám byt pozostával z plášťov voskových, ktoré byly v dutine prilepené a slúžily k rozmnožovaniu čelade dľa veľikosti buniek šesťhranných. Najmenšie buňky slúžily k' rozmnoženiu pracovníc, stredné trúdiv, najväčšie ale, pri každej príležitosti z novu vybudované, k dôchovu matiek-kráľovien. Na utvorenie vosku spotrebujú včely moc medu, a síce na 1 kg. vosku strovia 10 kg. medu. Jestli rozmnožovanie sa čelade seklo, do buniek nanosili včely med. Najhoršie bolo pri košnici to, že keď prišla jaseň, musela sa celá rodina včiel vykynožiť, aby sa mohol med i s voskom vybrať. — Toto sa včelárom neľúbilo, pomály prišli na to, že je to škoda. I započali pod menšie košnice klášt ládičky, v ktorých včely na paličkách buďovaly svoje plášte. Keď ládička bola plná medom a plášťmi, včelár smietol brkom z plášťov čelaď a med sobral. Včeličkám

ale na novo dal paličky, aby v košniciach neoddychovaly, lež v ládičke pracovaly. Toto bol počiatok rozoberania včiel. Toto rozoberanie sdokonálil pilný pozorovateľ života včiel, *Dzirdzon* v Nemecku. On bol prvý, ktorý zostavil byt pre včely s pohyblivými rámami, skrze čo docielilo sa to, že včely bolo možno vždy prezreť, či sú v poriadku; mohol sa im med a vosk dla potreby odobrať a život včely bol predsa chránený. *Dzirdzonák* je ládička podlhovatá, ktorej vrch alebo bok možno vybrať a tak ku každému rámu voľno pristúpiť. V ládičke na dvoch tenunkých, k tomu pripevnených latkách stoja rámičky rozmeru všelijakého, do ktorých stavajú včely plášte. Cieľom oblahčenia, hlavne ale urýchlenia stavby plášťov, šikovný včelár dá včelám medzisteny, z vosku vytisnuté to počiatky plášťov, ktoré vlepí do rámičkov. Takúto medzistenu vstave sú včeličky za 24 hodín pretvoriť v plášť. Pri rozbernej práci včiel potrebné sú rozličné nástroje, také sú: kliešte včelárske, nôž plášťový, medomet, umelá fajka, brko atď.

VIII. Podomové hospodárstvo.

40. Domácnosť.

Kým manžel pracou vyhľadáva peniaze, za ten čas manželka-gazdina vykonáva práce okolo domu: šije šatstvo pre seba a domácich, varí, riadi atď.

Avšak len tá domácnosť sa môže riadnou menovať, ktorá netroví viacej, ako čo prijíma. Na počiatku roku má si každá domácnosť spraviť rozpočet, to jest že na jednotlivé potreby kolko smie stroviť, aby výdavky neprevyšovali príjmy a tak rovnováha v domácnosti udržaná bola. — Takéto potreby sú: jedlo, rúcho, náradie, daň, bytné, udržiavanie domácnosti, služobné atď.

O každom príjme a výdavku má sa v sriadenej domácnosti denník viest, ktorý behom 2—3 mesiacov naučí všeličomu toho, kto ho vedie. — Taký denník podávame v nasledovnom:

Mesiac január r. 19*

Deň	Pomenovanie	Príjem		Výdavok	
		K	h	K	h
1	Hotovosť z minulého roku	45	74	—	—
1	Novoročné dary	—	—	4	58
2	Za 5 q kukurice à K 12·20	61	—	—	—
2	Účet v lekárni z min. roku	—	—	13	72
2	1 pár nových topánok	—	—	10	50
3	Výdavok za mäso hovädzie	—	—	1	40
3	Vrece chlebovej múky 85 kg. à 30 h	—	—	25	50
4	Krajčírovi za nové šaty	—	—	48	60
4	Za teľa od mäsiara 52 kg. à 80 h	41	60	—	—
7	Za dovážanie tovaru so stanice	10	50	—	—
7	Jankovi učebné do gymnásia	—	—	30	—
7	Jankovi za stravu na január	—	—	50	—
8	Za odpredanú slamu	46	86	—	—
9	Výdavky z placu	—	—	3	50
10	Póvozné do X.	8	—	—	—
Obnos spolu		213	70	187	80

Spočítaný príjem a výdavok prenosieme na nasledujúcu stranu a tak vždy vieme, že koľko sme mali príjmu a výdavku. Dokončením roka ale i naše účty dokončíme a je-li hotovosť nejaká, tú do nového účtu novým rokom prenosieme.

Samo sebou sa rozumie, že každého zbytočného výdavku musíme sa chrániť, bo len ten napreduje, kto v dobré dni pamätá na zlé, ktoré ho lahko môžu prikváčiť. Vystrihajte sa prepychu či v šatstve, či v strave, bo: «Nieto toho mála, čo by nedošlo a toho vela, čo by neprešlo.»

41. Kuchyňa, komora a pivnica.

Moc času strávi gazdina hlavne v kuchyni. Kým otec-muž lopotí sa tam von v poli v práci, za ten čas žena-gazdina pripravuje mu a svojmu domu v kuchyni jedlá. Zlou gazdinou je tá žena, ktorá vyhybuje kuchyni a svoj slobodný čas ohováraním iných mární.

Aká že má byť ale kuchyňa? Kuchyňa nech je jasná, priestranná a hlavne čistá. Ohnisko slobodné, otvorené nemá miesta v nej, bo pri otvorenom ohnisku nemožno dobre čistotu udržiavať. Najlepšie je železné ohnisko, sporák, ktorý ale tiež čím častejšie spolu i s komínom máme čistiť. — V kuchyni držíme kuchyňské náradie, ktorého každý kus má mať svoje určité, isté miesto, bo leh tak možno poriadok v kuchyni udržať. Nečistý, upotrebovaný riad netreba do tých čias odložiť, kým sme ho náležite neočistili. — Hlavne tu platí porekadlo: «Čistota pol života.» Po kuchyni a po poriadku v nej možno najlepšie poznať súcosť alebo ničomnosť gazdinej. Kuchyňu treba často vetriť, aby v nej vždy čerstvé a zdravé povetrie bolo a nebadal sa pach a vôňa jedál. Prievan ale nesmie byť v nej, bo ten často zapríčiňuje prechladnutie alebo iné choroby.

Komora je skladom rozličných zásob na varenie. Má byť tiež priestranná, jasná a obrátená ku severu.

žeby i v lete bola dosť chladná a aby sa ľahko vetrila. V takej komore sa nám všetky jedlá a zásoby dobre budú držať. V zime ale, keď sú veľké mrazy, okno zatvoríme. — V komore máme rozličné police a náradie, ktoré na odkladanie zásob slúžia. I tu musí byť príkladný a prísny poriadok a čistota.

Pivnica býva tiež skoro v každom dome. Má byť suchá, prievanná a polojasná. Svetlo je preto dobré v pivnici, bo ničí zárodoky mnohých bacillov. V takej pivnici dobre sa nám držia rozličné, človeku k pokrmu slúžiace veci. Zelenina ale výtečne prezimuje v nej.

42. Múka a chlieb.

Obilniny somelú sa na múku. Pre človečenstvo najvýznamnejšie múky sú pšeničná a ražná múka, bo hlavne z týchto sa pečie chlieb každodenný a rozličné pečivá. Múku z obilnín nám pripravia mlyny, ktoré v posledný čas na vysokom stupni dokonalosti stoja a viaceraké múky sú v stave shotovíť. Múky dľa bielosti sú rozlično číslované. Na chlieb upotrebujú sa múky černejšie, viac otrúb v sebe obsahujúce; na pečivá a varené cesto ale belšie druhy. Černejšie múky sú niečo záživnejšie, než biele; biele ale sú ľahšie, strovitelnejšie.

Chlieb sa pečie nasledovne: Múku určenú na pečenie chleba osejeme do koryta. V jednom konci koryta spravíme z múky hniezdo, do ktorého vo vode rozpustený a osolený kvas vlejeme a pomocou trepania s múkou náležite pomiešame. Na kvas môžeme upotrebiť droždie, čili kvasnice, nácesto, ktoré sme si na tanierik z predošlého pečenia chleba odložili alebo par, ktorý z otrúb pomiešaných s chmelom shotovujeme. Toto menujeme kváskom. Keď kvások náležite zkyšnul, smiesime ho s múkou na pečenie chleba určenou a dobre to cesto vymiesime, aby čiastočky kváska všade prišli. Po vymiesení necháme celé cesto kysnúť, potom ho vyváľame, do slamienok dáme, odkiaľ sa cesto dostane do pekácej peci. V peci sa cesto upečie a je

hotový chlieb. Aby z múky chlieb povstal, teda múku musíme premeniť na cesto a dať cestu kysnúť. Sú rozličné stupne kysnutia, počas ktorého hlavná súčiastka múky: škrob (krochmel) sa premení. Prvý stupeň kysnutia je, keď škrob premení sa v cukor. Jestli cesto necháme ďalej kysnúť, nastane liehové kysnutie. Keď uhadneme čas liehového kysnutia, vtedy napečieme najkrajší chlieb alebo pampušky, prípadne iný koláč. Za tým nasleduje kyslé kysnutie, keď sa lieh premení v ocot. Ktoré gazdinie pekávajú veľmi kyslý chlieb, tie dajú cesto prekysnúť. Posledný stupeň kysnutia je ale tak zvané hnilé kysnutie, ktoré hlavne pri ovoci vídavame.

Nesvedomití ľudia miešajú do múky rozličné veci, aby len čím ťažšia bola. Robia to hlavne s múkou bôbovou, zemiakovou, so sádrou (gypsum). Za to je najlepšie pre domácnosť kúpiť si pšenicu a dať v mlyne zomleť. Takto sme istí, že múka naša neobsahuje žiadne cudzie látky.

Chlieb držíme v chlebovom koši na chladnom, suchom mieste, zavítý obyčajne do nejakého obrúska. V mnohých domoch, aby mali viac chleba, namiešajú do cesta varených zemiakov alebo múku kukuričnú. Iní zase vmiešajú ražnú múku do pšeničnej, čo je asi spomedzi všetkých spomínaných miešaní najlepšie, lebo ražná múka dáva síce nízky, no veľmi záživný chlieb.

43. Mäso.

Mäso je veľmi záživné. Preto i jedávame ho, možno povedať, každodenne. Sú takí ľudia, ktorí sa zdržávajú mäsitého pokrmu a len z rastlínstva sa živia, týchto vegeteránmi menujeme. Predsa najviac nás je takých, ktorí jedávame prívar radšej s mäsom, ako bez mäsa. Mäso trovíme všelijaké, z hoviad, z hydu, z rýb atď.

Z hoviad mäso kupujeme si od mäsiarov v jatke. Mäsiar nám dľa našej žiadosti odreže či chceme na

polievku mäso, na pečienku atd. Mäsiari v svojich domoch majú ladovne, kde chránia mäso pred pokazením. Keď máme väčší kus mäsa doma a chceme, aby sa nám nepokazilo, natreme ho soľou alebo salicylom.

Rozličnú hydinu buď to si odchováme v dome, buďto kúpime na trhu. Mäso z hydu žalúdok pomerne ľahko zažíva a je k požívaniu teda veľmi zdravé. Ponevác hyd je z menších kusov pozostávajúci, na dedinách, hlavne kde je malý odbyt mäsa, ľudia živia sa z hydiny.

Kde veľiké rieky, alebo iné vody (morá, jazerá) sú, tam sa okolité obyvateľstvo živi rybárstvom. Ryba pripravuje sa všeliako. Možno kúpiť udenú, v octe alebo v oleji zapravenú rybu. — Predsa najlepšia lahôdka je čerstvá, teraz chytená ryba.

Mäso konservujeme rozlično a tým cieľom, aby bolo trváce a sa nepokazilo. V domácnosti je obyčajne soľ takýmto prostriedkom. Na konservovanie mäsa i v našej vlasti sú veľiké dielne, ktoré svoje výrobky obyčajne do plachových, zacínovaných nádob odkladajú a od povetria odlučujú.

44. Masť.

Jedlá nemožno pripraviť bez viac alebo menej masti. Preto každá domácnosť musí mať vždy istú zásobu masti, ktorú si nabavujeme obyčajne v pozdnú jaseň na celý rok, keď ošipané zabíjame. Pri zabíjačke slanina sa pokrája na kusy, z ktorých vyprážame masť na tichom ohni. Vypráženú masť lievame do plachových alebo drevených nádob, ktoré si ešte pred zabíjačkou prinesieme do náležitého poriadku. Od nečistej nádoby sa nám masť pokazí. — Sadnutú masť držíme v chladnej, čistej, polotmavej a ľahko sa vetriacej miestnosti.

Ktorým je nie dané, aby si mohli zabiť ošipanú, tí najlepšie urobia, keď kúpia si slaninu alebo sadlo v nevypráženom stave u mäsiara.

Krome sviňskej masti najčastejšie sa upotrebuje husacia masť, ktorú z vytučených husí dostávame. — Sú vidieky zase, kde upotrebujú na miesto masti samé maslo. Iní zase upotrebujú margarín alebo rastlinné tuky na omastenie jedál.

45. Nápoje.

Zpomedzi všetkých nápojov, bez ktorých človečenstvo žiť nemôže, je najlepším dobrá pitná voda, ktorá nemá ani pachu, ani chuti a je primerane chladná, avšak nie ľadová. Mestá, aby mali dobrú pitnú vodu, dovádzajú si ju v rúrach niekedy z diaľky 30—40 kilometrovej. To menujeme vodovodom. Na Veľkej rovine Uhorskej výborná voda sa nachodí v hĺbke 40—50 metrovej. Dobrá voda pre človeka má veľmi veľiký význam. Od zlej vody môže človek ochorieť, žily mu môžu zväpnieť alebo mnoho iných chorôb (zlé zuby, krop atď.) môže povstať.

Medzi nápoje počítame ešte liehové nápoje, jako sú víno, pivo a pálené. Na koľko len možno, vystríhajme sa pitia týchto nápojov, bo lieh rozruší najdriev čúvy, potom ale odoberie rozum. Pomerne najmenej alkoholu, čili liehu (špiritusu) obsahuje v sebe pivo, za tým víno. — Pliagou človečenstva je pálené, ktoré zbavilo už mnoho domácností pokoja a priviedlo ich na žobrácku palicu. A napriek tomu, koľko je ešte takých domácností, kde malému nemlúvňatu nalejú na chlieb páleného a tak už za mladi navykajú ho na omamovanie sa.

Medzi škodlivé nápoje musíme počítať i kávu a čaj. Oba nápoje obsahujú v sebe silný jed, ktorý hlavne na srdce účinkuje. Od niekoľko rokov veľmi rozširuje sa užívanie čokolády. — Kto už navykol na užívanie liehovín, kávy a čaju, ten nech užíva ich mierne, pod spôsobom, nech sa ale usiluje čím skôr odvyknúť od nich.

Najlepším nápojom je a zostane pre človečenstvo dobrá, čerstvá, pitná voda.

46. Mlieko a jeho spracovanie.

Pred mnoho tisíc rokmi ešte celé človečenstvo žilo pastiersky život a vtedy mlieko tvorilo hlavný pokrm jeho. Aj dnes je ono jednou z najvýznamnejších výživných látok našich. Rozličné spracovanie mlieka poznali už v starých dobách. Skutočne, mlieko je výtečnou výživnou látkou. Odporúčajú ho len v prevarenom stave piť, bo tak nám najmenej hrozí nákazlivá nemoc suchrôt. Mlieko v tekutom stave obsahuje v sebe všetky tie výživné látky, ktoré ku zbudovaniu a udržaniu nášho tela bezpodmienečne potrebné sú.

Vydojené mlieko najprv precedíme. Precedené v domácnosti stovíme alebo ho predáme. — Ak ho nemáme komu predať, vlievame ho do hrncov alebo kozákov. Za krátky čas masť mlieka sa oddelí a usadne na vrchu nádoby. Túto menujeme sladkou smotanou, ktorú upotrebuje na prilepšenie pokrmov, alebo zmútime z nej čajové maslo. Po sobratí smotany zostane v hrnci tak zvané chudé mlieko, ktoré obsahuje v sebe veľmi málo mastnoty. Jestli mlieko necháme dlhšie stáť, smotana zksyeje a mlieko sa sadne. Z kyslej smotany sňotovuje sa obyčajné maslo, ktoré sa najčastejšie v kuchyni spotrebuje. Pri masle ale, čo vedľajší výrobok, dostaneme cmar. So sadnutého mlieka robí sa tvaroh, ktorý na niektorých vidiekoch i syrom menujú. Vedľa tvarohu dostaneme srvátku.

Zo sladkého mlieka možno dorobiť i syr, keď mlieko kľagáme. Kľag dostaneme u mäsiarov, ktorí dostávajú tenže zo žalúdka teliec. Kúsok takého žalúdka úplne dostačí ku tomu, aby sa i väčšie množstvo mlieka srazilo (seklo). Po odtečení srvátky zostane v ručníkoch sám syreň, ktorý potom utláčajú do rozličných nádob. Po istom čase syr v tých nádobách dozreje a tvorí veľmi hľadaný obchodný článok.

Tam, kde následkom veľkého počtu rožného statku veľa mlieka sa dorába, možno na spracovanie tohože založiť i mliekárske družstvo, ktoré by mlieko na rozličný spôsob spracovalo a speňažilo.

47. Koreniny.

Koreniny upotrebuje hlavné v kuchyni na okorenenie jedál. Koreniny nie sú zázivné, ale potrebujeme ich hlavné k draždeniu žalúdka. Každé jedlo má svoju zvláštnu chuť, ktorú dostane od korenín v ňom sa nachodiacich. Z pomedzi všetkých korenín prvé miesto zasluhuje si soľ. Bez soli žiadne jedlo na svete nenie dobré.

Veľmi rozšírené je upotrebovanie papriky. Paprika sa dostala z južnej Ameriky do našej vlasti. — Upotrebuje sa potlčená na prach alebo v zelenom stave v octe zakvasená. Veľmi veľa sa jej spotrebuje pri zabíjačke, kde upotrebuje sa so soľou čo konšervujúci, udržiavajúci prostriedok.

Majorána, rost, cibula a onais sa tiež často prímiešajú k našim jedlám, ba niekedy i ku liehovým nápojom. — Koreniny tieto možno v domácich našich zahradách vypestovať.

Horúce pásmo zeme je veľmi bohaté na koreniny. Odtiaľ sú: biele a čierne korenie, krámske klinčeky, škoricca alebo cimet, vanilka, ďumbier a mnoho iných korenín.

Keď kupujeme koreniny, kupujeme ich vždy v celosti, nezomleté, bo nesvedomiti ľudia veľmi často ich miešajú so škodnými, cudzími látkami. Jedlá naše ale nekoreňme veľmi, bo užívanie moc korenín zapríčiňuje oslabenie žalúdka a je často príčinou mnohých neduhov a chorôb. Pamätajte vždy na to, že telesná práca a hlad sú tie najlepšie koreniny.

Sem nám treba počítať i cukor a mäd, ktorými osladzujeme jedlá.

IX. Pomer hospodárstva ku svetu.

48. Zariadenie malých hospodárstiev.

Kto má svoje, čo aké malé hospodárstvo, musí si poznať zem svoju skrz na skrz, aby vedel, čo sa

v nej najlepšie dari, ktorú zem mu treba na pasienok, na oračku nechať, či je zem tá živeľným pohromám vystavená. Musí tiež vedieť, či dobrá alebo zlá cesta vedie k jeho zemi, jako ďaleko je železnica alebo lodná stanica, jaké sú robotnícke pomery, či je ľahko o čelad, či má dostatočné množstvo obratného kapitálu, aby čo najväčší čistý zisk vykázat mohol.

Majetok ten môže pozostávať z oračiny, z lúky a pasienku, z chmelnice alebo vinice, z hory a naposledy zo stavísk pre hospodárstvo potrebných. — Pre hospodára je najvýhodnejšie, keď je jeho pozemok v jednom kuse, bo tak výhodnejšie môže na ňom hospodáriť, ako keď by cez deň 4—5 kusov zemi svojej mal obzerat a obrábať.

Jestli malý hospodár zem svoju tak obrába, že z nej nie len žije a dane spláca, lež i napreduje, hovorme o ňom, že múdre a rozumne hospodári.

Rozumne hospodári ten hospodár, ktorý svoju zem v prvom rade dobre ore. Po klasovitých rastlinách treba zem hned plytko zorať, aby semeno rozličného plevelu čím skôr vzkličilo; v jaseňi tú istú zem ale treba čo najhlbšie zorať, aby sa ona sypkou stala a cez zimu náležite premrznúc, pre vzrast rastlín dostatočnej vlahy si nabrala

Zem treba i hnojiť. Keď každého roku sberáme so zemi našej rozličné úrody a sobraté jej ničím nenahrádzame, naša zem bude postupne menej a menej rodiť; obzvlášte ak cez roky vždy tie isté rastliny, ku príkladu pšenicu alebo kukuricu na nej pestujeme. — Hnoje sú prirodzené i umelé. Pod prirodzenými hnojami rozumieme výkaly našich domácich zvierat, pod umelými ale superfosfát, káli, liadok a iné. Kto svoje zeme nehnoji, ten prevádza lúpežné hospodárstvo.

Hospodárenie môže byť vzorné a polovzorné. — Pod vzorným hospodárstvom rozumieme ten spôsob obrábania zeme, keď hospodár také rastliny pestuje, ktoré potrebujú moc práce a strojov a pohlcujú veľa obratného kapitálu a keď tie prípadne hned i priemyselne spracuje. — Pečuje o to, aby strovil čím viac

krmných rastlín a tak nadobudol mnoho hnoja pre zeme svoje.

Pri polovzornom hospodárení pestujeme také rastliny, ktoré čím menej práce dávajú. Tam si zariaďujeme pasienky a sejeme obilniny. Ku takým zemiám býva ťažký prístup a menej obratného kapitálu je potrebné pri prevádzaní hospodárstva.

Rozoznávame ešte slobodné hospodárenie, pri ktorom hospodár seje do svojej zemi takú rastlinu, ktorá sa mu zo všetkých najlepšie zdá, čo hneď i za viac rokov. Môže to preto urobiť, pretože jeho zem je v úplnej sile a rok po roku má vynahradené to, čo patričná rastlina strovila.

Rozumný hospodár ale dá na to veľký pozor, obzvláste ak mu je nemožné všetky svoje zeme rok po roku dobre hnojiť, aby pri pestovaní rastlín zachovaný bol istý poriadok. Tak nie je dobre, aby za pšeniceou zase pšenica alebo iná klasovitá rastlina pestovaná bola, lež za pšeniceou má prísť rastlina okopanina, zatým priemyselna a potom krmná rastlina. Takýmto spôsobom dá sa docieľiť každého roku pekná a výdatná úroda. Žeby ale hospodár toto zadržať mohol, musí si vopred poriadok na viac rokov určiť, aby vedel, do ktorej zemi ktorú rastlinu má siať. Tento sa nakrátko plánom obrábacím menuje.

V hospodárstve je potrebný i obratný kapitál, ktorý dosahuje niekedy až 60% hodnoty nepohnutelnosti.

49. Účty hospodárske.

Jestli hospodár chce v hospodárstve svojom napredovať, musí sa prísne pridržiavať porekadla: «Kto počtuje, ten gazduje.» — Len pri takomto svedomitom a prísnom vedení vie hospodár, či sa mu hospodárstvo vypláca, či donáša nejaký úžitok alebo nie. Čistý dôchodok hospodárstva len tak môžeme zvedieť, keď zo všetkých príjmov odtiahneme všetky výdavky. — Do výdavkov ale nesmieme len to počítať, čo sme vydali v hotových peňazoch na daň a živobytie, lež

si počítať i tú prácu, ktorú sme sami, jako malého hospodári alebo členovia našej rodiny, ba aj statok na zemi konali. Prácu tú v bežnej cene musíme počítať, ako by sme si to nie my sami, lež druhý nám to za peniaze robil. Odčítat musíme i zrnú na siatie upotrebenú, ba i z domu a zo stavísk hospodárskych, ano i zo strojov istú koľkosť hodnoty. Účty hospodárske možno nám do 4 odvetví vriediť, ktoré sú: účtovanie úrod zemských a chovania statku, účtovanie inventáru, účtovanie peňažného obrátu a záverečné účty.

Účtovanie zemských úrod prevádza človek tak, že si popíše, koľko z rozličných úrod zeme a zo zvierat mu z predošlého roku ostalo a k tomu pridá množstvo úrod z bežného roku a cenu ich preráta v hotovú peniaz dľa dennej predajnej ceny svojej obce. Odpočíta pri tom, že čo strovil v domácnosti; koľko na krmenie zvierat; čo predal, o koľko kusov sa jeho statok během roku rozmnožil, koľko statku predal atď.

Účtovanie inventáru prevádza tak, že si popíše nemovitosti, nepohnutelnosti dľa bežnej ceny a tiež i všetky pohnutelnosti. Sem popíše, čo je jeho dom, hoden, koľko zeme, hospodárske staviská a náradie a během roka novó zadovážené predmety. Z pohnutelností ale spíše na vnivoč, vyšlé veci a aj istý percent hodnoty odráta za upotrebovanie ich.

Peňažný obrat ale súčtuje tak, že zapíše svedomitě každý halier príjmu a výdavku.

Koncom roka ale tieto jednotlivé účty súčtuje a z nich si ustáli záverečné účty roku, čili súvahu, z ktorej vidí, či a jakó napredovalo jeho hospodárstvo během roka.

50. Zákon poľnohospodársky.

Zákon poľnohospodársky určuje, že každý hospodár môže si pozemky tak upotrebovať, ako chce; vôľa jeho ale nesmie iným hospodárom škodu zapríčiňovať.

Spoločný majetok tvoriaci pasienok smie sa len s privolením ministra orby rozdeliť. — Shromáždenie

majiteľov určuje, kto koľko kusov statku na spoločnom pasienku smie pasávať. Shromaždeniu tomuto predsedá slúžny alebo ryehtár — Proti uzavretiam jeho možno podať sťažnosť na stoličný administratívny výbor, zatým na ministerstvo orby.

Na výmoloch alebo pôvodňam vystavených pasienkoch možno pašu zabrániť a miesta tie stromami vysadiť.

Konope len na miestach skrze vrchnosť povolených možno močiť.

Zvieratá na plemä je obec povinná kupovať dľa predpisu a v počte skrze vrchnosť ustanovenom.

Každý majiteľ musí si na medzu medzníky spraviť. — «Zlořečený, kdož přenáší medzník bližného svého!»

Aby hospodári ľahko k svojim zemiám prísť mohli, obec je povinnou o úvrate (línie) sa postarať.

Že po ktorých cestách slobódno statok hnať, určuje si obec sama.

Obce povinné sú vydržiavať stromovú školku.

Majitelia ovocných sádov povinní sú svoje stromy očistiť od huseníc a iného škodlivého hmyzu. — Kukučina hneď po zbadaní sa musí vykynožiť. Spevavé a osožné vtáky vykynožiť je pod prísnou pokutou zabránené. — Roj možno si u súseda chytiť za dva dni, včelár je ale zodpovedný za škodu spravenú pri chytaní roja. — Po 2 dňoch prináleží rój tomu, kto ho chytil.

Obce majúce moc viníc, môžu utvoriť vinárske obce. Na ochranu viníc majú stráž postaviť.

Každá obec povinná je na stráženie poľných úrod hájnikov držať.

51. Zákon robotnícky.

Každý robotník, ktorý u iného pracovať chce, musí mať robotnícku knižku. Robotnícku knižku zadarmo dostane od predstavenstva obecného, jestli si ju ale ztratí, za vystavenie druhej knihy povinný je 1 korunu platiť.

Kto sa chce do nejakej práce zjednať, musí mať robotnícku knihu so sebou. Založiť ju neslobodno. Pri uzavieraní zmluvy nemá práva nikto miešať sa medzi robotníka a pracudávajúceho. V prípade ustálenia takých podmienok robotných, ktoré nekryjú sa so zákonom týmto, stránky môžu sa medzi sebou pravotiť. S jedným pracudávajúcim hospodárom i viacerí pracovníci môžu naraz zmluvu uzavrieť, ale uzavretú zmluvu povinní sú všetci zadržať, ani jeden nesmie odskočiť. — Žatevná zmluva je len vtedy platná, keď sa uzavre pred obecným predstavenstvom. V žatevnej zmluve sa vopred určí, ktorú zem ktorí robotníci majú sožať, aká je tá zem veľká, za sožatie robotníci jakú plácu dostanú a či hotovým bude práca tá platená alebo prírodninami. Ustáli sa aj cena prípadného stravovania alebo, protihodnota jeho.

Zmluvu robotnícku možno zrušiť len s oboplným usrozmútením. Prípadné vrátenie zavádzku neoslobodzujúce robotníka od umlúvanej práce. Zmluvu možno zrušiť i vtedy, keď robotník alebo pracudávajúci samochtiac zapríčiňujú si škodu, lebo jestli robotník svojej vojanskej povinnosti musí zadosť učiniť alebo onemocnie. Jestli pracudávajúci niekoľkým spoluzjednatým robotníkom odôvodnene prácu vypovie, ostatní nemajú práva skrze to vypovedanie prácu zanechať. Platí to i naopak.

Jestli by zem premenila majiteľa, predošlý majiteľ povinný je 6 mesiacmi vopred zmluvu robotnícku zrušiť. To môžu i robotníci v takej istej lehote vykonať. Jestli ale do žatvy niet už úplných 6 mesiacov, zmluva je oboplnne platná ako pre robotníkov, tak aj pre nového majiteľa.

Pre nádníčiarov v tomto zákone je tiež určená pracovná doba. Práca nádníčiara počína sa východom slnka a končí jeho západom. V lete je na obed jedna hodina, pred a po obede, ale po pol hodiny oddychu. V zime predpoludňajšia a popoludňajšia pol hodina odpadne. Jestli dohodu zruší hospodár, možno ho do 600 korún pokutovať; jestli robotník, môže byť do

100 korún peňažnou pokutou a 15 dní zátvorom trestaný.

Najprísnejšie pokutuje zákon toho, ktorý niekoho ku zrušeniu smluvy nahovára a tých, ktorí dohovoria sa proti pracudávajúcemu tým cieľom, aby ich z roboty vypovedať alebo prepustiť musel.

V sporných záležitostiach pre robotnícku smluvu sudcom je na dedinách slúžny, v mestách ale mestský kapitán.

52. Zabezpečenie sa proti škode z ohňa a ľadu povstalej. — Zabezpečenie statku.

Náš majetok, či je dom, či úroda, či statok, máme si dať zabezpečiť proti ľadovcu, proti ohňu a proti pádu, aby cez dlhé roky ťažko nastrádané veci ohňom, prípadne úrody zemské ľadovcom zničené neboly a v páde zničenia, aby sme za ne primeranú vynáhradu dostali a tak majetkove úplne zničení neboly. So zabezpečovaním majetku zaoberajú sa spoločnosti účastníarske, ktoré za malý ročný poplatok prevezmú riziko nebezpečia pochádzajúce z požiaru alebo zo živelných pohrôm a ktoré v páde zničenia nášho majetku protihodnotu jeho nám v krátkom čase hotovým peniazom vynahrada.

Proti škode povstalej z požiaru zabezpečujeme celé stavisko alebo len horeniu vystavené jeho čiastky. Zabezpečenie, čili assekurácia trvá a uzaviera sa pravidelne na viac rokov, v ktorom páde poisťujúcemu isté platebné výhody sa poskytujú. Podpaľačstvo zákonom sa prísne, niekedy viac ročným žalárom tresce a jestli sa dokáže, že majiteľ sám si oheň podložil a majetok požiarom zničil, ztratí nároky na vynáhradu od spoločnosti assekuračnej. Pri poisťovaní úrod zemských proti ľadovcu smluvy uzavierajú sa len na rok. Jestli nás stihne škoda, vtedy spoločnosť poisťujúca nám dá vynáhradu, ale istý percent po ustálení škody z obnosu nami zabezpečeného vždy srazí. Možno nám i statok, jako kone, voly, kravy zabezpečiť. V páde

zdochnutia statku dostaneme vynáhradu dľa vopred ustálenej hodnoty, od ktorej čo poplatok istú odstovku (‰) platíme.

Počas požiaru nám je i Božím, i svetským zákonom predpísané, nahat práce svoje a ísť na pomoc ohňom ohrozeným bližným. Obce a ich predstavenstvá ale majú udržiavať hasičské náradie v tom najlepšom poriadku, aby v čas nebezpečia vždy v tom najlepšom stave ku upotrebeniu boly a na ochranu majetku bližného upotrebiť sa daly, bo «čo vidíš na inom, čakaj na seba!»

53. O spolkovitosti.

Sú mnohé práce a potreby také, že človek sám si ich všetky zaopatrovať a vykonávať nemôže, hľadá si teda takých ľudí s ktorými by vo spojenosti potreby a práce svoje vykonať mohol. Na tomto sa zakladá spolkovitosť, bo «v spojení je sila.»

Spolky môžu byť rozličné, dľa rozličných krajov a potrieb. V prvom rade spomenutia zasluhujú: Úsporné a úverné družstvá alebo spolky. Čo ale rozumieme pod družstvom? Keď viacerí ľudia složia peniaze ku tomu cieľu, aby spoločne kupovali svoje potreby alebo predávali svoje zvyšky úrod, vtedy je to už družstvo, spolok.

Úsporné a úverné družstvá sa ku tomu cieľu zakladajú, aby tým, ktorí potrebujú požičku na zakúpenie voľačoho alebo na zaokrytie svojich životných potrieb, mohla sa lacná požička poskytnúť, aby sa tak znemožnila každá úžera. Tí ale, ktorí majú niečo peňazí na zvyš, aby si mohli svoju úsporu do tých peňazných spolkov uložiť a od svojho ináč doma v kasni bez osohu ležiaceho peniaza nejaký osoh brať. V obciach tých, kde vôbec niet ešte takého spolku, veľmi ľahko možno taký založiť, bo už pri 20 halierových úsporách, vlastne vkladoch týždenných, jestli sa ku tomu 100—200 hospodárov podobere a požiada si o to či duchovného otca, či učiteľa alebo notára,

možno takzvané obežné úsporné a úverné družstvá založiť.

Kde je moc rožného statku, nachodia sa i takzvané mliekárske družstvá. Tam každého mesiaca raz sa vyúčtuje peniaz za donesené mlieko, ktoré na strojoch v rozličné výrobky mliečne spracujú alebo v blízko ležiacích mestách spenazia.

V krajoch, kde sa moc vína rodi, sú družstvá vinárske, ktoré sa starajú o odpredaj vína. Inde zase na pestovanie a tučenie hydiny sa utvárajú družstvá. Obce niekedy samé za seba poistia si domáce zvieratá a keď dakomu kus statku padne, občania škodu utrpevšiemu prispejú na pomoc.

V krajoch moc ovocia majúcich utvorujú sa družstvá na spenazenie ovociny. Inde zase, kde nemajú svojich kupcov, utvárajú sa potravné spolky na zakrytie spoločných potrieb.

Pri zakladaní spolkov dbajme ale hlavne o to, aby sa vedenie týchže do odborne vzdelaných rúk dostalo, bo len tak možno rozličným nehodám a ztrátam vyhnúť.

Obsah.

I. Cirkevný dejepis.

Napísal: *Vladimír Podhradský*, učiteľ hložanský.

Časť prvá.

Od narodenia Krista Pána po vestfálsky mier (1648).

(Pre V. triedu.)

	Strana
1. Ježiš Kristus a cirkev. kresťanská	5
2. Založenie cirkve	6
3. Prenasledovanie kresťanov	7
4. Život prvých kresťanov	8
5. Víťazstvo cirkve	9
6. Svetáctvo v cirkvi	9
7. Pokresťanenie Nemcov, Slovanov a Maďarov	10
8. Mohamed, zakladateľ Islamu. Krížiacke války	11
9. Pápežstvo na vrchole svojej moci. — Duševná i telesná poroba ľudu	12
10. Počiatok reformácie	14
11. Peter Vald	15
12. Ján Viklef	15
13. Ján Hus	16
14. Boje Husítov	16
15. Dr. Martin Luther	17
16. Počiatok diela Božieho	18
17. Ďalšie hádky. Luther v kľiatbe	20
18. Luther vo Wormsu	20
19. Luther v ríšskej kľiatbe	22
20. Luther na Vartburgu	23

	Strana
21. Lutherovo manželstvo a rodinný život	23
22. Ďalšie práce	24
23. Špajerský snem	24
24. Aušpurské vyznanie	25
25. Úplné víťazstvo reformácie	26
26. Reformácia vo Švajciarsku, Francúzsku, Británii	26
27. Smutné zjavy v cirkvi	28
28. Luther v boji a v práci	28
29. Lutherova smrť	29
30. Šmalkaldská vojna. Prenasledovanie evanjelikov	30
31. Tridsaťročná válka	31

Časť druhá

Od moháčskej zľavy po terajšiu dobu.

(Pre VI. triedu.)

	Strana
1. Dejiny reformácie vo vlasti našej	33
2. Mučeníci Nikolai a Gregori	34
3. Soslňnenie evanjelickej cirkve	36
4. Rozdvojenie cirkve evanjelickej	36
5. Rudolf. Prvý boj za slobodu	37
6. Ferdinand II. a Peter Pázman. — Gabriel Bethlen	39
7. Boj Jura, Rákóciho a linský pokoj	40
8. Ďalšie krivdy	40
9. Leopold I.	42
10. Golgata ev. kňazov a učiteľov	43
11. «Prešovská jatka»	45
12. Boj Fraňa Rákóciho II.	45
13. Jozef II. a Leopold II.	46
14. Najnovšia doba	48
15. Ústava cirkve evanjelickej	49
16. Práva a povinnosti evanjelického kresťana	52

II. Časť poučeno-zábavná.

Sostavil: *Hajek*, učiteľ.

	Strana
1. Sláva Tvorcova. <i>Rečnovanky A. H. Škultétyho</i>	54
2. Malý Kristus. " " "	55
3. Peter Szapáry	56
4. Marta a Mária <i>Rečň. A. H. Škultétyho</i>	57
5. Nehreš. <i>Ján Čajak</i>	58
6. O Palkovi, čo sa rád prisahal. <i>Ján Čajak</i>	61
7. Krivoprisažník. <i>Rečň. A. H. Škultétyho</i>	61
8. Buď verný svojej viere. <i>Ján Čajak</i>	62
9. Miluj si vlast. <i>Dľa J. Nejedlého</i>	63
10. Dcéрка a mať. <i>A. Sládkovič</i>	64
11. Matkine ruky. <i>Dľa Hedenstiermy</i>	65
12. Otec. <i>Ján Čajak</i>	67
13. Ruža. <i>Rečnovanky A. H. Škultétyho</i>	68
14. Márnivosť. <i>Dľa Krylova</i>	69
15. Zrkadlo. <i>Rečnovanky A. H. Škultétyho</i>	70
16. Ako sa máš držať. <i>Ján Čajak</i>	71
17. Ulica. <i>Edmondo de Amicis</i>	72
18. Ako sa Miško naučil učiť. <i>Ján Čajak</i>	73
19. Porekadlá o učení a umení	77
20. Žaba a lev (Bajka). <i>Dľa Tolstého</i>	77
21. Lev a myš (Bajka)	77
22. Dobré a zlé svedomie. <i>Rečň. A. H. Škultétyho</i>	78
23. Uhliar a pán. <i>Edmondo de Amicis</i>	78
24. Mladý pánik. <i>Rečň. A. H. Škultétyho</i>	80
25. Poctivá chudoba. " "	80
26. Porekadlá o pracovitosti	81
27. Prostriedok k zbohatnutiu. <i>Dľa Franklina</i>	81
28. Nezúfaj. <i>Janko Čajak</i>	83
29. Buď veselej myslí. <i>Ján Čajak</i>	84
30. Obraz nádeje mladosti. <i>Janko Čajak</i>	85
31. Nebuď lakomý. <i>Volne dľa Tolstého</i>	86
32. Priečiny ľudskej biedy. <i>Rečň. A. H. Škultétyho</i>	87
33. Ako chránia vtáctvo v iných krajinách	88
34. Sýkorka a chlapei. <i>Rečň. A. H. Škultétyho</i>	89
35. Škovránok (Legenda). <i>Dľa S. Č.</i>	90
36. Dietky a vtáčik. <i>Vladimír Podhradský</i>	91

	Strana
37. Franklinova požíčka	92
38. Porekadlá	92
39. Poviedka o rybárovi a o zlatej rybe. <i>A. Puškin</i>	93
40. Škola. <i>Ján Čajak</i>	96

III. Zemepisné články.

Sostavil: *Štefan Kvas*, učiteľ.

	Strana
1. Vlast. <i>Dla viacerých</i>	98
2. Hlavné a sídelné mesto vlasti: Budapešť	99
3. Veľká Uhorská rovina	101
4. Polnočné strany vlasti našej	103
5. Barádlá. <i>Dla viacerých</i> .	104
6. Sóvár. » »	105
7. Erdély (Sedmohradsko). <i>Dla Benedeka</i>	106
8. Horvatsko-Slavonsko. <i>Dla viacerých</i>	107
9. Rakúsko. » »	109
10. Alpy. » »	111
11. Londýn. » »	113
12. Vezuv. » »	115
13. Carihrad. » »	116
14. Na najvyššom severe. » »	118
15. Sahara. <i>Dla E. Kubáni</i>	120
16. Suez. <i>Dla viacerých</i>	120
17. Čína. » »	121
18. Egypt » »	123
19. Krištof Kolumbus. »	124
20. Spojené Štáty. »	126
21. Austrália. » »	128
22. More. » »	129

IV. Prírodopisné články.

Sostavil: *Štefan Kvas*, učiteľ.

	Strana
1. Liška a vlk. <i>Rečňovanky II.</i>	132
2. Tíger. <i>Dla Benedeka</i>	132
3. Žirafa. <i>Dla viacerých</i>	133
4. Slon. » »	134
5. Krokodíl a človek. <i>Rečňovanky II.</i>	135
6. Veľryba. <i>Dla viacerých</i>	136
7. Gorilla. » »	137
8. Vretenica. » »	138
9. Haring. » »	139
10. Svätováňská muška. <i>Rečňovanky II.</i>	140
11. Hodvabná húsenica. <i>Dla viacerých</i>	140
12. Ovocné stromy. » »	141
13. Detinský sèn. <i>Rečňovanky II.</i>	143
14. Žito (Pšenica). <i>Dla viacerých.</i>	143
15. Vinič (Hrozno). » »	144
16. Kvetiny a motýl. <i>Rečňovanky II.</i>	145
17. Chmel	146
18. Konopa	147
19. Panna ku lalii. <i>Rečňovanky II.</i>	148
20. Ryža. <i>Dla Gašpara</i>	149
21. Káva. <i>Dla Benedeka</i>	150
22. Bavlník. <i>Dla viacerých</i>	151
23. Krásny kvietok. <i>Rečňovanky II.</i>	152
24. Čajovník. <i>Dla Benedeka</i>	152
25. Vápenec. <i>Dla viacerých</i>	153
26. Diamant. » »	154
27. Zlato. » »	154
28. Milka. <i>Rečňovanky II.</i>	155
29. Sirka (Živý oheň). <i>Dla viacerých.</i>	156
30. Spokojná chudoba. <i>Rečňovanky II.</i>	157

V. Dejeписné články.

Sostavil: *Štefan Kvas*, učiteľ.

	Strana
1. Árpád a jeho ľud. <i>Dľa Benedeka</i>	158
2. Štefan I. <i>Dľa viacerých</i>	159
3. Ladislav I. » »	160
4. Koloman I. » »	161
5. Tatársky plen. » »	162
6. Vymretie Árpádovského mužského rodu	164
7. Ludvik I. Veľký. <i>Dľa viacerých</i>	164
8. Ján Hunyadi. » »	165
9. Matej I. Spravedlivý. » »	167
10. Porážka pri Moháči. » »	168
11. Netráp sa ty, mati moja! <i>Dľa J. B.</i>	170
12. Mikuláš Zrinyi. <i>Dľa viacerých</i>	171
13. Štefan Bocskay. » »	172
14. Gábel Bethlen. » »	174
15. Imrich Thököly. » »	175
16. František Rákócy II. » »	176
17. Mária Terézia a Jozef II. <i>Dľa Benedeka</i>	177
18. Gróf Štefan Széchényi. <i>Dľa viacerých</i>	179
19. Ludvik Kossuth. » »	180
20. František Deák. » »	181
21. Solon a Krözus. » »	182
22. Ján Gutenberg. » »	183

Časť ústavovedná.

1. Obec. <i>Dľa Benedeka</i>	185
2. O právomocnostiach. » »	186
3. Krajina a štátna moc. » »	187
4. Kráľ a koruna. <i>Dľa viacerých</i>	188
5. Prisluhovanie spraviedlnosti. » »	188
6. Pozemoknižný úrad. <i>Dľa Benedeka</i>	189
7. Občianske práva a povinnosti. <i>Dľa viacerých</i>	190

VI. Zdravoveda.

Napísal: *Ján Čajak*, učiteľ.

	Strana
1. Ľudské telo	193
2. Kostra	194
3. Svaly	196
4. Ústroje zažívacie	197
5. Zuby	198
6. Pokrm	199
7. Voda	200
8. Opojné (liehové, alkoholové) nápoje	201
9. Zkaza opilstva. <i>A. H. Škultéty</i>	203
10. Srdce	204
11. Pľúca	206
12. Suchoty	207
13. Zapálenie pľúc	209
14. Smysly	210
15. O mozgu	213
16. Koža, vlasy	214
17. Odev, obuv	216
18. Príbytok	217
19. Nákazlivé nemoce	218
20. Rýchla pomoc	219
21. Lekárska pomoc	223

VII. Hospodárske články.

Napísal: *Július Kubány*, učiteľ.

I. Poľné hospodárstvo.

	Strana
1. Pôda a jej súčiastky	225
2. Vplyv povetria, vlahy, tepla a svetla na rastliny	226
3. Rigolovania, čili obracanie pôdy	227
4. Hnojenie pôdy	228
5. Oprava pôdy. Nástroje na obrábanie pôdy	230

Strana

6. Obilniny	232
7. Bulvovité alebo hlízovité rastliny	234
8. Krmné rastliny a ich zaopatrenie	236
9. Lúšteniny	238
10. Priemyselné rastliny	239
11. Olejovité rastliny	240
12. Liečivé byliny a ich opatrovanie	241
13. Sbíeranie jadier, semien, zŕn a ich uscho- vanie a siatie	244

II. Chov domácich zvierat.

14. Chov dobytky a jeho opatrovanie	245
15. Chov koní	247
16. Chov rožného statku	248
17. Chov sviň	249
18. Chov oviec a kôz	251
19. Hydinárstvo	252
20. Pchanie a tučenie hydiny	253
21. Choroby hydiny	254

III. Zahradníctvo.

22. Zariadenie zeleninárskej zahrady	255
23. Kvetnica	257
24. Mesačné podelenie práce v kuchynskej za- hrade	259

IV. Ovocinárstvo.

25. Stromová školka	260
26. Opatrovanie pláňat a ich vysádzanie	262
27. Šľachtenie ovocných stromov	262
28. Vysádzanie štepov a ich opatrovanie	265
29. Choroby ovocných stromov	266
30. Škodcovia ovocných stromov	267
31. Oberanie, zachovanie, dodávanie, speňaženie a spracovanie ovocia	268
32. Hotovenie ovocného octu	269
33. Živé ploty	270

V. Vinohradníctvo.

34. Vinica	271
35. Šlachtenie révy a práce okolo viníc	273
36. Choroby a nepriatelia viníc. Obranné práce	275

VI. Hodvabárstvo.

37. Hodvabníctvo	277
----------------------------	-----

VII. Včelárstvo.

38. Včelárenie	280
39. Byty včiel	282

VIII. Podomové hospodárstvo.

40. Domácnosť	283
41. Kuchyňa, komora a pivnica	285
42. Múka a chlieb	286
43. Mäso	287
44. Masť	288
45. Nápoje	289
46. Mlieko a jeho spracovanie	290
47. Koreniny	291

IX. Pomer hospodárstva ku svetu.

48. Zariadenie malých hospodárstiev	291
49. Účty hospodárske	293
50. Zákon poľnohospodársky	294
51. Zákon robotnícky	295
52. Zabezpečenie sa proti ohňu a ľadu povstalej škody. — Zabezpečenie statku	297
53. O spolkovitosti	298

J. GAŠPARIK
knižný a papierový obchod
a knihtlačiareň
v Turčianskom Sv. Martine

Pedagogická knižovna
J. A. Komenského

0051.

037/30.

Šetrite knih!

Nevpisujte do nich poznámek,
nepodtrhujte a nezatrhujte v nich nic,
keďže tým sa knihy poškodia.

Revízia
1965

Signatúra:

Čís. prírastku:

19940

Čís. inv. den.:

4892/50

Knižnica Štátneho pedagogického
ústavu v Bratislave.

REVÍZIA

1977.6